คำนำ

การศึกษาพระปริยัติธรรม ที่จะอำนวยประโยชน์แก่ผู้ศึกษาเต็มที่ จำต้องมีหนังสือเครื่องประกอบหลักสูตรครบบริบูรณ์ เพราะหนังสือเครื่องประกอบเท่ากับดวงประทีปสำหรับส่องมรรคา ให้ผู้ศึกษามองเห็นแนวทางได้สะดวกชัดเจน เพราะฉะนั้น กองตำราแห่งมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งมีหน้าที่จัดพิมพ์หนังสือที่เกี่ยวแก่การศึกษาพระปริยัติธรรมทุกประเภท จึงได้คิดจัดพิมพ์หนังสือเครื่องอุปกรณ์ทั้งฝ่ายนักธรรมทั้งฝ่ายบาลีขึ้น เพื่อให้ผู้ศึกษาได้รับความสะดวกในการศึกษา และได้จัดพิมพ์เสร็จไปแล้วหลายเรื่อง เฉพาะหนังสือธัมมปทัฏฐกถา ก็นับว่าเป็นหนังสือสำคัญเรื่องหนึ่ง เพราะใช้เป็นหลักสูตรเปรียญธรรมประโยค ๓ ผู้ศึกษาบาลีเมื่อเรียนบาลีไวยากรณ์จบแล้ว ก็เริ่มเรียนหนังสือนี้เป็นลำดับไป เห็นควรแปลเป็นภาษาไทยให้ตลอดเรื่อง จึงได้มอบให้พระมหาอู นิสฺสโภ ป. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นผู้รับไปดำเนินการ. ท่านได้ค้นคว้ารวบรวมจากหนังสือต่างๆ ซึ่งพระเถรานุเถระได้แปลไว้บ้าง ขอให้ท่านที่กรรมการกองตำราช่วยแปลบ้าง ขอให้ท่านที่เป็นเปรียญในสำนักเดียวและต่างสำนักช่วยแปลบ้าง.

แต่การแปลนั้น ได้ขอให้แปลตามวิธีการที่กองตำราได้วางไว้ เพื่อให้หนังสือเป็นระเบียบเดียวกัน ไม่ลักลั่น โดยถือหลักว่า แปลให้ได้ความชัด สำนวนเรียบร้อย ไม่โลดโผนจนเสียหลักของภาษา และแปลเท่าศัพท์อย่างพระกรรมการแปลเป็นตัวอย่างในสนามหลวง ถ้าที่ไหนไม่มีศัพท์ เพิ่มเข้าใหม่ ก็ทำเครื่องหมายวงเล็บ [ ] ไว้ ถ้าที่ไหนบ่งถึงข้อธรรมก็ดี เกี่ยวกับลัทธิธรรมเนียมก็ดี ท่านชักความมาจากบาลีหรือคัมภีร์อื่น ๆ ก็ดี ก็ได้ทำเชิงอรรถบอกไว้ให้ทราบ เพื่อสะดวกแก่ผู้ศึกษาซึ่งในใจในการค้นคว้า.

กองตำรา ฯ ขอแสดงความขอบใจท่านผู้ช่วยแปลและผู้มีส่วน

ช่วยให้หนังสือนี้สำเร็จทุก ๆ ท่าน และขออุทิศส่วนกุศลซึ่งเกิดจากหนังสือนี้ แด่ท่านบุรพูปัธยาจารย์ผู้บริหารพระศาสนาสืบ ๆ กันมา.

กองตำรา

มหามกุฏราชวิทยาลัย

๕ มีนาคม ๒๔๘๑

๔. ปุปผวรรค วรรณนา

๑. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูปผู้ขวนขวายในปฐวีกถา* [๓๓]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภภิกษุ ๕๐๐ รูป ผู้ขวนขวายในปฐวีกถา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "โก อิมํ ปฐวึ วิเชสฺสติ" เป็นต้น.

[ควรปรารภแผ่นดินภายใน]

ดังได้สดับมา ภิกษุเหล่านั้น เที่ยวจาริกไปในชนบทกับพระผู้มีพระภาค มาถึงพระเชตวันแล้วนั่งในหอฉันในเวลาเย็น เล่นถึงเรื่องแผ่นดินในสถานที่ตนไปแล้ว ๆ ว่า "สถานเป็นที่ไปสู่บ้านโน้นจากบ้านโน้น เสมอ ไม่เสมอ มีเปือกตมมาก มีกรวดมาก มีดินดำ มีดินแดง."

พระศาสดา เสด็จมาตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องแผ่นดินในสถานที่พวกเข้าพระองค์เที่ยวไปแล้ว พระเจ้าข้า" ดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย นั่นชื่อว่าแผ่นดินภายนอก, การที่พวกเธอทำบริกรรมในแผ่นดินภายในจึงจะควร" ดังนี้ แล้ว ได้ทรงภาษิต ๒ พระคาถานี้ว่า :-

* พระมหาอู ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

"ใคร จักรู้ชัดซึ่งแผ่นดินนี้และโยมโลกกับมนุสส-
โลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก, ใคร จักเลือกบทธรรม
อันเราแสดงดีแล้ว เหมือนนายมาลาการผู้ฉลาด
เลือกดอกไม้ ฉะนั้น. พระเสขะจักรู้ชัดแผ่นดิน
และยมโลกกับมนุสสโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก. พระ
เสขะจักเลือกบทธรรมอันเราแสดงดีแล้ว เหมือน
นายมาลาการผู้ฉลาดเลือกดอกไม้ฉะนั้น."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **โก อิมํ** ความว่า ใคร (จักรู้ชัด) ซึ่งแผ่นดินนี้ กล่าวคืออัตภาพ.

บทว่า **วิเชสฺสติ** ความว่า รักรู้แจ้ง คือแทงตลอด ได้แก่ทำให้แจ้ง ด้วยญาณของตน.

บทว่า **ยมโลกญฺจ** ได้แก่ อบายโลก ๔ อย่างด้วย.

สองบทว่า **อิมํ สเทวกํ** ความว่า ใคร จัดรู้ชัด คือจักทราบชัด ได้แก่ แทงตลอด ทำให้แจ้ง ซึ่งมนุสสโลกนี้กับเทวโลกด้วย พระศาสดาย่อมตรัสถามดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **โก ธมฺมปทํ สุเทสิตํ** ความว่า ใคร จักเลือก คือคัด ได้แก่ พิจารณาเห็น แทงตลอด ทำให้แจ้ง ซึ่งบทธรรมกล่าวคือโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ[๑] ที่ชื่อว่าอันเราแสดงดีแล้ว

๑. คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘.

เพราะความเป็นธรรมอันเรากล่าวแล้วตามความเป็นจริง เหมือนนายมาลาการผู้ฉลาดเลือกดอกไม้อยู่ฉะนั้น.

บทว่า **เสโข** เป็นต้น ความว่า พระอริยบุคคล ๗ จำพวก ตั้งต้นแต่ท่านผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค จนถึงท่านผู้ตั้งอยู่ในอรหัตมรรค ชื่อว่าพระเสขะ เพราะยังศึกษาสิกขา ๓ เหล่านี้ คือ อธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา คร่าออกอยู่ซึ่งฉันทราคะ[๑]จากอัตภาพนั้น ด้วยอรหัตมรรค ชื่อว่าจักรู้ชัด คือจักทราบชัด ได้แก่ แทงตลอด ทำให้แจ้ง ซึ่งแผ่นดินนี้ กล่าวคืออัตภาพ.

บทว่า **ยมโลกญฺจ** เป็นต้น ความว่า พระเสขะนั้นนั่นแหละ จักรู้ชัด คือจักทราบชัด ได้แก่ แทนตลอด ทำให้แจ้ง ซึ่งยมโลกมีประการอันกล่าวแล้วอย่างนั้น และมนุสสโลกนี้ กับทั้งเทวโลกทั้งหลาย ชื่อว่าพร้อมทั้งเทวโลก. พระผู้ยังต้องศึกษา ๗ จำพวกนั้นแหละ ชื่อว่าเสขะ. อธิบายว่า นายมาลาการผู้ฉลาด เข้าไปสู่สวนดอกไม้แล้ว เว้นดอกไม้ที่อ่อนและตูม ที่สัตว์เจาะ ที่เหี่ยว และที่เกิดเป็นปมเสียแล้ว เลือกเอาเฉพาะแต่ดอกไม้ที่งาม ที่เกิดดีแล้ว ชื่อฉันใด พระเสขะ จักเลือก คือคัด ได้แก่พิจารณาเห็น แทงตลอด ทำให้แจ้ง แม้ซึ่งบทแห่งโพธิปักขิยธรรมนี้ ที่เรากล่าวดีแล้ว คือแสดงดีแล้ว ฉันนั้นนั่นแล.

พระศาสดาทรงเฉลยปัญหาทีเดียว. ในเวลาจบเทศนา ภิกษุ ๕๐๐ รูป บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว, เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกัน ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูปผู้ขวนขวายในปฐวีกถา จบ.

๑. ฉันทราคะ แปลว่า ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจ.

๒. เรื่องพระเถระผู้เจริญมรีจิกัมมัฏฐาน* [๓๔]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรงสาวัตถี ทรงปรารภภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ผู้เจริญรีจิกัมมัฏฐาน ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "**เผณูปมํ**" เป็นต้น.

[พระเถระเจริญมรีจิกัมมัฏฐาน]

ดังได้สดับมา พระเถระนั้น เรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาแล้วคิดว่า "เราจักทำสมณธรรม" ดังนี้แล้ว เข้าไปสู่ป่า พากเพียรพยายามแล้ว ก็ไม่อาจบรรลุพระอรหัตได้ จึงกลับมายังสำนักพระศาสดา ด้วยตั้งใจว่า "จักทูลอาราธนาให้ตรัสบอกพระกัมมัฏฐานให้วิเศษ," เห็นพยับแดดในระหว่างทาง เจริญมรีจิกัมมัฏฐานว่า "พยับแดดนี้ ตั้งขึ้นแล้วในฤดูร้อน ย่อมปรากฏแก่บุคคลทั้งหลายผู้ยืนอยู่ ณ ที่ไกล ดุจมีรุปร่าง, แต่ไม่ปรากฏเลย แก่บุคคลผู้มาสู่ที่ใกล้ ฉันใด; แม้อัตภาพนี้ ก็มีรูปเหมือนอย่างนั้น เพราะอรรถว่าเกิดขึ้นและเสื่อมไป" เดินมาแล้ว เมื่อยล้าในหนทาง อาบน้ำในแม่น้ำอจิรวดี นั่งที่ร่ม (ไม้) ริมฝั่งแม่น้ำมีกระแสอันเชี่ยวแห่งหนึ่ง เห็นฟองน้ำใหญ่ ตั้งขึ้นด้วยกำลังแห่งน้ำกระทบกันแล้วตกไป ได้ถือเอาเป็นอารมณ์ว่า "แม้อัตภาพนี้ ก็มีรูปอย่างนั้นเหมือนกัน เพราะอรรถว่าเกิดขึ้นแล้วก็แตกไป."

* พระมหาอูป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

๑. กัมมัฏฐานมีอันพจารณาพยับแดดเป็นอารมณ์.

[ทรงเปรียบกายด้วยฟองน้ำและพยับแดด]

พระศาสดา ประดับอยู่ที่พระคันธกุฎีนั่นแล ทอดพระเนตรเห็นพระเถระนั้นแล้ว จึงตรัสว่า "อย่างนั้นนั่นแหละ ภิกษุ อัตภาพนี้มีรูปอย่างนั้นแล มีอนเกิดขึ้นและแตกไปเป็นสภาพแน่แท้ เหมือนฟองน้ำ (และ) พยับแดด" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ภิกษุรู้แจ้งกายนี้ (ว่า) มีฟองน้ำเป็นเครื่อง
เปรียบ, รู้ชัดกายนี้ (ว่า) มีพยับแดดเป็นธรรม
ตัดพวงดอกไม้ของมารเสียแล้ว พึงถึงสถานที่
มัจจะราชไม่เห็น."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เผณูปมํ** ความว่า รู้แจ้งกายนี้ คือ อันนับว่าเป็นที่ประชุมแห่งส่วนต่าง ๆ มีผมเป็นต้น ว่า "เห็นสมด้วยฟองน้ำ เพราะอรรถว่า ไม่มีกำลัง มีกำลังทราม ไม่ตั้งอยู่นานและเป็นไปชั่วกาล."

บทว่า **มรีจิธมฺมํ** เป็นต้น ความว่า รู้ชัด คือรู้ ได้แก่ทราบว่า "แม้กายนี้ ชื่อว่ามีพยับแดดเป็นธรรม เพราะอรรถว่า เป็นไปชั่วขณะและปรากฏนิดหน่อย เหมือนอย่างพยับแดด เป็นดุจมีรูปร่าง (และ) เป็นดุจเข้าถึงความเป็นของที่ควรถือเอาได้ แก่บุคคลทั้งหลายผู้ยืนอยู่ ณ ที่ไกล, (แต่) เมื่อบุคคลเข้าไปใกล้ ย่อมปรากฏเป็นของว่างเปล่า เข้าถึงความเป็นของถือเอาไม่ได้ ฉะนั้น."

สองบทว่า **มารสฺส ปปุปฺผกานิ** เป็นต้น ความว่า ภิกษุผู้

ขีณาสพ[๑] ตัดวัฏฏะอันเป็นไปในไตรภูมิ[๒] กล่าวคือพวงดอกไม้ของมารเสียได้ ด้วยอริยมรรคแล้ว พึงถึงสถานที่ไม่เห็น คือที่อันไม่เป็นวิสัย ของมัจจุราช ได้แก่พระอมตมหานิพพาน.

ในกาลจบคาถา พระเถระ บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว ชมเชย สรรเสริญ ถวายบังคมพระสรีระขอพระศาสดาซึ่งมีพรรณดุจทองคำ มาแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระเถระผู้เจริญมรีจิกัมมัฏฐาน จบ.

๑. ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว. ๒. ภูมิ ๓ คือ กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ.

๓. เรื่องพระเจ้าวิฑูฑภะ* [๓๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระนครสาวัตถี ทรงปรารภพระเจ้าวิฑูฑภะ พร้อมทั้งบริษัท ซึ่งถูกห้วงน้ำท่วมทับให้สวรรคตแล้ว ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ปุปฺผานิ เหว ปจินนฺตํ"** เป็นต้น.

อนุปุพพีกถาในเรื่องนั้น ดังต่อไปนี้ :-

[สามพระกุมารไปศึกษาศิลปะในกรุงตักกสิลา]

พระกุมาร ๓ พระองค์เหล่านี้ คือ "พระราชโอรสของพระเจ้ามหาโกศล ในพระนครสาวัตถี พระนามว่าปเสนทิกุมาร, พระกุมารของเจ้าลิจฉวี ในพระนครเวลาสี พระนาว่ามหาลิ, โอรสของเจ้ามัลละ ในพระนครกุสินนารา พระนามว่าพันธุละ" เสด็จไปนครตักกสิลาเพื่อเรียนศิลปะในสำนักอาจารย์ทิศาปาโมกข์ มาพบกันที่ศาลานอกพระนคร ต่างก็ถามถึงเหตุที่มา ตระกูล และพระนามของกันและกันแล้ว เป็นพระสหายกัน ร่วมกันเข้าไปหาอาจารย์ต่อกาลไม่นานนัก (ก็) เรียนศิลปะสำเร็จ (จึง) กราบลาอาจารย์พร้อมกันเสด็จออก (จากกรุงตักกสิลา) ได้ไปสู่ที่อยู่ของตน ๆ.

[สามพระกุมารได้รับตำแหน่งต่างกัน]

บรรดาพระกุมารทั้ง ๓ พระองค์นั้น ปเสนทิกุมาร ทรงแสดงศิลปะถวายพระชนก อันพระชนกทรงเลื่อมใสแล้ว (จึง) อภิเษกในราชสมบัติ.

* พระมหาฮั้ว ป. ธ. ๕ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

มหาลิกุมาร เพื่อจะทรงแสดงศิลปะแก่เจ้าลิจฉวีทั้งหลาย ก็ทรงแสดงด้วยความอุตสาหะมาก. พระเนตรของพระองค์ได้แตกไปแล้ว. พวกเจ้าลิจฉวีปรึกษากันว่า "พุโธ่เอ๋ย อาจารย์ของพวกเรา ถึงความเสียพระเนตรแล้ว, พวกเราจะไม่ทอดทิ้งท่าน, จักบำรุงท่าน" ดังนี้แล้ว จึงได้ถวายประตู[๑] ด้านหนึ่ง ซึ่งเก็บส่วยได้วันละแสนแก่มหาลิกุมารนั้น. พระองค์ทรงอาศัยประตูนั้น ให้โอรสของเจ้าลิจฉวี ๕๐๐ องค์ ทรงศึกษาศิลปะ อยู่แล้ว.

(ฝ่าย) พันธุลกุมาร เมื่อพวกตระกูลมัลลราชกล่าวว่า "ขอพันธุลกุมารจงฟันไม้ไผ่เหล่านี้" ดังนี้แล้ว ได้กระโดยขึ้นไปยังอากาศ (สูง) ถึง ๘๐ ศอก เอาดาบฟันมัดไม้ไผ่ ๖๐ ลำ ที่พวกเจ้ามัลละเอาไม้ไผ่ ๖๐ ลำใส่ซี่เหล็กในท่ามกลางแล้ว ให้ยกขึ้นตั้งไว้ (ขาดกระเด็น) ไปแล้ว, พันธุลกุมารนั้นได้ยินเสียงดัง "กริก" ของซี่เหล็กในมัดสุดท้าย (จึง) ถามว่า "นี่อะไร ?" ได้ยินว่าเขาเอาซึ่งเหล็กใส่ในไม้ไผ่ทุกมัดแล้ว จึงทิ้งดาบ ร้องให้พลางพูดว่า "บรรดาญาติและเพื่อนของเราประมาณเท่านี้ แม้แต่คนเดียว ซึ่งเป็นผู้มีความสิเนหา (ในเรา) มิได้บอกเหตุนี้ (แก่เรา); ก็หากว่า เราพึงรู้ไซร้, พึงฟันไม่ได้เสียซึ่งเหล็กดังขึ้นเลย" แล้วทูลแก่พระชนนีและพระชนกว่า "หม่อมฉันจักฆ่าเจ้ามัลละเหล่านี้แม้ทั้งหมดแล้วครองราชสมบัติ" อันพระชนนีและพระชนกห้ามแล้ว โดยประการต่าง ๆ เป็นต้นว่า "ลูกเอ๋ย นี้ เป็นราชประเพณี, เจ้าไม่ได้เพื่อจะทำอย่างนั้น" จึง

๑. คำว่า 'ประตู' หมายความว่าหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ทางด้านหนึ่ง.

ทูลว่า "ถ้ากระนั้น หม่อมฉันจักไปสู่สำนักเพื่อของหม่อมฉัน" ดังนี้ ได้เสด็จไปเมืองสาวัตถีแล้ว.

พระเจ้าปเสนทิทรงทราบการเสด็จมาของพันธุละนั้น ก็ทรงต้อนรับ เชิญให้เสด็จเข้าพระนครด้วยสักการะใหญ่แล้ว ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งเสนาบดี. พันธุลเสนาบดีนั้น ให้เชิญพระชนนีและพระชนกมาพักอาศัยอยู่ในเมืองสาวัตถีนั้นนั่นแล.

[พระราชาทรงเลี้ยงภัตตาหารภิกษุเอง]

ภายหลังวันหนึ่ง พระราชาประทับยืนอยู่ปราสาทชั้นบน ทอดพระเนตรไปยังระหว่างถนน เห็นภิกษุหลายพันรูป ซึ่งไปเพื่อต้องการทำภัตกิจ ในคฤหาสน์ของท่านเหล่านี้ คือ "ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี จูฬอนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขา นางสุปปวาสา" จึงตรัสถามว่า "พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายไปไหนกัน?" เมื่อพวกราชบุรุษทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ภิกษุสองพันรูป ไปเพื่อประโยชน์แก่ภัตทั้งหลายมีนิจภัต สลากภัต และคิลานภัต เป็นต้น ในคฤหาสน์ของอนาถบิณฑิกเศรษฐีทุก ๆ วัน, ภิกษุ ๕๐๐ รูป ไปคฤหาสน์ของจูฬอนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นนิตย์. ของนางวิสาขา (และ) นางสุปปวาสา ก็เช่นเดียวกัน" ดังนี้แล้ว ทรงพระประสงค์จะบำรุงภิกษุสงฆ์ด้วยพระองค์เองบ้าง จึงเสด็จไปวิหาร ทรงนิมนต์พระศาสดา พร้อมกับภิกษุพันรูป ถวายทานด้วยพระหัตถ์ (เอง) สิ้น ๗ วัน ในวันที่ ๗ ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอ

พระองค์จงทรงรับภิกษาของพระองค์ พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป เป็นนิตย์เถิด."

พระศาสดา. มหาบพิตร ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่รับภิกษาประจำในที่แห่งเดียว, ประชาชนเป็นจำนวนมาก ย่อมหวังเฉพาะการมาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

พระราชา. ถ้ากระนั้น ขอพระองค์ โปรดส่งภิกษุรูปหนึ่งไปประจำเถิด.

พระศาสดาได้ทรงทำให้เป็นภาระของพระอานนทเถระ.

[พระราชาทรงลืมจัดการเลี้ยงภิกษุถึง ๓ วัน]

พระราชาไม่ทรงจัด (เจ้าหน้าที่) ไว้ว่า "เมื่อภิกษุสงฆ์มาแล้ว ชื่อว่าชนเหล่านี้ รับบาตรแล้ว จงอังคาส" ทรงอังคาสด้วยพระองค์เองเท่านั้นตลอด ๗ วัน ในวันที่ ๘ ทรงลืมไป จึงได้ทรงกระทำให้เนิ่นช้าแล้ว.

ก็ธรรมดาในราชตระกูล ชนทั้งหลาย อันพระราชามิได้ทรงสั่งแล้ว ย่อมไม่ได้เพื่อปูอาสนะทั้งหลาย นิมนต์พวกภิกษุให้นั่งแล้วอังคาส. พวกภิกษุ (ก็) คิดกันว่า "เราไม่อาจเพื่อยับยั้งอยู่ในที่นี้ได้" พากันหลีกไปเสียหลายรูป. แม้ในวันที่ ๒ พระราชา (ก็) ทรงลืมแล้ว. แม้ในวันที่ ๒ ภิกษุเป็นอันมาก (ก็) พากันหลีกไป. ถึงในวันที่ ๓ พระราชาก็ทรงลืม ในกาลนั้น เว้นพระอานนทเถระองค์เดียวเท่านั้น พวกภิกษุที่เหลือ พากันหลีกไป (หมด).

[คนมีบุญย่อมหนักในเหตุ]

ธรรมดาผู้มีบุญทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้เป็นไปในอำนาจแห่งเหตุ จึงรักษาความเลื่อมใสแห่งตระกูลทั้งหลายไว้ได้. ก็สาวกของพระตถาคต แม้ทั้งหมดที่ถึงฐานันดร ตั้งต้นแต่ชนทั้ง ๘ เหล่านี้ คือ อัครสาวก ๒ รูป คือ พระสารีบุตรเถระ พระมหาโมคคัลลานเถระ, อัครสาวิกา ๒ รูป คือ นางเขมา นางอุบลวรรณา, บรรดาอุบาสกทั้งหลาย อุบาสก ผู้เป็นอัครสาวก ๒ คน คือ จิตตคฤหบดี หัตถกอุบาสก ชาวเมือง อาฬวี, บรรดาอุบาสิกาทั้งหลาย อุบาสิกาผู้เป็นอัครสาวิกา ๒ คน คือ มารดาของนันทมาณพ ชื่อเวฬุกัณฏกี นางขุชชุตรา, (ล้วน) มีบุญมาก สมบูรณ์ด้วยอภินิหาร เพราะความเป็นผู้บำเพ็ญบารมี[๑] ๑๐ โดยเอกเทศ.

[พระราชาเสด็จไปทราบทูลพระศาสดา]

แม้พระอานนทเถระ มีบารมีอันบำเพ็ญแล้วตั้งแสนกัป สมบูรณ์ ด้วยอภินิหาร มีบุญมาก เมื่อจะรักษาความเลื่อมใสของตระกูล จึงได้ ยับยั้งอยู่ เพราะความที่ตนเป็นไปในอำนาจแห่งเหตุ, พวกราชบุรุษ นิมนต์ท่านรูปเดียวเท่านั้นให้นั่งแล้วอังคาส. พระราชาเสด็จมาในเวลา ที่พวกภิกษุไปแล้ว ทอดพระเนตรเห็นขาทนียะและโภชนียะตั้งอยู่ อย่างนั้นแหละ จึงตรัสถามว่า "พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายมิได้มาหรือ ?"

๑. บารมี ๑๐ คือ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิฏฐานบารมี เมตตบารมี อุเบกขาบารมี.

ทรงสดับว่า "พระอานนทเถระมารูปเดียวเท่านั้น พระเจ้าข้า" ทรงพิโรธภิกษุทั้งหลายว่า "พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ได้ทำการตัดขาดต่อเราเพียงเท่านี้เป็นแน่" จึงเสด็จไปสำนักพระศาสดา กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จัดแจงภิกษาไว้ เพื่อภิกษุ ๕๐๐ รูป, ทราบว่า พระอานนทเถระรูปเดียวเท่านั้นมา, ภิกษุที่หม่อมฉันจัดแจงแล้ว ตั้งอยู่อย่างนั้นนั่นเอง ภิกษุ ๕๐๐ รูป ไม่กระทำความสำคัญในพระราชวังของหม่อมฉัน (เลย); จักมีเหตุอะไรหนอแล ?"

[ตระกูลที่ภิกษุควรเข้าไปและไม่ควรเข้าไป]

พระศาสดาไม่ตรัสโทษของพวกภิกษุ ตรัสว่า "มหาบพิตร สาวกทั้งหลายของอาตมภาพ ไม่มีความคุ้นเคยกับพระองค์, เพราะเหตุนั้น ภิกษุทั้งหลายจักไม่ไปแล้ว" เมื่อจะทรงประกาศเหตุแห่งการไม่เข้าไป และเหตุแห่งการเข้าไปสู่ตระกูลทั้งหลาย ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ตรัสพระสูตร[๑]นี้ว่า :-

"ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ ภิกษุยังไม่เข้าไปแล้ว ก็ไม่ควรเข้าไป, และครั้นเข้าไปแล้ว ก็ไม่ควรนั่งใกล้, (ตระกูลที่ประกอบ) ด้วยองค์ ๙ เป็นไฉน ? (ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ เหล่านี้; คือ เขาไม่ต้อนรับด้วยความพอใจ, ไม่อภิวาทด้วยความพอใจ, ไม่ให้อาสนะด้วยความพอใจ, ซ่อนของที่มีอยู่ของเขาไว้, เมื่อของมีอยู่มาก ก็ให้แต่น้อย,

๑. องฺ. นวก. ๒๓/๔๐๑.

เมื่อมีของประณีต ก็ให้ของเศร้าหมอง, ให้โดยไม่เคารพ ไม่ให้โดยความเคารพ, ไม่นั่งใกล้เพื่อฟังธรรม, เมื่อกล่าวธรรมอยู่ เขาก็ไม่ยินดี. ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ เหล่านี้แล ภิกษุยังไม่เข้าไปแล้ว ก็ไม่ควรเข้าไป และครั้นเข้าไปแล้ว ก็ไม่ควรนั่งใกล้.

ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ ภิกษุยังไม่เข้าไป ก็ควรเข้าไป และเมื่อเข้าไปแล้ว ก็ควรนั่งใกล้. (ตระกูลที่ประกอบ) ด้วงองค์ ๙ เป็นไฉน ? (ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ เหล่านี้): คือ เขาต้อนรับด้วยความพอใจ, อภิวาทด้วยความพอใจ, ให้อาสนะด้วยความพอใจ, ไม่ซ่อนของที่มีอยู่ของเขาไว้, เมื่อของมีมาก ก็ให้มาก, เมื่อมีของประณีต ก็ให้ของประณีต, ให้โดยเคารพ ไม่ให้โดยไม่เคารพ, เข้าไปนั่งใกล้เพื่อฟังธรรม, เมื่อกล่าวธรรมอยู่ เขาก็ยินดี. ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ เหล่านี้แล ภิกษุยังไม่เข้าไป ก็ควรเข้าไป และครั้นเข้าไปแล้ว ก็ควรนั้นใกล้."
แล้วจึงตรัสว่า "มหาบพิตร สาวกของอาตมภาพ เมื่อไม่ได้ความคุ้นเคยจากสำนักของพระองค์ จึงจักไม่ไป ด้วยประการฉะนี้แล; แท้จริง โบราณบัณฑิตทั้งหลาย แม้เขาบำรุงอยู่ด้วยความเคารพในที่ ๆ ไม่คุ้นเคย ถึงเวทนาแทบปางตาย ก็ได้ไปสู่ที่ของผู้คุ้นเคยกันเหมือนกัน, อันพระราชาทูลถามว่า ในกาลไร ? พระเจ้าข้า" ทรงนำอดีตนิทานมา (สาธกดังต่อไปนี้) :-

[เรื่องเกสวดาบส]

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต เสวยราชสมบัติในพระนครพาราณสี พระราชาทรงพระนามว่าเกสวะ ทรงสละราชสมบัติผนวชเป็นฤาษี. บุรุษ ๕๐๐ คน (ออก) บวชตามพระราชานั้น. ท้าวเธอได้พระนามว่าเกสวดาบส. อนึ่ง นายภูษามาลาของพระองค์ก็ได้ตามบวชเป็นอันเตวาสิกนามว่ากัปปกะ เกสวดาบสกับบริษัทอาศัยอยู่ในหิมวันตประเทศสิ้น ๘ เดือน ในฤดูฝน เพื่อต้องการเสพรสเค็มและรสเปรี้ยว ไปถึงกรุงพาราณสีแล้ว เข้าไปสู่พระนครเพื่อภิกษุ, ลำดับนั้น พระราชาทอดพระเนตรเห็นดาบสนั้น ทรงเลื่อมใส. ทรงรับปฏิญญาเพื่อประโยชน์แก่การอยู่ในสำนักของพระองค์ตลอด ๔ เดือน (นิมนต์) ให้พักอยู่ในพระราชอุทยาน ย่อมเสด็จไปสู่ที่บำรุงพระดาบสนั้น ทั้งเย็นทั้งเช้า. พวกดาบสที่เหลือพักอยู่ ๒-๓ วัน รำคาญด้วยเสียงอึงคะนึงต่าง ๆ มีเสียงช้างเป็นต้น[๑] จึงกล่าวว่า "ท่านอาจารย์พวกกระผมรำคาญใจ, จะไปละ"

เกสวะ. จะไปไหนกัน ? พ่อ.

อันเตวาสิก. ไปสู่หิมวันตประเทศ ท่านอาจารย์.

เกสวะ. ในวันที่พวกเรามาทีเดียว พระเจ้าแผ่นดินทรงรับปฏิญญา เพื่อประโยชน์แก่การอยู่ในที่นี้ตลอด ๔ เดือน, พวกเธอจักไปเสียอย่างไรเล่า ? พ่อ.

อันเตวาสิกกล่าวว่า "ท่านอาจารย์ไม่บอกพวกกระผมเสียก่อน

๑. อันเสียงทั้งหลายมีเสียงช้างเป็นต้น เบียดเบียนแล้ว.

แล้วจึงถวายปฏิญญา, พวกกระผมไม่สามารถจะอยู่ในที่นี้ได้, จักอยู่ในที่ ๆ (พอ) ฟังความเป็นไปของท่านอาจารย์ได้ ซึ่งไม่ไกลจากที่นี้" ดังนี้ พากันไหว้พระอาจารย์แล้วหลีกไป. อาจารย์คงอยู่กับอันเตวาสิกชื่อกัปปกะ (เท่านั้น).

พระราชาเสด็จมาสู่ที่บำรุง ตรัสถามว่า "พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายไปไหน ?" เกสวดาบสทูลว่า "มหาบพิตร พวกดาบสเหล่านั้นบอกว่า 'พวกกระผมรำคาญใจ' ดังนี้แล้ว ก็ไปสู่หิมวันตประเทศ"

กาลต่อมาไม่นานนัก แม้กัปปาดาบส (ก็) รำคาญแล้ว แม้ถูกอาจารย์ห้ามอยู่บ่อย ๆ ก็กล่าวว่า "ไม่อาจ" แล้วก็หลีกไป.

แต่กัปปกดาบสนั้น ไม่ไปสำนักของพวกดาบสนอกนี้ คอยฟังข่าว[๑] ของอาจารย์อยู่ในที่ไม่ไกลนัก.

ในกาลต่อมาเมื่ออาจารย์คิดถึงพวกอันเตวาสิก โรคในท้องก็เกิดขึ้น.

พระราชารับสั่งให้แพทย์เยียวยา. โรคก็ไม่สงบได้. พระดาบสจึงทูลว่า "มหาบพิตร พระองค์ทรงพระประสงค์จะให้โรคของอาตมภาพสงบหรือ ?"

พระราชา. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ หากว่าข้าพเจ้าอาจ, ก็พึงทำความผาสุกแก่ท่าน เดี๋ยวนี้แหละ.

ดาบส. มหาบพิตร หากว่า พระองค์ทรงปรารถนาความสุขแก่อาตมภาพไซร้, โปรดส่งอาตมภาพไปสำนักพวกอันเตวาสิกเถิด.

๑. ปวตฺตึ.

พระราชาทรงรับว่า "ดีละ ขอรับ" แล้วให้ดาบสนั้นนอนบนเตียงน้อย ทรงส่งอำมาตย์ (ไป) ๔ นาย มีนารทอำมาตย์เป็นหัวหน้า ด้วยรับสั่งว่า "พวกท่านทราบข่าวของพระผู้เป็นเจ้าของเราแล้ว พึงส่งข่าวถึงเรานะ."

กัปปกอันเตวาสิก ทราบว่าอาจารย์มา ก็ทำการต้อนรับ เมื่ออาจารย์กล่าวว่า "พวกนอกนี้ไปอยู่ที่ไหนกัน ?" จึงเรียนว่า "ทราบว่าอยู่ที่โน้น."

อันเตวาสิกแม้เหล่านั้น ทราบว่าอาจารย์มาแล้ว (มา) ประชุมกัน ณ ที่นั้นนั่นแล ถวายน้ำร้อนแล้ว ได้ถวายผลาผลแก่อาจารย์. โรคสงบแล้วในขณะนั้นเอง. พระดาบสนั้น มีวรรณะประดุจทองคำโดย ๒-๓ วันเท่านั้น.

ลำดับนั้น นารทอำมาตย์ถาว่า[๑] :-

"ข้าแต่เกสีดาบสผู้มีโชค อย่างไรหนอ ท่านจึง
ละพระราชา ผู้เป็นจอมแห่งมนุษย์ ผู้บันดาลสมบัติ
น่าใคร่ทั้งสิ้นให้สำเร็จเสีย แล้วยินดีในอาศรม
ของกัปปกดาบส."

ท่านตอบว่า :-

"คำไพเราะชวนให้รื่นรมย์มีอยู่, รุกขชาติเป็น
ที่เพลินใจมีอยู่, ดูก่อนนารทะ คำที่กัปปกะ
กล่าวดีแล้ว ย่อมให้เรายินดีได้"

๑. ขุ. ชา. จตุกฺก ๒๗/๑๖๐. ตทฏฺฐกถา. ๔/๔๐๕.

นารทอำมาตย์ถามว่า

"ท่านบริโภคข้าวสุกแห่งข้าวสาลี อันจืดด้วย
เนื้อดี ๆ แล้ว, ข้าวฟ่างและลูกเดือย ซึ่งหารส
เค็มมิได้ จะทำให้ท่านยินดีได้อย่างไร ?"

ท่านตอบว่า

"ผู้คุ้นเคยกันบริโภค๑อาหารไม่อร่อยหรืออร่อย
น้อยหรือมากในที่ใด, (อาหารที่บริโภคในที่นั้น
ก็ให้สำเร็จประโยชน์ได้) เพราะว่า รสทั้งหลาย
มีความคุ้นเคยเป็นอย่างยิ่ง."

[พระศาสดาทรงย่อชาดก]

พระศาสดาครั้นทรงทำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดก ตรัสว่า "พระราชา ในครั้งนั้น ได้เป็นโมคคัลลานะ, นารทอำมาตย์ ได้เป็นสารีบุตร, อันเตวาสิกชื่อกัปปกะ ได้เป็นอานนท์, เกสวดาบส เป็นเราเอง" ดังนี้แล้ว ตรัสว่า "อย่างนั้น มหาบพิตร บัณฑิตในปางก่อน ถึงเวทนาปางตาย ได้ไปสู่ที่คนมีความคุ้นเคยกันแล้ว, สาวกทั้งหลายของอาตมภาพ ชะรอยจะไม่ได้ความคุ้นเคยในสำนักของพระองค์."

[พระราชาทรงส่งสาสน์ไปขอธิดาเจ้าศากยะ]

พระราชาทรงดำริว่า "เราควรจะทำความคุ้นเคยกับภิกษุสงฆ์, เราจักทำอย่างไรหนอ ?" ดังนี้แล้ว ทรงดำริ (อีก) ว่า "ควร

๑. ภุญฺเชยฺย ในชาดกและบาลีเป็น ภุญฺเช อรรถกถาแก้เป็น ภุญฺชิ.

ทำพระธิดาแห่งพระญาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไว้ในพระราชมนเทียร, เมื่อเป็นเช่นนี้ พวกภิกษุหนุ่มและพวกสามเณร (ก็จะ) คุ้นเคยแล้วมายังสำนักของเราเป็นนิตย์ ด้วยคิดว่า "พระราชเป็นพระญาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า" ดังนี้ (จึง) ส่งพระราชสาสน์ไปสำนักเจ้าศากยะทั้งหลายว่า "ขอเจ้าศากยะทั้งหลาย จงประทานพระธิดาคนหนึ่งแก่หม่อมฉัน," แล้วรับสั่งบังคับทูตทั้งหลายว่า "พวกท่านพึงถามว่า 'เป็นพระธิดาแห่งเจ้าศากยะองค์ไหน ?' แล้ว (จึง) มา."

[เจ้าศากยะให้ธิดานางทาสีแก่พระเจ้าปเสนทิ]

พวกทูตไปแล้ว ทูลขอเจ้าหญิง (คนหนึ่ง) กะเจ้าศากยะทั้งหลาย. เจ้าศากยะเหล่านั้นประชุมกันแล้ว ทรงดำริว่า "พระราชาเป็นฝักฝ่ายอื่น; ผิว่า พวกเราจักไม่ให้ไซร้, ท้าวเธอจักทำให้เราฉิบหาย; ก็ (เมื่อว่า) โดยสกุล ท้าวเธอไม่เสมอกับเราเลย; พวกเราควรทำอย่างไรกันดี ?"

ท้าวมหานาม ตรัสว่า "ธิดาของหม่อมฉัน ชื่อวาสภขัตติยา เกิดในท้องของนางทาสี ถึงความเป็นผู้มีรูปงามเลิศมีอยู่, พวกเราจักให้นางนั้น" ดังนี้แล้ว จึงรับสั่งกะพวกทูตว่า "ดีละ พวกเราจักถวายเจ้าหญิงแด่พระราชา."

ทูต. เป็นพระธิดาของเจ้าศากยะองค์ไหน ?

เจ้าศากยะ. เป็นพระธิดาของท้าวมหานามศากยราช ผู้เป็นพระโอรสของพระเจ้าอาว์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชื่อวาสภขัตติยา.

ทูตเหล่านั้นไปกราบทูลแด่พระราชา (ของตน). พระราชาตรัสว่า "ถ้าอย่างนั้นก็ดีละ, พวกเธอจงรีบนำมาเถิด; ก็ธรรมดาพวกกษัตริย์มีเล่ห์กลมาก (จะ) พึงส่งแม้ลูกสาวของนางทาสีมา (ก็อาจเป็นได้), พวกท่านจงนำธิดาผู้เสวยอยู่ในภาชนะเดียวกันกับพระบิดามา" ดังนี้แล้ว ทรงส่งทูตทั้งหลายไป.

พวกเขาไปแล้วกราบทูลว่า "ขอเดชะ พระราชาทรงปรารถนาพระธิดาผู้เสวยร่วมกับพระองค์." ท้าวมหานามรับสั่งว่า "ได้ซิ พ่อ" (จึง) ให้ตกแต่งนาง ในเวลาเสวยของพระองค์รับสั่งให้เรียกนางมาแสดงอาการ (ประหนึ่ง) ร่วมเสวยกับนางแล้วมอบแต่ทูตทั้งหลาย. พวกเขาพานางไปยังเมืองสาวัตถีแล้ว กราบทูลเรื่องราวนั้นแด่พระราชา.

พระราชาทรงพอพระทัย ตั้งให้นางเป็นใหญ่กว่าสตรี ๕๐๐ คน อภิเษกไว้ในตำแหน่งอัครมเหสี. ต่อกาลไม่ช้านัก นาง (ก็) ประสูติพระโอรส มีวรรณะเหมือนทองคำ. ต่อมาในวันขนานพระนามพระโอรสนั้น พระราชาทรงส่งพระราชสาส์นไปสำนักพระอัยยิกาว่า "พระนางวาสภขัตติยา พระธิดาแห่งศากยราช ประสูติพระโอรสแล้ว, จะทรงขนานพระนามพระกุมารนั้นว่าอย่างไร ?"

ฝ่ายอำมาตย์ผู้รับพระราชสาส์นนั้นไป ค่อนข้างหูตึง. เขาไปแล้ว ก็กราบทูลแก่พระอัยยิกาของพระราชา.

[พระกุมารได้พระนามว่าวิฑูฑภะ]

พระอัยยิกานั้นทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ตรัสว่า "พระนางวาสภ-

ขัตติยา แม้ไม่ประสูติพระโอรส ก็ได้ครอบครองชนทั้งหมด, ก็บัดนี้ นางจักเป็นที่โปรดปรานยิ่งของพระราชา."

อำมาตย์หูตึงฟังคำว่า "วัลลภา" ไม่ค่อยชัด เข้าใจว่า "วิฑูฑภะ" ครั้นเข้าเฝ้าพระราชาแล้ว ก็กราบทูลว่า "ขอเดชะ ขอพระองค์จงทรงขนานพระนามพระกุมารว่า 'วิฑูฑภะ' เถิด."

พระราชาทรงดำริว่า "คำว่า 'วิฑูฑภะ' จักเป็นชื่อประจำตระกูลเก่าแก่ของเรา" จึงได้ทรงขนานพระนามว่า "วิฑูฑภะ."

[วิฑูฑภะเสด็จเยี่ยมศากยสกุล]

ต่อมา พระราชาได้พระราชทานตำแหน่งเสนาบดีแก่วิฑูฑภกุมารนั้น ในเวลาที่ยังทรงพระเยาว์นั่นแล ด้วยตั้งพระทัยว่า "จะกระทำให้เป็นที่โปรดปรานของพระศาสดา."

วิฑูฑภกุมารนั้น ทรงเจริญด้วยเครื่องบำรุงสำหรับกุมาร ในเวลามีพระชนม์ ๗ ขวบ ทรงเห็นของเล่นต่าง ๆ มีรูปช้างและรูปม้าเป็นต้น ของกุมารเหล่าอื่น อันบุคคลนำมาจากตระกูลยาย จึงถามพระมารดาว่า "เจ้าแม่ ใคร ๆ เขาก็นำบรรณาการมาจากตระกูลยายเพื่อพวกกุมารเหล่าอื่น, พระญาติไร ๆ ย่อมไม่ส่งบรรณาการไร ๆ มาเพื่อหม่อมฉัน (บ้างเลย), เจ้าแม่ไม่มีพระชนนีพระชนกหรือ ?"

ทีนั้น พระมารดาจึงลวงโอรสนั้นว่า "พ่อ เจ้าศากยะเป็นยายของเจ้ามีอยู่, แต่อยู่ไกล, เหตุนั้น พวกท่าน (จึง) มิได้ส่งเครื่องบรรณาการไร ๆ มาเพื่อเจ้า."

ในเวลามีพระชันษาครบ ๑๖ ปี พระกุมารจึงทูลพระมารดาอีก

ว่า "เจ้าแม่ หม่อมฉันใคร่จะเยี่ยมตระกูลพระเจ้ายาย" แม้ถูกพระมารดาห้ามอยู่ว่า "อย่าเลย ลูกเอ๋ย, ลูกจักไปทำอะไรในที่นั้น" ก็ยังอ้อนวอนร่ำไป.

ทีนั้น พระมารดา ของพระกุมาร ก็ยอมว่า "ถ้าอย่างนั้นก็ไปเถิด."

[พวกศากยะต้อนรับวิฑูฑภะ]

พระกุมารกราบทูลพระราชบิดาแล้ว เสด็จออกไปพร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก. พระนางสภขัตติยาทรงส่งจดหมายล่วงหน้าไปก่อนว่า "หม่อมฉันอยู่ในที่นี้สบายดี, พระญาติทั้งหลายอย่าแสดงโทษไร ๆ ของพระสวามีแก่พระกุมารนั้นเลย."

เจ้าศากยะทรงทราบว่าวิฑูฑภกุมารเสด็จมา ทรงปรึกษากันว่า "พวกเราไม่อาจไหว้ (วิฑูฑภกุมาร) ได้" จึงส่งพระกุมารทั้งหลายที่เด็ก ๆ กว่าวิฑูฑภะนั้นไปยังชนบทเสีย, เมื่อวิฑูฑภกุมารนั้นเสด็จถึงกบิลพัสดุ์บุรี, ก็ประชุมกันในท้องพระโรง. วิฑูฑภกุมารได้เสด็จไปประทับอยู่ ณ ที่นั้น.

ลำดับนั้น พวกเจ้าศากยะกล่าวกะพระกุมารนั้นว่า "พ่อ ผู้นี้เป็นพระเจ้าตาของพ่อ, ผู้นี้เป็นพระเจ้าลุง." วิฑูฑภกุมารนั้น เที่ยวไหว้เจ้าศากยะทั้งหมด มิได้เห็นเจ้าศากยะแม้องค์หนึ่งไหว้ตน (จึง) ทูลถามว่า "ทำไมหนอ จึงไม่มีเจ้าศากยะทั้งหลายไหว้หม่อมฉันบ้าง ?"

พวกเจ้าศากยะตรัสว่า "พ่อ กุมารที่เป็นน้อง ๆ ของพ่อ

เสด็จไปชนบท (เสียหมด) แล้วทรงทำสักการะใหญ่แก่พระกุมารนั้น. พระองค์ประทับอยู่สิ้น ๒-๓ วัน (ก็) เสด็จออกจากพระนครด้วยบริวารเป็นอันมาก.

[วิฑูฑภะกลับสู่เมืองของตน]

ลำดับนั้น นางทาสีคนหนึ่งแช่งด่าว่า "นี้เป็นแผ่นกระดานที่บุตรของนางทาสีชื่อวาสภขัตติยานั่ง" ดังนี้แล้ว ล้างแผ่นกระดานที่พระกุมารนั้นนั่งในท้องพระโรง ด้วยน้ำเจือด้วยน้ำนม. มหาดเล็กคนหนึ่ง ลืมอาวุธของตนไว้ กลับไปเอาอาวุธนั้น ได้ยินเสียงด่าวิฑูฑภกุมาร จึงถามโทษนั้น ทราบว่า "นางวาสภขัตตยา เกิดในท้องของนางทาสีของท้าวมหานามศากยะ" (จึง) บอกกล่าวแก่พวกพล. ได้มีการอื้อฉาวกันอย่างขนานใหญ่ว่า "ได้ยินว่า พระนางวาสภขัตติยา เป็นธิดาของนางทาสี."

[วิฑูฑภะทรงอาฆาตพวกเจ้าศากยะ]

เจ้าวิฑูฑภะทรงสดับคำนั้น ตั้งพระหฤทัยไว้ว่า "เจ้าศากยะเหล่านั้น จงล้างแผ่นกระดานที่เรานั่งด้วยน้ำเจือด้วยน้ำนมก่อน, แต่ในกาลที่เราดำรงราชสมบัติแล้ว เราจักเอาเลือดในลำคอของเจ้าศากยะเหล่านั้น ล้างแผ่นกระดานที่เรานั่ง" เมื่อพระองค์เสด็จยาตราถึงกรุงสาวัตถี, พวกอำมาตย์ก็กราบทูลเรื่องทั้งหมอแด่พระราชา.

พระราชาทรงพิโรธเจ้าศากยะว่า "ได้ให้ธิดานางทาสีแก่เรา" จึงรับสั่งให้ริบเครื่องบริหารที่พระราชทานแก่พระนางวาสภขัตติยาและพระโอรส, ให้พระราชทานเพียงสิ่งของอันผู้เป็นทาสและทาสีพึงได้

เท่านั้น.

ต่อมา โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน พระศาสดาเสด็จไปยังพระราชนิเวศน์ ประทับนั่งแล้ว. พระราชาเสด็จมาถวายบังคมแล้วทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข่าวลือว่า พวกพระญาติของพระองค์ประทานธิดาแห่งนางทาสีแก่หม่อมฉัน, เพราะฉะนั้น หม่อมฉันจึงริบเครื่องบริหารของนางวาสภขัตติยานั้นพร้อมทั้งบุตร ให้ ๆ เพียงสิ่งของอันผู้เป็นทาสและทาสีควรได้เท่านั้น."

พระศาสดาตรัสว่า "มหาบพิตร พวกเจ้าศากยะทำกรรมไม่สมควร, ธรรมดา เมื่อจะให้ ก็ควรให้พระธิดาที่มีชาติเสมอกัน ; มหาบพิตร ก็อาตมภาพขอทูลพระองค์ว่า 'พระนางวาสภขัตติยาเป็นพระธิดาของขัตติยราช ได้อภิเษกในพระราชมนเทียรของขัตติยราช, ฝ่ายวิฑูฑภกุมาร (ก็) ทรงอาศัยขัตติยราชนั่นแลประสูติแล้ว, ธรรมดาว่า โคตรฝ่ายมารดาจักทำอะไร (ได้), โคตรฝ่ายบิดาเท่านั้นเป็นสำคัญ" ดังนี้แล้ว ตรัสว่า "โบราณกบัณฑิตทั้งหลายได้พระราชทานตำแหน่งอัครมเหสี แก่หญิงผู้ยากจนชื่อกัฏฐหาริกา[๑], และพระกุมารที่เกิดในท้องของนางนั้น (ก็) ถึงความเป็นพระราชาในพระนครพาราณสี (อันกว้างใหญ่ไพศาล) ถึง ๑๒ โยชน์ ทรงพระนามว่า "กัฏฐวาหนราชา" แล้วตรัสกัฏฐหาริยชาดก[๒].

พระราชาทรงสดับธรรมกถา ทรงยินดีว่า "ทราบว่า โคตร

๑. หญิงหาบฟืน. ๒. ขุ. ชา. เอก. ๒๗/๓. ตทฏฺฐกถา. ๑/๒๐๔. แต่ในที่นั้น เป็นกัฏฐหาริชาดก.

ฝ่ายบิดาเท่านั้นเป็นสำคัญ" จึงรับสั่งให้พระราชทานเครื่องบริหาร เช่นเคยนั่นแล แก่มาดาและบุตร.

[พันธุละพาภรรยาผู้แพ้ท้องอาบน้ำ]

ภรรยาแม้ของพันธุลเสนาบดีแล ชื่อมัลลิกา ซึ่งเป็นพระธิดาของเจ้ามัลละ ในกุสินารานคร ไม่คลอดบุตรสิ้นกาลนาน.

ต่อมา พันธุเสนาบดีส่งนางไปว่า "เจ้าจงไปสู่เรือนแห่งตระกูลของตนเสียเถิด."

นางคิดว่า "เราจักเฝ้าพระศาสดาแล้ว (จึง) ไป" (จึง) เข้าไปยังพระเชตวัน ยืนถวายบังคมพระตถาคต อันพระตถาคตตรัสถามว่า "เธอจะไป ณ ที่ไหน ?" กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สามีส่งหม่อมฉันไปสู่เรือนแห่งตระกูล."

พระศาสดา. เพราะเหตุไร ?

นาง. นัยว่า หม่อมฉันเป็นหมัน ไม่มีบุตร.

พระศาสดา. ถ้าอย่างนั้น, กิจคือการไปไม่มี, จงกลับเสียเถิด.

นางดีใจ ถวายบังคมพระศาสดา กลับไปสู่นิเวศน์ เมื่อสามีถามว่า "กลับมาทำไม ?" (ก็) ตอบว่า "พระทศพลให้ฉันกลับ." พันธุละคิดว่า "พระทศพลผู้ทรงเห็นการณ์ไกล จักเห็นเหตุ (นี้)" จึงรับไว้. ต่อมาไม่นานนัก นางก็ตั้งครรภ์ เกิดแพ้ท้อง บอกว่า "ความแพ้ท้องเกิดแก่ฉันแล้ว."

พันธุละ. แพ้ท้องอะไร ?

นาง. นาย ฉันใคร่จะลงอาบแล้วดื่มน้ำควรดื่มในสระโบกขรณี

อันเป็นมงคลในงานอภิเษกแห่งคณะราชตระกูล ในนครไพศาลี.

พันธุละกล่าวว่า "ดีละ" แล้วถือธนูอันบุคคลพึงโก่งด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษพันหนึ่ง อุ้มนางขึ้นรถ ออกจากเมื่อสาวัตถี ขับรถเข้าไปสู่เมืองไพศาลี โดยประตูที่เจ้าลิจฉวีให้แก่มหาลิลิจฉวี.

ก็ที่อยู่อาศัยของเจ้าลิจฉวีนามว่ามหาลิ มีอยู่ ณ ทีใกล้ประตูนั่นแล. พอท่านได้ยินเสียงรถกระทบธรณีประตู (ก็) รู้ว่า "เสียงรถของพันธุละ" จึงกล่าวว่า "วันนี้ ภัยจะเกิดแก่พวกเจ้าลิจฉวี."

การอารักขาสระโบกขรณี แข็งแรงทั้งภายในและภายนอก, เบื้องบนเขาขึงข่ายโลหะ, แม้นก ก็ไม่มีโอกาส.

ฝ่ายพันธุลเสนาบดี ลงจากรถ เฆี่ยนพวกมนุษย์ผู้รักษาด้วยหวาย ให้หลบหนีไป (แล้ว) ตัดข่ายโลหะ ให้ภริยาอาบแล้ว แม้ตนเองก็อาบในภายในสระโบกขรณีแล้ว อุ้มนางขึ้นรถอีก ออกจากพระนคร ขับ (รถ) ไปโดยทางที่มาแล้วนั่นแล.

[พวกเจ้าลิจฉวีติดตาม]

พวกเจ้าหน้าที่ผู้รักษา ทูลเรื่องแก่พวกเจ้าลิจฉวี. พวกเจ้าลิจฉวีกริ้ว เสด็จขึ้นรถ ๕๐๐ คัน (ขับ) ออกไปด้วยเจตนาว่า "จักจับเจ้ามัลละชื่อพันธุละ." ได้แจ้งเรื่องนั้นแก่เจ้ามหาลิ.

เจ้ามหาลิ ตรัสว่า "พวกท่านอย่าเสด็จไป, เพราะเจ้าพันธุละนั้นจักฆ่าพวกท่านทั้งหมด." แม้เจ้าลิจฉวีเหล่านั้นก็ยังตรัสว่า "พวกข้าพเจ้าจักไปให้ได้." เจ้ามหาลิ ตรัสว่า "ถ้ากระนั้น พวกท่านทรงเห็นที่ ๆ ล้อรถจมลงไปสู่แผ่นดินจนถึงดุมแล้ว (ก็) พึงเสด็จกลับ;

เมื่อไม่กลับแต่นั้น จักได้ยินเสียงราวกับสายอสนีบาตข้างหน้า, พึงเสด็จกลับจากที่นั้น ; เมื่อไม่กลับแต่นั้น จักเห็นช่องในแอกรถของพวกท่าน, พึงกลับแต่ที่นั้นทีเดียว, อย่า (ได้) เสด็จไปข้างหน้า (เป็นอันขาด)."

เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น ไม่เสด็จกลับตามคำของเจ้ามหาลิ พากันติดตามพันธุละเรื่อยไป. นางมัลลิกาเห็นแล้ว (จึง) กล่าวว่า "นาย รถทั้งหลายย่อมปรากฏ."

พันธุละกล่าวว่า "ถ้ากระนั้น ในเวลารถปรากฏเป็นคันเดียวกันทีเดียว เจ้าพึงบอก."

ในกาลเมื่อรถทั้งหมดปรากฏดุจเป็นคันเดียวกัน นางจึงบอกว่า "นาย งอนรถปรากฏเป็นคันเดียวกันทีเดียว."

พันธุละกล่าวว่า "ถ้ากระนั้น เจ้าจงจับเชือกเหล่านี้" แล้วให้เชือกแก่นาง ยืนตรงอยู่บนรถ โก่งธนูขึ้น.

ล้อรถจมลงไปสู่แผ่นดินถึงดุม. เจ้าลิจฉวีทรงเห็นที่นั้นแล้ว (ก็) ยังไม่เสด็จกลับ. เจ้าพันธุละนอกนี้ ไปได้หน่อยหนึ่ง ก็ดีดสาย (ธนู). เสียงสายธนูนั้น ได้เป็นประหนึ่งอสนีบาต. เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น (ก็) ยังไม่เสด็จกลับแม้จากที่นั้น, ยัง (ขืน) เสด็จติดตามไปอยู่นั่นแล.

[อำนาจลูกศรของพันธุละ]

พันธุละยืนอยู่บนรถนั่นแล ยิงลูกศรไปลูกหนึ่ง. ลูกศรนั้น ทำงอนรถ ๕๐๐ คันให้เป็นช่องแล้ว แทงทะลุพระราชา ๕๐๐ ในที่ผูก

เกราะ แล้วจมลงไปในแผ่นดิน.

เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น ไม่รู้ว่าตนถูกลูกศรแทงแล้วตรัสว่า "เฮ้ย หยุดก่อน, เฮ้ย หยุดก่อน" ยัง (ขืน) เสด็จติดตามไปนั่นแล. พันธุลเสนาบดีหยุดรถแล้วกล่าวว่า "พวกท่านเป็นคนตาย, ชื่อว่าการรบของข้าพเจ้ากับคนตายทั้งหลาย ย่อมไม่มี."

เจ้าลิจฉวี. ชื่อว่าคนตาย ไม่เหมือนเรา.

พันธุละ. ถ้ากระนั้น พวกท่านจงแก้เกราะของคนหลังทั้งหมดดู.

พวกเจ้าลิจฉวีเหล่านั้นให้แก้แล้ว. เจ้าลิจฉวีองค์นั้น ล้มลงสิ้นชีพิตักษัยในขณะแก้เกราะออกแล้วนั่นเอง.

ทีนั้น พันธุละจึงกล่าวกะเจ้าลิจฉวีเหล่านั้นว่า "พวกท่านแม้ทั้งหมดก็เหมือนกัน, เสด็จไปเรือนของตน ๆ แล้ว จงจัดสิ่งที่ควรจัด พร่ำสอนลูกเมีย แล้ว (จึงค่อย) แก้เกราะออก."

เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น กระทำอย่างนั้นทุก ๆ องค์ ถึงชีพิตักษัยแล้ว.

[พันธุละมีบุตร ๓๒ คน]

ฝ่ายพันธุละ (ก็) พานางมัลลิกามายังเมืองสาวัตถี. นางคลอดบุตรเป็นคู่ ๆ ถึง ๑๖ ครั้ง.

แม้บุตรของนางทั้งหมดได้เป็นผู้แกล้วกล้า ถึงพร้อมด้วยกำลัง, ถึงความสำเร็จศิลปะทั้งหมด. คนหนึ่ง ๆ ได้มีบุรุษพันคนเป็นบริวาร. พระลานหลวงเต็มพรึบด้วยบุตรเหล่านั้นแล ซึ่งไปราชนิเวศน์กับบิดา.

[พันธุละเสนาบดีถูกฆ่าพร้อมทั้งบุตร]

อยู่มาวันหนึ่ง พวกมนุษย์ แพ้ความด้วยคดีโกงในการวินิจฉัย

เห็นพันธุละกำลังเดินมา ร่ำร้องกันใหญ่ แจ้งการกระทำคดีโกงของพวกอำมาตย์ผู้วินิจฉัย แก่พันธุลานั้น.

พันธุลาไปสู่โรงวินิจฉัย พิจารณาคดีนั้นแล้ว ได้ทำผู้เป็นเจ้าของนั่นแล ให้เป็นเจ้าของ. มหาชน ให้สาธุการเป็นไปด้วยเสียงอันดัง.

พระราชาทรงสดับเสียงนั้น ตรัสถามว่า "นี่อะไรกัน ?" เมื่อทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ทรงโสมนัส ให้ถอดพวกอำมาตย์เหล่านั้นแม้ทั้งหมด ทรงมอบการวินิจฉัยแก่พันธุละเท่านั้น. ตั้งแต่นั้นมาพันธุละ (ก็) วินิจฉัยโดยถูกต้อง. จำเดิมตั้งแต่วันนั้นมา พวกอำมาตย์ผู้วินิจฉัยรุ่นเก่า ไม่ได้จ้าง มีรายได้น้อย ยุยงในราชตระกูลว่า "พันธุละปรารถนาเป็นพระราชา."

พระราชาทรงเชื่อคำของอำมาตย์เหล่านั้น มิได้อาจจะทรงข่มพระหฤทัยได้, ทรงดำริอีกว่า "เมื่อพันธุละถูกฆ่าตายในที่นี้นั่นแล, ความครหาก็จักเกิดแก่เรา" ทรงรับสั่งให้บุรุษที่แต่งไว้ โจมตีปัจจันตนคร แล้วรับสั่งให้หาพันธุละมา ทรงส่งไปด้วยพระดำรัสว่า "ทราบว่า จังหวัดปลายแดน โจรกำเริบขึ้น, ท่านพร้อมทั้งบุตรของท่านจงไปจับโจรมา," แล้วทรงส่งนายทหารผู้ใหญ่ซึ่งสามารถเหล่าอื่นไปกับพันธุละเสนาบดีนั้น ด้วยพระดำรัสว่า "พวกท่านจงตัดศีรษะพันธุละเสนาบดีพร้อมทั้งบุตร ๓๒ คน ในที่นั้นแล้วนำมา."

เมื่อพันธุละนั้นพอถึงจังหวัดปลายแดน, พวกโจรที่พระราชาทรงแต่งไว้ กล่าวกันว่า "ทราบว่า ท่านเสนาบดีมา" แล้วพากัน

หลบหนีไป.

พันธุลเสนาบดีนั้น ยังประเทศนั้นให้สงบราบเรียบแล้ว (ก็) กลับมา. ลำดับนั้น ทหารเหล่านั้นก็ตัดศีรษะพันธุเสนาบดีพร้อมกับบุตรทั้งหมด ในที่ใกล้พระนคร.

[นางมัลลิกาเทวีไม่มีความเสียใจ]

วันนั้น นางมัลลิกาเทวี นิมนต์พระอัครสาวกทั้ง ๒ พร้อมทั้งภิกษุ ๕๐๐ รูป.

ครั้นในเวลาเช้า พวกคนได้นำหนังสือมาให้นาง เนื้อความว่า "โจรตัดศีรษะสามีพร้อมทั้งบุตรของท่าน." นางรู้เรื่องนั้นแล้ว ไม่บอกใคร ๆ พับหนังสือใส่ไว้ในพกผ้า อังคาสภิกษุสงฆ์เรื่อยไป.

ขณะนั้น สาวใช้ของนางถวายภัตแก่ภิกษุแล้ว นำถาดเนยใสมา ทำถาดแตกตรงหน้าพระเถระ. พระธรรมเสนาบดีกล่าวว่า "สิ่งของมีอันแตกเป็นธรรมดา ก็แตกไปแล้ว, ใคร ๆ ไม่ควรคิด."

นางมัลลิกานั้น นำเอาหนังสือออกจากพกผ้า เรียนท่านว่า "เขานำหนังสือนี้มาให้แก่ดิฉัน เนื้อความว่า 'พวกโจรตัดศีรษะบิดาพร้อมด้วยบุตร ๓๒ คน,' ดิฉันแม้สดับเรื่องนี้แล้ว ก็ยังไม่คิด; เมื่อ (เพียง) ถาดเนยใสแตก ดิฉันจักคิดอย่างไรเล่า ? เจ้าข้า."

พระธรรมเสนาบดีกล่าวคำเป็นต้นว่า :-

"ชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ในโลกนี้ ไม่มีนิมิต
ใคร ๆ ก็รู้ไม่ได้ ทั้งฝืดเคือง ทั้งน้อย, และชีวิตนั้น
ซ้ำประกอบด้วยทุกข์."

แสดงธรรมเสร็จแล้ว ลุกจากอาสนะ ได้ไปวิหารแล้ว.

ฝ่ายนางมัลลิกาให้เรียกบุตรสะใภ้ทั้ง ๓๒ คนมาแล้ว สั่งสอนว่า "สามีของพวกเธอไม่มีความผิด ได้รับผลกรรมในชาติก่อนของตน, เธอทั้งหลายอย่าเศร้าโศก อย่าปริเทวนาการ, อย่าทำการผูกใจแค้นเบื้องบนพระราชา."

จารบุรุษของพระราชา ฟังถ้อยคำนั้นแล้ว กราบทูลความที่ชนเหล่านั้นไม่มีโทษแด่พระราชา. พระราชาทรงถึงความสลดพระหฤทัย เสด็จไปนิเวศน์ของนางมัลลิกานั้น ให้นางมัลลิกาและหญิงสะใภ้ของนางอดโทษ แล้วได้พระราชทานพรแก่นางมัลลิกา. นางกราบทูลว่า "พรจงเป็นพรอันหม่อมฉันรับไว้เถิด" เมื่อพระราชานั้นเสด็จไปแล้ว, ถวายภัตเพื่อผู้ตาย อาบน้ำแล้ว เข้าเฝ้าพระราชา ทูลว่า "ขอเดชะ พระองค์พระราชทานพรแก่หม่อมฉันแล้ว, อนึ่ง หม่อมฉันไม่มีความต้องการด้วยของอื่น, ขอพระองค์จงทรงอนุญาตให้ลูกสะใภ้ ๓๒ คนของหม่อมฉัน และตัวหม่อมฉัน กลับไปเรือนแห่งตระกูลเถิด."

พระราชาทรงรับแล้ว. นางมัลลิกาส่งหญิงสะใภ้ ๓๒ คนไปสู่ตระกูลของตน ๆ ด้วยตนเอง. (และฝ่าย) นางได้ไปสู่เรือนแห่งตระกูลของตนในกุสินารานคร.

ฝ่ายพระราชา ได้พระราชทานตำแหน่งเสนาบดีแก่ทีฆการายนะ ผู้ซึ่งเป็นหลานพันธุละเสนาบดี.

ก็ทีฆการายนะนั้น เที่ยวแสวงหาโทษของพระราชาด้วยคิดอยู่

ว่า "ลุงของเรา ถูกพระราชาองค์นี้ ให้ตายแล้ว." ข่าวว่า จำเดิมแต่การที่พันธุละผู้ไม่มีความผิดถูกฆ่าแล้ว พระราชทรงมีวิปปฏิสาร ไม่ได้รับความสบายพระหฤทัย ไม่ได้เสวยความสุขในราชสมบัติเลย.

[พระราชาสวรรคต]

ครั้งนั้น พระศาสดา ทรงอาศัยนิคมชื่อเมทฬุปะของพวกเจ้าศากยะประทับอยู่. พระราชาเสด็จไปที่นั้นแล้ว ทรงให้ตั้งค่ายในที่ไม่ไกลจากพระอารามแล้ว เสด็จไปวิหาร ด้วยบริวารเป็นอันมาก ด้วยทรงดำริว่า "จักถวายบังคมพระศาสดา" พระราชทานเครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้ง ๕[๑] แก่ทีฆการายนะแล้ว พระองค์เดียวเท่านั้น เสด็จเข้าสู่พระคันธกุฎี. พึงทราบเรื่องทั้งหมดโดยทำนองแห่งธรรมเจติยสูตร.[๒] เมื่อพระองค์เสด็จเข้าสู่พระคันธกุฎีแล้ว ทีฆการายนะจึงถือเอาเครื่องราชกกุธภัณฑ์เหล่านั้น ทำวิฑูฑภะให้เป็นพระราชา เหลือม้าไว้ตัวหนึ่งและหญิงผู้เป็นพนักงานอุปัฏฐากคนหนึ่ง แล้วได้กลับไปเมืองสาวัตถี.

พระราชาตรัสปิยกถากับพระศาสดาแล้ว เสด็จออก ไม่ทรงเห็นเสนา จึงตรัสถามหญิงนั้น ทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ทรงดำริว่า "เราจักพาหลานไปจับวิฑูฑภะ" ดังนี้แล้ว เสด็จไปกรุงราชคฤห์ เสด็จถึงพระนคร เมื่อประตู (พระนคร) อันเขาปิดแล้วในเวลาวิกาล บรรทมแล้วในศาลาแห่งหนึ่ง ทรงเหน็ดเหนื่อยเพราะลมและแดด

๑. เครื่องประดับพระเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดินมี ๕ อย่าง คือ ๑. แส้จามรี ๒. มงกุฎ ๓. พระขรรค์ ๔. ธารพระกร ๕. ฉลองพระบาท บางแห่งว่า ๑. พระขรรค์ ๒. เศวตฉัตร ๓. มงกุฎ ๔. ฉลองพระบาท ๕. พันวาลวิชนี. ๒. ม. ม. ๑๓/๕๐๖.

ได้สวรรคตในที่นั้นนั่นเอง ในเวลากลางคืน. เมื่อราตรีสว่างแล้ว, ประชาชนได้ยินเสียงหญิงคนนั้นคร่ำครวญอยู่ว่า "ข้าแต่สมมติเทพผู้จอมแห่งชาวโกศล พระองค์ไม่มีที่พึ่งแล้ว" จึงกราบทูลแด่พระราชา. ท้าวเธอ ทรงรับสั่งให้ทำเสรีรกิจของพระเจ้าลุง ด้วยสักการะใหญ่.

[พระเจ้าวิฑูฑภะเสด็จไปพบพระศาสดา]

แม้พระเจ้าวิฑูฑภะ ได้ราชสมบัติแล้ว ทรงระลึกถึงเวรนั้น ทรงดำริว่า "เราจักยังเจ้าศากยะแม้ทั้งหมดให้ตาย" ดังนี้แล้ว จึงเสด็จออกไปด้วยเสนาใหญ่.

ในวันนั้น พระศาสดาทรงตรวจดูโลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นความพินาศแห่งหมู่ญาติแล้ว ทรงดำริว่า "เราควรกระทำญาติสังคหะ" ในเวลาเช้า เสด็จเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต เสด็จกลับจากบิณฑบาตแล้ว ทรงสำเร็จสีหไสยาในพระคันธกุฎี ในเวลาเย็นเสด็จไปทางอากาศ ประทับนั่งที่โคนไม้ มีเงาปรุโปร่ง ใกล้เมืองกบิลพัสดุ์.

แต่นั้นไป มีต้นไทรเงาสนิทต้นใหญ่ต้นหนึ่งอยู่ในรัชสีมาของพระเจ้าวิฑูฑภะ. พระเจ้าวิฑูฑภะทอดพระเนตรเห็นพระศาสดา จึงเสด็จเข้าไปเฝ้า ถวายบังคมแล้ว กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะเหตุไร พระองค์จึงประทับนั่งแล้วที่โคนไม้เงาปรุโปร่งนี้ ในเวลาร้อนเห็นปานนี้, ขอพระองค์โปรดประทับนั่งที่โคนไทร มีเงาอันสนิทนั่นเถิด พระเจ้าข้า" เมื่อพระศาสดาตรัสตอบว่า "ช่างเถิดมหาบพิตร, ชื่อว่าเงาของหมู่พระญาติเป็นของเย็น," จึงทรงดำริว่า

"พระศาสดาจักเสด็จมาเพื่อทรงประสงค์รักษาหมู่พระญาติ" จึงถวายบังคมพระศาสดา เสด็จกลับไปสู่เมืองสาวัตถีนั่นแล. แม้พระศาสดาก็ทรงเหาะไปสู่เชตวันเหมือนกัน พระราชาทรงระลึกถึงโทษแห่งพวกเจ้าศากยะ เสด็จออกไปแม้ครั้งที่ ๒ ทอดพระเนตรเห็นพระศาสดาในที่นั่นแล ก็เสด็จกลับอีก. เสด็จออกไปแม้ครั้งที่ ๓ ทอดพระเนตรเห็นพระศาสดาในที่นั่นแล ก็เสด็จกลับ. แต่เมื่อพระเจ้าวิฑูฑภะนั้นเสด็จออกไปในครั้งที่ ๔, พระศาสดาทรงพิจารณาเห็นบุรพกรรมของเจ้าศากยะทั้งหลาย ทรงทราบความที่กรรมอันลามกคือการโปรยยาพิษในแม่น้ำของเจ้าศากยะเหล่านั้น เป็นกรรมอันใคร ๆ ห้ามไม่ได้ จึงมิได้เสด็จไปในครั้งที่ ๔. พระเจ้าวิฑูฑภะเสด็จออกไปแล้วด้วยพลใหญ่ ด้วยทรงดำริว่า "เราจักฆ่าพวกเจ้าศากยะ."

[พระจ้าวิฑูฑภะฆ่าพวกศากยะ]

ก็พระญาติทั้งหลายของพระสัมมาสัมพุทธะ ชื่อว่าไม่ฆ่าสัตว์ แม้จะตายอยู่ ก็ไม่ปลงชีวิตของเหล่าสัตว์อื่น.

เจ้าศากยะเหล่านั้นคิดว่า "พวกเราฝึกหัดมือแล้ว มีเครื่องผูกสอดอันทำแล้ว หัดปรือมาก, แต่พวกเราไม่อาจปลงสัตว์อื่นจากชีวิตได้เลย, พวกเราจักแสดงกรรมของตนแล้วให้หนีไป." เจ้าศากยะเหล่านั้น ทรงมีเครื่องผูกสอดอันทำแล้ว จึงเสด็จออกเริ่มการยุทธ. ถูกศรที่เจ้าศากยะเหล่านั้นยิงไปไปตามระหว่างๆ พวกบุรุษของพระเจ้าวิฑูฑภะ, ออกไปโดยช่องโล่ห์และช่องหูเป็นต้น. พระเจ้าวิฑูฑภะทอดพระเนตรเห็น จึงตรัสว่า "พนาย พวกเจ้าศากยะย่อมตรัสว่า

'พวกเราเป็นผู้ไม่ฆ่าสัตว์' มิใช่หรือ ? ก็เมื่อเช่นนี้ ไฉนพวกเจ้าศากยะจึงยิงบุรุษของเราให้ฉิบหายเล่า." ลำดับนั้น บุรุษคนหนึ่งกราบทูลพระเจ้าวิฑูฑภะนั้นว่า "ข้าแต่เจ้า พระองค์ตรวจสอบดูแล้วหรือ ?

พระเจ้าวิฑูฑภะ. พวกเจ้าศากยะ ยังบุรุษของเราให้ฉิบหาย.

บุรุษ. บุรุษไร ๆ ของพระองค์ ชื่อว่าตายแล้ว ย่อมไม่มี, ขอเชิญพระองค์จงรับสั่งให้นับบุรุษเหล่านั้นเถิด.

พระเจ้าวิฑูฑภะเมื่อรับสั่งให้นับดูไม่ทรงเห็นหมดไป แม้คนหนึ่ง. ท้าวเธอเสด็จกลับจากที่นั้นแล้ว ตรัสว่า "พนาย คนเหล่าใด ๆ บอกว่า 'พวกเราเป็นเจ้าศากยะ' ท่านทั้งหลาย จงฆ่าคนเหล่านั้นทั้งหมด; แต่จงให้ชีวิต แก่คนที่ยืนอยู่ในสำนักงานเจ้าศากยะมหานาม ผู้เป็นพระเจ้าตาของเรา.

เจ้าศากยะทั้งหลายไม่เห็นเครื่องคือที่ตนพึงถือเอา บางพวกคาบหญ้า บางพวกถือไม้อ้อ ยืนอยู่, ถูกเขาถามว่า "ท่านเป็นเจ้าศากยะหรือไม่ใช่ ? เพราะเหตุที่เจ้าศากยะเหล่านั้น แม้จะตายก็ไม่พูดคำเท็จ; พวกที่ยืนคาบหญ้าอยู่แล้ว จึงกล่าวว่า "ไม่ใช่เจ้าศากยะ, หญ้า." พวกที่ยืนถือไม้อ้อก็กล่าวว่า "ไม่ใช่เจ้าศากยะ, ไม่อ้อ." เจ้าศากยะเหล่านั้นและเจ้าศากยะที่ยืนอยู่ในสำนักของท้าวมหานาม ได้ชีวิตแล้ว.

บรรดาเจ้าศากยะเหล่านั้น เจ้าศากยะที่ยืนคาบหญ้า ชื่อว่าเจ้าศากยะหญ้า, พวกที่ยืนถือไม้อ้อ ชื่อว่า เจ้าศากยะไม้อ้อ.

พระเจ้าวิฑูฑภะรับสั่งให้ฆ่าเจ้าศากยะอันเหลือทั้งหลาย ไม่เว้น

ทารกแม้ยังดื่มนม ยังแม่น้ำคือโลหิต ให้ไหลไปแล้ว รับสั่งให้ล้างแผ่นกระดาน ด้วยโลหิตในลำคอของเจ้าศากยะเหล่านั้น.

ศากยวงศ์ อันพระเจ้าวิฑูฑภะเข้าไปตัดแล้ว ด้วยอาการอย่างนี้. พระเจ้าวิฑูฑภะนั้น รับสั่งให้จับเจ้าศากยะมหานาม เสด็จกลับแล้ว ในเวลาเสวยกระยาหารเช้า ทรงดำริว่า "เราจักเสวยอาหารเช้า" ดังนี้แล้ว ทรงแวะในที่แห่งหนึ่ง, เมื่อโภชนะอันบุคคลนำเข้าไปแล้ว, รับสั่งให้เรียกพระเจ้าตามา ด้วยพระดำรัสว่า "เราจักเสวยร่วมกัน."

[มานะกษัตริย์]

แต่กษัตริย์ทั้งหลาย ถึงจะสละชีวิต ก็ไม่ยอมเสวยร่อมกับบุตรนางทาสี; เพราะฉะนั้น ท้าวมหานามทอดพระเนตรเห็นสระ ๆ หนึ่ง จึงตรัสว่า "เรามีร่างกายอันสกปรก, พ่อ เราจักอาบน้ำ."

พระเจ้าวิฑูฑภะตรัสว่า "ดีละ พระเจ้าตา เชิญพระเจ้าตาอาบเถิด." ท้าวมหานามทรงดำริว่า "พระเจ้าวิฑูฑภะนี้ จักฆ่าเราผู้ไม่บริโภคร่วม, การตายเองของเราเท่านั้น ประเสริฐกว่า" ดังนี้แล้ว จึงทรงสยายผม สอดหัวแม่เท้าเข้าไปในผมขอดให้เป็นปมที่ปลาย ดำลงไปในน้ำ.

ด้วยเดชแห่งคุณของท้าวมหานามนั้น นาคภพ ก็แสดงอาการร้อน. พระยานาค ใคร่ครวญว่า "เรื่องอะไรกันหนอ ?" เห็นแล้วจึงมาสู่สำนักของท้าวมหานามนั้น ให้ท้าวมหานามประทับบนพังพานแล้วเชิญเสด็จเข้าไปสู่นาคภพ. ท้าวมหานามนั้น อยู่ในนาคภพนั้น

นั่นแล สิ้น ๑๒ ปี.

ฝ่ายพระเจ้าวิฑูฑภะ ประทับนั่งคอยอยู่ ด้วยทรงดำริว่า "พระเจ้าตาของเราจักมาในบัดนี้; เมื่อท้าวมหานามนั้นชักช้าอยู่, จึงรับสั่งให้ค้นในสระ ตรวจดูแม้ระหว่างบุรุษด้วยแสงประทีป ไม่เห็นแล้วก็เสด็จหลีกไป ด้วยทรงดำริว่า "พระเจ้าตาจักเสด็จไปแล้ว."

[พระเจ้าวิฑูฑภะถูกน้ำท่วมสวรรคต]

พระเจ้าวิฑูฑภะนั้น เสด็จถึงแม่น้ำอจีรวดีในเวลาราตรี รับสั่งให้ตั้งค่ายแล้ว. คนบางพวก นอนแล้วที่หาดทรายภายในแม่น้ำ, บางพวก นอนบนบกในภายนอก. แม้บรรดาพวกที่นอนแล้วในภายใน พวกที่มีบาปกรรมอันไม่ได้กระทำแล้วในก่อน มีอยู่, แม้บรรดาพวกที่นอนแล้วในภายนอก ผู้ที่มีบาปกรรมอันได้กระทำแล้วในก่อน มีอยู่, มดแดงทั้งหลายตั้งขึ้นแล้ว ในที่ซึ่งคนเหล่านั้นนอนแล้ว.

ชนเหล่านั้น กล่าวกันว่า "มดแดงตั้งขึ้นแล้วในที่เรานอนแล้ว, มดแดงตั้งขึ้นแล้ว ในที่เรานอนแล้ว" จึงลุกขึ้น, พวกที่มีบาปกรรมอันไม่ได้กระทำแล้ว ลุกขึ้นไปนอนบนบก, พวกมีบาปกรรมอันกระทำแล้ว ลงไปนอนเหนือหาดทราย.

ขณะนั้น มหาเมฆตั้งขึ้น ยังฝนลูกเห็บให้ตกแล้ว. ห้วงน้ำหลากมา ยังพระเจ้าวิฑูฑภะพร้อมด้วยบริษัท ให้ถึงสมุทรนั่นแล. ชนทั้งหมด ได้เป็นเหยื่อแห่งปลาและเต่าในสมุทรนั้นแล้ว. มหาชนยังกถาให้ตั้งขึ้นว่า "ความตายของเจ้าศากยะทั้งหลายไม่สมควรเลย, ความตายนี่ คือพวกเจ้าศากยะ อันพระเจ้าวิฑูฑภะทุบแล้ว ๆ ชื่ออย่างนี้

ให้ตาย จึงสมควร."

[พวกเจ้าศากยะตายสมควรแก่บุรพกรรม]

พระศาสดาทรงสดับคำนั้นแล้ว จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ความตายอย่างนี้ ไม่สมควรแก่เจ้าศากยะทั้งหลายในอัตภาพนี้ก็จริง ถึงอย่างนั้น ความตายที่พวกเจ้าศากยะนั่นได้แล้ว ก็ควรโดยแท้ ด้วยสามารถแห่งกรรมลามกที่เขาทำไว้ในปางก่อน."

ภิกษุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็เจ้าศากยะทั้งหลายนั่น ได้กระทำกรรมอะไรไว้ในปางก่อน ?

พระศาสดา. ในปางก่อน พวกเจ้าศากยะนั่น รวมเป็นพวกเดียวกัน โปรยยาพิษในแม่น้ำ.

ในวันรุ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลายยังกถาให้ตั้งขึ้นในโรงธรรมว่า "พระเจ้าวิฑูฑภะ ยังเจ้าศากยะทั้งหลายประมาณเท่านี้ให้ตายแล้ว เสด็จมาอยู่, เมื่อมโนรถของตนยังไม่ถึงที่สุดนั่นแล, พาชนมีประมาณเท่านั้น (ไป) เกิดเป็นภักษาแห่งปลาและเต่าในสมุทรแล้ว."

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอ ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลว่า "ด้วยกถาชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมโนรถของสัตว์เหล่านี้ ยังไม่ถึงที่สุดนั่นแล. มัจจุราชตัดชีวิตินทรีย์แล้ว ให้จมลงในสมุทรคืออบาย ๔ ประดุจห้วงน้ำใหญ่ ท่วมทับชาวบ้านอันหลับฉะนั้น" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"มัจจุ ย่อมพานระผู้มีใจข้องในอารมณ์ต่าง ๆ
ผู้เลือกเก็บดอกไม้อยู่เทียวไป เหมือนห้วงน้ำใหญ่
พัดชาวบ้านอันหลับแล้วไป ฉะนั้น."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **พฺยาสตฺตมานสํ นรํ** ความว่า ผู้มีใจข้องแล้ว ในอารมณ์อันถึงพร้อมแล้ว หรืออันยังไม่ถึงพร้อมแล้ว.

พระผู้มีพระภาคตรัสอธิบายนี้ไว้ว่า: นายมาลาการเข้าไปสู่สวนดอกไม้ คิดว่า "จักเก็บดอกไม้ทั้งหลาย" แล้วไม่เก็บเอาดอกไม้จากในสวนนั้น ปรารถนากออื่น ๆ ชื่อว่าส่งใจไปในสวนดอกไม้ทั้งสิ้น หรือคิดว่า "เราจักเก็บดอกไม้จากกอนี้" แล้วไม่เก็บเอาดอกไม้จากกอนั้น ย่อมส่งใจไปในที่อื่น เลือกอยู่ซึ่งกอไม้นั้นนั่นเอง ชื่อว่าย่อมถึงความประมาทฉันใด ; นระบางคน ก็ฉันนั้นเหมือนกัน หยั่งลงสู่ท่ามกลางกามคุณ ๕ เช่นกันกับสวนดอกไม้ ได้รูปอันชอบใจแล้ว ปรารถนา กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นที่ชอบใจอย่างใดอย่างหนึ่ง, หรือได้บรรดาอารมณ์มีเสียงเป็นต้นเหล่านั้นอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ยังปรารถนาอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง (ต่อไป) หรือได้รูปนั้นแหละ แล้วยังปรารถนาอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ชื่อว่าย่อมยินดีอารมณ์นั้นนั่นแล, หรือได้บรรดาอารมณ์มีเสียงเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วปรารถนาอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง (ชื่อว่าย่อมยินดีอารมณ์อันตนได้แล้วนั้น). ในสวิญญาณกทรัพย์และอวิญ-

ญาณกทรัพย์ มีโค กระบือ ทาสี ทาส นา สวน บ้าน นิคมและชนบท เป็นต้น ก็นัยนั้นนั่นแล, ในบริเวณวิหารและปัจจัยมีบาตรและจีวร เป็นต้น แม้ของบรรพชิต ก็นัยนั้นเหมือนกัน; (มัจจุย่อมพา) นระผู้มีใจข้องในกามคุณอันถึงพร้อมแล้ว หรืออันยังไม่ถึงพร้อมแล้วซึ่งกำลังเลือกเก็บดอกไม้ กล่าวคือกามคุณ ๕ อยู่อย่างนี้ด้วยประการฉะนี้ (ไป).

สองบทว่า **สุตฺตํ คามํ** ความว่า ชื่อว่าการหลับด้วยสามารถแห่งการหลับแห่งทัพพสัมภาระทั้งหลายมีฝาเรือนเป็นต้นแห่งบ้าน ย่อมไม่มี, แต่บ้านชื่อว่าเป็นอันหลับแล้ว ก็เพราะเปรียบเทียบความที่สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้ประมาทแล้วเพียงดังว่าหลักแล้ว; มัจจุพา (นระ) ไป ดุจห้วงน้ำใหญ่อันกว้างและลึก ๒-๓ โยชน์ (พัดพา) ชาวบ้านที่หลับแล้วอย่างนั้นไปอยู่ฉะนั้น ; คือว่า ห้วงน้ำใหญ่นั้น ยังชาวบ้านนั้นทั้งหมด ไม่ให้สัตว์ไร ๆ ในบรรดาสตรี บุรุษ โค กระบือ และไก่เป็นต้น เหลือไว้ ให้ถึงสมุทรแล้ว ทำให้เป็นภักษาของปลาและเต่าฉันใด; มัจจุคือความตายพานระผู้มีใจข้องแล้วในอารมณ์ต่างๆ คือตัดอินทรีย์คือชีวิตของนระนั้นให้จมลงในสมุทรคืออบายทั้ง ๔ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว, เทศนามีประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระเจ้าวิฑูฑภะ จบ.

๔. เรื่องนางปติปูชิกา* [๓๖]

[ข้อว่าเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภหญิงชื่อปติปูชิกา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "**ปุปฺผานิเหว**" เป็นต้น.

เรื่องตั้งขึ้นในดาวดึงสเทวโลก.

[เทพธิดาจุติแล้วเกิดในกรุงสาวัตถี]

ได้ยินว่า เทพบุตรนามว่ามาลาภารี ในดาวดึงสเทวโลกนั้น มีนางอัปสรพันหนึ่งแวดล้อมแล้ว เข้าไปสู่สวน. เทพธิดา ๕๐๐ ขึ้นสู่ต้นไม้ ยังดอกไม้ให้ตกอยู่. เทพธิดา ๕๐๐ เก็บเอาดอกไม้ที่เทพธิดาเหล่านั้นให้ตกแล้ว ประดับเทพบุตร. บรรดาเทพธิดาเหล่านั้น เทพธิดาองค์หนึ่ง จุติบนกิ่งไม้นั้นนั่นแล. สรีระดับไป ดุจเปลวประทีป นางถือปฏิสนธิในเรือนแห่งตระกูลหนึ่ง ในกรุงสาวัตถี ในเวลาที่นางเกิดแล้ว เป็นหญิงระลึกชาติได้ ระลึกอยู่ว่า "เราเป็นภริยาของมาลาภารีเทพบุตร" ถึงความเจริญ กระทำการบูชาด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น ปรารถนาการเกิดเฉพาะในสำนักสามี. นางแม้ไปสู่ตระกูลอื่น ในเวลามีอายุ ๑๖ ปี ถวายสลากภัต ปักขิกภัต และวัสสาวาสิกภัตเป็นต้นแล้ว ย่อมกล่าวว่า "ส่วนแห่งบุญนี้ จงเป็นปัจจัยเพื่อประโยชน์แก่อันบังเกิดในสำนักสามีของเรา."

พระมหาฮั้ว ป. ธ. ๕. วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

[จุติจากมนุษยโลกแล้วไปเกิดในสวรรค์]

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายทราบว่า "นางนี้ ลุกขึ้นเสร็จสรรพแล้ว ย่อมปรารถนาผัวเท่านั้น" จึงขนานนามของนางว่า "ปติปูชิกา."

แม้นางปติปูชิกานั้น ย่อมปฏิบัติโรงฉัน เข้าไปตั้งน้ำฉัน ปูอาสนะเป็นนิตย์. มนุษย์แม้พวกอื่น ใคร่เพื่อจะถวายสลากภัตเป็นต้น นำมามอบให้ด้วยคำว่า "แม่ ท่านจงจัดแจงภัตแม้เหล่านี้ แก่ภิกษุสงฆ์." แม้นางเดินไปเดินมาอยู่โดยทำนองนั่น ได้กุศลธรรม ๕๖ ทุกย่างเท้านางตั้งครรภ์แล้ว. นางก็คลอดบุตร โดยกาลอันล่วงไป ๑๐ เดือน. ในกาลที่บุตรนั้นเดินได้ นางได้บุตรแม้อื่น ๆ รวม ๔ คน. ในวันหนึ่งนางถวายทาน ทำการบูชา ฟังธรรม รักษาสิกขาบท ในเวลาเป็นที่สุดแห่งวัน ก็ทำกาละด้วยโรคชนิดใดชนิดหนึ่ง ซึ่งบังเกิดขึ้นในขณะนั้นแล้วบังเกิดในสำนักสามีเดิมของตน.

[อายุของมนุษย์ประมาณ ๑๐๐ ปี]

ฝ่ายนางเทพธิดานอกนี้ กำลังประดับเทพบุตรอยู่นั่นเอง ตลอดกาลเท่านี้. เทพบุตรเห็นนางนั้น กล่าวว่า "เธอหายหน้าไปตั้งแต่เช้า, เธอไปไหนมา ?"

เทพธิดา. ดิฉันจุติค่ะ นาย.

เทพบุตร เธอพูดอะไร ?

เทพธิดา. ข้อนั้นเป็นอย่างนี้ นาย.

เทพบุตร. เธอเกิดแล้วในที่ไหน ?

เทพธิดา. เกิดในเรือนแห่งตระกูล ในกรุงสาวัตถี.

เทพบุตร. เธอดำรงอยู่ในกรงสาวัตถีนั้นสิ้นกาลเท่าไร ?

เทพธิดา. ข้าแต่นาย ดิฉันออกจากท้องมารดา โดยกาลอันล่วงไป ๑๐ เดือน ในเวลาอายุ ๑๖ ปี ไปสู่ตระกูลผัว คลอดบุตร ๔ คน ทำบุญมีทานเป็นต้น ปรารถนาถึงนาย มาบังเกิดแล้วในสำนักของนายตามเดิม.

เทพบุตร. อายุของมนุษย์มีประมาณเท่าไร ?

เทพธิดา. ประมาณ ๑๐๐ ปี.

เทพบุตร. เท่านั้นเองหรือ ?

เทพธิดา. ค่ะ นาย

เทพบุตร. พวกมนุษย์ถือเอาอายุประมาณเท่านี้เกิดแล้ว เป็นผู้ประมาทเหมือนหลับ ยังกาลให้ล่วงไปหรือ ? หรือทำบุญมีทานเป็นต้น ?

เทพธิดา. พูดอะไร นาย, พวกมนุษย์ประมาทเป็นนิตย์ ประหนึ่งถือเอาอายุตั้งอสงไขยเกิดแล้ว ประหนึ่งว่าไม่แก่ไม่ตาย.

ความสังเวชเป็นอันมาก ได้เกิดขึ้นแก่มาลาภารีเทพบุตรว่า "ทราบว่า พวกมนุษย์ถือเอาอายุประมาณ ๑๐๐ ปีเกิดแล้ว ประมาทนอนหลับอยู่, เมื่อไรหนอ ? จึงจักพ้นจากทุกข์ได้."

[๑๐๐ ปีของมนุษย์เท่า ๑ วันในสวรรค์]

ก็ ๑๐๐ ปีของพวกเรา เป็นคืนหนึ่งวันหนึ่งของพวกเทพเจ้าชั้นดาวดึงส์, ๓๐ ราตรีโดยราตรีนั้น เป็นเดือนหนึ่ง, กำหนดด้วย ๑๒

เดือนโดยเดือนนั้น เป็นปีหนึ่ง, ๑๐๐๐ ปีทิพย์ โดยปีนั้น เป็นประมาณอายุของเทพเจ้าชั้นดาวดึงส์. ๑๐๐๐ ปีทิพย์นั้น โดยการนับในมนุษย์ เป็น ๓ โกฏิ ๖ ล้านปี.

เพราะฉะนั้น แม้วันเดียวของเทพบุตรนั้น (ก็) ยังไม่ล่วงไป ได้เป็นกาลเช่นครู่เดียวเท่านั้น. ขึ้นชื่อว่าความประมาท ของสัตว์ผู้มีอายุน้อย อย่างนี้ ไม่ควรอย่างยิ่งแล.

ในวันรุ่งขึ้น พวกภิกษุเข้าไปสู่บ้าน เห็นโรงฉันอันไม่ได้จัด อาสนะยังไม่ได้ปู น้ำฉันยังไม่ได้ตั้งไว้ จึงกล่าวว่า "นางปติปูชิกาไปไหน ?"

ชาวบ้าน. ท่านผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายจักเห็นนาง ณ ที่ไหน ? วันวานนี้ เมื่อพระผู้เป็นเจ้าฉันแล้ว (กลับ) ไป, นางตายในตอนเย็น.

ภิกษุปุถุชนฟังคำนั้นแล้ว ระลึกถึงอุปการะของนางนั่น ไม่อาจจะกลั้นน้ำตาไว้ได้, ธรรมสังเวชได้เกิดแก่พระขีณาสพ. ภิกษุเหล่านั้นทำภัตกิจแล้ว ไปวิหาร ถวายบังคมพระศาสดา ทูลถามว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุบาสิกาชื่อปติปูชิกา ลุกขึ้นเสร็จสรรพแล้ว ทำบุญมีประการต่างๆ ปรารถนาถึงสามีเท่านั้น, บัดนี้ นาง ตายแล้ว (ไป) เกิด ณ ที่ไหน ?"

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย นางเกิดในสำนักสามีของตนนั่นแหละ.

ภิกษุ. ในสำนักสามี ไม่มี พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย นางปรารถนาถึงสามีนั่น ก็หามิได้, มาลาภารีเทพบุตร ในดาวดึงสพิภพ เป็นสามีของนาง, นางเคลื่อนจากที่ประดับดอกไม้ของสามีนั้นแล้ว ไปบังเกิดในสำนักสามีนั้นนั่นแลอีก.

ภิกษุ. ได้ยินว่า อย่างนั้นหรือ ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ. น่าเวช ! ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายน้อย (จริง) พระเจ้าข้า เช้าตรู่ นางอังคาสพวกข้าพระองค์ ตอนเย็น ตามด้วยพยาธิที่เกิดขึ้น.

พระศาสดา. อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่า ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายน้อย (จริง), เหตุนั้นแล มัจจุผู้กระทำซึ่งที่สุด ยังสัตว์เหล่านี้ ซึ่งไม่อิ่ม ด้วยวัตถุกาม และกิเลสกามนั่นแล ให้เป็นไปในอำนาจของตนแล้ว ย่อมพาเอาสัตว์ที่คร่ำครวญ ร่ำไรไป" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"มัจจุ ผู้ทำซึ่งที่สุด กระทำนระผู้มีใจข้องใน
อารมณ์ต่าง ๆ เลือกเก็บดอกไม้อยู่เทียว ผู้ไม่
อิ่มในกามทั้งหลายนั่นแล สู่อำนาจ."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **ปุปฺผานิ เหว ปจินนฺตํ** ความว่า ผู้มัวเลือกเก็บดอกไม้คือกามคุณทั้งหลาย อันเนื่องด้วยอัตภาพ และเนื่องด้วยเครื่องอุปกรณ์อยู่ เหมือนนายมาลาการ เลือกเก็บดอกไม้ต่างชนิดอยู่ในสวนดอกไม้ ฉะนั้น.

บาทพระคาถาว่า **พฺยาสตฺตมนสํ นรํ** ความว่า ผู้มีจิต

ซ่านไปโดยอาการต่าง ๆ ในอารมณ์อันยังไม่ถึงแล้ว ด้วยสามารถแห่งความปรารถนา ในอารมณ์ที่ถึงแล้ว ด้วยสามารถแห่งความยินดี.

บาทพระคาถาว่า **อติตฺตํเยว กาเมสุ** ความว่า ผู้ไม่อิ่มในวัตถุกามและกิเลสกามทั้งหลายนั่นแล ด้วยการแสวงหาบ้าง ด้วยการได้เฉพาะบ้าง ด้วยการใช้สอยบ้าง ด้วยการเก็บไว้บ้าง.

บาทพระคาถาว่า **อนฺตโก กุรุเต วสํ** ความว่า มัจจุผู้ทำซึ่งที่สุด กล่าวคือมรณะ พานระผู้คร่ำครวญ ร่ำไร ไปอยู่ ให้ถึงอำนาจของตน.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น, เทศนา มีประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องนางปติปูชิกา จบ.

๕. เรื่องโกสิยเศรษฐีผู้มีความตระหนี่* [๓๗]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภเศรษฐีชื่อโกสิยะผู้มีความตระหนี่ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ยถาปิ ภมโร ปุปฺผํ"** เป็นต้น. เรื่อง (นี้) ตั้งขึ้นแล้วในกรุงราชคฤห์.

สมบัติของเศรษฐีไม่อำนวยประโยชน์แก่ใคร ๆ

ดังได้สดับมา ในที่ไม่ไกลแห่งกรุงราชคฤห์ ได้มีนิคม (หนึ่ง) ชื่อสักกระ, เศรษฐีคนหนึ่ง ชื่อโกสิยะ มีความตระหนี่ มีสมบัติ ๘๐ โกฏิ ประจำอยู่ในนิคมนั้น. เขาไม่ให้แม้หยดน้ำมัน (สักหยดเดียว) ด้วยปลายหญ้า แก่คนเหล่าอื่น. (ทั้ง) ไม่บริโภคด้วยตนเอง. สมบัติของเขานั้น ไม่อำนวยประโยชน์แก่ปิยชนทั้งหลายมีบุตรและภรรยาเป็นต้น ไม่อำนวยประโยชน์แก่สมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย คงเป็นของไม่ได้ใช้สอย ตั้งอยู่ เหมือนสระโบกขรณี ที่ผีเสื้อน้ำหวงแหนด้วยประการฉะนี้แล.

[เศรษฐีอยากกินขนมเบื้องจนผอม]

วันหนึ่ง เวลาจวนสว่าง พระศาสดาเสด็จออกจากสมาบัติอันประกอบด้วยความกรุณาใหญ่ ทรงตรวจดูหมู่สัตว์ผู้เป็นเผ่าพันธุ์ที่พอแนะนำในการตรัสรู้ได้ในสกลโลกธาตุ ได้ทรงเห็นอุปนิสัยโสดาปัตติผลของเศรษฐีพร้อมทั้งภรรยา ซึ่งอยู่ในที่สุดแห่งที่ ๔๕ โยชน์.

* พระมหาเทียบ ป. ธ. ๖ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

ก็ในวันก่อนแต่วันนั้น เศรษฐีนั้นไปสู่พระราชมนเทียร เพื่อบำรุงพระราชา ทำการบำรุงพระราชาแล้ว กลับมา เห็นคนบ้านนอกคนหนึ่งถูกความหิวครอบงำ กำลังกินขนมกุมมาส (ขนมเบื้อง) ให้เกิดความกระหายในขนมนั้นขึ้น ไปสู่เรือนของตนแล้ว คิดว่า "ถ้าเราบอกว่าเราอยากกินขนมเบื้อง' ไซร้, คนเป็นอันมากก็จัก (พากน) อยากกินกับเรา, เมื่อเป็นอย่างนั้น วัตถุเป็นอันมาก มีงา ข้าวสาร เนยใส น้ำอ้อย เป็นต้น ของเรา ก็จักถึงความหมดไป, เราจักไม่บอกแก่ใคร ๆ " ดังนี้แล้ว อดกลั้นความอยากเที่ยวไป, เมื่อเวลาล่วงไป ๆ เขาผอมเหลืองลงทุกที มีตัวสะพรั่งด้วยเส้นเอ็น, แต่นั้น ไม่สามารถจะกลั้นความอยากไว้ได้ เข้าห้องแล้วนอนกอดเตียง. เขาแม้ถึงความทุกข์อย่างนี้ ก็ยังไม่บอกอะไร ๆ แก่ใคร ๆ เพราะกลัวเสียทรัพย์.

[ภรรยาเศรษฐีทอดขนมเบื้อง]

ลำดับนั้น ภรรยาเข้าไปหาเขาแล้วลูบหลังถามว่า "ท่านไม่สบายหรือ ? นาย."

เศรษฐี. ความไม่สบายอะไร ๆ ของฉันไม่มี.

ภรรยา. พระราชากริ้วท่านหรือ ?

เศรษฐี. ถึงพระราชาก็ไม่กริ้วฉัน.

ภรรยา. เมื่อเป็นเช่นนั้น ความไม่พอใจอะไร ๆ ที่พวกลูกชายลูกหญิงหรือปริชนมีทาสกรรมกรเป็นต้นกระทำแก่ท่าน มีอยู่หรือ ?

เศรษฐี. แม้กรรมเห็นปานนั้นก็ไม่มี.

ภรรยา. ก็ท่านมีความอยากในอะไรหรือ ?

แม้เมื่อภรรยากล่าวอย่างนั้น เขาก็ไม่กล่าวอะไร คงนอนเงียบเสียงเพราะกลัวเสียทรัพย์. ลำดับนั้น ภรรยากล่าวกะเขาว่า "บอกเถิดนาย, ท่านอยากอะไร ?" ลำดับนั้น ภรรยากล่าวกะเขาว่า "บอกเถิดนาย, ท่านอยากอะไร ?" เขาเป็นเหมือนกลืนคำพูดไว้ ตอบว่า "ฉันมีความอยาก."

ภรรยา. อยากอะไร ? นาย.

เศรษฐี. ฉันอยากกินขนมเบื้อง.

ภรรยา. เมื่อเป็นเช่นนั้น ทำไม ท่านไม่บอกแก่ดิฉัน, ท่านเป็นคนจนหรือ ?, บัดนี้ ดิฉันจักทอดขนมเบื้องให้พอแก่คนที่อยู่ในสักกรนิคมทั้งสิ้น.

เศรษฐี. ประโยชน์อะไรของเธอด้วยคนพวกนั้น, พวกเขาทำงานของตน ก็จักกิน (ของตน).

ภรรยา. ถ้ากระนั้น ดิฉันจักทอดขนมเบื้องให้พอแก่คนที่อยู่ในตรอกเดียวกัน.

เศรษฐี. ฉันรู้ความที่เธอเป็นคนรวยทรัพย์ละ.

ภรรยา. ดิฉันจะทอดให้พอแก่คนทั้งหมด (ที่อยู่) ในที่ใกล้เรือนนี้.

เศรษฐี. ฉันรู้ความที่เธอเป็นคนมีอัธยาศัยกว้างขวางละ.

ภรรยา. ถ้ากระนั้น ดิฉันจะทอดให้พอแก่ชนสักว่าลูกเมียท่านเท่านั้นเอง.

เศรษฐี. ประโยชน์อะไรของเธอด้วยคนพวกนั้น.

ภรรยา. ก็ดิฉันจะทอดให้พอแก่ท่านและดิฉันหรือ ?

เศรษฐี. เธอจักทำ ทำไม ?

ภรรยา. ถ้ากระนั้น ดิฉันจะทอดให้พอแก่ท่านผู้เดียวเท่านั้น.

เศรษฐี. เมื่อเธอทอดขนมที่นี้, คนเป็นจำนวนมากก็ย่อมหวัง (ที่จะกินด้วย), เธอจงเว้นข้าวสาร (ที่ดี) ทั้งสิ้น ถือเอาข้าวสารหัก และเชิงกรานและกระเบื้อง และถือเอาน้ำนมเนยใสน้ำผึ้งและน้ำอ้อย หน่อยหนึ่งแล้วขึ้นไปชั้นบนแห่งปราสาท ๗ ชั้น แล้วทอดเถิด, ฉัน คนเดียวเท่านั้น จักนั่งกิน ณ ที่นั้น.

นางรับคำว่า "ดีละ" แล้วให้ทาสีถือสิ่งของที่ควรถือ เอาขึ้นไป สู่ปราสาท แล้วไล่ทาสีไป ให้เรียกเศรษฐีมา. เศรษฐีนั้น ปิดประตู ใส่ลิ่มและสลักทุกประตูตั้งแต่ประตูแรกมา แล้วขึ้นไปยังชั้นที่ ๗ ปิด ประตูแล้วนั่ง ณ ชั้นแม้นั้น. ฝ่ายภรรยาของเขาก็ติดไฟที่เชิงกราน ยก กระเบื้องขึ้นตั้ง แล้วเริ่มทอดขนม.

[พระมหาโมคคัลลานะไปทรมานเศรษฐี]

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสเรียกพระมหาโมคคัลลานเถระมาแต่ เช้าตรู่ ตรัสว่า "โมคคัลลานะ ในสักกรนิคม (ซึ่งตั้งอยู่) ไม่ไกล กรุงราชคฤห์ เศรษฐีผู้มีความตระหนี่นั่นคิดว่า 'เราจักกินขนมเบื้อง' จึงให้ภรรยาทอดขนมเบื้องบนปราสาท ๗ ชั้น เพราะกลัวคนเหล่าอื่น เห็น, เธอจงไป ณ ที่นั้นแล้วทรมานเศรษฐี ทำให้สิ้นพยศ[๑] ให้ผัวเมีย แม้ทั้ง ๒ ถึงขนม และน้ำนม เนยใส น้ำผึ้งและน้ำอ้อย แล้วนำมา ยังพระเชตวันด้วยกำลังของตน ; วันนี้เรากับภิกษุ ๕๐๐ รูปจักนั่งใน

๑. นิพฺพิเสวนํ แปลตามศัพท์ว่า มีความเสพผิดออกแล้ว.

วิหารนั่นแหละ, จักทำภัตกิจด้วยขนมเท่านั้น."

แม้พระเถระ ก็รับพระดำรัสของพระศาสดาว่า "ดีละ พระเจ้าข้า" แล้วไปยังนิคมนั้นด้วยกำลังฤทธิ์ทันทีทีเดียว เป็นผู้นุ่งห่มเรียบร้อย ได้ยืนอยู่ที่ช่องสีหบัญชร[๑]แห่งปราสาทนั้น เหมือนรูปแล้วมณีลอยเด่นอยู่กลางอากาศเทียว. เพราะเห็นพระเถระนั่นแล ดวงหทัยของมหาเศรษฐีก็สั่นสะท้าน. เขาคิดว่า "เรามาที่นี่ เพราะกลัวบุคคลทั้งหลายผู้มีรูปอย่างนี้นั่นแล, แต่สมณะนี้ยังมายืนอยู่ที่ช่องหน้าต่างได้" เมื่อไม่เห็นเครื่องมือที่ตนควรจะฉวยเอา เดือดดาลทำเสียงตฏะ ๆ ประดุจก้อนเกลือที่ถูกโรยลงในไฟ จึงกล่าวอย่างนี้ว่า "สมณะ ท่านยืนอยู่ในอากาศ จักได้อะไร ? แม้จงกรมแสดงรอยเท้าในอากาศซึ่งหารอยมิได้อยู่ ก็จักไม่ได้เหมือนกัน." พระเถระจงกรมกลับไปกลับมาในที่นั้นนั่นแล. เศรษฐีกล่าวว่า "ท่านจงกรมอยู่จักได้อะไร ? แม้นั่งด้วยบัลลังก์[๒] ในอากาศ ก็จักไม่ได้เช่นกัน." พระเถระจึงนั่งคู้บัลลังก์.

ลำดับนั้น เศรษฐีกล่าวกะท่านว่า "ท่านนั่งในอากาศ จักได้อะไร ? แม้มายืนที่ธรณีหน้าต่างก็จักไม่ได้." พระเถระได้ยืนอยู่ที่ธรณี (หน้าต่าง) แล้ว. ลำดับนั้น เขากล่าวกะท่านว่า "ท่านยืนที่ธรณี (หน้าต่าง) จักได้อะไร ? แม้บังหวนควันแล้ว ก็จักไม่ได้เหมือนกัน". แม้พระเถระก็บังหวนควัน. ปราสาททั้งสิ้นได้มีควันเป็นกลุ่ม

๑. ศัพท์ว่า "สีหบัญชร" หมายความว่า หน้าต่างมีลูกกรง แปลตามศัพท์ว่า "หน้าต่างมีสัณฐานประดุจกรงเล็บแห่งสีหะ. ๒. นั่งขัดสมาธิ.

เดียวกัน. อาการนั้น ได้เป็นเหมือนเวลาเป็นที่แทงตาทั้ง ๒ ของเศรษฐีด้วยเข็ม. เศรษฐีไม่กล่าวกะท่านว่า "แม้ท่านให้ไฟโพลงอยู่ก็จักไม่ได้" เพราะกลัวไปไหม้เรือน แล้วคิดว่า "สมณะนี้ จักเป็นผู้เกี่ยวข้องอย่างสนิท ไม่ได้แล้วจักไม่ไป, เราจักให้ถวายขนมแก่ท่านชิ้นหนึ่ง" แล้วจึงกล่าวกะภรรยาว่า "นางผู้เจริญ เธอจงทอดขนมชิ้นเล็ก ๆ ชิ้นหนึ่ง ให้แก่สมณะแล้ว จงส่งท่านไปเสียเถอะ." นางหยอดแป้งลงในถาดกระเบื้องนิดเดียว. (แต่) ขนม (กลาย) เป็นขนมชิ้นใหญ่ ได้พองขึ้นเต็มทั่วทั้งถาด ตั้งอยู่แล้ว. เศรษฐีเห็นเหตุนั้น กล่าวว่า "(ชะรอย) หล่อนจักหยิบแป้งมากไป" ดังนี้แล้วตักแป้งหน่อยหนึ่งด้วยมุมทัพพีแล้ว หยอดเองทีเดียว. ขนมเกิดใหญ่กว่าขนมชิ้นก่อน. เศรษฐีทอดขนมชิ้นใด ๆ ด้วยอาการอย่างนั้น, ขนมชิ้นนั้น ๆ ก็ยิ่งใหญ่โตทีเดียว. เขาเบื่อหน่าย จึงกล่าวกะภรรยาว่า "นางผู้เจริญ เธอจงให้ขนมแก่สมณะนี้ชิ้นหนึ่งเถอะ." เมื่อนางหยิบขนมชิ้นหนึ่งจากกระเช้า, ขนมทั้งหมดก็ติดเนื่องเป็นอันเดียวกัน. นางจึงกล่าวกะเศรษฐีว่า "นาย ขนมทั้งหมดติดเนื่องเป็นอันเดียวกันเสียแล้ว, ดิฉันไม่สามารถทำให้แยกกันได้." แม้เขากล่าวว่า "ฉันจักทำเอง," แล้วก็ไม่อาจทำได้. ถึงทั้ง ๒ คน จับที่ริม (แผ่นขนม) แม้ดึงออกอยู่ ก็ไม่อาจให้แยกออกจากกันได้เลย. ครั้นเมื่อเศรษฐีนั้นปล้ำอยู่กับขนม (เพื่อจะให้แยกกัน), เหงื่อก็ไหลออกจากสรีระแล้ว, ความหิวกระหายก็หายไป. ลำดับนั้น เขากล่าวกะภรรยาว่า "นางผู้เจริญ ฉันไม่มีความต้องการขนมแล้ว, เธอจงให้แก่สมณะเกิด"

นางฉวยกระเช้าแล้วเข้าไปหาพระเถระ. พระเถระแสดงธรรมแก่คนแม้ทั้ง ๒, กล่าวคุณพระรัตนตรัย, แสดงผลทานที่บุคคลให้แล้วเป็นอาทิ ให้เป็นดังพระจันทร์ในพื้นท้องฟ้าว่า "ทานที่บุคคลให้แล้วย่อมมีผล, ยัญที่บุคคลบูชาแล้ว ย่อมมีผล." เศรษฐีฟังธรรมนั้นแล้วมีจิตเลื่อมใส กล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ท่านจงมานั่งฉันบนบัลลังก์นี้เถิด."

[พระเถระนำเศรษฐีและภรรยาไปเฝ้าพระศาสดา]

พระเถระกล่าวว่า "มหาเศรษฐี พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับนั่งในวิหารกับภิกษุ ๕๐๐ รูป ด้วยตั้งพระหฤทัยว่า "จักเสวยขนม, เมื่อท่านมีความชอบใจ, เศรษฐี ท่านจงให้ภรรยาถือเอาขนมและวัตถุอื่นมีน้ำนมเป็นต้น, พวกเราจักไปสู่สำนักของพระศาสดา."

เศรษฐี. ก็บัดนี้ พระศาสดาประทับอยู่ ณ ที่ไหนเล่า? ขอรับ.

พระเถระ. ประทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร ในที่สุดแห่งที่ ๔๕ โยชน์จากที่นี้ เศรษฐี.

เศรษฐี. ท่านผู้เจริญ พวกเราจักไปสิ้นหนทางไกลมีประมาณเท่านี้ จะไม่ล่วงเลยเวลาอย่างไร?

พระเถระ. มหาเศรษฐี เมื่อท่านมีความชอบใจ, เราจักนำท่านทั้ง ๒ ไปด้วยกำลังของตน: หัวบันไดปราสาทของท่านจักมีในที่ของตนนี่เอง, แต่เชิงบันไดจักมีที่ซุ้มประตูพระเชตวัน, เราจักนำไปสู่พระเชตวันโดยกาลชั่วเวลาลงจากปราสาทชั้นบนไปยังชั้นล่าง.

เขารับว่า "ดีละ ขอรับ." พระเถระทำหัวบันไดไว้ในที่นั้นนั่นเองแล้ว อธิษฐานว่า "ขอเชิงบันไดจงมีที่ซุ้มประตูพระเชตวัน." บันไดก็ได้เป็นแล้วอย่างนั้นนั่นแล. พระเถระให้เศรษฐีและภรรยาถึงพระเชตวันเร็วกว่ากาลที่ลงไปจากปราสาทชั้นบนลงไปยังชั้นล่าง.

สามีภรรยาแม้ทั้ง ๒ คนนั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้ว กราบทูลกาล. พระศาสดาเสด็จเข้าไปสู่โรงฉันแล้ว ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่เขาปูลาดไว้แล้ว พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์. มหาเศรษฐีได้ถวายทักษิโณทกแต่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข, ภรรยาใส่ขนมในบาตรของพระตถาคตเจ้าแล้ว แม้มหาเศรษฐีพร้อมด้วยภรรยา ก็บริโภคขนมพอแก่ความต้องการ. ความหมดสิ้นของขนมไม่ปรากฏเลย. แม้เมื่อเขาถวายขนมแก่ภิกษุในวิหารทั้งสิ้นและ (ให้) แก่คนกินเดนทั้งหลายแล้ว ความหมดสิ้นไป (แห่งขนม) ก็ไม่ปรากฏอยู่นั่นเอง. เขาทั้ง ๒ จึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขนมหาถึงความหมดไปไม่."

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ถ้ากระนั้น ท่านทั้ง ๒ จงทิ้งเสียที่ซุ้มประตูพระเชตวัน." เขาทั้ง ๒ ก็ทิ้งแล้วที่เงื้อมซึ่งไม่ไกลซุ้มประตู (พระเชตวัน). แม้ทุกวันนี้ ที่นั้น ก็ยังปรากฏชื่อว่า "เงื้อมขนมเบื้อง." มหาเศรษฐีพร้อมด้วยภรรยาเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรข้างหนึ่งแล้ว. พระผู้มีพระภาคได้ทรงกระทำอนุโมทนาแล้ว.

ในกาลจบอนุโมทนา สามีและภรรยาแม้ทั้ง ๒ ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว ถวายบังคมพระศาสดา ขึ้นบันไดที่ซุ้มประตู

(พระเชตวัน) แล้ว สถิตอยู่ที่ปราสาทของตนทีเดียว. ตั้งแต่นั้นมา เศรษฐีได้เกลี่ยทรัพย์จำนวน ๘๐ โกฏิ ในพระพุทธศาสนานั่นแหละ.

[พวกภิกษุสรรเสริญพระมหาโมคคัลลานะ]

ในเวลาเย็นวันรุ่งขึ้น พวกภิกษุประชุมกันในโรงธรรม นั่งกล่าวคุณกถาของพระเถระว่า "ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงดูอานุภาพของพระมหาโมคคัลลานะ, ท่านชื่อว่าไม่กระทบกระทั่งศรัทธา ไม่กระทบกระทั่งโภคะ ทรมานเศรษฐีผู้มีความตระหนี่โดยครู่เดียว กระทำให้หมดพยศแล้ว ให้ถือเขาขนมนำมาสู่พระเชตวันกระทำไว้ตรงพระพักตร์พระศาสดาแล้ว ให้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล น่าอัศจรรย์ พระเถระมีอานุภาพมาก (จริง)."

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำ ของพวกภิกษุด้วยพระโสตธาตุอันเป็นทิพย์ เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมด้วยเรื่องอะไรกันหนอ ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้" จึงตรัสสรรเสริญพระเถระว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาอันภิกษุผู้ทรมานสกุล ไม่กระทบกระทั่งศรัทธา ไม่กระทบกระทั่งโภคะ ไม่ให้สกุลชอกช้ำ ไม่เบียดเบียน (สกุล) เป็นดุจแมลงภู่เคล้าเอาละอองจากดอกไม้ เข้าไปหา (สกุล) แล้ว ควรให้รู้พุทธคุณ, โมคคัลลานะ บุตรของเราก็เป็นเช่นนั้น" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"มุนีพึงเที่ยวไปในบ้าน เหมือนแมลงภู่ไม่ยัง
ดอก สี และกลิ่นให้ชอกช้ำ ถือเอา (แต่)
รสแล้วบินไป ฉะนั้น."

[แก้อรรถ]

ชาติแห่งสัตว์ผู้กระทำน้ำหวานชนิดใดชนิดหนึ่ง ชื่อว่าภมรในพระคาถานั้น. บทว่า **ปุปฺผํ** เป็นต้น ความว่า แมลงภู่เมื่อบินไปในสวนดอกไม้ ไม่ยังดอก สี และกลิ่นให้ชอกช้ำ คือว่า ไม่ให้เสียหาย บินไป.

บทว่า **ปเลติ** ความว่า ครั้นบินไปอย่างนั้นแล้ว ดื่มรสจนพอความต้องการ คาบเอารสแม้อื่นไปเพื่อประโยชน์แก่การกระทำน้ำหวานแล้ว บินไป. แมลงภู่นั้น ร่อนลงสู่ป่าชัฏแห่งหนึ่งแล้ว เก็บรสซึ่งเจือด้วยธุลีนั้นไว้ในโพรงไมแห่งหนึ่งแล้ว กระทำรสน้ำหวานให้เป็นน้ำผึ้งโดยลำดับ; ดอก หรือสี และกลิ่นของดอกไม้นั้น หาชอกช้ำไป เพราะการเที่ยวไปในสวนดอกไม้แห่งแมลงภู่นั้นเป็นปัจจัยไม่ ที่แท้ สิ่งทั้งหมดคงเป็นปกติอยู่นั่นเอง.

บาทพระคาถาว่า **เอวํ คาเม มุนี จเร** ความว่า พระอนาคาริยมุนี ต่างโดยเสขะและอเสขะก็ฉันนั้น เที่ยวรับภิกษาในบ้านโดยลำดับสกุล.

แท้จริง การเสื่อมศรัทธาหรือเสื่อมโภคะหามีแก่สกุลทั้งหลายเพราะการเที่ยวไปในบ้านของมุนีนั้นเป็นปัจจัยไม่, ศรัทธาก็ดี โภคะก็ดี

คงเป็นปกติอยู่นั่นเอง; ก็แล พระเสขมุนีและอเสขมุนี ครั้นเที่ยวไป อย่างนั้นออกมาแล้ว, พระเสขมุนี ปูสังฆาฏิ นั่ง ณ ที่ ๆ สบายด้วยน้ำ ภายนอกบ้านก่อนแล้ว พิจารณา (อาหารบิณฑบาต) ด้วยสามารถ แห่งการเปรียบด้วยน้ำมันหยอดเพลา ผ้าปิดแผล และเนื้อแห่งบุตร แล้วฉันบิณฑบาต หลบเข้าไปสู่ไพรสณฑ์เห็นปานนั้น พิจารณา กัมมัฏฐานเป็นไปภายใน กระทำมรรค ๔ และผล ๔ ให้อยู่ในเงื้อมมือ ให้ได้, ส่วนพระอเสขมุนี ประกอบการอยู่สลายในทิฏฐธรรมเนื่องๆ. บัณฑิตพึงทราบความที่มุนีนั้นควรเห็นสมกับแมลงภู่โดยการกระทำ น้ำหวานเช่นนี้. แต่ในที่นี้ทรงประสงค์เอาพระขีณาสพ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มี โสดาปัตติผลเป็นต้น.

พระศาสดา ครั้นตรัสพระธรรมเทศนานี้แล้ว เพื่อจะประกาศ คุณของพระเถระแม้ให้ยิ่ง จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย โมคคัลลานะ ทรมานเศรษฐีผู้มีความตระหนี่ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่, แม้ในกาลก่อน เธอก็ทรมานเขาแล้ว ให้รู้ความเกี่ยวเนื่องกันแห่งกรรมและผลแห่ง กรรมเหมือนกัน" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนี้ ทรงนำ อดีตนิทาน (มาสาธก) ตรัสอิลลีสชาดก[๑]นี้ว่า :-

"คนทั้ง ๒ เป็นคนกระจอก คนทั้ง ๒ เป็นคน
ค่อม คนทั้ง ๒ เป็นคนมีตาเหล่ คนทั้ง ๒ มี

๑. ขุ. ชา. เอก. ๒๗/๒๕. ตทฏฺฐกถา ๒/๑๖๓.

ต่อมบนศีรษะ, เราไม่รู้จักเศรษฐีชื่ออิลลีส (ว่า) คนไหน ?" ดังนี้แล.

เรื่องโกสิยเศรษฐีผู้มีความตระหนี่ จบ.

๖. เรื่องปาฏิกาชีวก* [๓๘]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภอาชีวกชื่อปาฏิกะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"น ปเรสํ วิโลมานิ"** เป็นต้น.

[ชาวบ้านสรรเสริญธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า]

ดังได้สดับมา หญิงแม่เรือนคนหนึ่งในกรุงสาวัตถี ปฏิบัติอาชีวกชื่อปาฏิกะ ตั้งไว้ในฐานะดังลูก. พวกมนุษย์ในเรือนใกล้เคียงของนาง ฟังธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว มาพรรณนาพระพุทธคุณโดยประการต่าง ๆ เป็นต้นว่า "แหม ! พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย น่าอัศจรรย์ (นัก)."

[นางอยากไปฟังธรรมแต่ไม่สมประสงค์]

หญิงแม่เรือนนั้น ฟังถ้อยคำสรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้าแล้ว ประสงค์จะไปสู่วิหารแล้วฟังธรรม จึงเล่าความนั้นแก่อาชีวกแล้วกล่าวว่า "พระผู้เป็นเจ้า ดิฉันจักไปสำนักของพระพุทธเจ้า."

อาชีวกนั้นห้ามว่า "อย่าไปเลย" แล้วก็เลยห้ามนางแม้ผู้อ้อนวอนอยู่แล้ว ๆ เล่า ๆ เสียทีเดียว.

นางคิดว่า "พระผู้เป็นเจ้านี้ ไม่ให้เราไปวิหารฟังธรรม, เราจักนิมนต์พระศาสดามา แล้วฟังธรรมในที่นี้แหละ" ดังนี้แล้ว ในเวลาเย็น จึงเรียกบุตรชายมาแล้วส่งไปด้วยคำว่า "เจ้าจงไป, จงนิมนต์

* พระมหาเทียบ ป. ธ. ๖. วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

พระศาสดามาเพื่อเสวยภัตตาหารพรุ่งนี้."

บุตรชายนั้น เมื่อจะไป ก็ไปที่อยู่ของอาชีวกก่อน ไหว้อาชีวกแล้วนั่ง. ทีนั้น อาชีวกนั้นถามเขาว่า "เธอจะไปไหน ?"

บุตร. ผมจะไปนิมนต์พระศาสดาตามคำสั่งของคุณแม่.

อาชีวก. อย่าไปสำนักของพระองค์เลย.

บุตร. ไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า, ผมจักไป.

อาชีวก. เราทั้ง ๒ คน จักกินเครื่องสักการะที่คุณแม่ของเธอทำถวายพระศาสดานั่น, อย่าไปเลย.

บุตร. ไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า, คุณแม่จักดุผม.

อาชีวก. ถ้ากระนั้น ก็ไปเถิด, ก็แล ครั้นไปแล้ว จงนิมนต์ (แต่) อย่าบอกว่า 'พระองค์พึงเสด็จไปเรือนของพวกข้าพระองค์ในที่โน้นในถนนโน้น หรือโดยหนทางโน้น' (ทำ) เป็นเหมือนยืนอยู่ในที่ใกล้เหมือนจะไปโดยหนทางอื่น จงหนีมาเสีย.

[บุตรชายทำตามคำของอาชีวก]

เขาฟังถ้อยคำของอาชีวกแล้วไปสำนักของพระศาสดา นิมนต์แล้วทำกิจทุกสิ่งโดยทำนองอาชีวกกล่าวแล้วนั่นแล แล้วไปสำนักของอาชีวกนั้น ถูกอาชีวกถามว่า "เธอทำอย่างไร ?" จึงตอบว่า "ที่ท่านบอกทั้งหมด ผมทำแล้ว ขอรับ." อาชีวกกล่าวว่า "เธอทำดีแล้ว, เราทั้ง ๒ คน จักกินเครื่องสักการะที่คุณแม่ของเธอทำไว้เพื่อพระศาสดานั้น" ดังนี้แล้ว ในวันรุ่งขึ้น อาชีวกได้ไปสู่เรือนนั้นแต่เช้าตรู่. พวกคน

ในบ้านพาอาชีวกนั้นให้ไปนั่งที่ห้องหลัง, พวกมนุษย์คุ้นเคยฉาบทาเรือนนั้นด้วยโคมัยสด โปรยดอกไม้ซึ่งมีข้าวตอกเป็นที่ ๕ ลง แล้วปูลาดอาสนะอันควรแก่ค่ามาก เพื่อประโยชน์แก่การประทับนั่งของพระศาสดา. จริงอยู่ พวกมนุษย์ที่ไม่คุ้นเคยกันพระพุทธเจ้า ย่อมไม่รู้จักการปูลาดอาสนะ.

[พระพุทธเจ้าเสด็จไปเรือนอุบาสิกา]

อนึ่ง ชื่อว่ากิจ (เนื่อง) ด้วยผู้แสดงทาง ย่อมไม่มีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย : เพราะหนทางทั้งหมด แจ่มแจ้งแก่พระพุทธเจ้าเหล่านั้นแล้วว่า "ทางนี้ไปนรก, นี้ไปกำเนิดดิรัจฉาน, นี้ไปเปตวิสัย, นี้ไปมนุษยโลก, นี้ไปเทวโลก, นี้ไปอมตนิพพาน" ในวันที่ทรงยังหมื่นแห่งโลกธาตุให้หวั่นไหว แล้วบรรลุสัมโพธิที่โคนต้นโพธินั่นแล. จึงไม่มีคำที่ควรกล่าวในหนทางแห่งสถานที่ต่าง ๆ มีคามและนิคมเป็นต้นเลย เพราะฉะนั้น พระศาสดา ทรงถือบาตรและจีวรแล้ว จึงเสด็จไปสู่ประตูเรือนของมหาอุบาสิกาแต่เช้าตรู่. นางออกมาจากเรือน ถวายบังคมพระศาสดาด้วยเบญจางคประดิษฐ์ อัญเชิญให้เสด็จเข้าไปภายในเรือน ให้ประทับนั่งเหนืออาสนะแล้วถวายทักษิโณทก อังคาสด้วยขาทนียะ (และ) โภชนียะอันประณีต. อุบาสิกาประสงค์จะให้พระศาสดาผู้ทรงภัตกิจเสร็จแล้ว ทรงกระทำอนุโมทนาจึงรับบาตรแล้ว.

[อุบาสิกาฟังธรรมแล้วถูกอาชีวกด่า]

พระศาสดา ทรงเริ่มธรรมกถาสำหรับอนุโมทนา ด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะ. อุบาสิกา ฟังธรรมพลางให้สาธุการว่า "สาธุ สาธุ." อาชีวกนั่งอยู่ห้องหลังนั่นแล ได้ยินเสียนางให้สาธุการแล้ว ฟังธรรมอยู่ ไม่อาจจะอดรนทนอยู่ได้ จึงออกไป ด้วยคิดว่า "ที่นี้แหละ นางไม่เป็นของเราละ" ดังนี้แล้ว ด่าอุบาสิกาและพระศาสดาโดยประการต่าง ๆ ว่า "อีกาฬกัณณี มึงเป็นคนฉิบหาย, มึงจงทำสักการะนี้แก่สมณะนั่นเถิด" ดังนี้เป็นต้น หนีไปแล้ว.

[อุบาสิกามีจิตฟุ้งซ่าน]

อุบาสิกา ละอาย เพราะถ้อยคำของอาชีวกนั้น ไม่อาจจะส่งจิตซึ่งถึงความฟุ้งซ่าน[๑] ไปตามกระแสแห่งเทศนาได้.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะนางว่า "อุบาสิกา เธอไม่อาจทำจิตให้ไปตาม (แนว) เทศนาได้หรือ ?"

อุบาสิกา. พระเจ้าค่ะ เพราะถ้อยคำของอาชีวกนี้ จิตของข้าพระองค์ เข้าถึงความฟุ้งซ่านเสียแล้ว.

พระศาสดา ตรัสว่า "ไม่ควรระลึกถึงถ้อยคำที่ชนผู้ไม่เสมอภาคกันเห็นปานนี้กล่าว. การไม่คำนึงถึงถ้อยคำเห็นปานนี้แล้ว ตรวจดูกิจที่ทำแล้วและยังมิได้ทำของตนเท่านั้นจึงควร" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๑. อญฺญตฺถตฺตํ แปลตามศัพท์ว่า ซึ่งความเป็นอย่างอื่น.

"บุคคลไม่ควรทำคำแสยงขนของคนเหล่าอื่น
ไว้ในใจ, ไม่ควรแลดูกิจที่ทำแล้วและยังมิได้ทำ
ของคนเหล่าอื่น, พึงพิจารณากิจที่ทำแล้ว และยัง
มิได้ทำของตนเท่านั้น."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **น ปเรสํ วิโลมานิ** ความว่า ไม่ควรทำคำแสยงขน คือคำหยาบ ได้แก่ คำตัดเสียซึ่งความรัก ของคนเหล่าอื่นไว้ในใจ.

บาทพระคาถาว่า **น ปเรสํ กตากตํ** ความว่า ไม่ควรแลดูกรรมที่ทำแล้วและยังไม่ได้ทำ ของคนเหล่าอื่น อย่างนี้ว่า "อุบาสกโน้น ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส, แม้วัตถุมีภิกษาทัพพีหนึ่งเป็นต้น ในเรือน เขาก็ไม่ให้, สลากภัตเป็นต้นเขาก็ไม่ให้, การให้ปัจจัยมีจีวรเป็นต้น ไม่มีแก่อุบาสกนั้น ; อุบาสิกาโน้นก็เหมือนกัน ไม่มีศรัทธาไม่เลื่อมใส, ภิกษาทัพพีหนึ่งเป็นต้น ในเรือนนางก็ไม่ให้, สลากภัตเป็นต้นก็ไม่ให้, การให้ปัจจัยมีจีวรเป็นต้น ก็ไม่มีแก่อุบาสิกานั้น, ภิกษุโน้นก็เช่นกัน ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส ทั้งไม่ทำอุปัชฌายวัตร, ไม่ทำอาจริยวัตร, ไม่ทำอาคันตุกวัตร, ไม่ทำวัตรเพื่อภิกษุผู้เตรียมจะไป, ไปทำวัตรที่ลานพระเจดีย์, ไม่ทำวัตรในโรงอุโบสถ, ไม่ทำวัตรที่หอฉัน, ไม่ทำวัตรมีวัตรในเรือนไฟเป็นอาทิ, ทั้งธุดงค์ไร ๆ ก็ไม่มีแก่เธอ แม้เหตุสักว่าความอุตสาหะเพื่อความเป็นผู้มีภาวนา เป็นที่มายินดี ก็ไม่มี."

บาทพระคาถาว่า **อตฺตโน ว อเวกฺเขยฺย** ความว่า กุลบุตร ผู้บวชด้วยศรัทธา เมื่อระลึกถึงโอวาท¹นี้ว่า "บรรพชิต พึงพิจารณาเนือง ๆ ว่า 'วันคืนล่วงไป ๆ เราทำอะไรอยู่" ดังนี้แล้ว ก็พึงแลดูกิจที่ทำแล้วและยังมิได้ทำของตนอย่างนี้ว่า "เราไม่อาจจะยกตนขึ้นสู่ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วทำให้เกษมจากโยคะหรือหนอ ?"

ในกาลจบเทศนา อุบาสิกา ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว. เทศนามีประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องปาฏิกาชีวก จบ.

๑. องฺ. ทสก. ๒๔/๘๒.

๗. เรื่องฉัตตปาณิอุบาสก* [๓๙]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภฉัตตปาณิอุบาสก ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ยถาปิ รุจิรํ ปุปฺผํ"** เป็นต้น.

[ฉัตตปาณิเข้าเฝ้าพระศาสดา]

ความพิสดารว่า ในกรุงสาวัตถี ยังมีอุบาสก (คนหนึ่ง) ชื่อฉัตตปาณิ เป็นผู้ทรงพระไตรปิฎก เป็นอนาคามี. อุบาสกนั้น เป็นผู้รักษาอุโบสถ แต่เช้าตรู่ ได้ไปยังที่บำรุงของพระศาสดา. จริงอยู่ ชื่อว่า อุโบสถกรรม หามีแก่อริยสาวกผู้เป็นอนาคามีทั้งหลาย ด้วยสามารถแห่งการสมาทานไม่ พรหมจรรย์และการบริโภคภัตครั้งเดียวของอริยสาวกผู้เป็นอนาคามีเหล่านั่น มาแล้วโดยมรรคนั่นแหละ เพราะเหตุนั้นแล พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "มหาบพิตร[๑] นางช่างหม้อชื่อฆฏิการและ เป็นผู้บริโภคภัตครั้งเดียว มีปรกติประพฤติพรหมจรรย์ มีศีล มีกัลยาณธรรม." โดยปรกติทีเดียว ท่านอนาคามีทั้งหลาย เป็นผู้บริโภคภัตครั้งเดียว และมีปรกติประพฤติพรหมจรรย์อย่างนั้น. อุบาสกแม้นั้น ก็เป็นผู้รักษาอุโบสถอย่างนั้นเหมือนกัน เข้าไปเฝ้าพระศาสดาถวายบังคมแล้วนั่งฟังธรรมกถา.

[ฉัตตปาณิไม่ลุกรับเสด็จพระเจ้าปเสนทิโกศล]

ในสมัยนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล ได้เสด็จไปสู่ที่บำรุงของพระ

* พระมหาเทียบ ป. ธ. ๖. วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

๑. ฆฏิการสูตร ม. ม. ๑๓/๓๗๕

ศาสดา. อุบาสกเห็นพระองค์กำลังเสด็จมา จึงคิดว่า "เราควรลุกขึ้นหรือไม่หนอ ?" ดังนี้แล้ว ก็ไม่ลุกขึ้น ด้วยสำคัญว่า "เรานั่งในสำนักของพระราชาผู้เลิศ, การที่เรานั้นเห็นเจ้าประเทศราช แล้วลุกขึ้นต้อนรับ ไม่ควร; ก็แล เมื่อเราไม่ลุกขึ้น พระราชาจักกริ้ว, เมื่อพระราชานั่นแม้กริ้วอยู่ เราก็จักไม่ลุกขึ้นต้องรับละ; ด้วยว่า เราเห็นพระราชาแล้ว ลุกขึ้น ก็ชื่อว่า เป็นอันทำความเคารพพระราชา, ไม่ทำความเคารพพระศาสดา; เราจักไม่ลุกขึ้นละ."

ก็ธรรมดาบุรุษผู้เป็นบัณฑิต เห็นคนที่นั่งในสำนักของท่านที่ควรเคารพกว่า (ตน) ไม่ลุกขึ้น (ต้อนรับ) ย่อมไม่โกรธ. แต่พระราชาเห็นอุบาสกนั้น ไม่ลุกขึ้น (ต้อนรับ) มีพระมนัสขุ่นเคือง ถวายบังคมพระศาสดาแล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง. พระศาสดาทรงทราบความที่พระราชากริ้ว จึงตรัสกถาพรรณนาคุณของอุบาสกว่า "มหาบพิตร ฉัตตปาณิอุบาสกนี้ เป็นบัณฑิต มีธรรมเห็นแล้ว ทรงพระไตรปิฎก ฉลาดในประโยชน์และมิใช่ประโยชน์." เมื่อพระราชาทรงสดับคุณกถาของอุบาสกอยู่นั่นแล พระหฤทัยก็อ่อน.

[พระราชาตรัสถามเหตุที่ไม่ลุกรับกะฉัตตปาณิ]

ภายหลังวันหนึ่ง พระราชาประทับยืนบนปราสาทชั้นบน ทอดพระเนตรเห็นฉัตตปาณิอุบาสกผู้ทำภัตกิจเสร็จแล้ว กั้นร่ม สวมรองเท้าเดินไปทางพระลานหลวง จึงรับสั่งให้ราชบุรุษเรียกมา. อุบาสกนั้นหุบร่มและถอดรองเท้าออกแล้ว เข้าไปเฝ้าพระราชา ถวายบังคมแล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรข้างหนึ่ง, ลำดับนั้น พระราชา ตรัสกะอุบาสก

นั้นว่า "อุบาสกผู้เจริญ ทำไมท่านจึงหุบร่มและถอดรองเท้าออกเสียเล่า ?

อุบาสก. ข้าพระองค์ได้ฟังว่า 'พระราชารับสั่งหา' จึงมาแล้ว.

พระราชา. ความที่เราเป็นพระราชา (ชะรอย) ท่านจักเพิ่มรู้ในวันนี้ (กระมัง ?).

อุบาสก. ข้าพระองค์ทราบความที่พระองค์เป็นพระราชา แม้ในกาลทุกเมื่อ.

พระราชา. เมื่อเป็นเช่นนั้น, ทำไม ในวันก่อน ท่านนั่งในสำนักของพระศาสดา เห็นเราแล้ว จึงไม่ลุกขึ้น (ต้อนรับ).

อุบาสก. ข้าแต่มหาราช ข้าพระองค์นั่งในสำนักของพระราชาผู้เลิศ เมื่อเห็นพะราชประเทศราชแล้วลุกขึ้น (ต้อนรับ) พึงเป็นผู้ไม่เคารพในพระศาสดา ; เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์จึงไม่ลุกขึ้น (ต้อนรับ).

พระราชา. ช่างเถอะ ผู้เจริญ, ข้อนี้งดไว้ก่อน, เขาเลื่องลือกันว่า ท่านเป็นผู้ฉลาดในประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ ซึ่งเป็นไปในทิฏฐธรรมและสัมปรายภพ ทรงพระไตรปิฎก จงบอกธรรมแก่เราทั้งหลายในภายในวังเถิด.

อุบาสก. ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ไม่สามารถ.

พระราชา. เพราะเหตุไร ?

อุบาสก. เพราะว่า ขึ้นชื่อว่าพระราชมนเทียร (แล้ว) ย่อมเป็นสถานที่มีโทษมาก, ข้าแต่สมมติเทพ ในพระราชมนเทียรนี้ กรรมที่

บุคคลประกอบชั่วและดี ย่อมเป็นกรรมหนัก.

พระราชา. ท่านอย่ากล่าวอย่างนั้น, อย่าทำความรังเกียจว่า 'วันก่อนเห็นเราแล้วไม่ลุกขึ้น (ต้อนรับ).'

อุบาสก. ข้าแต่สมมติเทพ ขึ้นชื่อว่า สถานเป็นที่เที่ยวของเหล่าคฤหัสถ์ เป็นสถานที่มีโทษ, ขอพระองค์จงรับสั่งให้นิมนต์บรรพชิตรูปหนึ่งมาแล้ว จงให้บอกธรรมเถิด.

[พระอานนท์สอนธรรมพระราชเทวีทั้ง ๒]

[๑]พระราชาทรงส่งฉัตตปาณิอุบาสกนั้นไปด้วยพระกระแสว่า "ดีละผู้เจริญ, ขอท่านจงไปเถิด" ดังนี้แล้ว เสด็จไปสู่ที่เฝ้าพระศาสดาทูลขอกะพระศาสดาว่า "ข้าพระเจ้า พระนางมัลลิกาเทวีและพระนางวาสภขัตติยา พูดอยู่ว่า 'จักเรียนธรรม' ขอพระองค์กับภิกษุ ๕๐๐ รูป จงเสด็จไปสู่เรือนของข้าพระองค์เนืองนิตย์ ทรงแสดงธรรมแก่หล่อนทั้ง ๒."

พระศาสดา. ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ไปในที่แห่งเดียวเนืองนิตย์ ไม่มี มหาบพิตร.

พระราชา. ถ้าอย่างนั้น ขอจงประทานภิกษุรูปอื่น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา ได้ทรงมอบให้เป็นภาระแก่พระอานนทเถระ. พระเถระ ไปแสดงพระบาลีแก่พระนางเหล่านั้นเนืองนิตย์. ในพระนางเหล่านั้น พระนางมัลลิกาเทวีได้เรียน ได้ท่อง (และ) ให้พระเถระรับรองพระบาลีโดยเคารพ. ส่วนพระนางวาสภขัตติยา ไม่เรียน ไม่

๑. พิมพ์เป็นตัวอย่างในสนามหลวง พ.ศ. ๒๔๕๖.

ท่อง โดยเคารพทีเดียว (และ) ไม่อาจให้พระเถระรับรองพระบาลีโดยเคารพได้. ภายหลังวันหนึ่ง พระศาสดาตรัสถามพระเถระว่า "อานนท์ อุบาสิกา (ทั้ง ๒) ยังเรียนธรรมอยู่หรือ ?"

พระอานนท์. ยังเรียนธรรมอยู่ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อุบาสิกาคนไหน เรียนโดยเคารพ.

พระอานนท์. พระนางมัลลิกาเทวี เรียนโดยเคารพ ท่องโดยเคารพ อาจให้ข้าพระองค์ รับรองพระบาลีโดยเคารพ พระเจ้าข้า ; ส่วนธิดาซึ่งเป็นพระญาติของพระ°องค์ ไม่เรียนโดยเคารพ ไม่ท่องโดยเคารพ ไม่อาจให้ข้าพระองค์รับรองพระบาลีโดยเคารพได้เลยทีเดียว.

[วาจาสุภาษิตย่อมมีผลแก่ผู้ปฏิบัติ]

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของพระเถระแล้ว ตรัสว่า "อานนท์ ธรรมดาธรรมที่เรา (ผู้ตถาคต) กล่าวแล้ว ย่อมไม่มีผลแก่ผู้ไม่ฟัง ไม่เรียน ไม่ท่อง ไม่แสดง โดยเคารพ ดุจว่าดอกไม้สมบูรณ์ด้วยสี (แต่) ไม่มีกลิ่น (หอม) ฉะนั้น, แต่ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก แก่ผู้ทำกิจทั้งหลายมีการฟังโดยเคารพเป็นต้น" ดังนี้แล้ว ได้ตรัส ๒ พระคาถาเหล่านี้ว่า :-

"ดอกไม้อันงาม มีสี (แต่) ไม่มีกลิ่น (หอม)
แม้ฉันใด, วาจาสุภาษิต ก็ฉันนั้น ย่อมไม่มีผล

๑. พระนางวาสภขัตติยา เป็นพระธิดาของท้าวมหานามผู้อนุชาของพระศาสดา, นับตามลำดับชั้น พระนางวาสภขัตติยาเป็นพระภาคิไนยของพระศาสดา.

แก่ผู้ไม่ทำอยู่; (ส่วน) ดอกไม้อันงาม มีสี
พร้อมด้วยกลิ่น (หอม) แม้ฉันใด, วาจาสุภา
ก็ฉันนั้น ย่อมมีผลแก่ผู้ทำดีอยู่."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **รุจิรํ** คืองาม. บทว่า **วณฺณวนฺตํ** คือ บริบูรณ์ด้วยสีและทรวดทรง. บทว่า **อคนฺธกํ** คือ ไร้จากกลิ่น[๑] มีดอกหงอนไก่ ดอกกรรณิกาเขา และดอกชัยพฤกษ์เป็นต้นเป็นประเภท. บาทพระคาถาว่า **เอวํ สุภาสิตา วาจา** ความว่า พระพุทธพจน์ คือ ปิฎก ๓ ชื่อว่าวาจาสุภาษิต. พระพุทธพจน์นั้น เหมือนดอกไม้สมบูรณ์ด้วยสีและทรวดทรง (แต่) ไม่มีกลิ่น (หอม). เหมือนอย่างว่า ดอกไม้ไม่มีกลิ่น (หอม), กลิ่น (หอม) ย่อมไม่แผ่ไป (คือไม่อบไป) ในสรีระของผู้ทัดทรงดอกไม้อันไม่มีกลิ่นนั้นฉันใด, แม้พระพุทธพจน์นี้ ก็ฉันนั้น ย่อมไม่นำกลิ่นคือการฟัง กลิ่นคือการจำทรง และกลิ่นคือการปฏิบัติมาให้ ชื่อว่าย่อมไม่มีผลแก่ผู้ (ซึ่ง) ไม่ตั้งใจประพฤติพระพุทธพจน์นั้นโดยเอื้อเฟื้อ ด้วยกิจทั้งหลายมีการฟังเป็นต้น, ชื่อว่าผู้ไม่ทำกิจที่ควรทำในพระพุทธพจน์นั้น; เพราะเหตุนั้น พระศาสดาจึงได้ตรัสว่า "วาจาสุภาษิต ก็ฉันนั้น ย่อมไม่มีผลแก่ผู้ไม่ทำอยู่."

บทว่า **สคนฺธกํ** ได้แก่ ดอกจำปาและบัวเขียวเป็นต้นเป็นประเภท. บทว่า **เอวํ** เป็นต้น ความว่า กลิ่น (หอม) ย่อม

๑. คนฺธรหิตํ สัมพันธ์สนามหลวง พ.ศ. ๒๔๗๘ ไข.

แผ่ไป (คือฟุ้งไป) ในสรีระของผู้ทัดทรงดอกไม้นั้น ฉันใด; แม้วาจาสุภาษิตกล่าวคือพระพุทธพจน์ปิฎก ๓ ก็ฉันนั้น ย่อมมีผล คือชื่อว่าย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก เพราะนำกลิ่นคือการฟัง กลิ่นคือการจำทรง กลิ่นคือการปฏิบัติมาให้ แก่บุคคลผู้ทำดีอยู่ คือบุคคลที่ตั้งใจทำกิจที่ควรทำในพระพุทธพจน์นั้น ด้วยกิจทั้งหลาย มีการฟังเป็นต้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก ได้บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น เทศนาได้เกิดเป็นประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องฉัตตปาณิอุบาสก จบ.

๘. เรื่องนางวิสาขา* [๔๐]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อทรงเข้าไปอาศัยกรุงสาวัตถี ประทับอยู่ในบุพพาราม ทรงปรารภอุบาสิกาชื่อวิสาขา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ยถาปิ ปุปฺผราสิมฺหา"** เป็นต้น.

[พระศาสดาเสด็จไปโปรดสัตว์]

ดังได้สดับมา นางวิสาขาอุบาสิกานั้น เกิดในท้องนางสุมนาเทวี ภริยาหลวงของธนญชัยเศรษฐี ผู้เป็นบุตรเมณฑกเศรษฐีในภัททิยนคร แคว้นอังคุ. ในเวลาที่นางมีอายุ ๗ ขวบ พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติ ของสัตว์ผู้มีเผ่าพันธุ์ที่พึงแนะนำเพื่อความตรัสรู้มีเสลพราหมณ์เป็นต้น มีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เป็นบริวารเสด็จจาริกไปถึงนครนั้น.

[ผู้มีบุญทั้ง ๕ ในภัททิยนคร]

ก็ในสมัยนั้น เมณฑกคฤหบดี เป็นหัวหน้าของผู้มีบุญมาก ๕ คน ครองตำแหน่งเศรษฐีอยู่ในเมืองนั้น. ชื่อว่าคนที่มีบุญมาก ๕ คนคือ เมณฑกเศรษฐี ๑ ภริยาหลวงของเศรษฐีนั้น นามว่าจันทปทุมา ๑ บุตรชายคนโตของเศรษฐีนั้นเอง ชื่อธนญชัย ๑ ภริยาของธนญชัยนั้น ชื่อว่าสุมนาเทวี ๑ คนใช้ของเมณฑกเศรษฐี ชื่อปุณณะ ๑.

[คนมั่งมีในแคว้นของพระเจ้าพิมพิสาร ๕ คน]

ใช่จะมีแต่เมณฑกเศรษฐีแต่ผู้เดียวเท่านั้นก็หาไม่, ก็ในแคว้น

* พระมหาอุ่น ป. ธ. ๖ วัดพิชัยญาติการาม แปล.

ของพระเจ้าพิมพิสาร ก็ได้มีคนผู้มีโภคะนับไม่ถ้วน ๕ คน คือ โชติยะ ๑ ชฎิละ ๑ เมณฑกะ ๑ ปุณณกะ ๑ กากวัลลิยะ ๑.

[เมณฑกเศรษฐีให้นางวิสาขาไปรับพระศาสดา]

ในท่านเหล่านั้น เมณฑกเศรษฐีนี้ ได้ทราบความที่พระทศพล เสด็จถึงนครของตน จึงให้เรียกเด็กหญิงวิสาขาลูกสาวธนญชัยเศรษฐีผู้บุตรมา บอกว่า "แม่หนู เป็นมงคล ทั้งแก่เจ้า, ทั้งแก่เรา; แม่หนูกับพวกเด็กหญิงบริวารของเจ้า ๕๐๐ จงขึ้นรถ ๕๐๐ คัน แวดล้อมด้วยทาสี ๕๐๐ คน (ไป) ทำการต้อนรับพระทศพล." นางรับว่า "ดีละ" แล้วได้ทำอย่างนั้น. แต่เพราะความที่นางเป็นเด็กฉลาดในเหตุอันควรและไม่ควร นางจึงไปด้วยยาน เท่าที่ยาน (ไปได้) ลงจากยานแล้ว ก็เดินดิ่งไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ได้ยืน ณ ส่วนข้างหนึ่ง. ครั้งนั้น พระศาสดาทรงแสดงธรรม ด้วยสามารถแห่งบุรพจรรยาของนาง.

[นางได้โสดาปัตติผลแต่อายุ ๗ ขวบ]

ในเวลาจบเทศนา นางพร้อมด้วยเด็กหญิง ๕๐๐ ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว. ฝ่ายเมณฑกเศรษฐีแล เข้าเฝ้าพระศาสดา ฟังธรรมกถา ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว จึงนิมนต์เพื่อเสวยอาหารเช้าในวันรุ่งขึ้น อังคาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยขาทนียะโภชนียะอันประณีตที่เรือนของตน ได้ถวายมหาทานโดยอุบายนี้แล ตลอดกึ่งเดือน. พระศาสดา ประทับอยู่ในภัททิยนคร ตามความพอพระหฤทัยแล้ว ก็เสด็จหลีกไป.

[พระเจ้าปเสนทิโกศลอยากได้ผู้มีบุญ]

ก็โดยสมัยนั้นแล พระเจ้าพิมพิสารและพระเจ้าปเสนทิโกศลต่าง ก็เป็นพระภัสดาของพระภคินีกันและกัน. ต่อมาวันหนึ่ง พระเจ้าโกศล ทรงดำริว่า "คนมีโภคะนับไม่ถ้วน มีบุญมากทั้ง ๕ ย่อมอยู่ในแคว้น พระเจ้าพิมพิสาร, ในแคว้นของเรา ผู้เช่นนั้น แม้เพียงคนเดียว ก็ไม่มี ; อย่ากระนั้นเลย เราพึงไปสู่นักของพระเจ้าพิมพิสารขอผู้มีบุญ มากสักคนหนึ่ง."

พระองค์เสด็จไปในพระนครนั้นแล้ว อันพระราชทรงทำปฏิสัน- ถารทูลถามว่า "พระองค์เสด็จมา เพราะเหตุไร ?" จึงตรัสว่า "หม่อมฉันมา ด้วยประสงค์ว่า 'คนมีโภคะนับไม่ถ้วน มีบุญมาก ตั้ง ๕ คน อยู่ในแคว้นของพระองค์, หม่อมฉันจักพาเอาคนหนึ่งจาก ๕ คนนั้นไป, ขอพระองค์จงประทานคนหนึ่งใน ๕ คนนั้น แก่ หม่อมฉันเถิด."

พิมพิสาร. หม่อมฉันไม่อาจจะให้ตระกูลใหญ่ ๆ ย้ายได้.

ปเสนทิโกศล. หม่อมฉันไม่ได้ ก็จักไม่ไป.

[มอบธนญชัยเศรษฐีให้พระเจ้าโกศล]

พระราชา (พระเจ้าพิมพิสาร) ทรงปรึกษากับพวกอำมาตย์ แล้ว ตรัสว่า "ชื่อว่าการย้ายตระกูลใหญ่ ๆ มีโชติยสกุลเป็นต้น เช่น กับแผ่นดินไหว, บุตรของเมณฑกมหาเศรษฐี ชื่อธนญชัยเศรษฐีมีอยู่, หม่อมฉันปรึกษากับเธอเสร็จแล้ว จักถวายคำตอบแก่พระองค์" ดังนี้ แล้ว รับสั่งให้เรียกธนญชัยเศรษฐีมาแล้ว ตรัสว่า "พ่อ พระเจ้า

โกศลตรัสว่า 'จักพาเอาเศรษฐีมาทรัพย์คนหนึ่งไป, เธอจงไปกับพระองค์เถิด."

ธนญชัย. เมื่อพระองค์ส่งไป, ข้าพระองค์ก็จักไป พระเจ้าข้า.

พิมพิสาร. ถ้าเช่นนั้น เธอจงทำการตระเตรียมไปเถิด พ่อ.

เศรษฐีนั้น ได้ทำกิจจำเป็นที่ควรทำของตนแล้ว. ฝ่ายพระราชาทรงทำสักการะใหญ่แก่เขาแล้ว ทรงส่งพระเจ้าปเสนทิโกศลไปด้วยพระดำรัสว่า "ขอพระองค์จงพาเศรษฐีนี้ไปเถิด." ท้าวเธอพาธนญชัยเศรษฐีนั้น เสด็จไปโดยการประทับแรมราตรีหนึ่งในที่ทั้งปวงบรรลุถึงสถานอันผาสุกแห่งหนึ่งแล้ว ก็ทรงหยุดพัก.

[การสร้างเมืองสาเกต]

ครั้งนั้น ธนญชัยเศรษฐี ทูลถามท้าวเธอว่า "ที่นี้เป็นแคว้นของใคร ?"

ปเสนทิโกศล. ของเรา เศรษฐี.

ธนญชัย. เมื่อสาวัตถี แต่นี้ไป ไกลเท่าไร ?

ปเสนทิโกศล. ในที่สุด ๗ โยชน์.

ธนญชัย. ภายในพระนครคับแคบ, ชนบริวารของข้าพระองค์มาก, ถ้าพระองค์ทรงโปรดไซร้, ข้าพระองค์พึงอยู่ที่นี้แหละ พระเจ้าข้า.

พระราชาทรงรับว่า "ดีละ" ดังนี้แล้ว ให้สร้างเมืองในที่นั้นได้พระราชทานแก่เศรษฐีนั้นแล้วเสด็จไป. เมืองได้นามว่า "สาเกต" เพราะความที่แห่งสถานที่อยู่ ในประเทศนั้น อันเศรษฐีจับจองแล้ว

ในเวลาเย็น.

แม้ในกรุงสาวัตถีแล บุตรของมิคารเศรษฐี ชื่อว่าปุณณ-วัฒนากุมาร เจริญวัยได้มีแล้ว. ครั้งนั้น มาดาบิดากล่าวกะเขาว่า "พ่อ เจ้าจงเลือกเด็กหญิงคนหนึ่งในที่เป็นที่ชอบใจของเจ้า."

ปุณณ. กิจด้วยภริยาเห็นปานนั้น ของผมไม่มีง

มารดาบิดา. เจ้าอย่าทำอย่างนี้ ลูก, ธรรมดาตระกูลที่ไม่มีบุตรตั้งอยู่ไม่ได้

[ลักษณะเบญจกัลยาณี]

เขาถูกมารดาบิดาพูดรบเร้าอยู่ จึงกล่าวว่า "ถ้ากระนั้น ผมเมื่อได้หญิงสาวประกอบพร้อมด้วยความงาม ๕ อย่าง ก็จักทำตามคำของคุณพ่อคุณแม่."

มารดาบิดา. ก็ชื่อว่าความงาม ๕ อย่างนั้น อะไรเล่า ? พ่อ

ปุณณ. คือ ผมงาม, เนื้องาม, กระดูกงาม, ผิวงาม, วัยงาม.

ก็ผมของหญิงผู้มีบุญมาก เป็นเช่นกับกำหางนกยุง แก้ปล่อยระชายผ้านุ่งแล้ว ก็กลับมีปลายงอนขึ้นตั้งอยู่. นี้ ชื่อว่าผมงาม. ริมฝีปากเช่นกับผลตำลึง (สุก) ถึงพร้อมด้วยสีเรียบชิดสนิทดี, นี้ ชื่อว่าเนื้องาม, ฟันขาวเรียบไม่ห่างกัน งดงามดุจระเบียบแห่งเพชร ที่ขายกขึ้นตั้งไว้และดุจระเบียบแห่งสังข์ที่เขาขัดสีแล้ว, นี้ ชื่อว่ากระดูกงาม, ผิวพรรณของหญิงดำไม่ลุกไล้ด้วยเครื่องฯประเทืองผิวเป็นต้นเลย ก็ดำสนิทประหนึ่งพวงอุบลเขียว, ของหญิงขาว ประหนึ่งพวงดอกกรรณิกา,

๑. บาลีควรจะเป็น วณฺณกาทีหิ ฯ

นี้ ชื่อว่าผิวงาม. ก็แลหญิงแม้คลอดแล้วตั้ง ๑๐ ครั้ง ก็เหมือนคลอดครั้งเดียว ยังสาวพริ้งอยู่เทียว, นี้ชื่อว่า วัยงาม ดังนี้แล.

[เศรษฐีส่งพราหมณ์ไปแสวงหาหญิงเบญจกัลยาณี]

ครั้งนั้น มารดาบิดาของนางปุณณวัฒนกุมารนั้น เชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คนมาให้บริโภคแล้ว ถามว่า "ชื่อว่าหญิงที่ต้องด้วยลักษณะเบญจกัลยาณี มีอยู่หรือ ?" พราหมณ์เหล่านั้น ตอบว่า "จ้ะ มีอยู่."

เศรษฐีกล่าวว่า "ถ้ากระนั้น ชน (คือพราหมณ์) ๘ คนจงไปแสวงหาเด็กหญิงเห็นปานนี้" ดังนี้แล้ว ให้ทรัพย์เป็นอันมาก สั่งว่า "ก็ในเวลาที่พวกท่านกลับ ข้าพเจ้าทั้งหลายจักรู้สิ่งที่ควรทำแก่พวกท่าน, ท่านทั้งหลายไปเถิด, แสวงหาเด็กหญิงแม้เห็นปานนั้น, และในเวลาที่พบแล้ว พึงประดับพวงมาลัยทองคำนี้" ดังนี้แล้ว ให้มาลัยทองคำ อันมีราคาแสนหนึ่ง ส่งไปแล้ว.

พราหมณ์เหล่านั้น ไปยังนครใหญ่ ๆ แสวงหาอยู่ ไม่พบเด็กหญิงที่ต้องด้วยลักษณะเบญจกัลยาณี กลับมาถึงเมืองสาเกตโดยลำดับ ในวันมีงานนักขัตฤกษ์เปิด จึงคิดกันว่า "การงานของพวกเราคงสำเร็จในวันนี้."

[งานประจำปีของนครสาเกต]

ก็ในนครนั้น ชื่อว่างานนักขัต-ฤกษ์เปิดย่อมมีประจำปี. ในกาลนั้น แม้ตระกูลที่ไม่ออกภายนอก ก็ออกจากเรือนกับบริวาร มี

๑. วิวฏนกฺขตฺต นักษัตรเปิดเผย เป็นงานประจำปีของนครสาเกต ในงานนี้ชาวเมืองทุกคนเผยร่างโดยปราศจากผ้าคลุมปิดหน้า เดินเท้าไปยังแม่น้ำ.

ร่างกายมิได้ปกปิด ไปสู่ฝั่งแม่น้ำด้วยเท้าเทียว. ในวันนั้นถึงบุตรทั้งหลายของขัตติมหาศาลเป็นต้น ก็ยืนแอบหนทางนั้น ๆ ด้วยตั้งใจว่า "พวกเรา พบเด็กหญิงมีตระกูลที่พึงใจ มีชาติเสมอด้วยตนแล้ว จักคล้องด้วยพวงมาลัย."

[พราหมณ์พบนางวิสาขา]

พราหมณ์แม้เหล่านั้น เข้าไปยังศาลาแห่งหนึ่งริมฝั่งแม่น้ำแล้ว ได้ยืนอยู่. ขณะนั้น นางวิสาขา มีอายุย่างเข้า ๑๕-๑๖ ปี ประดับประดาด้วยเครื่องอาภรณ์ครบทุกอย่าง อันเหล่ากุมารี ๕๐๐ คนแวดล้อมแล้ว คิดว่า "เราจักไปยังแม่น้ำแล้วอาบน้ำ" ถึงประเทศนั้นแล้ว. ครั้งนั้นแล เมฆตั้งขึ้นแล้ว ก็ยังฝนให้ตก. เด็กหญิง ๕๐๐ รีบเดินเข้าไปสู่ศาลา. พวกพราหมณ์พิจารณาอยู่ ก็ไม่เห็นเด็กหญิงเหล่านั้นแม้สักคนเดียว ที่ต้องด้วยลักษณะเบญจกัลยาณี. นางวิสาขาเข้าไปยังศาลา ด้วยการเดินตามปกตินั่นเอง. ผ้าและอาภรณ์เปียกโชก. พวกพราหมณ์เห็นความงาม ๔ อย่างของนางแล้ว ประสงค์จะเห็นฟัน จึงกล่าวกะกันและกันว่า "ธิดาของพวกเรา เป็นหญิงเฉื่อยชา, สามีของหญิงคนนี้ เห็นทีจักไม่ได้ แม้เพียงข้าวปลายเกวียน" ทีนั้น นางวิสาขา พูดกะพราหมณ์เหล่านั้นว่า "พวกท่านว่าใครกัน."

พราหมณ์. ว่าเธอ แม่.

ได้ยินว่า เสียงอันไพเราะของนาง เปล่งออกประหนึ่งเสียงกังสดาล. ลำดับนั้น นางจึงถามพราหมณ์เหล่านั้นด้วยเสียงอันไพเราะอีกว่า "เพราะเหตุไร ? จึงว่าฉัน."

พราหมณ์. หญิงบริวารของเธอ ไม่ให้ผ้าและเครื่องประดับเปียก รีบเข้าสู่ศาลา, กิจแม้เพียงการรีบมาสู่ที่มีประมาณเท่านี้ของเธอก็มิได้มี, เธอปล่อยให้ผ้าและเครื่องอาภรณ์เปียกมาแล้ว; เพราะฉะนั้นพวกเราจึงพากันว่า.

วิสาขา. พ่อทั้งหลาย พวกท่านอยู่พูดอย่างนี้, ฉันแข็งแรงกว่าเด็กหญิงเหล่านั้น, แต่ฉันกำหนดเหตุการณ์แล้ว จึงไม่มาโดยเร็ว.

พราหมณ์. เหตุอะไร ? แม่.

[ชน ๔ จำพวกวิ่งไปไม่งาม]

วิสาขา. พ่อทั้งหลาย ชน ๔ จำพวก เมื่อวิ่ง ย่อมไม่งาม, เหตุอันหนึ่ง แม้อื่นอีก ยังมีอยู่.

พราหมณ์. ชน ๔ จำพวก เหล่าไหน ? เมื่อวิ่ง ย่อมไม่งาม แม่.

วิสาขา. พ่อทั้งหลาย พระราชาผู้อภิเษกแล้ว ทรงประดับประดาแล้วแล้วเครื่องอาภรณ์ทั้งปวงเมื่อถกเขมรวิ่งไปในพระลานหลวงย่อมไม่งาม, ย่อมได้ความครหาเป็นแน่นอนว่า 'ทำไม พระราชาองค์นี้จึงวิ่งเหมือนคฤบหดี' ค่อย ๆ เสด็จไปนั่นแหละ จึงจะงาม; แม้ช้างมงคลของพระราชา ประดับแล้ว วิ่งไป ก็ไม่งาม, ต่อเมื่อเดินไปด้วยลีลาแห่งช้าง จึงจะงาม, บรรพชิต เมื่อวิ่ง ก็ไม่งาม, ย่อมได้แต่ความครหาอย่างเดียวเท่านั้นว่า 'ทำไม สมณะรูปนี้ จึงวิ่งไปเหมือนคฤหัสถ์,' แต่ย่อมงาม ด้วยการเดินอย่างอาการของผู้สงบเสงี่ยม; สตรี เมื่อวิ่ง ก็ไม่งาม, ย่อมถูกเขาติเตียนอย่างเดียวว่า 'ทำไม หญิงคนนี้ จึงวิ่ง เหมือนผู้ชาย,' แต่ย่อมงามด้วยการเดินอย่างธรรมดา; พ่อ

ทั้งหลาย ชน ๔ จำพวกเหล่านี้ เมื่อวิ่งไป ย่อมไม่งาม.

พราหมณ์ ก็เหตุอื่นอีกอย่างหนึ่ง เป็นไฉน ? แม่.

วิสาขา. พ่อทั้งหลาย ธรรมดามารดาบิดา ถนอมอวัยวะน้อยใหญ่ เลี้ยงดูธิดา, เพราะว่า พวกฉัน ชื่อว่าเป็นสิ่งของอันมารดาบิดาพึงชาย, มารดาบิดาเลี้ยงฉันมา ก็เพื่อต้องการจะส่งไปสู่ตระกูลอื่น, ถ้าว่า ในเวลาที่พวกฉันวิ่งไป เหยียบชายผ้านุ่งหรือลื่นล้มลงบนพื้นดิน มือหรือเท้าก็จะพึงหัก, พวกฉันก็จะพึงเป็นภาระของตระกูลนั่นแล, ส่วนเครื่องแต่งตัว เปียกแล้วก็จักแห้ง; ดิฉันกำหนดเหตุนี้จึงไม่วิ่งไป พ่อ.

[พราหมณ์สวมมาลัยทองให้]

พวกพราหมณ์เห็นความถึงพร้อมแห่งฟัน ในเวลานางพูด จึงให้สาธุการแก่นางว่า "สมบัติเช่นนี้ พวกเรายังไม่เคยเห็นเลย" แล้วกล่าวว่า "แม่ พวงมาลัยนี้ สมควรแก่เธอเท่านั้น" ดังนี้แล้ว จึงได้คล้องพวกมาลัยทองนั้นให้. ลำดับนั้น นางจึงถามพวกเขาว่า "พ่อทั้งหลาย พวกท่านมาจากเมืองไหน ?

พราหมณ์. จากเมืองสาวัตถี แม่.

วิสาขา. ตระกูลเศรษฐี ชื่อไร ?

พราหมณ์. ชื่อมิคารเศรษฐี แม่.

วิสาขา. บุตรของท่านเจ้าพระคุณ ชื่อไร ?

พราหมณ์. ชื่อปุณณวัฒนกุมาร แม่.

นางวิสาขานั้น รับรองว่า "ตระกูลของเรา เสมอกัน" ดังนี้

แล้ว จึงส่งข่าวไปแก่บิดาว่า "ของคุณพ่อและคุณแม่ จงส่งรถไปให้พวกดิฉัน." ก็ในเวลามา นางเดินมาก็จริง, ถึงอย่างนั้น จำเดิมแต่กาลที่ประดับด้วยมาลัยทองคำแล้ว ย่อมไม่ได้เพื่อจะไปเช่นนั้น. เด็กหญิงทั้งหลายผู้มีอิสระ ย่อมไปด้วยยานมีรถเป็นต้น, หญิงนอกนี้ขึ้นยานธรรมดา (ไป), กั้นฉัตรหรือใบตาลข้างบน, เมื่อฉัตรหรือใบตาลแม้นั้นไม่มี ก็ยกชายผ้านุ่งขึ้นมาพาดบนบ่าทีเดียว, ส่วนบิดาของนางวิสาขานั้น ส่งรถไป ๕๐๐ คัน. นางวิสาขานั้นกับบริวารขึ้นรถไปแล้ว แม้พวกพราหมณ์ ก็ได้ไปด้วยกัน.

ทีนั้น ท่านเศรษฐี ถามพราหมณ์เหล่านั้นว่า "พวกท่านมาจากไหน ?"

พราหมณ์. มาจากเมืองสาวัตถี ท่านมหาเศรษฐี.

เศรษฐี. เศรษฐีชื่อไร ?

พราหมณ์. ชื่อมิคารเศรษฐี.

เศรษฐี. บุตรชื่อไร ?

พราหมณ์. ชื่อปุณณวัฒนกุมาร.

เศรษฐี. ทรัพย์มีเท่าไร ?

พราหมณ์. ๔๐ โกฏิ ท่านมหาเศรษฐี.

เศรษฐี. รับคำ ด้วยคิดว่า "ทรัพย์เท่านั้น, เทียบทรัพย์ของเรา ก็เท่ากับกากณิกเดียว, แต่จะประโยชน์อะไรด้วยเหตุอื่น จำเดิมแต่กาลที่นางทาริกาได้เหตุเพียงการรักษา." เศรษฐีนั้น ทำสักการะแก่พราหมณ์เหล่านั้น ให้พักอยู่วัน ๒ วัน แล้วก็ส่งกลับ.

[พราหมณ์กลับเมืองสาวัตถี]

พวกเขา ไปกรุงสาวัตถีแล้ว เรียน (ท่านเศรษฐี) ว่า "พวกข้าพเจ้าได้นางทาริกาแล้ว."

เศรษฐี. ลูกสาวของใคร ?

พราหมณ์. ของธนญชัยเศรษฐี.

เศรษฐีนั้น คิดว่า "นางทาริกาแห่งตระกูลใหญ่ อันเราได้แล้ว, ควรที่เราจะนำนางมาโดยเร็วทีเดียว" ดังนี้แล้ว กราบทูลแด่พระราชา เพื่อไปในเมืองนั้น.

พระราชา ทรงดำริว่า "ตระกูลใหญ่นั่น อันเรานำมาจากสำนักของพระเจ้าพิมพิสาร แล้วให้อยู่อาศัยในเมืองสาเกต, ควรจะทำความยกย่องแก่ตระกูลนั้น" ดังนี้แล้ว จึงรับสั่งว่า "แม้เรา ก็จักไป."

เศรษฐี ทูลว่า "ดีละ พระเจ้าข้า" ดั่งนี้แล้ว ส่งข่าวไปบอกแก่ธนญชัยเศรษฐีว่า "เมื่อข้าพเจ้ามา, แม้พระราชาก็จักเสด็จมา, พลของพระราชามาก, ท่านจักอาจเพื่อทำกินที่ควรทำแก่ชนประมาณเท่านั้น หรือจักไม่อาจ."

ฝ่ายเศรษฐีนอกนี้ ได้ส่งข่าวตอบไปว่า "แม้ถ้าพระราชาจะเสด็จมาสัก ๑๐ พระองค์, ขอจงเสด็จมาเถิด." มิคารเศรษฐี เว้นเพียงคนเฝ้าเรือน พาเอาคนที่เหลือในนครใหญ่ถึงเพียงนั้นไป หยุดพักในหนทางกึ่งโยชน์แล้ว ส่งข่าวไปว่า "พวกข้าพเจ้ามาแล้ว."

[ธนญชัยเศรษฐีกับธิดาจัดสถานที่ต้อนรับ]

ธนญชัยเศรษฐี ส่งเครื่องบรรณาการเป็นอันมากไป แล้วปรึกษากับธิดาว่า "แม่ ได้ยินว่า พ่อผัวของเจ้า มากับพระเจ้าโกศล, เราควรจัดเรือนหลังไหน สำหรับพ่อผัวของเจ้านั้น, หลังไหน สำหรับพระราชา, หลังไหน สำหรับอิสรชนมีอุปราชเป็นต้น." เศรษฐีธิดาผู้ฉลาด มีญาณเฉียบแหลมดุจยอดเพชร ตั้งความปรารถนาไว้ตลอดแสนกัป สมบูรณ์แล้วด้วยอภินิหาร จัดแจงว่า "ท่านทั้งหลายจงจัดแจงเรือนหลังโน้น เพื่อพ่อผัวของเรา, หลังโน้น เพื่อพระราชา, หลังโน้น เพื่ออุปราชเป็นต้น" ดังนี้แล้ว ให้เรียกทาสและกรรมกรมา จัดการว่า "พวกท่านเท่านี้คน จงทำกิจที่ควรทำแก่พระราชา, เท่านี้คน จงทำกิจที่ควรทำแก่อุปราชเป็นต้น, พวกท่านนั่นแล จงดูแลแม้สัตว์พาหนะมีช้างและม้าเป็นต้น, แม้คนผูกม้าเป็นต้น มาถึงแล้วจักได้ชมมหรสพในงานมงคล."

ถามว่า "เพราะเหตุไร ? (นางจึงจัดอย่างนั้น)."

ตอบว่า "(เพราะ) คนบางพวก อย่าได้เพื่อพูดว่า 'เราไปสู่ที่มงคลแห่งนางวิสาขา ไม่ได้อะไรเลย, ทำแต่กิจมีการเฝ้าม้าเป็นต้น ไม่ได้เที่ยวตามสบาย."

[เครื่องแต่งตัวนางวิสาขา ๔ เดือนจึงแล้ว]

ในวันนั้นแล บิดาของนางวิสาขา ให้เรียกช่างทองมา ๕๐๐ คน แล้ว กล่าวว่า "พวกท่านจงทำเครื่องประดับ ชื่อมหาลดาปสาธน์

แก่ธิดาของเรา" ดังนี้แล้ว สั่งให้ให้ทองคำมีสีสุกพันลิ่ม และเงิน แก้วมณี แก้วมุกดา แก้วประพาฬและเพชรเป็นต้น พอสมกับทองนั้น.

พระราชา ประทับอยู่ ๒-๓ วันแล้ว ทรงส่งข่าวไปแก่ธนญชัย-เศรษฐีว่า "เศรษฐีไม่สามารถทำการเลี้ยงดูพวกเราได้, ขอเศรษฐีจงรู้กาลไปแห่งนางทาริกาเถิด."

ฝ่ายเศรษฐีนั้น ส่งข่าวไปทูลพระราชาว่า "บัดนี้ กาลฝนมาถึงแล้ว, ใคร ๆ ไม่อาจเพื่อเที่ยวไปตลอด ๔ เดือนได้; การที่หมู่พลของพระองค์ ได้วัตถุใด ๆ สมควร, วัตถุนั้น ๆ ทั้งหมด เป็นภาระของข้าพระองค์; พระองค์ผู้สมมติเทพจักเสด็จไปได้ในเวลาที่ข้าพระองค์ส่งเสด็จ." จำเดิมแต่กาลนั้น นครสาเกต ได้เป็นนครราวกะมีนักษัตรเป็นนิตย์.

วัตถุมีพวงดอกไม้ของหอมและผ้าเป็นต้น เป็นของอันเศรษฐีจัดแล้วแก่ชนทั้งหมด ตั้งต้นแต่พระราชาแล. ชนเหล่านั้นคิดกันว่า "เศรษฐีทำสักการะแก่พวกเราถ่ายเดียว. ๓ เดือนล่วงไปแล้ว โดยอาการอย่างนี้. ส่วนเครื่องประดับ ก็ยังไม่เสร็จก่อน. ผู้ควบคุมงาน[๑] มาแจ้งแก่เศรษฐีว่า "สิ่งอื่นที่ชื่อว่าไม่มี ก็หาไม่, แต่ฟืนสำหรับหุงต้มภัตเพื่อหมู่พล ไม่พอ." เศรษฐี กล่าวว่า "ไปเถิดพ่อทั้งหลาย, พวกท่านจง (รื้อ) ขนเอาโรงช้างเก่า ๆ เป็นต้นและเรือนเก่าในนครนี้หุงต้มเถิด."

แม้เมื่อหุงต้มอยู่อย่างนั้น, กึ่งเดือนล่วงไปแล้ว. ลำดับนั้น ผู้

๑. กมฺมาธิฏฺฐายิกา ผู้ดูแลการงาน (Superintendent of work, inspector.)

ควบคุมงาน มาแจ้งแก่ท่านเศรษฐีอีกครั้งว่า "ฟืนไม่มี." เศรษฐี กล่าวว่า "ใคร ๆ ไม่อาจได้ฟืนในเวลานี้, พวกท่าน จงเปิดเรือนคลังผ้าทั้งหลาย แล้วเอาผ้าเนื้อหยาบ ทำเกลียวชุบลงในตุ่มน้ำมันหุงภัตเถิด." ชนเหล่านั้น ได้ทำอย่างนั้น ตลอดกึ่งเดือน. ๔ เดือนล่วงไปแล้วโดยอการอย่างนี้. แม้เครื่องประดับก็เสร็จแล้ว.

[เครื่องประกอบในมหาลดาปสาธน์]

เพชร ๔ ทะนาน ได้ถึงอันประกอบเข้าในเครื่องประดับนั้น, แก้วมุกดา ๑๑ ทะนาน, แก้วประพาฬ ๒๐ ทะนาน, แก้วมณี ๓๓ ทะนาน. เครื่องประดับนั้น ได้ถึงความสำเร็จ ด้วยรัตนะเหล่านี้และเหล่าอื่น ด้วยประการฉะนี้. เครื่องประดับไม่สำเร็จด้วยด้าย, การงานที่ทำด้วยด้าย เขาทำแล้วด้วยเงิน. เครื่องประดับนั้น สวมที่ศีรษะแล้ว ย่อมจดหลังเท้า.

ลูกดุมที่เขาประกอบทำเป็นแหวนในที่นั้น ๆ ทำด้วยทอง, ห่วงทำด้วยเงิน, แหวนวงหนึ่ง ที่ท่ามกลางกระหม่อม, หลังหูทั้งสอง ๒ วง, ที่หลุมคอ ๑ วง, ที่เข่าทั้งสอง ๒ วง, ที่ข้อศอกทั้งสอง ๒ วง, ที่ข้างสะเอวทั้งสอง ๒ วง ดังนี้. ก็ในเครื่องประดับนั้นแล เขาทำนกยูงตัวหนึ่งไว้. ขนปีกทำด้วยทอง ๕๐๐ ขน ได้มีที่ปีกเบื้องขวาแห่งนกยูงนั้น, ๕๐๐ ขน ได้มีที่ปีกเบื้องซ้าย, จะงอยปาก ทำด้วยแก้วประพาฬ, นัยน์ตาทำด้วยแก้วมณี, คอและแววหางก็เหมือนกัน, ก้านขนทำด้วยเงิน, ขาก็เหมือนกัน. นกยูงนั้น สถิตอยู่ท่ามกลางกระหม่อมแห่งนางวิสาขา ปรากฏประหนึ่งนกยูงยืนรำแพนอยู่บนยอดเขา. เสียงแห่ง

ก้านขนปีกพันหนึ่ง เป็นไปประหนึ่งทิพยสังคีตและประหนึ่งเสียงกึกก้องแห่งดนตรีประกอบด้วยองค์ ๕. ชนทั้งหลายผู้เข้าไปสู่ที่ใกล้เท่านั้นย่อมทราบว่า นกยูงนั้นไม่ใช่นกยูง (จริง). เครื่องประดับมีค่า ๙ โกฏิ. ท่านเศรษฐีให้ค่าหัตถกรรม (ค่าบำเหน็จ) แสนหนึ่ง.

[หญิงถวายจีวรย่อมได้มหาลดาปสาธน์]

ถามว่า "ก็เครื่องประดับนั่น อันนางวิสาขานั้นได้แล้ว เพราะผลแห่งกรรมอะไร ?"

แก้ว่า "ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า นางถวายจีวรสาฎก แก่ภิกษุ ๒ หมื่นรูปแล้ว ได้ถวายด้ายบ้าง เข็มบ้าง เครื่องย้อมบ้าง ซึ่งเป็นของตนนั่นเอง. นางได้แล้วซึ่งเครื่องประดับนี้ เพราะผลแห่งจีวรทานนั้น. ก็จีวรทานของหญิงทั้งหลาย ย่อมถึงที่สุดด้วยเครื่องประดับชื่อมหาลดาปสาธน์, จีวรทานของบุรุษทั้งหลาย ย่อมถึงที่สุด ด้วยบาตรและจีวรอันสำเร็จแล้วด้วยฤทธิ์."

[เศรษฐีจัดไทยธรรมให้นางวิสาขา]

มหาเศรษฐี ทำการตระเตรียม เพื่อธิดาโดย ๔ เดือนอย่างนั้นแล้ว เมื่อจะให้ไทยธรรมแก่ธิดานั้น ได้ให้เกวียนเต็มด้วยกหาปณะ ๕๐๐ เล่ม, ได้ให้เกวียนเต็มด้วยภาชนะทองคำ ๕๐๐ เล่ม, เต็มด้วยภาชนะเงิน ๕๐๐ เล่ม, เต็มด้วยภาชนะทองแดง ๕๐๐ เล่ม, เต็มด้วยภาชนะสำริด ๕๐๐ เล่ม, เต็มด้วยผ้าด้ายผ้าไหม ๕๐๐ เล่ม, เต็มด้วยเนยใส ๕๐๐ เล่ม, เต็มด้วยน้ำมัน ๕๐๐ เล่ม, เต็มด้วยน้ำอ้อย ๕๐๐

เล่ม, เต็มด้วยข้าวสารแห่งข้าวสาลี ๕๐๐ เล่ม, เต็มด้วยเครื่องอุปกรณ์มีไถและผาลเป็นต้น ๕๐๐ เล่ม.

ได้ยินว่า ความคิดอย่างนี้ได้มีแก่มหาเศรษฐีนั้นว่า "ในที่แห่งธิดาของเราไปแล้ว นางอย่าได้ส่งคนไปสู่ประตูเรือนของคนอื่นว่า "เราต้องการด้วยวัตถุชื่อโน้น;" เพราะฉะนั้น มหาเศรษฐีจึงได้สั่งให้ให้เครื่องอุปกรณ์ทุกสิ่ง (แก่ธิดาของตน). มหาเศรษฐีได้ให้รถ ๕๐๐ คัน ตั้งนางสาวใช้รูปงามผู้ประดับด้วยเครื่องอลังการพร้อมสรรพไว้บนรถคันละ ๓ คน ๆ, ได้ให้นางปริจาริกา ๑,๕๐๐ คน ด้วยสั่งว่า "พวกเจ้าเท่านี้คนจงให้ธิดาของเราอาบ เท่านี้คนให้บริโภค เท่านี้คนแต่งตัว เที่ยวไป."

ครั้งนั้น มหาเศรษฐีได้มีความคิดอย่างนี้ว่า "เราจัดให้โคแก่ธิดาของเรา." ท่านสั่งบุรุษว่า "พนาย พวกท่านจงไป, จงเปิดประตูคอกน้อยแล้ว ยืนถือกลอง ๓ ใบ อยู่ในที่ ๓ คาวุต, ยืนอยู่ที่ข้างทั้ง ๒ ในที่ประมาณอุสภะ ๑ โดยส่วนกว้าง, ถัดจากนั้นจงอย่าให้แม่โคทั้งหลายไปที่อื่น, พึงตีกลองสัญญาในเวลาแม่โคหยุดแล้งอย่างนี้." บุรุษเหล่านั้น ได้ทำอย่างนั้นแล้ว. เวลาแม่โคออกจากคอกได้คาวุต ๑ พวกเขาได้ตีกลองสัญญาขึ้น, ในเวลาแม่โคไปได้กึ่งโยชน์ได้ตีกลองสัญญาอีก, แต่ในเวลาแม่โคไปได้ ๓ คาวุต พวกเขาได้ห้ามการไปโดยส่วนกว้างอีก แม่โคทั้งหลายได้ยืนเบียดกันและกันในที่ยาวประมาณ ๓ คาวุต กว้างประมาณอุสภะ ๑ ด้วยประการอย่างนี้.

มหาเศรษฐีสั่งให้ปิดประตูคอก ด้วยคำว่า "โคเท่านี้ พอแล้ว

แก่ธิดาของข้าพเจ้า, พวนเจ้าจงปิดประตูเถิด." เมื่อเขาปิดประตูคอก แล้ว, เพราะผลบุญของนางวิสาขา โคตัวมีกำลังและแม่โคนมทั้งหลาย ก็กระโดดออกไปแล้ว. เมื่อพวกมนุษย์ห้ามอยู่นั่นแล, โคตัวมีกำลัง ๖ หมื่นตัว และแม่โคนม ๖ หมื่นตัว ออกแล้ว, (และ) ลูกโค ตัวมีกำลัง มีจำนวนเท่านั้น ก็ออกไปแล้ว, พวกโคอุสภะของแม่โค นมเหล่านั้นก็ได้ติดตามไปแล้ว.

ถามว่า "ก็โคทั้งหลายไปแล้วอย่างนั้น เพราะผลแห่งกรรม อะไร ?"

แก้ว่า "เพราะผลแห่งทานที่นางวิสาขาถวายแล้วแก่ภิกษุหนุ่ม และสามเณรผู้ห้ามอยู่ ๆ."

ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า นางเป็นน้อง สุดท้องของธิดาทั้ง ๗ ของพระเจ้ากิกิ มีพระนามว่าสังฆทาสี เมื่อ ถวายเบญจโครสทานแก่ภิกษุ ๒ หมื่นรูป- แม้เมื่อภิกษุหนุ่มและสาม- เณรปิดบาตรห้ามอยู่ว่า "พอ พอ" ก็ยังรับสั่งว่า "นี่อร่อย นี่น่าฉัน" แล้วได้ถวาย (อีก). เพราะผลแห่งกรรมนั้น โคเหล่านั้น แม้เขา ห้ามอยู่ ก็ออกไปแล้วอย่างนั้น.

ในเวลาที่เศรษฐีให้ทรัพย์เท่านี้ (แก่ธิดา) แล้ว ภริยาของ เศรษฐีได้พูดว่า "ทุกสิ่งอันท่านจัดแจงแล้วแก่ธิดาของเรา, แต่คนใช้ ชายหญิง ผู้ทำการรับใช้ ท่านมิได้จัดแจง, ข้อนั้นเพราะเหตุไร ?" เศรษฐี." (ที่เราไม่จัดแจง) เพื่อรู้คนผู้มีความรักและชังในธิดาของเรา, เพราะเราจะจับคอพวกที่ไม่ไปกับธิดานั้นส่งไปไม่ได้, แต่ในเวลาจะขึ้น

ยานไปนั่นแล เราจะพูดว่า 'ใครอยากไปกับนางวิสาขานั่น ก็จงไป, ผู้ไม่อยากไป ก็อย่าไป."

ลำดับนั้น เศรษฐีคิดว่า "ธิดาของเรา จักไปพรุ่งนี้" นั่งในห้อง ให้ธิดานั่งในที่ใกล้แล้วได้ให้โอวาทว่า "แม่ ธรรมดาหญิงผู้อยู่ในสกุลผัว รักษาภรรยานี้และนี้ จึงจะควร. แม้มิคารเศรษฐีนี้นั่งในห้องถัดไป ได้ยินโอวาทของธนญชัยเศรษฐีแล้ว.

[โอวาท ๑๐ ข้อของเศรษฐี]

ฝ่าย (ธนญชัย) เศรษฐีนั้น สอนธิดาอย่างนั้นแล้ว ให้โอวาท ๑๐ ข้อนี้ว่า "แม่ ธรรมดาหญิงที่อยู่ในสกุลพ่อผัวแม่ผัว ไม่ควรนำไฟภายในออกไปภายนอก, ไม่ควรนำไฟภายนอกเข้าไปภายใน, พึงให้แก่คนที่ให้เท่านั้น, ไม่พึงให้แก่คนที่ไม่ให้, พึงให้แก่คนทั้งที่ให้ทั้งที่ไม่ให้, พึงนั่งให้เป็นสุข, พึงบริโภคให้เป็นสุข, พึงนอนให้เป็นสุข, พึงบำเรอไฟ, พึงนอบน้อมเทวดาภายใน" ดั่งนี้แล้ว ในวันรุ่งขึ้นเรียกประชุมเสนาทั้งหมดแล้ว จึงเอากุฎุมพี ๘ คนให้เป็นผู้ค้ำประกันในท่ามกลางราชเสนาแล้ว กล่าวว่า "ถ้าโทษเกิดขึ้นแก่ธิดาของเราในที่ ๆ ไปแล้ว, พวกท่านพึงชำระ" ดังนี้แล้ว ประกับธิดาด้วยเครื่องประดับชื่อมหาลดาปสาธน์ ซึ่งมีค่าได้ ๙ โกฏิ ให้ทรัพย์ ๕๔ โกฏิเป็นค่าจุณสำหรับอาบ ให้ขึ้นสู่ยานแล้ว ให้คนเที่ยวตีกลองประกาศในบ้านส่วย ๑๔ ตำบลอันเป็นของตน เท่าอนุราชบุรี รอบเมืองสาเกตว่า "ชนผู้อยากไปกับธิดาของเรา ก็จงไป."

ชาวบ้าน ๑๔ ตำบลพอได้ยินเสียง จึงออกไปไม่เหลือใคร ๆ

เลย ด้วยคิดว่า "จัดมีประโยชน์อะไรแก่พวกเราในที่นี้ ในเวลาที่แม่เจ้าของเราไปเสีย." ฝ่ายธนญชัยเศรษฐี ทำสักการะแด่พระราชาและมิคารเศรษฐีแล้ว ก็ตามไปส่งธิดากับคนเหล่านั้นหน่อยหนึ่ง.

มิคารเศรษฐี นั่นในยามน้อยไปข้างหลังยานทั้งหมด เห็นหมู่พลแล้ว จึงถามว่า "นั่นพวกไหน ?"

พวกคนใช้. ทาสหญิงทาสชาย ผู้รับใช้ของหญิงสะใภ้ของท่าน.

มิคารเศรษฐี. ใครจักเลี้ยงดูคนจำนวนเท่านั้นได้; พวกท่านจงโบยคนพวกนั้นแล้วไล่ให้หนีไป, จงฉุดพวกที่ไม่หนีออกจากที่นี้.

แต่นางวิสาขากล่าวว่า "หลีกไป, อย่าห้าม, พลนั่นแล จักให้ภัตแก่พล."

แม้เมื่อนางกล่าวอย่างนั้น, เศรษฐีก็ยังกล่าวว่า "แม่ เราไม่มีความต้องการด้วยชนเหล่านั้น, ใครจักเลี้ยงคนเหล่านี้ได้" ดังนี้แล้วจึงให้โบยด้วยก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้น ไล่ให้หนีไปแล้วพาพวกที่เหลือไป ด้วยคิดว่า "เราพอละ ด้วยคนจำนวนเท่านี้."

[นางวิสาขาถึงกรุงสาวัตถี]

ครั้งเวลาถึงประตูนครสาวัตถี นางวิสาขาคิดว่า "เราจักนั่งในยานที่ปกปิดเข้าไปหรือหนอ ? หรือจะยืนบนรถเข้าไป." ทีนั้นนางได้ตกลงใจอย่างนี้ว่า "เมื่อเราเข้าไปด้วยยานที่ปกปิด, ความวิเศษแห่งเครื่องประดับชื่อมหาลดาปสาธน์จักไม่ปรากฏ." นางยืนบนรถแสดงตนแก่ชาวนครทั้งสิ้น เข้าไปสู่นครแล้ว. ชาวกรุงสาวัตถี เห็นสมบัติของนางวิสาขาแล้ว จึงพูดกันว่า "นัยว่า หญิงนั่นชื่อวิสาขา, สมบัติ

เห็นปานนี้นี้สมควรแก่นางแท้."

นางวิสาขานั้น เข้าไปสู่เรือนของเศรษฐี ด้วยสมบัติมาก ด้วยประการฉะนี้. ก็ในวันที่นางมาถึง ชาวนครทั้งสิ้น ได้ส่งบรรณาการไปตามกำลัง ด้วยคิดว่า "ธนญชัยเศรษฐี ได้ทำสักการะมากมายแก่พวกเราผู้ถึงนครของตน." นางวิสาขาได้ให้บรรณาการที่เขาส่งมาแล้ว ๆ (ทำ) ให้เป็นประโยชน์ทุกอย่าง ในตระกูลอื่น ๆ ในนครนั้นนั่นแหละ.

[นางวิสาขาเจรจาไพเราะ]

นางกล่าวถ้อยคำเป็นที่รัก เหมาะแก่วันของคนเหล่านั้น ๆ ว่า "ท่านจงให้สิ่งนี้แก่คุณแม่ของฉัน, จงให้สิ่งนี้แก่คุณพ่อของฉัน, จงให้สิ่งนี้แก่พี่ชายน้องชายของฉัน, จงให้สิ่งนี้แก่พี่สาวน้องสาวของฉัน" ดังนี้แล้ว ส่งบรรณาการไป, ได้ทำชาวนครทั้งหมดให้เป็นเหมือนพวกญาติ ด้วยประการฉะนี้.

ต่อมาในระหว่างตอนกลางคืน นางพาตัวเป็นแม่ม้าอาชาไนยของนางได้ตกลูก. นางให้พวกทาสีถือประทีปด้ามไปในที่นั้นแล้ว ยกนางพาให้อาบด้วยน้ำอุ่น ให้ทาด้วยน้ำมัน แล้วได้ไปสู่ที่อยู่ของตนตามเดิม.

มิคารเศรษฐี เมื่อทำอาวาหมงคลของบุตร หาได้คำนึงถึงพระตถาคต แม้ประทับอยู่ในวิหารใกล้ไม่ อันความรักที่ตั้งอยู่เฉพาะในพวกสมณะเปลือยสิ้นกาลนาน เตือนอยู่ คิดว่า "เราจักทำสักการะแม้แก่พระผู้เป็นเจ้าของเรา" ดังนี้แล้ว วันหนึ่งให้คนหุงข้าวปายาสแข้งบรรจุในภาชนะใหม่ หลายร้อยสำรับ ให้นิมนต์พวกอเจลกะ[๑]

๑. อเจลกะ คนผู้ถือลัทธิเปลือยกาย.

๕๐๐ คน เชิญเข้าไปในเรือนแล้ว จึงส่งข่าวแก่นางวิสาขาว่า "สะใภ้ของฉันจงมา, ไหว้พระอรหันต์ทั้งหลาย."

[นางวิสาขาตำหนิพ่อผัว]

นางเป็นอริยสาวิกาผู้โสดาบัน พอ ได้ยินคำว่า "อรหันต์" ก็เป็นผู้ร่าเริงยินดี มาสู่ที่บริโภคแห่งอเจลกะเหล่านั้น แลดูอเจลกะเหล่านั้นแล้ว คิดว่า "ผู้เว้นจากหิริโอตตัปปะเห็นปานนี้ ย่อมชื่อว่าพระอรหันต์ไม่ได้, เหตุไร พ่อผัวจึงให้เรียกเรามา ? ติเตียนเศรษฐีแล้ว ก็ไปที่อยู่ของตนตามเดิม.

พวกอเจลกะเห็นอาการของนางวิสาขานั้นแล้ว จึงติเตียนเศรษฐีโดยเป็นเสียงเดียวกันทั้งหมดว่า "คฤหบดี ท่านไม่ได้หญิงอื่นแล้วหรือ จึงให้สาวิกาของสมณโคดมซึ่งเป็นนางกาฬกัณณีตัวสำคัญเข้ามาในที่นี้ ? จงให้ขับไล่นางออกจากเรือนนี้โดยเร็ว." เศรษฐีนั้นคิดว่า "เราไม่อาจให้ขับไล่ออก ด้วยเหตุเพียงถ้อยคำของท่านเหล่านี้เท่านั้น, นางเป็นธิดาของสกุลใหญ่" ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า "พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ธรรมดาเด็ก รู้บ้างไม่รู้บ้าง พึงทำ, ท่านทั้งหลายนิ่งเสียเถอะ" ส่งอเจลกะเหล่านั้นไปแล้ว นั่งบนอาสนะมีค่ามาก บริโภคข้าวมธุปายาสมีน้ำน้อยในถาดทองคำ.

ในสมัยนั้น พระเถระผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่ง กำลังเที่ยวบิณฑบาต ได้เข้าไปสู่เรือนหลังนั้นแล้ว. นางวิสาขายืนพัดพ่อผัวอยู่ เห็นพระเถระรูปนั้นแล้ว คิดว่า "การบอกพ่อผัวไม่ควร," จึงได้เลี่ยงออกไปยืนโดยอาการที่พ่อผัวนั้นจะเห็นพระเถระได้. แต่

เศรษฐีนั้นเป็นพาล แม้เห็นพระเถระ ก็แกล้งทำเป็นเหมือนไม่เห็น ก้มหน้าบริโภคอยู่นั่นเอง.

[นางวิสาขาติพ่อผัวว่าบริโภคของเก่า]

นางวิสาขารู้ว่า "พ่อผัวของเราแม้เห็นพระเถระ ก็ไม่เอาใจใส่๑" จึงกล่าวว่า "นิมนต์ไปข้างหน้าเถิด เจ้าข้า, พ่อผัวของดิฉันกำลังบริโภคของเก่า." เศรษฐีนั้น แม้อดกลั้นได้ในเวลาที่พวกนิครนถ์บอก (แต่) ในขณะที่นางวิสาขากล่าวว่า "บริโภคของเก่า" นั่นเอง ก็วางมือ กล่าวว่า "ท่านทั้งหลายจงนำข้าวปายาสนี้ไปเสียจากที่นี่, จงขับไล่นางนั่นออกจากเรือนนี้, นางคนนี้ทำให้เราเป็นผู้ชื่อว่าเคี้ยวกินของไม่สะอาด ในกาลมงคลเช่นนี้."

ก็แลทาสและกรรมกรทั้งหมดในเรือนนั้น ล้วนเป็นคนของนางวิสาขา จึงไม่อาจจะเข้าใกล้, ใครจักจับนางที่มือหรือที่เท้า, แม้ผู้สามารถกล่าวด้วยปากก็ไม่มี.

นางวิสาขาฟังคำของพ่อผัวแล้ว กล่าวว่า "คุณพ่อ ดิฉันจะไม่ออกไปด้วยเหตุเพียงเท่านี้, คุณพ่อมิได้นำดิฉันมา เหมือนนำนางกุมภทาสีมาแต่ท่าน้ำ, ธรรมดาธิดาของมารดาบิดาผู้ยังมีชีวิตอยู่ จะไม่ออกไปด้วยเหตุเพียงเท่านี้; เพราะเหตุนั้นแล ในเวลาจะมาที่นี้ คุณพ่อของดิฉัน จึงได้เรียกกุฎุมพี ๘ คนมา พูดว่า 'ถ้าโทษ

๑. สญฺญํ น กโรติ.

เศรษฐีคิดว่า "นางวิสาขานี้ พูดดี" จึงให้เรียกกุฎุมพีทั้ง ๘ มาแล้วบอกว่า "นางทาริกานี้ ว่าฉันผู้นั่งรับประทานเข้าปายาส มีน้ำแข้นในถาดทอง ในเวลามงคลว่า 'ผู้กินของไม่สะอาด,' พวกท่านยกโทษนางวิสาขานี้ขึ้นแล้ว จงคร่านางนี้ออกจากเรือนนี้."

กุฎุมพี. ทราบว่า อย่างนั้นหรือ ? แม่.

วิสาขา. ฉันไม่ได้พูดอย่างนั้น, แต่เมื่อพระเถระผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่ง ยืนอยู่ที่ประตูเรือน, พ่อผัวของฉัน กำลังรับประทานข้าวธุปายาสมีน้ำน้อย ไม่ใส่ใจถึงพระเถระนั้น, ฉันคิดว่า 'พ่อผัวของเรา ไม่ทำบุญในอัตภาพนี้, บริโภคแต่บุญเก่าเท่านั้น, จึงได้พูดว่า 'นิมนต์ไปข้างหน้าเถิด เจ้าข้า, พ่อผัวของดิฉัน กำลังบริโภคของเก่า,' โทษอะไรของดิฉันจะมีในเพราะเหตุนี้เล่า ?

กุฎุมพี. ท่าน โทษในเพราะเหตุนี้ มิได้มี, ธิดาของข้าพเจ้ากล่าวชอบ, เหตุไร ท่านจึงโกรธ ?

เศรษฐี. ท่านทั้งหลาย โทษอันนี้ เป็นอันพ้นไปก่อน, แต่วันหนึ่ง ในมัชฌิมยาม นางวิสาขานี้อันคนใช้ชายหญิงแวดล้อมแล้วได้ไปหลังเรือน.

กุฎุมพี. ทราบว่า อย่างนั้นหรือ ? แม่.

วิสาขา. พ่อทั้งหลาย ดิฉันไม่ได้เป็นเพราะเหตุอื่น, ก็เมื่อนางพาแม่ม้าอาชาไนยตกลูกแล้วใกล้เรือนนี้ ดิฉันคิดว่า 'การที่นั่งเฉยไม่เอาเป็นธุระเสียเลย ไม่สมควร' จึงให้คนถือประทีปด้ามไปกับพวกหญิงคนใช้ ให้ทำการบริหารแก่แม่พาที่ตกลูกแล้ว, ในเพราะเหตุนี้

ดิฉันจะมีโทษอะไร ?

กุฎุมพี. ท่าน ธิดาของพวกข้าพเจ้า ทำกรรมแม้พวกหญิงคนใช้ไม่พึงทำในเรือนของท่าน, ท่านยังเห็นโทษอะไร ในเพราะเหตุนี้ ?

เศรษฐี. ท่านทั้งหลาย แม้ในเรื่องนี้ จะไม่มีโทษ ก็ช่างเถอะ, แต่ว่า บิดาของนางวิสาขานี้ เมื่อกล่าวสอนนางวิสาขานี้ ในเวลาจะมาที่นี้ ได้ให้โอวาท ๑๐ ข้อซึ่งลี้ลับปิดบัง, เราไม่ทราบเนื้อความแห่งโอวาทนั้น, นางจงบอกเนื้อความแห่งโอวาทนั้นแก่เรา; ก็บิดาของนางนี้ ได้บอกว่า 'ไฟในไม่พึงนำออกไปภายนอก' พวกเราอาจหรือหนอ ? เพื่อจะไม่ให้ไฟแก่เรือนคุ้นเคยทั้ง ๒ ฝ่ายแล้วอยู่ได้."

[นางวิสาขาชนะความพ่อผัว]

กุฎุมพี. ทราบว่า อย่างนั้นหรือ ? แม่.

วิสาขา. พ่อทั้งหลาย คุณพ่อของดิฉันมิได้พูดหมายความดังนั้น, แต่ได้พูดหมายความดังนี้ว่า 'แม่ เจ้าเห็นโทษของแม่ผัวพ่อผัวและสามีของเจ้าแล้ว อย่าเฝ้ากล่าว ณ ภายนอกคือในเรือนนั้น ๆ, เพราะว่า ขึ้นชื่อว่าไฟเช่นกับไฟชนิดนี้ ย่อมไม่มี.

เศรษฐี. ท่านทั้งหลาย ข้อนั้นยกไว้ก่อน, ก็บิดาของนางวิสาขานี้กล่าวว่า 'ไฟแต่ภายนอก ไม่พึงให้เข้าไปภายใน' พวกเราอาจเพื่อจะไม่ไปนำไฟมาจากภายนอกหรือ ? ในเมื่อไฟใน (เรือน) ดับ.

กุฎุมพี. ทราบว่า อย่างนั้นหรือ ? แม่.

วิสาขา. พ่อทั้งหลาย คุณพ่อของดิฉัน ไม่ได้พูดหมายความดังนั้น. แต่ได้พูดหมายความดังนี้ว่า 'ถ้าหญิงหรือชายทั้งหลาย ในบ้านใกล้

เรือนเคียงของเจ้า พูดถึงโทษของแม่ผัวพ่อผัวและสามี, เจ้าอย่านำเอาคำ ที่ชนพวกนั้นพูดแล้ว มาพูดอีกว่า 'คนชื่อโน้นพูดยกโทษอย่างนี้ของท่านทั้งหลาย' เพราะขึ้นชื่อว่าไฟ เช่นกับไฟนั่น ย่อมไม่มี.

นางวิสาขาได้พ้นโทษ เพราะเหตุนี้อย่างนี้. ก็นางพ้นโทษในเพราะเหตุนี้ฉันใด, แม่ในคำที่เหลือ นางก็ได้พ้นโทษฉันนั้น (เหมือนกัน).

[อรรถาธิบายข้อโอวาทอื่น]

ก็ในโอวาทเหล่านั้น พึงทราบอธิบายดังนี้ :-

ก็คำที่บิดาของนางสอนว่า "แม่ เจ้าควรให้แก่ชนทั้งหลายที่ให้เท่านั้น" เศรษฐีกล่าวหมายเอา [เนื้อความนี้] ว่า "ควรให้ แก่คนที่ถือเครื่องอุปกรณ์ที่ยืมไปแล้ว ส่งคืนเท่านั้น." แม้คำว่า "ไม่ควรให้แก่คนที่ไม่ให้" นี้ เศรษฐีกล่าวหมายความว่า "ไม่ควรให้แก่ผู้ที่ถือเอาเครื่องอุปกรณ์ที่ยืมไปแล้ว ไม่ส่งคืน." ก็แลคำว่า "ควรให้แก่คนทั้งที่ให้ที่ไม่ให้" นี้ เศรษฐีกล่าวหมายความว่า "เมื่อญาติและมิตรยากจนมาถึงแล้ว, ชนเหล่านั้น อาจจะใช้คืน หรือไม่อาจก็ตาม, ให้แก่ญาติและมิตรเหล่านั้นนั่นแหละ ควร." แม้คำว่า "พึงนั่งเป็นสุข" นี้ เศรษฐีกล่าวหมายความว่า "การนั่งในที่ ๆ เห็นแม่ผัวพ่อผัวและสามีแล้วต้องลุกขึ้น ไม่ควร." ส่วนคำว่า "พึงบริโภคเป็นสุข" นี้ เศรษฐีกล่าวหมายความว่า "การไม่บริโภคก่อนแม่ผัวพ่อผัวและสามี เลี้ยงดูท่านเหล่านั้น รู้สิ่งที่ท่านเหล่านั้นทุก ๆ คนได้แล้วหรือยังไม่ได้ แล้วตนเองบริโภคทีหลัง จึงควร."

แม้คำว่า "พึงนอนเป็นสุข" นี้ เศรษฐีกล่าวหมายความนี้ว่า "ไม่พึงขึ้นที่นอน นอนก่อนแม่ผัวพ่อผัวและสามี, ควรทำวัตรปฏิบัติที่ตนควรทำแก่ท่านเหล่านั้นแล้ว ตนเองนอนทีหลัง จึงควร." และคำว่า "พึงบำเรอไฟ" นี้ เศรษฐีกล่าวหมายความว่า "การเห็นทั้งแม่ผัวพ่อผัวทั้งสามี ให้เป็นเหมือนกองไฟและเหมือนพระยา-นาค จึงควร." แม้คำว่า "พึงนอบน้อมเทวดาภายใน" นี้ เศรษฐีกล่าวหมายความว่า "การเห็นผัวพ่อผัวและสามี ในเป็นเหมือนเทวดา จึงควร."

เศรษฐีได้ฟังเนื้อความแห่งโอวาท ๑๐ ข้อนี้ อย่างนั้นแล้ว ไม่เห็นคำโต้เถียง ได้นั่งก้มหน้าแล้ว.

ครั้งนั้น กุฎุมพีทั้งหลาย ถามเศรษฐีนั้นว่า "ท่านเศรษฐี โทษแม้อย่างอื่นแห่งธิดาของพวกข้าพเจ้า ยังมีอยู่หรือ ?"

เศรษฐี. ไม่มีดอก ท่าน.

กุฎมพี. เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุไร ท่านจึงให้ขับไล่ นางผู้ไม่มีความผิด ออกจากเรือน โดยไม่มีเหตุเล่า ?

[มิคารเศรษฐีขอโทษนางวิสาขา]

เมื่อกุฎุมพีทั้งหลาย พูดอย่างนั้นแล้ว, นางวิสาขาได้พูดว่า "พ่อทั้งหลาย การที่ดิฉันไปก่อนตามคำของพ่อผัว ไม่สมควรเลยก็จริง, แต่ในเวลาจะมา คุณพ่อของดิฉัน ได้มอบดิฉันไว้ในมือของพวกท่าน เพื่อต้องการชำระโทษของดิฉัน, ก็ความที่ดิฉันไม่มีโทษท่านทั้งหลายทราบแล้ว, บัดนี้ ดิฉันควรไปได้" ดังนี้แล้ว จึงสั่ง

คนใช้หญิงชายทั้งหลายว่า "พวกเจ้าจงให้ช่วยกันจัดแจงพาหนะ มียานเป็นต้น." ทีนั้น เศรษฐียึดกุฎุมพีเหล่านั้นไว้ แล้วกล่าวกะนางว่า "แม่ ฉันไม่รู้ พูดไปแล้ว, ยกโทษให้ฉันเถิด."

วิสาขา. คุณพ่อ ดิฉันยกโทษที่ควรยกให้แก่คุณพ่อได้โดยแท้, แต่ดิฉันเป็นธิดาของตระกูลผู้มีความเลื่อมใสอันไม่ง่อนแง่น ในพระพุทธศาสนา, พวกดิฉันเว้นภิกษุสงฆ์แล้ว เป็นอยู่ไม่ได้, หากดิฉันได้เพื่อบำรุงภิกษุสงฆ์ตามความพอใจของดิฉัน, ดิฉันจึงจักอยู่.

เศรษฐี. แม่ เจ้าจงบำรุงพวกสมณะของเจ้า ตามความชอบใจเถิด.

[มิคารเศรษฐีฟังธรรมของพระพุทธเจ้า]

นางวิสาขา ให้คนไปทูลนิมนต์พระทศพล แล้วเชิญเสด็จให้เข้าไปสู่นิเวศน์ในวันรุ่งขึ้น. ฝ่ายพวกสมณะเปลือย ได้ยินว่าพระศาสดาเสด็จไปยังเรือนของมิคารเศรษฐี จึงไปนั่งล้อมเรือนไว้. นางวิสาขาถวายน้ำทักษิโณทกแล้วส่งข่าวไปว่า "ดิฉันตกแต่งเครื่องสักการะทั้งปวงไว้แล้ว, เชิญพ่อผัวของดิฉัน มาอังคาสพระทศพลเถิด." ครั้งนั้น พวกอาชีวกห้ามมิคารเศรษฐีผู้อยากจะมาว่า "คฤหบดี ท่านอย่าไปสู่สำนักของพระสมณโคดมเลย." เศรษฐี ส่งข่าวไปว่า "สะใภ้ของฉัน จะอังคาสเองเถิด." นางอังคาสภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เมื่อเสร็จภัตกิจแล้ว ได้ส่งข่าวไปอีกว่า "เชิญพ่อผัวของดิฉัน มาฟังธรรมกถาเถิด." ทีนั้น พวกอาชีวกนั้นกล่าวกะเศรษฐีนั้นผู้คิดว่า "ชื่อว่า การไม่ไปคราวนี้ ไม่สมควรอย่าง

ยิ่ง" แล้วกำลังไป เพราะความที่ตนอยากฟังธรรมอีกว่า "ถ้ากระนั้น ท่านเมื่อฟังธรรมของพระสมณโคดม จงนั่งฟังภายนอกม่าน" ดังนี้แล้ว จึงล่วงหน้าไปก่อนเศรษฐีนั้นแล้วก็กั้นม่านไว้. เศรษฐีไปนั่งภายนอกม่าน.

พระศาสดา ตรัสว่า "ท่านจงนั่งนอกม่านก็ตาม ที่ฝาเรือนคนอื่นก็ตาม ฟากภูเขาหินโน้นก็ตาม ฟากจักรวาลโน้นก็ตาม, เราชื่อว่า เป็นพระพุทธเจ้า ย่อมอาจจะให้ท่านได้ยินเสียงของเราได้" ดังนี้แล้ว ทรงเริ่มอนุปุพพีกถาเพื่อแสดงธรรม ดุจจับต้นหว้าใหญ่สั่น และดุจยังฝน คือ อมตธรรมให้ตกอยู่.

ก็เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงธรรมอยู่ ชนผู้ยืนอยู่ข้างหน้าก็ตาม ข้างหลังก็ตาม อยู่เลยร้อยจักรวาล พันจักรวาลก็ตาม อยู่ในภพอกนิฏฐ์ก็ตาม ย่อมกล่าวกันว่า "พระศาสดา ย่อมทอดพระเนตรดูเราคนเดียว, ทรงแสดงธรรมโปรดเราคนเดียว." แท้จริง พระศาสดาเป็นดุจทอดพระเนตรดูชนนั้น ๆ และเป็นดุจตรัสกับคนนั้น ๆ.

นัยว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย อุปมาดังพระจันทร์, ย่อมปรากฏเหมือนประทับยืนอยู่ตรงหน้าแห่งสัตว์ทั้งหลาย ผู้ยืนอยู่ในที่ใดที่หนึ่ง เหมือนพระจันทร์ลอยอยู่แล้วในกลางหาว ย่อมปรากฏแก่ปวงสัตว์ว่า "พระจันทร์อยู่บนศีรษะของเรา, พระจันทร์อยู่บนศีรษะของเรา" ฉะนั้น. ได้ยินว่า นี้เป็นผลแห่งทานที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงตัดพระเศียรที่ประดับแล้ว ทรงควักพระเนตรที่หยอดดีแล้ว ทรง

ชำแหละเนื้อหทัยแล้ว ทรงบริจาคโอรสเช่นกับพระชาลี ธิดาเช่นกับนางกัณหาชินา ปชาบดีเช่นกับพระนางมัทรี ให้แล้ว เพื่อเป็นทาสของผู้อื่น.

[นางวิสาขาได้นามว่ามิคารมารดา]

ฝ่ายมิคารเศรษฐี เมื่อพระตถาคตทรงเปลี่ยนแปลงยักย้ายธรรมเทศนาอยู่ นั่งอยู่ภายนอกม่านนั่นเอง ตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผลอันประดับด้วยพันนัย ประกอบด้วยจลศรัทธา เป็นผู้หมดสงสัยในรัตนะ ๓ ยกชายม่านขึ้นแล้ว มาเอาปากอมถันหญิงสะใภ้ ตั้งนางไว้ในตำแหน่งมารดาด้วยคำว่า "เจ้าจงเป็นมารดาของฉัน ตั้งแต่วันนี้ไป."

จำเดิมแต่วันนั้น นางวิสาขาได้ชื่อว่ามิคารมารดาแล้ว, ภายหลังได้บุตรชาย จึงได้ตั้งชื่อบุตรนั้นว่า "มิคาระ."

มหาเศรษฐี ปล่อยถันของหญิงสะใภ้แล้ว ไปหมอบลงแทบพระบาทของพระผู้มีพระภาค นวดฟั้นพระบาทด้วยมือ และจุ๊บด้วยปาก และประกาศชื่อ ๓ ครั้งว่า "ข้าพระองค์ชื่อมิคาระ พระเจ้าข้า" ดังนี้เป็นต้นแล้ว กราบทูลว่า "พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ไม่ทราบ ตลอดกาลเพียงเท่านี้ว่า 'ทานที่บุคคลให้แล้วในศาสนานี้ มีผลมาก, ข้าพระองค์ทราบผลแห่งทานในบัดนี้ ก็เพราะอาศัยหญิงสะใภ้ ของข้าพระองค์, ข้าพระองค์ เป็นผู้พ้นแล้วจากอบายทุกข์ทั้งปวง, หญิงสะใภ้ของข้าพระองค์ เมื่อมาสู่เรือนนี้ ก็มาแล้ว เพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูลเพื่อความสุขแก่ข้าพระองค์" ดังนี้แล้ว ได้กล่าวคาถานี้ว่า :-

"ข้าพระองค์นั้น ย่อมรู้ทั่วถึงทานที่บุคคลให้

แล้ว ในเขตที่บุคคลให้แล้วมีผลมากในวันนี้,
หญิงสะใภ้คนดีของข้าพระองค์มาสู่เรือน เพื่อ
ประโยชน์แก่ข้าพระองค์หนอ."

นางวิสาขา ทูลนิมนต์พระศาสดา แม้เพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้น. แม้ในวันรุ่งขึ้น แม่ผัวได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว. จำเดิมแต่กาลนั้น เรือนหลังนั้น ได้เปิดประตูแล้วเพื่อพระศาสนา.

[มิคารเศรษฐีทำเครื่องประดับให้นางวิสาขา]

ลำดับนั้น เศรษฐีคิดว่า "สะใภ้ของเรา มีอุปการะมาก, เรา จักทำบรรณาการให้แก่นาง, เพราะเครื่องประดับของสะใภ้นั้นหนัก, ไม่อาจเพื่อประดับตลอดกาลเป็นนิตย์ได้, เราจักให้ช่างทำเครื่องประดับ อย่างเบา ๆ แก่นาง ควรแก่การประดับในทุกอิริยาบถ ทั้งในกลางวัน และกลางคืน" ดังนี้แล้ว จึงให้ช่างทำเครื่องประดับ ชื่อฆนมัฏฐกะ อันมีราคาแสนหนึ่ง, เมื่อเครื่องประดับนั้นเสร็จแล้ว, นิมนต์พระภิกษุ สงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขให้ฉัน โดยความเคารพแล้ว ให้นาง วิสาขาอาบน้ำด้วยหม้อน้ำหอม ๑๖ หม้อ ให้ยืนถวายบังคมพระศาสดา ในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระศาสดาแล้ว. พระศาสดาทรงทำอนุโมทนา แล้ว เสด็จไปสู่วิหารตามเดิม.

[นางวิสาขามีกำลังเท่าช้าง ๕ เชือก]

จำเดิมแต่กาลนั้น แม้นางวิสาขา ทำบุญมีทานเป็นต้นอยู่ ได้ พร ๘ ประการ จากสำนักพระศาสดา ปรากฏประหนึ่งจันทเลขา (วงจันทร์) ในกลางหาว ถึงความเจริญด้วยบุตรและธิดาแล้ว. ได้

ทราบมาว่า นางมีบุตร ๑๐ คน มีธิดา ๑๐ คน, บรรดาบุตร (ชายหญิง) เหล่านั้น คนหนึ่ง ๆ ได้มีบุตรคนละ ๑๐ คน มีธิดาคนละ ๑๐ คน, บรรดาหลานเหล่านั้น คนหนึ่ง ๆ ได้มีบุตรคนละ ๑๐ คน มีธิดาคนละ ๑๐ คน, จำนวนคน ได้มีตั้ง ๘,๔๒๐ คน เป็นไปด้วยสามารถแห่งความสืบเนื่องแห่งบุตรหลานและเหลน ของนางวิสาขานั้น อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้. นางวิสาขาเอง ก็ได้มีอายุ ๑๒๐ ปี. ชื่อว่าผมหงอกบนศีรษะแม้เส้นหนึ่ง ก็ไม่มี. นางได้เป็นประหนึ่งเด็กหญิงรุ่นอายุราว ๑๖ ปี เป็นนิตย์. ชนทั้งหลาย เห็นนางมีบุตรและหลานเป็นบริวารเดินไปวิหาร ย่อมถามกันว่า "ในหญิงเหล่านี้ คนไหน นางวิสาขา ?. ชนผู้เห็นนางเดินไปอยู่ ย่อมคิดว่า 'บัดนี้ขอจงเดินไปหน่อยเถิด, แม้เจ้าของเราเดินไปอยู่เทียว ย่อมงาม." ชนที่เห็นนางยืน นั่ง นอน ก็ย่อมคิดว่า "บัดนี้จงนอนหน่อยเถิด, แม่เจ้าของเรานอนแล้วแล ย่อมงาม." นางได้เป็นผู้อันใคร ๆ พูดไม่ได้ว่า "ในอิริยาบถทั้ง ๔ นางย่อมไม่งามในอิริยาบถชื่อโน้น" ด้วยประการฉะนี้. ก็นางวิสาขานั้น ย่อมทรงกำลังเท่าช้าง ๕ เชือก. พระราชาทรงสดับว่า "ได้ทราบว่า นางวิสาขา ทรงกำลังเท่าช้าง ๕ เชือก" ในเวลานางไปวิหารฟังธรรมแล้วกลับมา มีพระประสงค์จะทดลองกำลัง จึงรับสั่งให้ปล่อยช้างไป. ช้างนั้นชูงวง ได้วิ่งรี่เข้าใส่นางวิสาขาแล้ว. หญิงบริวารของนาง ๕๐๐ บางพวกวิ่งหนีไป, บางพวกไม่ละนาง, เมื่อนางวิสาขาถามว่า "อะไรกันนี่ ?" จึงบอกว่า "แม่เจ้า ได้ทราบว่า พระราชาทรงประสงค์จะทดลองกำลังแม่เจ้า จึงรับสั่งให้ปล่อยช้าง." นางวิสาขา คิดว่า "ประโยชน์

อะไร ด้วยการเห็นช้างนี้แล้ววิ่งหนีไป, เราจักจับช้างนั้นอย่างไร หนอแล ?" จึงคิดว่า "ถ้าเราจับช้างนั้นอย่างมั่นคง, ช้างนั้นจะพึงฉิบหาย" ดังนี้แล้ว จึงเอานิ้ว ๒ นิ้ว จับงวงแล้วผลักไป. ช้างไม่อาจทรงตัวอยู่ได้, ได้ซวนล้มลงที่พระลานหลวงแล้ว. มหาชนได้ให้สาธุการ. นางพร้อมกับบริวาร ได้กลับเรือนโดยสวัสดีแล้ว.

[นางวิสาขาลืมเครื่องประดับไว้ที่วิหาร]

ก็โดยสมัยนั้นแล นางวิสาขามิคารมารดา มีบุตรมาก มีหลานมาก มีบุตรหาโรคมิได้ มีหลานหาโรคมิได้ สมมติกันว่าเป็นมงคลอย่างยิ่ง ในกรุงสาวัตถี. บรรดาบุตรหลายตั้งพัน มีจำนวนเท่านั้น แม้คนหนึ่ง ที่ชื่อว่า ถึงความตายในระหว่าง มิได้มีแล้ว. ในงานมหรสพที่เป็นมงคล ชาวกรุงสาวัตถี ย่อมอันเชิญนางวิสาขาให้บริโภคก่อน. ต่อมา ในวันมหรสพวันหนึ่ง เมื่อมหาชนแต่งตัวไปวิหารเพื่อฟังธรรม, แม้นางวิสาขา บริโภคในที่ที่เขาเชิญแล้ว ก็แต่งเครื่องมหาลดาปสาธน์ ไปวิหารกับด้วยมหาชน ได้เปลื้องเครื่องอาภรณ์ให้แก่หญิงคนใช้ไว้, ที่พระธรรมสังคาหกาจารย์กล่าวหมายเอาคำนี้ว่า[๑] "ก็โดยสมัยนั้นแล ในกรุงสาวัตถี มีการมหรสพ, มนุษย์ทั้งหลายแต่งตัวแล้วไปวัด. แม้นางวิสาขามิคารมารดา ก็แต่งตัวไปวิหาร. ครั้งนั้นแล นางวิสาขามิคารมารดา เปลื้องเครื่องประดับผูกให้เป็นห่อที่ผ้าห่มแล้วได้ (ส่ง) ให้หญิงคนใช้ว่า "นี่แน่ะ แม่เจ้าจงรับห่อนี่ไว้."

๑. มหา. วิภงฺค. ๒/๔๘๙.

ได้ยินว่า นางวิสาขานั้น เมื่อกำลังเดินไปวิหาร คิดว่า "การที่เราสวมเครื่องประดับมีค่ามากเห็นปานนี้ไว้บนศีรษะ แล้วประดับเครื่องอลังการจนถึงหลังเท้า เข้าไปสู่วิหาร ไม่ควร" จึงเปลื้องเครื่องประดับนั้นออกห่อไว้ แล้วได้ส่งให้ในมือหญิงคนใช้ ผู้ทรงกำลังเท่าช้าง ๕ เชือก ผู้เกิดด้วยบุญของตนเหมือนกัน. หญิงคนใช้นั้นคนเดียว ย่อมอาจเพื่อรับเครื่องประดับมหาลดาปสาธน์นั้นได้, เพราะเหตุนั้น นางวิสาขา จึงกล่าวกะหญิงคนใช้นั้นว่า "แม่ จงรับเครื่องประดับนี้ไว้, ฉันจักสวมมันในเวลากลับจากสำนักของพระศาสดา. ก็นางวิสาขา ครั้นให้เครื่องประดับมหาลดาปสาธน์นั้นแล้ว จึงสวมเครื่องประดับชื่อฆนมัฏฐกะ ได้เข้าไปเฝ้าพระศาสดา สดับธรรมแล้ว. ในที่สุดการสดับธรรม นางถวายบังคมพระผู้มีพระภาคลุกจากอาสนะหลีกไปแล้ว. ฝ่ายหญิงคนใช้นั้นของนาง ลืมเครื่องประดับนั้นแล้ว. ก็เมื่อบริษัทฟังธรรมหลีกไปแล้ว, ถ้าใครลืมของอะไรไว้. พระอานนทเถระ ย่อมเก็บงำของนั้น. เพราะเหตุดังนี้ ในวันนั้น ท่านเห็นเครื่องมหาลดาปสาธน์แล้ว จึงทูลแด่พระศาสดาว่า "นางวิสาขา ลืมเครื่องประดับไว้ ไปแล้ว พระเจ้าข้า." พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า "จงเก็บไว้ในที่สุดข้างหนึ่งเถิด อานนท์." พระเถระยกเครื่องประดับนั้น เก็บคล้องไว้ที่ข้างบันได.

[นางวิสาขาตรวจบริเวณวัด]

ฝ่ายนางวิสาขา เที่ยวเดินไปภายในวิหาร กับนางสุปปิยา ด้วยตั้งใจว่า "จักรู้สิ่งที่ควรทำแก่ภิกษุอาคันตุกะภิกษุเตรียมตัวจะไปและ

ภิกษุไข้เป็นต้น." ก็โดยปกติแล ภิกษุหนุ่มและสามเณร ผู้ต้องการด้วยเนยใสน้ำผึ้งและน้ำมันเป็นต้น เห็นอุบาสิกาเหล่านั้น ในภายในวิหารแล้ว ย่อมถือภาชนะมีถาดเป็นต้น เดินเข้าไปหา. ถึงในวันนั้นก็ทำแล้วอย่างนั้นเหมือนกัน. ครั้งนั้น นางสุปปิยา เห็นภิกษุไข้รูปหนึ่ง จึงถามว่า "พระผู้เป็นเจ้าต้องการอะไร ?" เมื่อภิกษุไข้รูปนั้น ตอบว่า "ต้องการรสแห่งเนื้อ ๑" จึงตอบว่า "ได้ พระผู้เป็นเจ้า, ดิฉันจักส่งไป" ในวันที่ ๒ เมื่อไม่ได้เนื้อที่เป็นกัปปิยะ จึงทำกิจที่ควรทำด้วยเนื้อขาอ่อนของตน ด้วยความเลื่อมใสในพระศาสดา ก็กลับเป็นผู้มีสรีระตั้งอยู่ตามปกตินั่นแล. ฝ่ายนางวิสาขาตรวจดูภิกษุหนุ่มและสามเณรผู้เป็นไข้แล้ว ก็ออกโดยประตูอื่น ยืนอยู่ที่อุปจารวิหารแล้วพูดว่า "แม่ จงเอาเครื่องประดับมา, ฉันจักแต่ง." ในขณะนั้นหญิงคนใช้นั้น รู้ว่าตนลืมแล้วออกมา จึงตอบว่า "ดิฉันลืม แม่เจ้า." นางวิสาขา กล่าวว่า "ถ้ากระนั้น จงไปเอามา, แต่ถ้าพระผู้เป็นเจ้าอานนทเถระของเรา ยกเก็บเอาไว้ในที่อื่น, เจ้าอย่าเอามา, ฉันบริจาคเครื่องประดับนั้น ถวายพระผู้เป็นเจ้านั่นแล." นัยว่า นางวิสาขานั้นย่อมรู้ว่า "พระเถระย่อมเก็บสิ่งของที่พวกมนุษย์ลืมไว้," เพราะฉะนั้นจึงพูดอย่างนั้น.

[นางวิสาขาซื้อที่สร้างวิหารถวายสงฆ์]

ฝ่ายพระเถระ พอเห็นนางคนใช้นั้น ก็ถามว่า "เจ้ามาเพื่อประสงค์อะไร ?" เมื่อหญิงคนใช้นั้นตอบว่า "ดิฉันลืมเครื่องประดับของแม่เจ้าของดิฉัน จึงได้มา," จึงกล่าวว่า "ฉันเก็บมันไว้ที่ข้าง

๑. อรรถกถาแก้ว่า ปฏิจฺฉาทนีเยนาติ มํสรเสน (น้ำเนื้อต้ม).

บันไดนั้น, เจ้าจงเอาไป." หญิงคนใช้นั้นตอบว่า "พระผู้เป็นเจ้าห่อภัณฑะ ที่ท่านเอามือถูกแล้ว แม่เจ้าของดิฉัน สั่งมิให้นิเอาไป" ดังนี้แล้ว ก็มีมือเปล่ากลับไป ถูกนางวิสาขาถามว่า "อะไร แม่ ?" จึงบอกเนื้อความนั้น. นางวิสาขา กล่าวว่า "แม่ ฉันจักไม่ประดับเครื่องที่พระผู้เป็นเจ้าของฉันถูกต้องแล้ว, ฉันบริจาคแล้ว, แต่พระผู้เป็นเจ้ารักษาไว้ เป็นการลำบาก, ฉันจำหน่ายเครื่องปะดับนั้นแล้วจักน้อมนำสิ่งที่เป็นกัปปิยะไป, เจ้าจงไป เอาเครื่องประดับนั้นมา." หญิงคนใช้นั้นไปนำเอามาแล้ว. นางวิสาขา ไม่แต่งเครื่องประดับนั้น สั่งให้เรียกพวกช่างทองมาแล้วให้ตีราคา, เมื่อพวกช่างทองเหล่านั้นตอบว่า "มีราคาถึง ๙ โกฏิ, แต่สำหรับค่ากำเหน็จต้องถึงแสน," จึงวางเครื่องประดับไว้บนยานแล้วกล่าวว่า "ถ้ากระนั้น พวกท่านจงขายเครื่องประดับนั้น." ไม่มีใครจักอาจให้ทรัพย์จำนวนเท่านั้นรับไว้ได้, เพราะหญิงผู้สมควรประดับเครื่องประดับนั้น หาได้ยาก. แท้จริงหญิง ๓ คนเท่านั้น ในปฐพีมณฑล ได้เครื่องประดับมหาลดา-ปสาธน์ คือ นางวิสาขามหาอุบาสิกา ๑, นางมัลลิกา ภรรยาของพันธุลมัลลเสนาบดี ๑, ลูกสาวของเศรษฐีกรุงพาราณสี ๑, เพราะฉะนั้น นางวิสาขา จึงให้ค่าเครื่องประดับนั้นเสียเองทีเดียว แล้วให้ขนทรัพย์ ๙ โกฏิ ๑ แสนขึ้นใส่เกวียน นำไปสู่วิหาร ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า "พระเจ้าข้า พระอานนทเถระ ผู้เป็นเจ้าของหม่อมฉัน เอามือถูกต้องเครื่องประดับของหม่อมฉันแล้ว, จำเดิมแต่กาลที่ท่านถูกต้องแล้ว หม่อมฉันไม่อาจประดับได้, แต่หม่อม

ฉันให้ขายเครื่องประดับนั้น ด้วยคิดว่า "จักจำหน่าย น้อมนำเอาสิ่งอันเป็นกัปปิยะมา' ไม่เห็นผู้อื่นจะสามารถรับไว้ได้ จึงให้รับค่าเครื่องประดับนั้นเสียเองมาแล้ว, หม่อมฉันจะน้อมเข้าในปัจจัยไหน ในปัจจัย ๔ พระเจ้าข้า?" พระศาสดา ตรัสว่า "เธอควรจะทำที่อยู่เพื่อสงฆ์ ใกล้ประตูด้านปราจีนทิศเถิด วิสาขา." นางวิสาขา ทูลรับว่า "สมควร พระเจ้าข้า" มีใจเบิกบาน จึงเอาทรัพย์ ៩ โกฏิ ซื้อเฉพาะที่ดิน. นางเริ่มสร้างวิหาด้วยทรัพย์ ៩ โกฏิ นอกนี้.

[การสร้างวิหารของนางวิสาขา ៩ เดือนแล้ว]

ต่อมาวันหนึ่ง พระศาสดา ทรงตรวจดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่ง ได้ทอดพระเนตรเห็นอุปนิสัยสมบัติของเศรษฐีบุตรนามว่าภัททิยะ ผู้จุติจากเทวโลกแล้วเกิดในตระกูลเศรษฐีในภัททิยนคร ทรงทำภัตกิจในเรือนของอนาถบิณฑิกเศรษฐีแล้ว ก็เสด็จบ่ายพระพักตร์ไปยังประตูด้านทิศอุดร. แม้ตามปกติ พระศาสดา ทรงรับภิกษาในเรือนของนางวิสาขาแล้ว ก็เสด็จออกทางประตูด้านทักษิณ ประทับอยู่ในพระเชตวัน, ทรงรับภิกษาในเรือนของอนาถบิณฑิกเศรษฐีแล้ว ก็เสด็จออกทางประตูด้านปราจีน ประทับอยู่ในบุพพาราม. ชนทั้งหลายเห็นพระผู้มีพระภาค เสด็จดำเนินมุ่งตรงประตูด้านทิศอุดรแล้ว ย่อมรู้ได้ว่า "จักเสด็จหลีกไปสู่ที่จาริก." ในวันนั้น แม้นางวิสาขา พอทราบว่า "พระศาสดา เสด็จดำเนิน บ่ายพระพักตร์ไปทางประตูด้านทิศอุดร" จึงรีบไป ถวายบังคมแล้ว กราบทูลว่า ทรงประสงค์จะเสด็จดำเนินไปสู่ที่จาริกหรือ พระเจ้าข้า?"

พระศาสดา. อย่างนั้น วิสาขา.

วิสาขา. พระเจ้าข้า หม่อมฉันบริจาคทรัพย์จำนวนเท่านี้ ให้สร้างวิหารถวายแด่พระองค์, โปรดเสด็จกลับเถิด พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. นี้ เป็นการไปยังไม่กลับ วิสาขา.

นางวิสาขานั้น คิดว่า "พระผู้มีพระภาค จะทรงเห็นใคร ๆ ผู้สมบูรณ์ด้วยเหตุ เป็นแน่." จึงกราบทูลว่า "ถ้ากระนั้น ขอพระองค์โปรดรับสั่งให้ภิกษุรูปหนึ่ง ผู้เข้าใจการงานที่หม่อมฉันทำแล้วหรือยังไม่ได้ทำ กลับ แล้วเสด็จเถิด พระเจ้าข้า."

พระศาสดา. เธอพอใจ ภิกษุรูปใด, จงรับบาตรของภิกษุรูปนั้นเถิด วิสาขา.

แม้นาง จะพึงในพระอานนทเถระก็จริง, แต่คิดว่า "พระมหาโมคคัลลานเถระ เป็นผู้มีฤทธิ์, การงานของเราจักพลันสำเร็จ ก็เพราะอาศัยพระเถระนั่น" ดังนี้แล้ว จึงรับบาตรของพระเถระไว้. พระเถระแลดูพระศาสดา. พระศาสดา ตรัสว่า "โมคคัลลานะ เธอจงพาภิกษุบริวารของเธอ ๕๐๐ รูป กลับเถิด." ท่านได้ทำตามพระดำรัสนั้นแล้ว. ด้วยอานุภาพของท่าน พวกมนุษย์ผู้ไปเพื่อต้องการไม้และเพื่อต้องการหิน ระยะทางแม้ตั้ง ๕๐-๖๐ โยชน์ ก็ขนเอาไม้และหินมากมายมาทันในวันนั้นนั่นเอง, แม้ยกไม้และหินใส่เกวียนก็ไม่ลำบากเลย, เพลาเกวียนก็ไม่หัก, ต่อกาลไม่นานนัก พวกเขาก็สร้างปราสาท ๒ ชั้นเสร็จ. ปราสาทนั้นได้เป็นปราสาทประดับด้วยห้องพันห้อง คือชั้นล่าง ๕๐๐ ห้อง, ชั้นบน ๕๐๐ ห้อง. พระศาสดา เสด็จดำเนินจาริก

ไปโดย ๙ เดือนแล้ว ได้เสด็จ (กลับ) ไปสู่กรุงสาวัตถีอีก. แม้การงานในปราสาทของนางวิสาขา ก็สำเร็จโดย ๙ เดือนเหมือนกัน. นางให้สร้างยอดปราสาทอันจุน้ำได้ ๖๐ หม้อ ด้วยทองคำสีสุกที่บุเป็นแท่งนั่นแล. นางได้ยินว่า "พระศาสดา เสด็จไปยังเชตวันมหาวิหาร" จึงทำการต้อนรับนำพระศาสดาไปวิหารของตนแล้ว รับปฏิญญาว่า "พระเจ้าข้า ขอพระองค์โปรดพาภิกษุสงฆ์ประทับอยู่ในวิหารนี้แหละตลอด ๔ เดือนนี้, หม่อมฉันจักทำการฉลองปราสาท." พระศาสดาทรงรับแล้ว.

[นางวิสาขาทำบุญฉลองวิหาร]

จำเดิมแต่กาลนั้น นางวิสาขานั้น ย่อมถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานในวิหารนั่นแล. ครั้งนั้น หญิงสหายคนหนึ่งของนาง ถือผ้าผืนหนึ่งราคา ๑,๐๐๐ มาแล้ว กล่าวว่า "สหายฉันอยากจะลาดผ้าผืนนี้ โดยสังเขปว่าเครื่องลาดพื้นในปราสาทของท่าน, ขอท่านช่วยบอกที่ลาดแก่ฉัน." นางวิสาขากล่าวว่า "สหายถ้าฉันจะบอดแก่ท่านว่า 'โอกาสไม่มี,' ท่านก็จักสำคัญว่า 'ไม่ปรารถนาจะให้โอกาสแก่เรา, ท่านจงตรวจดูพื้นแห่งปราสาท ๒ ชั้น และห้องพันห้องแล้ว รู้ที่ลาดเอาเองเถิด" หญิงสหายนั้น ถือผ้าราคา ๑,๐๐๐ เที่ยว (เดินตรวจ) ในที่นั้น ๆ ไม่เห็นผ้าที่มีราคาน้อยกว่าผ้าของตนนั้นแล้ว ก็ถึงความเสียใจว่า "เราไม่ได้ส่วนบุญในปราสาทนี้" ได้ยืนร้องให้อยู่แล้วในที่แห่งหนึ่ง. ครั้งนั้น พระอานนทเถระ เห็นหญิงนั้น จึงถามว่า "ร้องไห้เพราะเหตุไร ?" นางบอกเนื้อความนั้นแล้ว. พระเถระ

กล่าวว่า "อย่าคิดเลย, เราจักบอกที่ลาดให้แก่ท่าน," กล่าวแล้วว่า 'ท่านจงลาดไว้ที่บันได ทำเป็นผ้าเช็ดเท้า, ภิกษุทั้งหลาย ล้างเท้าแล้ว เช็ดเท้าที่ผ่านนั้นก่อน จึงจักเข้าไปภายใน, เมื่อเป็นเช่นนั้น ผลเป็นอันมากก็จักมีแก่ท่าน." ได้ยินว่า ที่นั่นเป็นสถานอันนางวิสาขามิได้กำหนดไว้. นางวิสาขาได้ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ในภายในวิหาร ตลอด ๔ เดือน. ในวันสุดท้าย ได้ถวายผ้าสาฎกเพื่อทำจีวรแก่ภิกษุสงฆ์. ผ้าสาฎกเพื่อทำจีวร ที่ภิกษุใหม่ในสงฆ์ได้แล้ว ได้มีราคาพันหนึ่ง. นางได้ถวายเภสัชเต็มบาตรแก่ภิกษุทุกรูป. ในเพราะการบริจาคทาน ทรัพย์ได้ (หมดไป) ถึง ๙ โกฏิ. นางวิสาขาบริจาคทรัพย์ในพระพุทธศาสนา ทั้งหมด ๒๗ โกฏิ คือ ในการซื้อพื้นที่แห่งวิหาร ๙ โกฏิ, ในการสร้างวิหาร ๙ โกฏิ, ในการฉลองวิหาร ๙ โกฏิ ด้วยประการฉะนี้.

ชื่อว่าการบริจาคเห็นปานนี้ ย่อมไม่มีแก่หญิงอื่น ผู้ดำรงอยู่ในภาวะแห่งสตรีอยู่ในเรือนของคนผู้มิจฉาทิฏฐิ.

[นางวิสาขาเปล่งอุทานในวันฉลองวิหารเสร็จ]

ในวันแห่งการฉลองวิหารเสร็จ เวลาบ่าย นางวิสาขานั้นอันบุตรหลายแวดล้อมแล้ว คิดว่า "ความปรารถนาใด ๆ อันเราตั้งไว้แล้วในกาลก่อน, ความปรารถนานั้น ๆ ทั้งหมดเทียว ถึงที่สุดแล้ว." เดินเวียนรอบปราสาท เปล่งอุทานนี้ด้วยเสียงอันไพเราะด้วย ๕ คาถาว่า :-

"ความดำริของเราว่า 'เมื่อไร เราจักถวาย

ปราสาทใหม่ ฉาบด้วยปูนขาวและดิน เป็น

วิหารทาน' ดังนี้ บริบูรณ์แล้ว. ความดำริของเราว่า 'เมื่อไร เราจักถวายเตียงตั่งฟูกและหมอน เป็นเสนาสนภัณฑ์' ดังนี้ บริบูรณ์แล้ว. ความดำริของเราว่า 'เมื่อไร เราจักถวายสลากภัต ผสมด้วยเนื้ออันสะอาด เป็นโภชนทาน' ดังนี้ บริบูรณ์แล้ว. ความดำริของเราว่า 'เมื่อไร เราจักถวายผ้ากาสิกพัสตร์ ผ้าเปลือกไม้ และผ้าฝ้าย เป็นจีวรทาน' ดังนี้ บริบูรณ์แล้ว. ความดำริของเราว่า 'เมื่อไร เราจัดถวายเนยใส เนยข้น น้ำผึ้ง น้ำมัน และน้ำอ้อย เป็นเภสัชทาน' ดังนี้ บริบูรณ์แล้ว."

ภิกษุทั้งหลาย ได้ยินเสียงของนางแล้ว กราบทูลแด่พระศาสดาว่า "พระเจ้าข้า ชื่อว่าการขับร้องของนางวิสาขา พวกข้าพระองค์ไม่เคยเห็น ในกาลนาน ประมาณเท่านี้, วันนี้ นางอันบุตรและหลานแวดล้อมแล้ว ขับเพลงเดินเวียนรอบปราสาท, ดีของนางกำเริบหรือหนอแล, หรือนางเสียจริตเสียแล้ว ?" พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธิดาของเราหาขับเพลงไม่, แต่อัชฌาศัยส่วนตัวของเธอเต็มเปี่ยมแล้ว, เธอดีใจว่า 'ความปรารถนาที่เราตั้งไว้ ถึงที่สุดแล้ว, จึงเดินเปล่งอุทาน," เมื่อภิกษุทั้งหลาย กราบทูลว่า "ก็นางตั้งความปรารถนาไว้เมื่อไร พระเจ้าข้า," จึงตรัสว่า "จักฟังหรือ

ภิกษุทั้งหลาย." เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า "จักฟัง พระเจ้าข้า," จึงทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสดังต่อไปนี้) :-

[บุรพประวัติของนางวิสาขา]

ภิกษุทั้งหลาย ในที่สุดแสนกัปแต่นี้ไป พระพุทธเจ้า พระนามว่า ปทุมุตตระ ทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลก. พระองค์ได้มีพระชนมายุแสนปี, มีภิกษุขีณาสพแสนหนึ่งเป็นบริวาร, นครชื่อหงสวดี, พระชนกเป็นพระราชา นามว่า สุนันทะ, พระชนนีเป็นพระเทวี นามว่า สุชาดา. อุบาสิกาผู้เป็นยอดอุปัฏฐายิกาของพระศาสดาพระองค์นั้น ทูลขอพร ๘ ประการแล้ว ตั้งอยู่ในฐานะดังมาดา บำรุงพระศาสดาด้วยปัจจัย ๔ ย่อมไปสู่ที่บำรุงทั้งเย็นและเช้า. หญิงสหายคนหนึ่งของอุบาสิกานั้น ย่อมไปวิหารกับอุบาสิกานั้นเป็นนิตย์. หญิงนั้น เห็นอุบาสิกานั้น พูดกับพระศาสดาด้วยความคุ้นเคย และเห็นความเป็นผู้สนิทสนมกับพระศาสดา คิดว่า "เธอทำกรรมอะไรหนอแล จึงเป็นผู้สนิทสนมกับพระพุทธเจ้าทั้งหลายอย่างนี้ ?" ดังนี้แล้ว จึงทูลถามพระศาสดาว่า "พระเจ้าข้า หญิงนี้ เป็นอะไรแก่พระองค์ ?"

พระศาสดา. เป็นยอดแห่งหญิงผู้อุปัฏฐายิกา.

หญิง. พระเจ้าข้า นางกระทำกรรมอะไร จึงเป็นยอดแห่งหญิงผู้อุปัฏฐายิกา ?

พระศาสดา. เธอตั้งความปรารถนาไว้ตลอดแสนกัป.

หญิง. บัดนี้ หม่อมฉันปรารถนาแล้วอาจจะได้ไหม พระเจ้าข้า ?

พระศาสดา. จ้ะ อาจ.

หญิงนั้นกราบทูลว่า "พระเจ้าข้า ถ้ากระนั้น ขอพระองค์กับภิกษุ ๑๐๐,๐๐๐ รูป โปรดรับภิกษาของหม่อมฉันตลอด ๗ วันเถิด. พระศาสดาทรงรับแล้ว. หญิงนั้น ถวายทานครบ ๗ วัน ในวันที่สุด ได้ถวายผ้าสาฎกเพื่อทำจีวรแล้ว ถวายบังคมพระศาสดา หมอบลงแทบบาทมูล ตั้งความปรารถนาว่า "พระเจ้าข้า ด้วยผลแห่งทานนี้ หม่อมฉันปรารถนาความเป็นใหญ่ในเทวโลกเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่งก็หาไม่, หม่อมฉันพึงได้พร ๘ ประการ ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าผู้เช่นพระองค์แล้ว ตั้งอยู่ในฐานะดังมารดา เป็นยอดของอุบาสิกาผู้สามารถเพื่อบำรุงด้วยปัจจัย ๔." พระศาสดา ทรงคำนึง "ความปรารถนาของหญิงนี้ จักสำเร็จหรือหนอ ?" ทรงคำนึงถึงอนาคตกาล ตรวจดูตลอดแสนกัปแล้ว จึงตรัสว่า "ในที่สุดแห่งแสนกัป พระพุทธเจ้า พระนามว่า โคดม จัดทรงอุบัติขึ้น, ในกาลนั้น เธอจักเป็นอุบาสิกา ชื่อว่าวิสาขา ได้พร ๘ ประการในสำนักของพระองค์แล้ว ตั้งอยู่ในฐานะดังมารดา จักเป็นยอดแห่งหญิงผู้เป็นอุปัฏฐายิกา ผู้บำรุงด้วยปัจจัย ๔." สมบัตินั้น ได้เป็นประหนึ่งว่าอันนางจะพึงได้ในวันพรุ่งนี้ทีเดียว.

นางทำบุญจนตลอดอายุแล้ว จุติจากอัตภาพนั้น เกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษยโลก ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสป เป็นพระธิดา พระนามว่าสังฆทาสี ผู้พระกนิฏฐาของบรรดาธิดา ๗ พระองค์ ของพระเจ้ากาสี

พระนามว่ากิกิ ยังมิได้ไปสู่ตระกูลอื่น ทรงทำบุญมีทานเป็นต้น กับด้วยเจ้าพี่หญิงเหล่านั้นตลอดกาลนาน, ได้ทำความปรารถนาไว้ แม้แทบบาทมูลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปว่า "ในอนาคตกาล หม่อมฉัน พึงได้พร ๘ ประการ ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าผู้เช่นพระองค์แล้ว ตั้งอยู่ในฐานะดังมารดา เป็นยอดแห่งอุบาสิกาผู้ถวายปัจจัย ๔." ก็จำเดิมแต่กาลนั้น นางท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษยโลก ในอัตภาพนี้ ได้เกิดเป็นธิดาของธนญชัยเศรษฐีผู้เป็นบุตรแห่งมณฑกเศรษฐี, ได้ทำบุญเป็นอันมากในศาสนาของเรา.

[สัตว์เกิดแล้วควรทำกุศลให้มาก]

พระศาสดา (ครั้นทรงแสดงอดีตนิทานจบแล้ว) ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธิดาของเราย่อมไม่ขับเพลง ด้วยประการฉะนี้แล, แต่เธอเห็นความสำเร็จ แห่งความปรารถนาที่ตั้งไว้ จึงเปล่งอุทาน." เมื่อจะทรงแสดงธรรม ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย นายมาลาการผู้ฉลาด ทำกองดอกไม้ต่าง ๆ ให้เป็นกองโตแล้ว ย่อมทำพวงดอกไม้มีประการต่างๆ ได้ ฉันใด; จิตของนางวิสาขา ย่อมน้อมไปเพื่อทำกุศล มีประการต่าง ๆ ฉันนั้นเหมือนกัน" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

"นายมาลาการ พึงทำพวงดอกไม้ให้มากจาก
กองดอกไม้ แม้ฉันใด; มัจจสัตว์ผู้มีอันจะพึง
ตายเป็นสภาพ ควรทำกุศลไว้ให้มาก ฉันนั้น"

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปุปฺผราสิมฺหา** ได้แก่ จากกองแห่งดอกไม้มีประการต่าง ๆ. บทว่า **กยิรา** แปลว่า พึงทำ. สองบทว่า **มาลาคุเณ พหู** ความว่า ซึ่งมาลาวิกัติ หลายชนิด ต่างโดยชนิดมีดอกไม้ที่ร้อยขั้ว ข้างเดียวเป็นต้น. บทว่า **มจฺเจน** ความว่า สัตว์ผู้ได้ชื่อว่า 'มจฺโจ' เพราะความเป็นผู้มีอันจะพึงตายเป็นสภาพ ควรทำกุศลต่างด้วยกุศลมีการถวายจีวรเป็นต้นไว้ให้มาก. ศัพท์คือ **ปุปฺผราสิ** ในพระคาถานั้น มีอันแสดงดอกไม้มากเป็นอรรถ.

ก็ถ้าดอกไม้มีน้อย, และนายมาลาการฉลาด ก็ย่อมไม่อาจทำพวงดอกไม้ให้มากได้เลย; ส่วนนายมาลาการผู้ไม่ฉลาด เมื่อดอกไม้จะมีน้อยก็ตาม มากก็ตาม ย่อมไม่อาจโดยแท้; แต่เมื่อดอกไม้มีมาก, นายมาลาการผู้ฉลาด ขยัน เฉียบแหลม ย่อมทำพวงดอกไม้ให้มาก ฉันใด; ถ้าศรัทธาของคนบางคน มีน้อย, ส่วนโภคะมีมาก, ผู้นั้น ย่อมไม่อาจทำกุศลให้มากได้, ก็แล เมื่อศรัทธามีน้อยทั้งโภคะก็น้อย, เขาก็ย่อมไม่อาจ; ก็แล เมื่อศรัทธาโอฬาร แต่โภคะน้อย, เขาก็ย่อมไม่อาจเหมือนกัน, ก็แต่ เมื่อมีศรัทธาโอฬารและโภคะก็โอฬาร; เขาย่อมอาจทำกุศลให้มากได้ฉันนั้น; นางวิสาขาอุบาสิกา เป็นผู้เช่นนั้นแล, พระศาสดา ทรงหมายนางวิสาขานั้นจึงตรัสคำเป็นพระคาถาดังนี้ว่า :-

"นายมาลาการ พึงทำพวงดอกไม้ให้มากจาก
กองดอกไม้ แม้ฉันใด; มัจจสัตว์ผู้มีอันจะพึง

ตายเป็นสภาพ ควรทำกุศลไว้ให้มาก ฉันนั้น."

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก ได้เป็นอริยบุคคล มีโสดาบันเป็นต้น, เทศนามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องนางวิสาขา จบ.

๙. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ* [๔๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี เมื่อจะทรงแก้ปัญหาของพระอานนทเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"น ปุปฺผคนฺโธ ปฏิวาตเมติ"** เป็นต้น.

[พระอานนทเถระทูลถามปัญหา]

ดังได้สดับมา พระเถระหลีกเร้นแล้วในเวลาเย็น คิดว่า "พระผู้มีพระภาค ตรัสกลิ่นสูงสุดไว้ ๓ อย่าง คือ 'กลิ่นเกิดจากราก กลิ่นเกิดจากแก่น กลิ่นเกิดจากดอก, กลิ่นของคันธชาติเหล่านั้น ฟุ้งไปได้ตามลมเท่านั้น ไปทวนลมไม่ได้; กลิ่นของคันธชาติใด ฟุ้งไปได้แม้ทวนลม คันธชาตินั้น มีอยู่หรือหนอแล ?" ครั้งนั้น ท่านได้มีความคิดนี้ว่า "ประโยชน์อะไรของเราด้วยปัญหาที่จะวินิจฉัยด้วยตนเอง, เราจักทูลถามพระศาสดานั่นแหละ (ดีกว่า)" ท่านเข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วทูลถาม. เพราะเหตุนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์จึงกล่าวไว้ว่า "ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์ ออกจากที่หลีกเร้นในเวลาเย็น, เข้าไปเฝ้าโดยทิสาภาคที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่, ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว ได้กราบทูลคำนี้กะพระผู้มีพระภาคว่า "พระเจ้าข้า กลิ่นของคันธชาติเหล่าใด ฟุ้งไปตามลมอย่างเดียว ฟุ้งไปทวนลมไม่ได้, คันธชาติเหล่านี้มี ๓ อย่าง. คันธชาติ ๓ อย่างเป็นไฉน ? พระเจ้าข้า กลิ่นของคันธชาติเหล่าใด ฟุ้งไปตามลมอย่างเดียว ฟุ้ง

* พระมหานาค ป. ธ. ๙ วัดบรมนิวาส แปล. ๑. องฺ. ติก. ๒๐/๒๙๐.

ไปทวนลมไม่ได้, คันธชาติ ๓ อย่างเหล่านี้แล คือ กลิ่นเกิดจากราก, กลิ่นเกิดจากแก่น, กลิ่นเกิดจากดอก. พระเจ้าข้า กลิ่นของคันธชาติใด ฟุ้งไปตามลมก็ได้, กลิ่นของคันธชาติใด ฟุ้งไปทวนลมก็ได้, กลิ่นของคันธชาติใด ฟุ้งไปตามลมและทวนลมก็ได้, คันธชาตินั้น บางอย่าง มีอยู่หรือหนอแล ?"

[พระศาสดาทรงเฉลยปัญหา]

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงเฉลยปัญหาแก่ท่าน จึงตรัสว่า "อานนท์ กลิ่นของคันธชาติใด ฟุ้งไปตามลมก็ได้, กลิ่นของคันธชาติใด ฟุ้งไปทวนลมก็ได้, กลิ่นของคันธชาติใด ฟุ้งไปตามลมและทวนลมก็ได้, คันธชาตินั้น มีอยู่."

พระอานนท์. พระเจ้าข้า ก็กลิ่นของคันธชาติใด ฟุ้งไปตามลมก็ได้, กลิ่นของคันธชาติใด ฟุ้งไปทวนลมก็ได้, กลิ่นของคันธชาติใด ฟุ้งไปตามลมและทวนลมก็ได้, คันธชาตินั้นเป็นไฉน ?

พระศาสดา ตรัสว่า "อานนท์ หญิงก็ตาม ชายก็ตาม ในบ้านหรือในนิคมใด ในโลกนี้ เป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่ง, เป็นผู้ถึงพระธรรมว่าเป็นที่พึ่ง, เป็นผู้ถึงพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง; เป็นผู้งดเว้นจากการทำสัตว์มีชีวิตให้ตกล่วง, เป็นผู้งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เขามิได้ให้, เป็นผู้งดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม, เป็นผู้งดเว้นจากการกล่าวเท็จ, เป็นผู้งดเว้นจากฐานะเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทคือการดื่มน้ำเมาได้แก่สุราและเมรัย; เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม; มีใจมีความตระหนี่เป็นมลทินไปปราศแล้ว มีเครื่องบริจาคอันสละ

แล้ว มีฝ่ามืออันล้างแล้ว ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการจำแนกทาน ย่อมอยู่ครอบครองเรือน, สมณะและพราหมณ์ในทิศทั้งหลาย ย่อมกล่าว (สรรเสริญ) เกียรติคุณของหญิงและชายนั้นว่า 'หญิงหรือชายในบ้านหรือในนิคม ชื่อโน้น เป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่ง, ฯลฯ ยินดีในการจำแนกทาน.' แม้เทวดาทั้งหลายย่อมกล่าว (สรรเสริญ) เกียรติคุณของหญิงและชายนั้นว่า 'หญิงหรือชายในบ้านหรือนิคมชื่อโน้น เป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่ง, ฯ ล ฯ ยินดีในการจำแนกทาน.' อานนท์ นี้แล เป็นคันธชาติมีกลิ่นฟุ้งไปตามลมก็ได้, มีกลิ่นฟุ้งไปทวนลมก็ได้, มีกลิ่นฟุ้งไปตามลมและทวนลมก็ได้" ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

"กลิ่นดอกไม้ฟุ้งไปทวนลมไม่ได้, กลิ่นจันทน์
หรือกลิ่นกฤษณาและกะลำพักก็ฟุ้งไปไม่ได้, แต่
กลิ่นของสัตบุรุษฟุ้งไปทวนลมได้, (เพราะ)
สัตบุรุษย่อมฟุ้งขจรไปตลอดทุกทิศ, กลิ่นจันทน์
ก็ดี แม้กลิ่นกฤษณาก็ดี กลิ่นอุบลก็ดี กลิ่น
ดอกมะลิก็ดี, กลิ่นศีลเป็นเยี่ยม กว่าคันธชาต
ทั้งหลายนั่น๑."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **น ปุปฺผคนฺโธ** ความว่า ต้นแค-

๑. อีกนัยหนึ่ง เอเตสํ ฯเปฯ อนุตฺตโร แปลว่า บรรดาคันธชาติทั้งหลายนั่น กลิ่นศีลเป็นยอดเยี่ยม.

ฝอยใน-ภพชื่อดาวดึงส์ โดยด้านยาวและด้านกว้าง มีประมาณ (ด้านละ) ๑๐๐ โยชน์, รัศมีดอกไม้ของต้นแคฝอยนั้นแผ่ออกไปตลอด ๕๐ โยชน์, กลิ่นฟุ้งไปได้ ๑๐๐ โยชน์, แม้กลิ่นนั้น ก็ฟุ้งไปได้ตามลมเท่านั้น, แต่หาสามารถฟุ้งไปทวนลมได้แม้ (เพียง) ครึ่งองคุลีไม่. กลิ่นดอกไม้แม้เห็นปานนี้ ฟุ้งไปทวนลมไม่ได้. บทว่า **จนฺทนํ** ได้แก่ กลิ่นจันทน์. ด้วยบทว่า **ตครมลฺลิกา วา** นี้ ทรงพระประสงค์กลิ่นของคันธชาติแม้เหล่านี้เหมือนกัน. แท้จริง กลิ่นของจันทน์แดงก็ดี ของกฤษณาและกะลำพักก็ดี ซึ่งเป็นยอดแห่งกลิ่นที่เกิดจากแก่นทั้งหลาย ย่อมฟุ้งไปได้ตามลมเท่านั้น ฟุ้งไปทวนลมไม่ได้. สองบทว่า **สตญฺจ คนฺโธ** ความว่า ส่วนกลิ่นศีลของสัตบุรุษ คือของพระพุทธเจ้าพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย ย่อมฟุ้งไปทวนลมได้.

ถามว่า เพราะเหตุไร ?

แก้ว่า เพราะสัตบุรุษ ย่อมฟุ้งขจรไปตลอดทุกทิศ. อธิบายว่า เพราะสัตบุรุษ ย่อมฟุ้งปกคลุมไป ตลอดทุกทิศด้วยกลิ่นศีล; ฉะนั้น สัตบุรุษอันบัณฑิตควรกล่าวได้ว่า "กลิ่นของท่านฟุ้งไปทวนลมได้" เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า "ปฏิวาตเมติ." บทว่า **วสฺสิกี** ได้แก่ ดอกมะลิ.

บทว่า **เอเตสํ** เป็นต้น ความว่า กลิ่นศีลของสัตบุรุษ ผู้มีศีลนั่นแล เป็นกลิ่นยอดเยี่ยมกว่ากลิ่นแห่งคันธชาติ มีจันทน์ (แดง) เป็นต้นเหล่านี้ คือ หากลิ่นที่เหมือนไม่มี ได้แก่ ไม่มีส่วนเปรียบ

เทียบได้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น, เทศนามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ จบ.

๑๐. เรื่องถวายบิณฑบาตแก่พระมหากัสสปเถระ* [๔๒]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภการถวายบิณบาตแก่พระมหากัสสปเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อปฺปมตฺโต อยํ คนฺโธ"** เป็นต้น.

[นางอัปสรอยากทำบุญแต่ไม่สมหวัง]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พระเถระออกจากนิโรธสมบัติ โดยล่วงไป ๗ วัน ออกไปแล้ว ด้วยคิดว่า "จักเที่ยวบิณฑบาต ตามลำดับตรอก ในกรุงราชคฤห์." ในสมัยนั้น นางอัปสรประมาณ ๕๐๐ นาง มีเท้าเหมือนเท้านกพิราบ เป็นบริจาริกา ของท้าวสักกเทวราช เกิดความอุตสาหะว่า "จักถวายบิณฑบาตแก่พระเถระ" จึงตระเตรียมบิณฑบาต ๕๐๐ ที่ แล้วถือมายืนอยู่ในระหว่างทาง กล่าวว่า "นิมนต์รับบิณฑบาตนี้ เจ้าข้า, โปรดทำความสงเคราะห์แก่พวกดิฉันเถิด."

พระเถระ. พวกเจ้าจงไปเสียเถิด, ฉันจักทำความสงเคราะห์พวกคนเข็ญใจ.

นางอัปสร. ขอท่านอย่าให้พวกดิฉันฉิบหายเสียเลย เจ้าข้า, โปรดทำความสงเคราะห์พวกดิฉันเถิด.

พระเถระ รู้แล้ว จึงห้ามเสียอีก แล้วดีดนิ้ว (บอก) นางอัปสรทั้งหลาย ผู้ไม่ปรารถนาจะหลีกไปยังอ้อนวอนอยู่ ว่า "พวกเจ้า

* พระมหาทองสา ป. ธ. ๖ วัดปทุมวนาราม แปล. ๑. นางฟ้า (Fairy)

ไม่รู้จักประมาณตัว, จงหลีกไป." นางอัปสรเหล่านั้น ฟังเสียงนิ้วมือของพระเถระแล้ว ไม่อาจเพื่อจะยืนขัดแข็งอยู่ได้ จึงหนีไปยังเทวโลกตามเดิม อันท้าวสักกะตรัสถามว่า "พวกหล่อนไปไหนกันมา" จึงทูลว่า "หม่อมฉันพากันไปด้วยหมายว่า 'จักถวายบิณฑบาตแก่พระมหากัสสปเถระ ผู้ออกจากสมาบัติ' พระเจ้าข้า.

สักกะ. ก็พวกหล่อน ถวายแล้วหรือ ?

นางอัปสร. พระเถระ ไม่ปรารถนาจะรับ.

สักกะ. พระเถระ พูดอย่างไร ?

นางอัปสร. "ท่านพูดว่า 'จักทำความสงเคราะห์พวกคนเข็ญใจ' พระเจ้าข้า.

สักกะ. พวกหล่อน ไปกันด้วยอาการอย่างไร ?

นางอัปสร. ไปด้วยอาการนี้แล พระเจ้าข้า.

[ท้าวสักกะแปลงตัวทำบุญแก่พระเถระ]

ท้าวสักกะ ตรัสว่า "หญิงเช่นพวกหล่อน จักถวายบิณฑบาตแก่พระเถระได้อย่างไร ? ประสงค์จะถวายด้วยพระองค์เอง จึงแปลงเป็นคนแก่คร่ำคร่าด้วยอำนาจชรา มีฟันหัก มีผมหงอก หลังโกงเป็นช่างหูกผู้เฒ่า ทรงทำแม้นางสุชาดาผู้เทพธิดา ให้เป็นหญิงแก่เหมือนอย่างนั้นนั่นแล แล้วทรงนิรมิตถนนช่างหูกขึ้นสายหนึ่งประทับขึงหูกอยู่.

ฝ่ายพระเถระ เดินบ่ายหน้าเข้าเมือง ด้วยหวังว่า "จักทำความสงเคราะห์พวกคนเข็ญใจ" เห็นถนนสายนั้น นอกเมืองนั้นแล

แลดูอยู่ ก็ได้เห็นคน ๒ คน. ในขณะนั้น ท้าวสักกะ กำลังขึงหูก, นางสุชาดากรอหลอด. พระเถระคิดว่า "๒ คนนี้ แม้ในเวลาแก่ ก็ยังทำงาน, ในเมืองนี้ ผู้ที่จะเข็ญใจกว่า ๒ คนนี้ เห็นจะไม่มี, เราจักรับภัตแม้ประมาณกระบวย ๑ ที่ ๒ คนนี้ถวายแล้ว ทำความสงเคราะห์แก่คน ๒ คนนี้." พระเถระได้บ่ายหน้าไปตรงเรือนของตน ๒ คนนั้นแล.

ท้าวสักกะ ทอดพระเนตรเห็นพระเถระนั้นมาอยู่ จึงตรัสกะนางสุชาดาว่า "หล่อน พระผู้เป็นเจ้าของเรา เดินมาทางนี้, เธอจงนั่งทำเป็นเหมือนไม่เห็นท่านเสีย, ฉันจักลวงท่านสักครู่หนึ่งแล้วจึงถวายบิณฑบาต." พระเถระได้มายืนอยู่ที่ประตูเรือนแล้ว. แม้ ๒ ผัวเมียนั้น ก็ทำเป็นเหมือนไม่เห็น ทำแต่การงานของตนฝ่ายเดียว คอยอยู่หน่อยหนึ่งแล้ว. ครั้งนั้น ท้าวสักกะ ตรัสว่า "ที่ประตูเรือนดูเหมือน (มี) พระเถระยืนอยู่รูปหนึ่ง, เธอจงไปตรวจดูก่อน." นางสุขาดา ตอบว่า "ท่านจงไปตรวจดูเถอะ นาง." ท้าวเธอเสด็จออกจากเรือนแล้ว, ทรงไหว้พระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว, เอาพระหัตถ์ทั้ง ๒ เท้าพระชานะแล้ว ถอนใจ เสด็จลุกขึ้น, ย่อพระองค์ลงหน่อยหนึ่ง ตรัสว่า "พระผู้เป็นเจ้า เป็นพระเถระรูปไหนหนอแล ?" แล้วตรัสว่า "ตาของผมฝ้าฟาง" ดังนี้แล้ว, ทรงวางพระหัตถ์ไว้เหนือพระนลาฎ (ป้องหน้า) ทรงแหงนดูแล้ว, ตรัสว่า "โอ ตายจริง !, พระผู้เป็นเจ้าพระมหากัสสปเถระของเรา นาน ๆ จึงมายังประตูกระท่อมของเรา, มีอะไรอยู่ในเรือนบ้างไหม ?" นางสุชาดา

ทำเป็นกุลีกุจออยู่หน่อยหนึ่งแล้ว ได้ให้คำตอบว่า "มี นาย" ท้าวสักกะ ตรัสว่า "ท่านเจ้าข้า พระคุณเจ้า อย่าคิดเลยว่า 'ทานเศร้าหมอง หรือประณีต' โปรดทำความสงเคราะห์แก่กระผมทั้ง ๒ เถิด" ดังนี้แล้ว ก็ทรงรับบาตรไว้. พระเถระ คิดว่า "ทานที่ ๒ ผัวเมียนั่นถวายแล้ว จะเป็นน้ำผักดองหรือรำกำมือหนึ่งก็ตามที, เราจักทำความสงเคราะห์แก่ ๒ ผัวเมียนั้น" ดังนี้แล้ว จึงได้ให้บาตรไป. ท้าวสักกะนั้น เสด็จเข้าไปภายในเรือนแล้ว ทรงคดข้าวสุกออกจากหม้อ ใส่เต็มบาตรแล้ว มอบถวายในมือพระเถระ. บิณฑบาตนั้นได้มีสูปพยัญชนะมากมาย ได้หอมตลบทั่วกรุงราชคฤห์แล้ว.

[ท้าวสักกะตรัสบอกความจริงแก่พระเถระ]

ในกาลนั้น พระเถระ คิดว่า "ชายนี้ มีศักดิ์น้อย, บิณฑบาตมีศักดิ์มาก เช่นกับโภชนะของท้าวสักกะ, นั่น ใครหนอ?" ครั้งนั้นพระเถระ ทราบชายนั้นว่า "ท้าวสักกะ" จึงกล่าวว่า "พระองค์ทรงแย่งสมบัติของคนเข็ญใจ (จัดว่า) ทำกรรมหนักแล้ว, ใคร ๆ ก็ตาม ที่เป็นคนเข็ญใจ ถวายทานแก่อาตมภาพในวันนี้ พึงได้ตำแหน่งเสนาบดี หรือตำแหน่งเศรษฐี."

สักกะ. ผู้ที่เข็ญใจไปกว่ากระผม ไม่มีเลย ขอรับ.

พระเถระ. พระองค์เสวยสิริราชสมบัติในเทวโลก จะจัดว่าเป็นคนเข็ญใจ เพราะเหตุไร ?

สักกะ. อย่างที่พระผู้เป็นเจ้าว่า ก็ถูกละ ขอรับ. แต่เมื่อพระพุทธเจ้า ยังมิทรงอุบัติ, กระผมได้ทำกัลยาณกรรมไว้, เมื่อ

พุทธุปบาทกาล ยังเป็นไปอยู่, เทพบุตรผู้มีศักดิ์เสมอกัน ๓ องค์ เหล่านี้ คือ จูฬรถเทพบุตร, มหารถเทพบุตร, อเนกวัณณเทพบุตร ทำกัลยาณกรรมแล้ว ได้เกิดในที่ใกล้ของกระผม มีเดชมากกว่ากระผม; ก็กระผม เมื่อเทพบุตรทั้ง ๓ นั้น พาพวกบริจาริกาลงสู่ระหว่างถนน ด้วยคิดว่า จัดเล่นนักขัตฤกษ์' ต้องหนีเข้าตำหนัก, เพราะเดชจากสรีระของเทพบุตรทั้ง ๓ นั้น ท่วมทับสรีระของกระผม, เดชจากสรีระของกระผม ไม่ท่วมทับสรีระของเทพบุตรทั้ง ๓ นั้น, ใครจะเข็ญใจกว่ากระผมเล่า ? ขอรับ.

พระเถระ. แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น ตั้งแต่นี้ต่อไป พระองค์อย่าได้ลวงถวายทานแก่อาตมภาพอย่างนี้.

สักกะ. เมื่อกระผมลวงถวายทานแก่ท่าน, กุศลจะมีแก่กระผมหรือไม่มี ?

พระเถระ. มี พระองค์.

สักกะ. เมื่อเป็นอย่างนั้น การทำกุศลกรรม ก็จัดเป็นหน้าที่ของกระผมซิ ขอรับ.

ท้าวเธอตรัสอย่างนั้นแล้ว ทรงไหว้พระเถระ พานางสุชาดาทรงทำปทักษิณพระเถระแล้ว เหาะขึ้นสู่เวหาส ทรงเปล่งอุทานว่า :-

"แม้ทานที่เป็นทานอย่างเยี่ยม เราได้ตั้งไว้

ดีแล้ว ในพระกัสสป."

[มหากัสสปเถรทานสูตร๑]

เพราะเหตุนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์ จึงกล่าวว่า :-

"สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ในพระเวฬุวันกลันทกนิวาปสถาน ใกล้กรุงราชคฤห์. ก็โดยสมัยนั้นแล ท่านพระมหากัสสป อยู่ปิปผลิคูหา, นั่งเข้าสมาธิอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยบัลลังก์เดียว สิ้น ๗ วัน. ครั้งนั้นแล ท่านพระมหากัสสป โดยล่วง ๗ วันนั้น จึงออกจากสมาธินั้น, ครั้งนั้นแล ท่านพระมหากัสสป ผู้ออกจากสมาธินั้นแล้ว ได้มีความปริวิตกอย่างนี้ว่า 'ไฉนหนอ? เราพึงเข้าไปสู่กรุงราชคฤห์ เพื่อบิณฑบาต.' ก็โดยสมัยนั้นแล เทวดาประมาณ ๕๐๐ ถึงความขวนขวาย เพื่อจะให้ท่านพระมหากัสสปได้บิณฑบาต. ครั้งนั้นแล ท่านพระมหากัสสป ห้ามเทวดาประมาณ ๕๐๐ เหล่านั้นแล้ว ในเวลาเช้า นุ่ง (สบง) แล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปสู่กรุงราชคฤห์ เพื่อบิณฑบาต. ก็โดยสมัยนั้นแล ท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเหล่าเทพเจ้า ทรงประสงค์จะถวายบิณฑบาตแก่ท่านพระมหากัสสป ทรงนิรมิตเป็นช่างหูก ทอหูกอยู่. อสุรกัญญานามว่า สุชาดา กรอหลอด.

ครั้งนั้นแล ท่านพระมหากัสสป, ที่ประทับอยู่ของท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเหล่าเทพเจ้า มีอยู่โดยทิศาภาคใด, เข้าไปหาแล้วโดยทิศภาคนั้น; ท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมแห่งเหล่าเทพเจ้า ได้ทอดพระเนตรเห็นแล้วแล ซึ่งท่านพระมหากัสสปกำลังเดินมา แต่ที่ไกล

๑. ขุ. อุ. ๒๕/๑๑๔.

เทียว, ครั้นทอดพระเนตรเห็นแล้ว เสด็จออกจากเรือน ทรงต้อนรับ รับบาตรจากมือ เสด็จเข้าไปสู่เรือน คดข้าวสุกจากหม้อ ใส่เต็มบาตรแล้ว ได้ถวายแก่ท่านพระมหากัสสป. บิณฑบาตนั้น ได้มีกับมากมาย มีแกงเหลือหลาย. ครั้งนั้นแล ท่านพระมหากัสสป ได้มีความปริวิตกอย่างนี้ว่า "สัตว์ผู้มีฤทธิ์มีอานุภาพเห็นปานนี้นี่ คือใครกันหนอ ?. ครั้งนั้นแล ท่านพระมหากัสสป ได้มีความปริวิตกอย่างนี้ว่า "นี้ คือท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมแห่งเหล่าเทพเจ้าแล." ครั้นทราบแล้ว ได้กล่าวคำนี้ กะท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมแห่งเหล่าเทพเจ้าว่า "ท้าวโกสิยะ กรรมนี้ อันพระองค์ทรงทำแล้ว, พระองค์อย่าได้ทรงทำกรรมเห็นปานนี้อีกเลย." ท้าวสักกะ ตรัสว่า "ท่านกัสสป ผู้เจริญ แม้พวกผมก็ต้องการบุญ, แม้พวกผมก็ควรทำบุญ." ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมแห่งเทพเจ้า อภิวาทท่านพระมหากัสสปแล้ว ทรงทำปทักษิณ เหาะขึ้นสู่เวหาส ทรงเปล่งอุทาน ๓ ครั้ง ในอากาศกลางหาวว่า :-

"แม้ทานเป็นทานอย่างเยี่ยม เราได้ตั้งไว้ดี
แล้ว ในพระกัสสป, แม้ทานที่เป็นทานอย่าง
เยี่ยม เราได้ตั้งไว้ดีแล้ว ในพระกัสสป, แม้
ทานที่เป็นทานอย่างเยี่ยม เราได้ตั้งไว้ดีแล้ว
ในพระกัสสป."

พระผู้มีพระภาค ประทับยืนอยู่ในพระวิหารนั่นแล ได้ทรงสดับเสียงของท้าวสักกะนั้น จึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ตรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงดูท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเหล่าเทพเจ้า ทรงเปล่งอุทาน เสด็จไปทางอากาศ."

ภิกษุ. ก็ท้าวสักกะนั้น ทำอะไร ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ท้าวเธอลวงถวายบิณฑบาตแก่กัสสปผู้บุตรของเรา, ครั้นถวายบิณฑบาตนั้นแล้ว ดีพระทัย พลางทรงเปล่งอุทานไป.

ภิกษุ. ท้าวเธอทราบได้อย่างไรว่า "ถวายบิณฑบาตแก่พระเถระควร" พระเจ้าข้า ?

พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ทั้งเหล่าเทพเจ้า ทั้งเหล่ามนุษย์ ย่อมพอใจ ภิกษุผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ชื่อว่าเช่นบุตรของเรา" ดังนี้แล้ว แม้พระองค์เองก็ทรงเปล่งอุทานแล้ว.

ก็ในพระสูตร คำมาแล้วเท่านี้นั่นเทียวว่า "พระผู้มีพระภาค ได้ทรงสดับแล้วแล ซึ่งเสียงของท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเหล่าเทพเจ้า ผู้เหาะขึ้นสู่เวหาส ทรงเปล่งอุทาน ๓ ครั้ง ในอากาศกลางหาวว่า :-

"แม้ทานที่เป็นทานอย่างเยี่ยม เราได้ตั้งไว้ดี
แล้ว ในพระกัสสป, แม้ทานที่เป็นทานอย่าง
เยี่ยม เราได้ตั้งไว้ดีแล้วในพระกัสสป, แม้
ทานที่เป็นทานอย่างเยี่ยม เราได้ตั้งไว้ดีแล้ว
ในพระกัสสป."

ด้วยพระโสตธาตุอันเป็นทิพย์ หมดจด ล่วงเสียซึ่งโสตของมนุษย์."

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาค ทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว ทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า :-

"เทวดาและมนุษย์ ย่อมพอใจ แก่ภิกษุผู้ถือ
การเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ผู้เลี้ยงตัวเอง
มิใช้เลี้ยงผู้อื่น ผู้มั่นคง ผู้เข้าไปสงบแล้ว
มีสติทุกเมื่อ."

ก็แลครั้นทรงเปล่งอุทานนี้แล้ว ตรัสว่า "ภิกขุทั้งหลาย ท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเหล่าเทพเจ้า ได้เสด็จมาถวายบิณฑบาต แก่บุตรของเรา เพราะกลิ่นศีล" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"กลิ่นนี้ คือ กลิ่นกะลำพัก และกลิ่นจันทน์
เป็นกลิ่นเพียงเล็กน้อย, ส่วนกลิ่นของผู้มีศีล
ทั้งหลาย เป็นกลิ่นชั้นสูง ย่อมหอมฟุ้งไป ใน
เทพเจ้าและเหล่ามนุษย์."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อปฺปมตฺโต** คือ มีประมาณนิดหน่อย. สองบทว่า **โย จ สีลวตํ** ความว่า ส่วนกลิ่นศีล ของผู้มีศีลทั้งหลายใด, กลิ่นศีลนั้น หาเป็นกลิ่นเล็กน้อย เหมือนกลิ่นในกะลำพักและจันทน์แดงไม่ คือ เป็นกลิ่นอันโอฬาร แผ่ซ่านไปเหลือเกิน, ด้วยเหตุนั้นแล กลิ่นศีล จึงเป็นกลิ่นสูงสุด คือประเสริฐ เลิศ ฟุ้งไปในเหล่าเทพเจ้าและเหล่ามนุษย์ คือ ฟุ้งไปในเหล่าเทพเจ้า และเหล่ามนุษย์ ได้แก่หอมตลบทั่วไปทีเดียว.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น. เทศนาเกิดประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องถวายบิณฑบาตแก่พระมหากัสสปเถระ จบ.

๑๑. เรื่องปรินิพพานของพระโคธิกเถระ* [๔๓]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อเสด็จเข้าไปอาศัยกรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภการปรินิพพานของพระโคธิกเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"เตสํ สมฺปนฺนสีลานํ"** เป็นต้น.

[พระเถระคิดฆ่าตนเพราะเสื่อมจากฌาน]

ความพิสดารว่า ท่านผู้มีอายุนั้น อยู่ใกล้ถ้ำกาลสิลาข้างภูเขาอิสิคิลิ เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้ว ถูกต้องเจโตวิมุตติอันเกิดขึ้นในสมัย (เกิดเป็นครั้งคราว) เสื่อมจากเจโตวิมุตตินั้น ด้วยอำนาจแห่งโรคชนิดหนึ่งอันเรื้อรัง. ท่านยังฌานที่ ๒ บ้าง ที่ ๓ บ้าง ให้เกิดขึ้นถึง ๖ ครั้ง แล้วก็เสื่อม ในวาระที่ ๗ ให้เกิดขึ้นแล้ว คิดว่า "เราเสื่อมจากฌานถึง ๖ ครั้งแล้ว, ก็คติของผู้มีฌานเสื่อมแล้วแล ไม่แน่นอน, คราวนี้แล เราจักนำศัสตรามา" ดังนี้แล้ว จึงถือมีดสำหรับปลงผม นอนบนเตียงน้อย เพื่อจะตัดก้านคอแล้ว.

[มารทูลให้พระศาสดาทรงทราบ]

มาร รู้จิตของท่านแล้ว คิดว่า "ภิกษุนี้ ใคร่จะนำศัสตรามา; ก็แลภิกษุทั้งหลายเมื่อนำศัสตรามา ย่อมเป็นผู้หมดความอาลัยในชีวิต, ภิกษุเหล่านั้นเริ่มตั้งวิปัสสนาแล้ว ย่อมบรรลุพระอรหัตได้,

* พระมหาหนูหล้า ป. ธ. ๖ วัดปทุมวนาราม แปล.

ถ้าเราจักห้ามภิกษุนั้น ; เธอจักไม่ทำตามคำของเรา, เราจักทูลให้พระศาสดาห้าม" ดังนี้แล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ด้วยเพศที่คนอื่นไม่รู้จัก กราบทูลอย่างนี้ว่า[๑] :-

"ข้าแต่พระมหาวีระ ผู้มีบุญมาก รุ่งเรืองด้วย
ฤทธิ์ ด้วยยศ ล่วงเสียได้ซึ่งเวรและภัยทั้งปวง
ผู้มีจักษุ ข้าพระองค์ขอถวายบังคมพระบาท
ทั้ง ๒. ข้าแต่พระมหาวีระ สาวกของพระองค์
อันความตายครอบงำ ย่อมจำนง คิดถึง
ความตาย, ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงไว้ซึ่งความ
รุ่งเรือง ขอพระองค์จงทรงห้ามพระสาวกนั้น,
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ผู้ปรากฏในหมู่ชน
สาวกของพระองค์ยินดีแล้วในศาสนา (แต่)
มีธรรมมีในใจยังมิได้บรรลุ ยังเป็นผู้จะต้อง
ศึกษา จะพึงทำกาละเสียอย่างไรเล่า ?"

[มารแสวงหาวิญญาณของพระโคธิกะ]

ในขณะนั้น พระเถระนำศัสตรามาแล้ว. พระศาสดาทรงทราบว่า "ผู้นี้ เป็นมาร" จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ปราชญ์ทั้งหลายย่อมทำอย่างนั้นแล ย่อมไม่
จำนงชีวิต, โคธิกะ ถอนตัณหาขึ้นพร้อมทั้ง
ราก ปรินิพพานแล้ว."

๑. สํ. ส. ๑๕/๑๗๗.

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาค ได้เสด็จไปสู่ที่พระเถระนำศัสตรามานอนอยู่แล้ว พร้อมด้วยภิกษุเป็นอันมาก. ขณะนั้น มารผู้ลามกคิดว่า "ปฏิสนธิวิญญาณของพระโคธิกะนี้ ตั้งอยู่แล้วในที่ไหนหนอแล ?" ดังนี้แล้ว เป็นดุจกลุ่มควันและก้อนเมฆ แสวงหาวิญญาณของพระเถระในทิศทั้งปวง. พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงความที่มารนั้น เป็นควันและก้อนเมฆนั้น แก่ภิกษุทั้งหลายแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย มารผู้ลามกนั่นแล แสวงหาวิญญาณของกุลบุตรชื่อโคธิกะอยู่ ด้วยคิดว่า 'วิญญาณของกุลบุตรชื่อโคธิกะตั้งอยู่แล้ว ณ ที่ไหน ?' ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรชื่อโคธิกะมีวิญญาณไม่ตั้งอยู่เลย ปรินิพพานแล้ว." แม้มาร เมื่อไม่อาจเห็นที่ตั้งวิญญาณของพระโคธิกะนั้นได้ จึงแปลงเพศเป็นกุมาร ถือพิณมีสีเลืองดุจผลมะตูม เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามว่า :-

"ข้าพระองค์เที่ยวแสวงหาอยู่ ในเบื้องบน
เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ทิศใหญ่ ทิศน้อย ก็มิได้
ประสบ, พระโคธิกะนั้นไปแล้ว ณ ที่ไหน ?"

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกะมารนั้นว่า :-

"ภิกษุชื่อโคธิกะ เป็นปราชญ์ สมบูรณ์ด้วย
ปัญญาเครื่องทรงจำ มีฌาน ยินดีแล้วในฌาน
ในกาลทุกเมื่อ ประกอบความเพียรทั้งกลางวัน
กลางคืน ไม่ใยดีชีวิต ชนะเสนาแห่งมัจจุได้

แล้ว ไม่มาสู่ภพอีก ถอนตัณหาพร้อมทั้งราก

ปรินิพพานแล้ว."

เมื่อพระศาสดาตรัสอย่างนั้นแล้ว.

พิณได้พลัดตกจากรักแร้ของมารนั้น ผู้อัน

ความโศกครอบงำ ลำดับนั้น ยักษ์[๑]นั้นเสียใจ

ได้หายไปในที่นั้นนั่นเอง ด้วยประการฉะนี้.

แม้พระศาสดา ตรัสว่า "มารผู้ลามก เจ้าต้องการอะไรด้วยสถานที่กุลบุตรชื่อโคธิกะเกิดแล้ว, เพราะคนอย่างเจ้า ตั้งร้อย ตั้งพันก็ไม่อาจจะเห็นที่ ๆ โคธิกะนั้นเกิด" ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"มาร ย่อมไม่ประสบทางของท่านผู้มีศีลถึง

พร้อมแล้ว มีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาท

พ้นวิเศษแล้ว เพราะรู้ชอบ เหล่านั้น."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เตสํ** คือ แห่งท่านที่ปรินิพพานเหมือนอย่างกุลบุตรชื่อโคธิกะ มีวิญญาณไม่ตั้งอยู่ ปรินิพพานแล้วฉะนั้น.

บทว่า **สมฺปนฺนสีลานํ** คือ ผู้มีศีลบริบูรณ์แล้ว. บทว่า **อปฺปมาทวิหารินํ** คือ ผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาท กล่าวคือ ความไม่อยู่

๑. ยักษ์ในที่นี้ หมายถึงเทวบุตรมาร.

ปราศจากสติ.

บาทพระคาถาว่า **สมฺมทญฺญา วิมุตฺตานํ** ความว่า ผู้พ้นวิเศษแล้ว ด้วยวิมุตติ ๕ เหล่านี้ คือ "ตทังควิมุตติ วิกขัมภนวิมุตติ สมุจเฉทวิมุตติ ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ นิสสรณวิมุตติ" เพราะรู้โดยเหตุ คือ โดยนัย โดยการณ์.

บาทพระคาถาว่า **มาโร มคฺคํ น วินฺทติ** ความว่า มารแม้แสวงหาอยู่ โดยเต็มกำลัง ย่อมไม่ประสบ คือ ย่อมไม่ได้เฉพาะ ได้แก่ ย่อมไม่เห็น ทางแห่งพระมหาขีณาสพทั้งหลาย ผู้เห็นปานนี้ ไปแล้ว.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว. เทศนามีประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องปรินิพพานของพระโคธิกเถระ จบ.

๑๒. เรื่องครหทินน์* [๔๔]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสาวกของนิครนถ์ ชื่อครหทินน์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ยถา สงฺการ-ธานสฺมึ"** เป็นต้น.

[เป็นสหายกันแต่เลื่อมใสวัตถุไม่ตรงกัน]

ความพิสดารว่า ในกรุงสาวัตถี ได้มีชนผู้เป็นสหายกัน ๒ คน คือ สิริคุตต์ ๑ ครหทินน์ ๑. ใน ๒ คนนั้น สิริคุตต์ เป็นอุบาสก, ครหทินน์ เป็นสาวกของนิครนถ์. พวกนิครนถ์ ย่อมกล่าวกะครหทินน์นั้นเนือง ๆ อย่างนี้ว่า "การที่ท่านพูดกะสิริคุตต์ ผู้สหายของท่านว่า 'ท่านเข้าไปหาพระสมณโคดมทำไม ? ท่านจักได้อะไรในสำนักของพระสมณโคดมนั้น ?' ดังนี้แล้ว กล่าวสอนโดยอาการที่สิริคุตต์เข้ามาหาพวกเราแล้ว จักให้ไทยธรรมแก่พวกเรา จะไม่ควรหรือ ?" ครหทินน์ ฟังคำของนิครนถ์เหล่านั้นแล้ว ก็หมั่นไปพูดกะสิริคุตต์ในที่ ๆ เขายืนและนั่งแล้วเป็นต้น อย่างนี้ว่า "สหาย ประโยชน์อะไรของท่านด้วยพระสมณโคดมเล่า ? ท่านเข้าไปหาพระสมณโคดมนั้นจักได้อะไร ? การที่ท่านเข้าไปหาพระผู้เป็นเจ้าของเราแล้ว ถวายทานแก่พระผู้เป็นเจ้าเหล่านั้น จะไม่ควรหรือ ?" สิริคุตต์ แม้ฟังคำของครหทินน์นั้น ก็นิ่งเฉยเสียหลายวัน รำคาญแล้ว วันหนึ่งจึงพูดว่า "เพื่อน ท่านหมั่นมาพูดกะเราในที่ ๆ ยืนแล้วเป็นต้น

* พระมหาหนูหล้า ป. ธ. ๖ วัดปทุมวนาราม แปล.

อย่างนี้ว่า 'ท่านไปหาพระสมณโคดมแล้ว จักได้อะไร ? ท่านจงเข้าไปหาพระผู้เป็นเจ้าของเรา ถวายทานแก่พระผู้เป็นเจ้าเหล่านั้น, ท่านจงบอกแก่เราก่อน, พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายของท่าน ย่อมรู้อะไร ?"

ครหทินน์. "โอ ! นาย ท่านอย่าพูดอย่างนี้, ขึ้นชื่อว่าสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหายของเรา จะไม่รู้ไม่มี, พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ย่อมรู้เหตุที่เป็นอดีตอนาคตและปัจจุบันทั้งหมด, กายกรรม วจีกรรม มโนกรรมทั้งหมด, ย่อมรู้เหตุที่ควรและไม่ควรทั้งหมดว่า 'เหตุนี้ จักมี, เหตุนี้ จักไม่มี.'

สิริคุตต์. ท่านพูดว่า 'พระผู้เป็นเจ้าของท่าน ย่อมรู้' ดังนี้มิใช่หรือ ?'

ครหทินน์. ข้าพเจ้าพูดอย่างนั้น.

สิริคุตต์. ถ้าเมื่อเป็นเช่นนั้น, ท่านไม่บอกเนื้อความนี้แก่ข้าพเจ้าตลอดกาลประมาณเท่านี้ นับว่าทำกรรมหนักแล้ว, วันนี้ ข้าพเจ้าทราบอานุภาพแห่งญาณของพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายแล้ว, จงไปเถิดสหาย, จงนิมนต์พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ตามคำของข้าพเจ้า.

ครหทินน์นั้น ไปสำนักของพวกนิครนถ์ ไหว้นิครนถ์เหล่านั้นแล้ว กล่าวว่า "สิริคุตต์สหายของข้าพเจ้า นิมนต์ท่านเพื่อฉันวันพรุ่งนี้."

นิครนถ์. สิริคุตต์พูดกะท่านเองหรือ ?

ครหทินน์. อย่านั้น พระผู้เป็นเจ้า.

นิครนถ์เหล่านั้น ร่าเริงยินดีแล้ว กล่าวแล้ว "กิจของพวกเราสำเร็จแล้ว, จำเดิมแต่กาลที่สิริคุตต์เลื่อมใสในพวกเราแล้ว สมบัติชื่ออะไร จักไม่มีแก่พวกเรา ?" ที่อยู่ แม้ของสิริคุตต์ใหญ่.

[สิริคุตต์เตรียมรับรองนิครนถ์]

สิริคุตต์นั้น ให้คนขุดหลุมยาว ๒ ข้าง ในระหว่างเรือน ๒ หลังนั้นแล้ว ก็ให้เอาคูถเหลวใส่จนเต็ม, ให้ตอกหลักไว้ในที่สุด ๒ ข้างภายนอกหลุม ให้ผูกเชือกไว้ที่หลักเหล่านั้น ให้ตั้งเท้าหน้าของอาสนะทั้งหลายไว้บนเบื้องบนหลุม ให้ตั้งเท้าหลังไว้ที่เชือก สำคัญอยู่ว่า "ในเวลาที่นั่งแล้วอย่างนี้แล พวกนิครนถ์จักมีหัวปักตกลง." ให้คนลาดเครื่องลาดไว้เบื้องบนอาสนะทั้งหลาย โดยอาการที่หลุมจะไม่ปรากฏ, ให้คนล้างตุ่มใหญ่ ๆ แล้ว ให้ผูกปากด้วยใบกล้วยและผ้าเก่า ทำตุ่มเปล่าเหล่านั้นแล ให้เปื้อนด้วยเมล็ดข้าวต้มข้าวสวยเนยใสน้ำอ้อยและขนมในภายนอกแล้ว ให้ตั้งไว้ข้างหลังเรือน.

ครหทินน์รีบไปเรือนของสิริคุตต์นั้นแก่เช้าตรู่แล้ว ถามว่า "ท่านจัดแจงสักการะเพื่อพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายแล้วหรือ ?"

สิริคุตต์. เออ สหาย ข้าพเจ้าจัดแจงแล้ว.

ครหทินน์. ก็สักการะนั่นอยู่ไหน ?

สิริคุตต์. ข้าวต้ม ในตุ่มทั้งหลายนั่นประมาณเท่านี้, ข้าวสวยในตุ่มประมาณเท่านี้, เนยใส น้ำอ้อย ขนม เป็นต้น ในตุ่มประมาณเท่านี้ อาสนะปูไว้แล้ว.

ครหทินน์นั้น กล่าวว่า "ดีละ" แล้วก็ไป. ในเวลาที่ครหทินน์

นั้นไปแล้ว พวกนิครนถ์ประมาณ ๕๐๐ ก็มา. สิริคุตต์ออกจากเรือน ไหว้พวกนิครนถ์ด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว ยืนประคองอัญชลีอยู่เบื้องหน้าของนิครนถ์เหล่านั้น คิดว่า "นัยว่า ท่านทั้งหลาย ย่อมรู้เหตุทุกอย่าง ต่างโดยเป็นเหตุที่เป็นอดีตเป็นต้น, อุปัฏฐากของพวกท่าน บอกแก่ข้าพเจ้าแล้วอย่างนี้; ถ้าพวกท่าน ย่อมรู้เหตุทั้งหมด, พวกท่านอย่าเข้าไปสู่เรือนของข้าพเจ้า ; เพราะเมื่อพวกท่านเข้าไปสู่เรือนของข้าพเจ้าแล้ว ข้าวต้มไม่มีเลย ข้าวสวยเป็นต้นก็ไม่มี; ถ้าพวกท่านไม่รู้ก็จงเข้าไป, เราให้พวกท่านตกลงในหลุมคูถแล้ว จักให้ดี," ครั้นคิดอย่างนั้นแล้ว จึงให้สัญญาแก่พวกบุรุษว่า "พวกท่านรู้ภาวะคือการนั่งของนิครนถ์เหล่านั้นแล้ว ยืนอยู่ข้างหลัง พึงนำเครื่องลาดในเบื้องบนแห่งอาสนะทั้งหลายออกเสีย, อาสนะเหล่านั้นอย่าเปื้อนแล้วด้วยของไม่สะอาดเลย." ครั้งนั้น สิริคุตต์ พูดกะพวกนิครนถ์ว่า "นิมนต์มาข้างนี้เถิด ขอรับ." พวกนิครนถ์เข้าไปแล้วก็ปรารภเพื่อจะนั่งบนอาสนะที่เขาปูไว้. ครั้งนั้น มนุษย์ทั้งหลายกล่าวกะนิครนถ์เหล่านั้นว่า "จงรอก่อน ขอรับ, จงอย่านั่นก่อน."

นิครนถ์. เพราะอะไร ?

มนุษย์. การที่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย เข้าไปสู่เรือนของพวกข้าพเจ้า รู้ธรรมเนียมแล้ว จึงนั่ง ย่อมสมควร.

นิครนถ์. ทำอย่างไร จึงควรเล่า ? ท่าน.

มนุษย์. การที่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหมด ยืนอยู่ใกล้อาสนะที่ถึงแก่ตน ๆ แล้ว นั่งลงพร้อมกันทีเดียว จึงควร.

ได้ยินว่า สิริคุตต์นั้น ในทำพิธีนี้ ก็ด้วยคิดว่า "เมื่อนิครนถ์คนหนึ่ง ตกลงในหลุมแล้ว, นิครนถ์ที่เหลือ อย่านั่งแล้ว." นิครนถ์เหล่านั้น กล่าวว่า "ดี" แล้วคิดว่า "การที่พวกเราทำตามถ้อยคำที่คนพวกนี้บอกแล้ว สมควร."

[พวกนิครนถ์ตกหลุมคูถ]

ครั้นนั้น นิครนถ์ทั้งหมด ได้ยืนอยู่ใกล้อาสนะที่ถึงแล้วแก่ตน ๆ โดยลำดับ. ลำดับนั้น พวกมนุษย์ กล่าวกะนิครนถ์เหล่านั้นว่า "พวกท่านจงรีบนั่งพร้อมกันทีเดียว ขอรับ" รู้ภาวะคือการนั่งของนิครนถ์เหล่านั้นแล้ว จึงนำเครื่องลาดเบื้องบนอาสนะทั้งหลายออก. พวกนิครนถ์นั่งพร้อมกันทีเดียว. เท้าอาสนะที่ตั้งไว้บนเชือก พลัดตกแล้ว. พวกนิครนถ์หัวขะมำตกลงในหลุม. สิริคุตต์ เมื่อพวกนิครนถ์นั้น ตกลงแล้ว จึงปิดประตู ให้เอาท่อนไม้ตีพวกนิครนถ์ที่ตะกายขึ้นแล้ว ๆ ด้วยพูดว่า "พวกท่าน ไม่รู้เหตุที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เพราะเหตุไร ?" แล้วบอกว่า "การทำเท่านี้ จักสมควรแก่พวกนิครนถ์เหล่านั้น" ดังนี้แล้ว จึงให้เปิดประตู. พวกนิครนถ์เหล่านั้นออกแล้ว ปรารภเพื่อจะหนีไป. ก็ในทางไปแห่งพวกนิครนถ์นั้น สิริคุตต์ให้คนทำพื้นที่อันทำบริกรรมด้วยปูนขาวไว้ให้ลื่น. สิริคุตต์ให้คนโบยซ้ำพวกนิครนถ์นั้น ผู้ยืนอยู่ไม่ได้ในที่นั้น ล้มลงแล้ว ๆ จึงส่งไปด้วยคำว่า "การทำเท่านี้ พอแก่ท่านทั้งหลาย." นิครนถ์เหล่านั้นคร่ำครวญอยู่ว่า "พวกเรา อันท่านให้ฉิบหาย, พวกเรา อันท่านให้ฉิบหาย" ได้ไปสู่ประตูเรือนของอุปัฏฐากแล้ว.

[ครหทินน์ฟ้องสิริคุตต์แด่พระราชา]

ครหทินน์ เห็นประการอันแปลกนั้น ของนิครนถ์เหล่านั้นแล้ว โกรธ คิดว่า "เรา อันสิริคุตต์ให้ฉิบหายแล้ว, มันให้โบยพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายของเรา ผู้เป็นบุญเขต ผู้ได้นามว่าสามารถเพื่อจะให้เทวโลกทั้ง ๖ แก่มนุษย์ทั้งหลาย ผู้เหยียดมือออกไหว้อยู่ ตามความพอใจ ให้ถึงความฉิบหายแล้ว" จึงไปยังราชตระกูลกราบทูลให้พระราชาทรงทำสินไหม แก่สิริคุตต์นั้น ๑ พันกหาปณะ. ครั้งนั้น พระราชาทรงส่งพระราชสาส์นไปแก่สิริคุตต์นั้น. สิริคุตต์นั้น ไปถวายบังคมพระราชาแล้ว กราบทูลว่า "พระเจ้าข้า พระองค์ทรงสอบสวนแล้วจักปรับสินไหมได้, ยังมิได้ทรงสอบสวน อย่าปรับ."

พระราชา. เราสอบสวนดูแล้ว จึงจักปรับ.

สิริคุตต์. ดีละ พระเจ้าข้า ถ้ากระนั้น จงปรับเถิด.

พระราชา. ถ้ากระนั้น จงพูด. สิริคุตต์ กราบทูลความเป็นไปนั้นทั้งหมด ตั้งต้นแต่เรื่องนี้ว่า "พระเจ้าข้า สหายของข้าพระองค์เป็นสาวกของนิครนถ์ เข้าไปหาข้าพระองค์แล้ว กล่าวอย่างนี้เนือง ๆ ในที่ยืนที่นั่งเป็นต้นว่า 'สหาย ประโยชน์อะไรของท่านด้วยพระสมณโคดมเล่า ? ท่านเข้าไปหาพระสมณโคดมนั้น จักได้อะไร ?" ดังนี้แล้ว กราบทูลว่า "พระเจ้าข้า ถ้าการปรับสินไหมในเพราะเหตุนี้ ควรแล้ว: ขอจงปรับเถิด." พระราชา ทอดพระเนตรครหทินน์แล้ว ตรัสว่า "นัยว่า เจ้าพูดอย่างนั้น จริงหรือ ?"

ครหทินน์. จริง พระเจ้าข้า.

พระราชา. เจ้าคบพวกนิครนถ์ ผู้ไม่รู้แม้เหตุเพียงเท่านี้เที่ยวไปอยู่ ด้วยคิดว่า 'เป็นครู' บอกแก่สาวกของพระตถาคตว่า 'ย่อมรู้ทุกอย่าง' เพราะเหตุไร ? สินไหมอันเจ้ายกขึ้นปรับ จงมีแก่เจ้าเองเถิด.

ครหทินน์นั้นแล อันพระราชาทรงปรับสินไหมแล้ว ด้วยอาการอย่างนี้, พวกนิครนถ์ ผู้เข้าถึงสกุลของครหทินน์นั้นนั่นแล อันสิริคุตต์โบยไล่ออกแล้ว.

[ครหทินน์เตรียมแก้แค้นสิริคุตต์]

ครหทินน์นั้น โกรธสิริคุตต์นั้นแล้ว จำเดิมแต่นั้น ไม่พูดกับด้วยสิริคุตต์ เป็นเวลาประมาณกึ่งเดือน คิดว่า "การเที่ยวไปโดยอาการอย่างนี้ ไม่ควรแก่เรา, การที่เราทำความฉิบหาย แม้แก่พวกภิกษุผู้เข้าถึงสกุลของสิริคุตต์นั้น ย่อมควร" ดังนี้แล้ว จึงเข้าไปหาสิริคุตต์ กล่าวว่า "สหาย สิริคุตต์."

สิริคุตต์. อะไร ? สหาย.

ครหทินน์. ธรรมดาญาติแลสหายทั้งหลาย ย่อมมีการทะเลาะกันบ้าง วิวาทกันบ้าง, ท่านไม่พูดอะไร ๆ, เพราะเหตุอะไร ท่านจึงทำอย่างนั้น ?

สิริคุตต์. สหาย ข้าพเจ้าไม่พูด ก็เพราะท่านไม่พูดกับข้าพเจ้ากรรมใดอันข้าพเจ้าทำแล้ว, กรรมนั้นจงเป็นอันทำแล้วเถิด ; เราทั้ง ๒ จักไม่ทำลายไมตรีกัน.

จำเดิมแต่กาลนั้น สหายทั้ง ๒ ย่อมยืน ย่อมนั่ง ในที่แห่งเดียว

กัน. ต่อมาในกาลวันหนึ่ง สิริคุตต์ กล่าวกะครหทินน์ว่า "ประโยชน์อะไรของท่านด้วยพวกนิครนถ์เล่า ? ท่านเข้าไปหานิครนถ์เหล่านั้นจักได้อะไร ? การเข้าไปหาพระศาสดาของเราก็ดี การถวายทานแก่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายก็ดี จะไม่ควรแก่ท่านหรือ ?" แม้ครหทินน์นั้นย่อมหวังเหตุนี้เหมือนกัน, เพราะฉะนั้น คำพูดของสิริคุตต์นั้น จึงได้เป็นเหมือนเกาที่แผลฝีด้วยเล็บ. แม้ครหทินน์นั้น ถามสิริคุตต์ว่า "พระศาสดาของท่านย่อมรู้อะไร ?"

สิริคุตต์. ท่านผู้เจริญ ท่านอย่าพูดอย่างนั้น, ขึ้นชื่อว่าสิ่งอันพระศาสดาของเราไม่รู้ไม่มี; พระศาสดาของเรานั้น ย่อมรู้เหตุทั้งหมดต่างโดยเหตุที่เป็นอดีตเป็นต้น, ย่อมกำหนดจิตของสัตว์ทั้งหลายโดยอาการ ๑๖ อย่างได้.

ครหทินน์. ข้าพเจ้าไม่ทราบอย่างนั้น, เพราะเหตุอะไร ท่านจึงไม่บอกแก่ข้าพเจ้า ตลอดกาลประมาณเท่านี้ ? ถ้ากระนั้นท่านจงไป, จงทูลนิมนต์พระศาสดา เพื่อเสวยในวันพรุ่งนี้ ข้าพเจ้าจักให้เสวย, ท่านจงกราบทูล เพื่อทรงรับภิกษาของข้าพเจ้า พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป.

สิริคุตต์ เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว กราบทูลอย่างนี้ว่า "พระเจ้าข้า ครหทินน์สหายของข้าพระองค์ สั่งให้ทูลนิมนต์พระองค์, ทราบว่า ขอพระองค์ทรงรับภิกษาของครหทินน์นั้นพร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูปในวันพรุ่งนี้; ก็ในวันก่อนแล กรรมชื่อนี้ อันข้าพระองค์ทำแล้ว แก่พวกนิครนถ์ ผู้เข้าถึงสกุลของครหทินน์นั้น.

ข้าพระองค์ย่อมไม่ทราบ แม้การทำตอบ แก่กรรมอันข้าพระองค์ทำแล้ว, ข้าพระองค์ไม่ทราบ แม้ความที่ครหทินน์นั้น ใคร่จะถวายภิกษุแก่พระองค์ด้วยจิตอันบริสุทธิ์, พระองค์ทรงพิจารณาแล้ว, หากสมควร, จงทรงรับ, หากไม่สมควร, อย่างทรงรับ." พระศาสดาทรงพิจารณาว่า "ครหทินน์นั้น ใคร่จะถวายแก่เราหรือหนอแล ?" ได้ทรงเห็นว่า "ครหทินน์นั้น ให้คนขุดหลุมใหญ่ในระหว่างเรือน ๒ หลังแล้ว ให้คนนำไม้ตะเคียนมาประมาณ ๘๐ เล่มเกวียนจุดไฟแล้ว ต้องการจะให้เราตกลงในหลุมถ่านเพลิงแล้วข่มขี่" ทรงพิจารณาอีกว่า "เพราะเราไปในที่นั้นเป็นปัจจัย ประโยชน์จะมีหรือไม่มีหนอแล ?" ลำดับนั้น ได้ทรงเห็นเหตุนี้ว่า "เราจักเหยียดเท้าบนหลุมถ่านเพลิง, เสื่อลำแพนที่วางปิดหลุมถ่านเพลิงนั้น จักหายไป, ดอกบัวใหญ่ประมาณเท่าล้อ จักผุดขึ้นทำลายหลุมถ่านเพลิง, เมื่อเป็นเช่นนั้น เราจักเหยียบกลีบบัว ไปนั่งบนอาสนะ, ภิกษุทั้ง ๕๐๐ จักไปนั่งอย่างนั้นเหมือนกัน; มหาชนจักประชุมกัน, เราจักทำอนุโมทนาด้วยคาถา ๒ คาถา ในสมาคมนั้น, ในเวลาจบอนุโมทนา ความตรัสรู้ธรรม จักมีแก่สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พัน, สิริคุตต์และครหทินน์ จักเป็นโสดาบัน จักหว่านกองทรัพย์ของตน ๆ ในศาสนา; การที่เราอาศัยกุลบุตรนี้ไป ย่อมสมควร" ดังนี้แล้ว จึงทรงรับภิกษา. สิริคุตต์ทราบการรับของพระศาสดาแล้ว จึงบอกแก่ครหทินน์ แล้วบอกว่า "ท่านจงทำสักการะแก่พระโลกเชฏฐ์."

[ครหทินน์เตรียมรับพระศาสดา]

ครหทินน์ คิดว่า "บัดนี้ เราจักรู้กิจที่ควรทำแก่พระสมณโคดม นั้น" จึงให้ขุดหลุมใหญ่ไว้ในระหว่างเรือน ๒ หลัง ให้นำไม้ตะเคียน มาประมาณ ๘๐ เล่มเกวียน ให้จุดไฟสุมตลอดคืนยังรุ่งแล้ว ให้ทำ กองถ่านเพลิงไม้ตะเคียนไว้ วางไม้เรียบบนปากหลุม ให้ปิดด้วยเสื่อ ลำแพน ให้ทาด้วยโคมัย ลาดท่อนไม้ผุไว้โดยข้างหนึ่งแล้ว ให้ทำทาง เป็นที่ไป สำคัญอยู่ว่า "ในเวลาที่พวกสมณะเหยียบแล้ว ๆ อย่างนี้ เมื่อท่อนไม้ทั้งหลายหักแล้ว พวกสมณะจักกลิ้งตกไปในหลุมถ่ายเพลิง." ให้ตั้งตุ่มไว้ในภาคแห่งหลังเรือน โดยวิธีที่สิริคุตต์ตั้งแล้วเหมือนกัน, ให้ปูแม้อาสนะทั้งหลายไว้อย่างนั้นเหมือนกัน. สิริคุตต์ไปเรือนของ ครหทินน์นั้นแต่เช้าตรู่แล้ว กล่าวว่า "สหาย ท่านทำสักการะแล้ว หรือ ?"

ครหทินน์. เออ สหาย

สิริคุตต์. ก็ สักการะนั่น อยู่ที่ไหน ?

ครหทินน์ ตอบว่า "จงมา, จะดูกัน" แล้วแสดงของทั้งหมด โดยวิธีที่สิริคุตต์แสดงแล้วเหมือนกัน. สิริคุตต์กล่าวว่า "ดีละ สหาย." มหาชน ประชุมแล้ว. ก็เมื่อพระศาสดา อันคนผู้มิจฉา-ทิฏฐินิมนต์แล้ว, การประชุมใหญ่ ย่อมมี. ฝ่ายพวกมิจฉาทิฏฐิ ย่อมประชุมกัน ด้วยคิดว่า "พวกเราจักเห็นประการอันแปลกของ พระสมณโคดม." ฝ่ายพวกสัมมาทิฏฐิ ย่อมประชุมกัน ด้วยคิดว่า "วันนี้ พระศาสดา จักทรงแสดงธรรมเทศนาอย่างใหญ่, พวกเรา

จักกำหนดพุทธวิสัย พุทธลีลา." ในวันรุ่งขึ้น พระศาสดา ได้เสด็จไปประตูเรือนของครหทินน์ กับภิกษุ ๕๐๐ รูป. ครหทินน์นั้น ออกจากเรือนแล้ว ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ยืนประคองอัญชลีอยู่เบื้องพระพักตร์ คิดว่า "พระเจ้าข้า อุปัฏฐากของพระองค์ บอกแก่ข้าพระองค์อย่างนี้ว่า 'ได้ยินว่า พระองค์ย่อมทรงทราบเหตุทุกอย่าง ต่างโดยเหตุที่เป็นอดีตเป็นต้น, ย่อมทรงกำหนดจิตของสัตว์ทั้งหลาย โดยอาการ ๑๖ อย่างได้, ถ้าพระองค์ทรงทราบอยู่, ขอพระองค์อย่าเสด็จเข้าไปสู่เรือนของข้าพระองค์, เพราะเมื่อพระองค์เสด็จเข้าไปแล้ว ข้าวยาคูไม่มีเลย ภัตเป็นต้นก็ไม่มี, ก็แลข้าพระองค์จักยังท่านทั้งหมด ให้ตกลงในหลุมถ่านเพลิงแล้วข่มขี่;" ครั้นคิดอย่างนั้นแล้ว จึงรับบาตรของพระศาสดา กราบทูลว่า "ขอพระผู้มีพระภาค จงเสด็จมาทางนี้" แล้วกราบทูลว่า "พระเจ้าข้า ผู้มาสู่เรือนของข้าพระองค์ รู้ธรรมเนียมแล้วมา จึงสมควร."

พระศาสดา. เราทำอย่างไร จึงควรเล่า ? ท่าน.

ครหทินน์. ในเวลาที่ภิกษุรูปหนึ่ง ๆ เข้าไปข้างหน้า นั่งแล้ว ภิกษุอื่นมาในภายหลัง จึงควร.

ได้ยินว่า ครหทินน์นั้น ได้มีความปริวิตกอย่างนี้ว่า "ภิกษุที่เหลือ เห็นภิกษุผู้ไปข้างหน้า ตกลงในหลุมถ่านเพลิงแล้ว จักไม่มา, เราจักให้ภิกษุตกลงทีละรูป ๆ เท่านั้น แล้วข่มขี่." พระศาสดา ตรัสว่า "ดีละ" แล้วเสด็จเข้าไปแต่พระองค์เดียว. ครหทินน์ ถึงหลุม

ถ่านเพลิงแล้ว ถอยออกไปยืนอยู่ กราบทูลว่า "ขอพระองค์เสด็จไปข้างหน้าเถิด พระเจ้าข้า."

[ครหทินน์เลื่อมใสพระพุทธเจ้า]

ลำดับนั้น พระศาสดา ทรงเหยียดพระบาทลงเหนือหลุมถ่านเพลิง, เสื่อลำแพน หายไปแล้ว, ดอกบัวประมาณเท่าล้อผุดขึ้นทำลายหลุมถ่านเพลิง. พระศาสดา ทรงเหยียบกลีบบัว เสด็จไปประทับนั่งลงบนพุทธอาสน์ ที่เขาปูลาดไว้. แม้ภิกษุทั้งหลาย ก็ไปนั่งบนอาสนะอย่างนั้นเหมือนกัน. ความเร่าร้อนตั้งขึ้นแต่กายของครหทินน์แล้ว. เขาไปโดยเร็ว เข้าไปหาสิริคุตต์ บอกว่า "นาย ขอท่านจงเป็นที่พึ่งของข้าพเจ้า."

สิริคุตต์. นี่ อะไรกัน ?

ครหทินน์. ข้าวยาคูหรือภัตเป็นต้น เพื่อภิกษุ ๕๐๐ รูป ไม่มีในเรือน, ข้าพเจ้าจะทำอย่างไรหนอแล ?

สิริคุตต์. ก็ท่านทำอะไรไว้ ?

ครหทินน์. ข้าพเจ้าให้คนทำหลุมใหญ่ไว้ในระหว่างเรือน ๒ หลังเต็มด้วยถ่านเพลิง ด้วยหวังว่า 'จักให้พวกภิกษุตกไปในหลุมถ่านเพลิงนั้นแล้วข่มขี่.' ทีนั้น ดอกบัวใหญ่ ผุดขึ้นทำลายหลุมถ่านเพลิงนั้น, ภิกษุทั้งหมด เหยียบกลีบบัว เดินไปนั่งบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้, บัดนี้ ข้าพเจ้าจะทำอย่างไร ?

สิริคุตต์. ท่านแสดงแก่ข้าพเจ้าเดี๋ยวนี้เองว่า 'ตุ่มข้าวยาคูเท่านี้, ตุ่มภัตเป็นต้นเท่านี้, มิใช่หรือ ?.

ครหทินน์. นั้นเทียว นาย, ตุ่มเปล่าทั้งนั้น.

สิริคุตต์. ช่างเถิด, ท่านจงไป, จงตรวจดูข้าวยาคูเป็นต้นในตุ่มเหล่านั้น.

ในขณะนั้นนั่นเอง ข้ายาคูในตุ่มทั้งหลายใด อันครหทินน์นั้นบอกแล้ว, ตุ่มเหล่านั้น เต็มด้วยข้าวยาคูแล้ว, ภัตเป็นต้น ในตุ่มเหล่าใด อันครหทินน์บอกแล้ว, ตุ่มเหล่านั้น ได้เต็มแล้วด้วยภัตเป็นต้นเทียว. เพราะได้เห็นสมบัตินั้น สรีระของครหทินน์ เต็มด้วยปีติและปราโมทย์แล้ว, จิตเลื่อมใสแล้ว. เขาอังคาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข โดยความเคารพ ใคร่จะให้ทรงทำอนุโมทนาจึงรับบาตรของพระศาสดา ผู้ทรงทำภัตกิจเสร็จแล้ว.

[สัตว์ไม่รู้คุณพระศาสนาเพราะไร้ปัญญา]

พระศาสดา เมื่อจะทรงทำอนุโมทนา ตรัสว่า "สัตว์เหล่านี้ไม่รู้คุณแห่งสาวกของเรา และแห่งพระพุทธศาสนา เพราะความไม่มีปัญญาจักษุนั่นเอง, สัตว์ผู้เว้นปัญญาจักษุ ชื่อว่าผู้มืด, ผู้มีปัญญาชื่อว่ามีจักษุ" ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

"ดอกบัวมีกลิ่นดี พึงเกิดในกองหยากเยื่อ อันบุคคลทิ้งแล้วใกล้ทางใหญ่ ดอกบัวนั้น พึงเป็นที่ชอบใจ ฉันใด, สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อ

๑. ที่แปลอย่างนั้น แปลตามนัยอรรถกถา. แต่บางท่านแปล ตตฺถ เป็นวิเสสนะ ของ สงฺการ-ธานสฺมึ.

ปุถุชนเป็นดังกองหยากเยื่อเกิดแล้ว ย่อมไพโรจน์
ล่วงซึ่งปุถุชนผู้มืดทั้งหลาย ด้วยปัญญา ฉันนั้น."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สงฺการธานสฺมึ** คือ ในที่ทิ้งหยากเยื่อ, อธิบายว่า ในกองหยากเยื่อ. สองบทว่า **อุชฺฌิตสฺมึ มหาปเถ** คือ อันบุคคลทิ้งแล้ว ใกล้ทางใหญ่. บทว่า **สุจิคนฺธํ** คือ มีกลิ่นหอม. บทว่า **มโนรมํ** มีวิเคราะห์ว่า ใจย่อมยินดีในดอกบัวนี้ เหตุนั้น ดอกบัวนั้น ชื่อว่า เป็นที่รื่นรมย์แห่งใจ. บทว่า **สงฺการภูเตสุ** คือ เป็นดังหยากเยื่อ. บทว่า **ปุถุชฺชเน** ความว่า ซึ่งโลกิยมหาชนทั้งหลาย ผู้มีชื่ออันได้แล้วอย่างนั้น เพราะยังกิเลสหนาให้เกิด.

พระผู้มีพระภาคตรัสคำนี้ไว้ว่า "ดอกบัวมีกลิ่นดี พึงเกิดในกองหยากเยื่อ อันบุคคลทิ้งแล้ว ใกล้ทางใหญ่ แม้ไม่สะอาดน่าเกลียดปฏิกูล, ดอกบัวนั้น พึงเป็นที่ชอบใจ คือ พึงเป็นของน่าใคร่ พึงใจได้แก่ พึงเป็นของควรประดิษฐานไว้เหนือกระหม่อมแห่งอิสรชนทั้งหลาย มีพระราชาและมหาอำมาตย์ของพระราชาเป็นต้น ชื่อฉันใด; สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ ภิกษุผู้ขีณาสพ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน, เมื่อปุถุชน แม้เป็นดังกองหยากเยื่อเกิดแล้ว, แม้เกิดในระหว่างแห่งมหาชน ผู้ไม่มีปัญญา ไม่มีจักษุ ย่อมไพโรจน์ล่วงด้วยกำลังแห่งปัญญาของตน เห็นโทษในกามทั้งหลาย และอานิสงส์ในการออกบวช ออกบวชแล้ว ย่อมไพโรจน์ล่วง แม้ด้วยคุณสักว่า

การบรรพชา, แม้ยก (ตน) ขึ้นสู่ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ-
วิมุตติญาณทัสสนะ ยิ่งกว่าคุณสักว่าการบรรพชานั้น ก็ย่อมไพโรจน์
คือ งามล่วง ซึ่งปุถุชนผู้มืดทั้งหลาย."

[ครหทินน์กับสิริคุตต์บรรลุโสดาปัตติผล]

ในเวลาจบเทศนา ความตรัสรู้ธรรม ได้มีแล้ว แก่สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พัน. ครหทินน์และสิริคุตต์บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว. ๒ คนนั้น หว่านทรัพย์ของตนทั้งหมดลงในพระพุทธศาสนาแล้ว. พระศาสดาได้เสด็จลุกจากอาสนะ ไปสู่วิหาร.

ภิกษุทั้งหลาย ยังกถาให้ตั้งขึ้นในโรงธรรมเวลาเย็นว่า "น่าเลื่อมใส ธรรมดาคุณของพระพุทธเจ้า น่าอัศจรรย์, ดอกบัวผุดขึ้นทำลายกองถ่านตะเคียน ชื่อเห็นปานนั้นแล้ว." พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอ ? เมื่อภิกษุทั้งหลาย กราบทูลว่า "ด้วยกถาชื่อนี้" แล้ว จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ดอกบัวผุดขึ้นแต่กองถ่านเพลิง เพื่อเราผู้เป็นพระพุทธเจ้า ในกาลบัดนี้ ไม่น่าอัศจรรย์ ในกาลก่อน ดอกบัวเหล่านั้น ก็ผุดขึ้นแล้ว เพื่อเรา แม้ผู้เป็นโพธิสัตว์เป็นไปอยู่ในประเทศญาณ," อันภิกษุเหล่านั้น ทูลอ้อนวอนว่า "ในกาลไร พระเจ้าข้า, ขอพระองค์จงตรัสบอกแก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย" ดังนี้แล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมา ตรัสขทิรังคารชาดก[๑] นี้ ให้พิสดารว่า :-

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๑๓ ตทฏฺฐกถา. ๑/๓๓๘.

"เรามีเท้าขึ้นเบื้องบน มีศีรษะลงเบื้องต่ำ จะตกสู่เหวโดยแท้ เราจักไม่ทำกรรมอันมิใช่ของพระอริยะ; เชิญท่านรับก้อนข้าวเถิด" ดังนี้แล.

เรื่องครหทินน์ จบ.

ปุปผวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๔ จบ.

๕. พาลวรรค วรรณนา

๑. เรื่องบุรุษคนใดคนหนึ่ง* [๔๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเจ้าปเสนทิโกศลและบุรุษคนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ทีฆา ชาครโต รตฺติ"** เป็นต้น.

[พระราชาประทักษิณพระนคร]

ได้ยินว่า ในวันมหรสพวันหนึ่ง พระราชา พระนามว่าปเสนทิโกศล ทรงช้างเผือกล้วนเชือกหนึ่ง ชื่อปุณฑรีกะ ซึ่งประดับประดาแล้ว ทรงทำประทักษิณพระนครด้วยอานุภาพแห่งพระราชาอันใหญ่. เมื่ออาชญาเป็นเหตุให้บุคคลลุกไป เป็นไปอยู่,[๑] มหาชนถูกราชบุรุษโบย ด้วยวัตถุมีก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้น หนีไป ก็ยังเอี้ยวคอกลับและดูอยู่นั่นแล. ได้ยินว่า ข้อนี้ เป็นผลแห่งทานที่พระราชาทั้งหลายทรงถวายดีแล้ว.

[อำนาจความรัก]

ภรรยาของทุคคตบุรุษแม้คนใดคนหนึ่ง ยืนอยู่ที่พื้นชั้นบนแห่งปราสาท ๗ ชั้น เปิดบานหน้าต่างบานหนึ่ง พอแลดูพระราชาแล้วก็หลบไป. การหลบไปของหญิงนั้น ปรากฏแก่พระราชา ราวกับว่า พระ

* พระมหาเฉย ป. ธ. ๗ วัดสัมพันธ์วงศ์ แปล. (ต่อมาเป็นพระเทพปัญญามุนี)

๑. หมายความว่า ตำรวจกำลังทำการขับไล่คนไม่ยืนแกะกะทางเสด็จ.

จันทร์เพ็ญเข้าไปสู่กลีบเมฆ. ท้าวเธอ ทรงมีพระหฤทัยปฏิพัทธ์ใน หญิงนั้น เป็นประหนึ่งว่า ถึงอาการพลัดตกจากคอช้าง ทรงรีบ กระทำประทักษิณพระนครแล้ว เสด็จเข้าสู่ภายในพระราชวัง ตรัส กะอำมาตย์คนสนิทนายหนึ่งว่า "ปราสาทที่เราแลดูในที่โน้น เธอ เห็นไหม ?"

อำมาตย์. เห็น พระเจ้าข้า.

พระราชา. เธอได้เห็นหญิงคนหนึ่งในปราสาทนั้นไหม ?

อำมาตย์. ได้เห็น พระเจ้าข้า.

พระราชา. เธอจงไป, จงรู้ความที่หญิงนั้น มีสามีหรือไม่มีสามี.

อำมาตย์นั้นไปแล้ว ทราบความที่หญิงนั้นมีสามี จึงมากราบ ทูลแก่พระราชาว่า "หญิงนั้นมีสามี." ทีนั้น เมื่อพระราชา ตรัสว่า "ถ้ากระนั้น เธอจงเรียกสามีของหญิงนั้นมา," อำมาตย์นั้น ไปพูดว่า "มานี่แน่ะ นาย, พระราชารับสั่งหาท่าน." บุรุษนั้นคิดว่า "อัน ภัยพึงบังเกิดขึ้นแก่เรา เพราะอาศัยภรรยา" เมื่อไม่อาจจะขัดขืน พระราชอาญา จึงได้ไปถวายบังคมพระราชา ยืนอยู่แล้ว. ขณะนั้น พระราชา ตรัสกะบุรุษนั้นว่า "เธอจงบำรุงเรา."

บุรุษ. ข้าแต่สมมติเทพ อย่าเลย, ข้าพระองค์ ทำการงาน ของตน ถวายส่วยแด่พระองค์อยู่, การเลี้ยงชีพนั้นแล จงมีแก่ ข้าพระองค์เถิด.

พระราชา ตรัสว่า "เราไม่มีความต้องการด้วยส่วยของเธอ, จำเดิม

แต่วันนี้ไป เธอจงบำรุงเรา" แล้วให้พระราชทานโล่และอาวุธแก่บุรุษนั้น.

ได้ยินว่า พระราชา ได้ทรงดำริอย่างนี้ว่า "เราจักยกโทษบางอย่างของเขาขึ้นแล้วฆ่าเสีย ริบเอาภรรยา." ทีนั้น เขากลัวแต่มรณภัย เป็นผู้ไม่ประมาท บำรุงพระราชานั้นแล้ว. พระราชาไม่ทรงเห็นชอง (โทษ) แห่งบุรุษนั้น เมื่อความเร่าร้อนเพราะกามเจริญอยู่. ทรงดำริว่า "เราจะยกโทษของบุรุษนั้นขึ้น สักอย่างหนึ่ง แล้วลงราชอาญา" จึงรับสั่งให้เรียกบุรุษนั้นมาแล้ว ตรัสอย่างนี้ว่า "ผู้เจริญ เธอจงไปจากที่นี้สู่ที่ชื่อโน้น แห่งแม่น้ำในที่สุดประมาณ ๕ โยชน์ นำเอาดอกโกมุทดอกอุบลและดินสีอรุณมา (ให้ทัน) ในเวลาเราอาบน้ำในเวลาเย็น, ถ้าเธอไม่พึงมาในขณะนั้น, เราจักลงอาญาแต่เธอ."

[ความลำบากในราชสำนัก]

ได้ยินว่า เสวก (ผู้เข้าเฝ้า) ลำบากกว่าทาสแม้ทั้ง ๔. จริงอยู่ทาสทั้งหลาย มีทาสที่เขาไถ่มาด้วยทรัพย์เป็นต้น ยังได้เพื่อจะพูดว่า "ผมปวดศีรษะ, ผมปวดหลัง" แล้วพันผ่อน.

คำที่ทาสทั้งหลายกล่าวแล้วได้พักผ่อนนั้น ย่อมไม่มีแก่เสวก, เสวกควรทำการงานตามรับสั่งเท่านั้น; เพราะเหตุนั้น บุรุษนั้น คิดอยู่ว่า "เราต้องไปเป็นแน่แท้, ชื่อว่าดินสีอรุณกับดอกโกมุทและดอกอุบล ย่อมเกิดในภพแห่งนาค, เราจักได้ที่ไหน ?" กลัวแต่มรณภัย ไปเรือนแล้ว กล่าวว่า "หล่อน ภัตสำหรับฉันสำเร็จแล้ว

หรือ ?" ภรรยา กล่าวว่า "ยังตั้งอยู่บนเตา นาย." เขาไม่อาจจะรออยู่ จนกว่าภรรยาจะปลงภัตลงได้ จึงให้ภรรยาเอากระบวยตักน้ำข้าวเท (ปนกับ) ข้าวที่แฉะนั้นเอง ลงในกระเช้าพร้อมด้วยกับตามแต่จะได้ ถือเอาแล้ว เดินดุ่มไปแล้วสิ้นทางโยชน์หนึ่ง.

เมื่อเขากำลังเดินไปนั่นแหละ ภัตได้สุกแล้ว. เขาแบ่งภัตไว้หน่อยหนึ่ง กระทำไม่ให้เป็นเดนบริโภคอยู่ พบคนเดินทางคนหนึ่ง จึงกล่าวว่า "ภัตหน่อยหนึ่งเท่านั้น ฉันแบ่งออกกระทำไม่ให้เป็นเดนมีอยู่, เธอจงรับไปบริโภคเถิด นาย." เขารับไปบริโภคแล้ว. แม่บุรุษนอกนี้ บริโภคแล้ว ก็โปรยภัตลงในน้ำกำมือหนึ่ง บ้วนปากแล้ว ประกาศขึ้น ๓ ครั้งด้วยเสียงอันดังว่า "ขอพวกนาค ครุฑและเทวดา ผู้สิงอยู่ในประเทศแห่งแม่น้ำนี้ จงฟังคำของข้าพเจ้า; พระราชาทรงปรารถนาจะลงอาชญาแก่ข้าพเจ้า ทรงบังคับข้าพเจ้าว่า "เธอจงนำเอาดินสีอรุณกับดอกโกมุทและดอกอุบลมา," ก็ภัตที่ข้าพเจ้าให้แก่มนุษย์เดินทางแล้ว, ทานที่ข้าพเจ้าให้แล้วนั้น มีอานิสงส์ตั้งพัน, ภัตที่ข้าพเจ้าให้แก่ปลาทั้งหลายในน้ำ, ทานที่ข้าพเจ้าให้นั้นมีอานิสงส์ตั้งร้อย, ข้าพเจ้าให้ผลบุญประมาณเท่านี้ ให้เป็นส่วนบุญแก่ท่านทั้งหลาย; ท่านทั้งหลายจงนำดินสีอรุณกับดอกโกมุทและดอกอุบลมาให้แก่ข้าพเจ้าเถิด."

พระยานาค ผู้อาศัยอยู่ในประเทศนั้น ได้ยินเสียงนั้น จึงไปสู่สำนักบุรุษนั้น ด้วยเพศแห่งคนแก่ กล่าวว่า "ท่านพูดอะไร ? บุรุษนั้น จึงกล่าวซ้ำอย่างนั้นนั่นแหละ, เมื่อพระยานาค กล่าวว่า "ท่าน

จงให้ส่วนบุญนั้นแก่เรา," จึงกล่าวว่า "เราให้ นาย" เมื่อพระยานาค กล่าวแม้อีกว่า "ท่านจงให้," ก็กล่าว (ยืนคำ) ว่า "เราให้นาย." พระยานาคนั้น ให้นำส่วนบุญมาอย่างนั้นสิ้น ๒-๓ คราวแล้ว จึงได้ให้ดินสีอรุณกับดอกโกมุทและดอกอุบล (แก่บุรุษนั้น).

ฝ่ายพระราชา ทรงดำริว่า "ธรรมดามนุษย์ทั้งหลาย มีมนต์มาก, ถ้าบุรุษนั้น พึงได้ (ของนั้น) ด้วยอุบายบางอย่างไซร้, กิจของเราก็ไม่พึงสำเร็จ," ท้าวเธอรับสั่งให้ปิดประตู (เมือง) เสียแต่วันทีเดียว แล้วให้นำลูกดาลไปยังสำนักของพระองค์.

บุรุษแม้นอกนี้ มาทันในเวลาพระราชาทรงสรงสนานเหมือนกัน เมื่อไม่ได้ประตู จึงเรียกคนยามประตู กล่าวว่า "ท่านจงเปิดประตู." คนยามประตูกล่าวว่า "เราไม่อาจจะเปิดได้, พระราชารับสั่งให้นำลูกดาลไปสู่พระราชมนเทียรแต่กาลยังวันทีเดียว." บุรุษนั้น แม้บอกว่า "เราเป็นราชทูต, ท่านจงเปิดประตู" เมื่อไม่ได้ประตู จึงคิดว่า "บัดนี้ เราจะไม่มีชีวิต, เราจักทำอย่างไรหนอแล ?" แล้วโยนก้อนดินไปที่ธรณีประตูข้างบน แขวนดอกไม้ไว้บนธรณีประตูนั้น ตะโกนร้องขึ้น ๓ ครั้งว่า "ชาวพระนคร ผู้เจริญทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลาย จงรู้ความที่กิจอันข้าพเจ้ากระทำตามรับสั่งของพระราชาแล้วเถิด; พระราชาทรงใคร่จะยังเราให้พินาศ ด้วยเหตุไม่สมควร" แล้วคิดอยู่ว่า "เราจักไปที่ไหนหนอแล ? ได้ทำความตกลงใจว่า "ธรรมดาภิกษุทั้งหลาย มีใจอ่อนโยน, เราจักไปสู่วิหารแล้วนอน." ธรรมดาสัตว์เหล่านี้ ในเวลาได้รับสุข ไม่ทราบ

แม้ความที่ภิกษุทั้งหลายมีอยู่ พอถูกทุกข์ครอบงำ จึงปรารถนาจะไปวิหาร; เพราะเหตุนั้น แม้บุรุษนั้น ก็คิดว่า "ที่พึ่งอย่างอื่นของเราไม่มี" จึงไปยังวิหาร นอนอยู่ในที่สำราญแห่งหนึ่ง แม้เมื่อพระราชา ไม่ได้การหลับอยู่ตลอดราตรี ทรงรำพึงถึงหญิงอยู่, ความรุ่มร้อนเพราะกามเกิดขึ้นแล้ว. ท้าวเธอทรงคิดว่า "ในขณะที่ราตรีสว่างแล้วนั่นแหละ เราจักให้ฆ่าบุรุษนั้นเสีย แล้วให้นำเอาหญิงนั้นมา."

[เรื่องของเปรตผู้กล่าวอักษร ทุ. ส. น. โส.]

ในขณะนั้นนั่นแล บุรุษ ๔ คนที่เกิด ในนรกชื่อโลหกุมภี ซึ่งลึกได้ ๖๐ โยชน์ ถูกไฟนรกไหม้กลิ้งไปมาอยู่ ดุจข้าวสารในหม้อที่กำลังเดือดพล่าน (จมลงไป) ถึงพื้นภายใต้ ๓ หมื่นปีแล้ว (ลอดขึ้นมา) ถึงที่ขอบปากอีกโดย ๓ หมื่นปีอีก. สัตว์นรกเหลานั้น ยกศีรษะขึ้นและดูกันและกันแล้ว ปรารถนาเพื่อจะกล่าวคาถาตนละคาถา (แต่) ไม่อาจจะกล่าวได้ จึงกล่าวอักษรตนและอักษร แล้วหมุนกลับไปสู่โลหกุมภีอย่างเดิม.

พระราชา เมื่อไม่ทรงได้การหลับ ได้ยินเสียงนั้นในระหว่างแห่งมัชฌิมยาม ทรงหวาดหวั่น มีพระทัยสะดุ้ง ทรงดำริว่า "อันตรายแห่งชีวิต จักมีแก่เราหรือหนอ ? หรือจักมีแก่พระอัครมเหสี, หรือราชสมบัติของเราจักพินาศ ?," ไม่อาจหลับพระเนตรทั้ง ๒ ได้ตลอดคืนยังรุ่ง. พอเวลาอรุณขึ้น ท้าวเธอรับสั่งให้หาปุโรหิตมาแล้ว ตรัสว่า "อาจารย์ เสียงที่น่ากลัวอย่างใหญ่ เราได้ยินในระหว่างแห่งมัชฌิมยาม.

เราไม่ทราบว่า 'อันตรายจักมีแก่ราชสมบัติ หรือแก่พระมเหสี แก่เรา หรือแก่ใคร ?' เพราะเหตุนั้น เราจึงให้เชิญท่านมา."

[พราหมณ์โง่ให้พระราชาบูชายัญ]

ปุโรหิต. ข้าแต่มหาราช เสียงที่พระองค์ทรงสดับอย่างไร ?

ราชา. อาจารย์ เราได้ยินเสียงเหล่านี้ว่า 'ทุ. ส. น. โส.' ท่านจงใคร่ครวญผลสำเร็จแห่งเสียงเหล่านี้ดู.

เหตุอะไร ๆ ย่อมไม่ปรากฏแก่พราหมณ์ ราวกะเข้าไปสู่ที่มืดใหญ่. ปุโรหิตนั้นกลัวว่า "ก็เมื่อเราทูลว่า 'ข้าพระองค์ไม่ทราบ' ดังนี้ ลาภสักการะของเราจักเสื่อม" จึงทูลว่า "ข้าแต่มหาราช เหตุนี้หนัก."

ราชา. เหตุอะไร ? อาจารย์.

ปุโรหิต. อันตรายแห่งชีวิต จะปรากฏแก่พระองค์.

พระราชาทรงหวาดหวั่นตั้ง ๒ เท่า ตรัสว่า "อาจารย์ เหตุเครื่องบำบัดอะไร ๆ มีอยู่หรือ ?"

ปุโรหิต. มีอยู่มหาราช, พระองค์อย่าทรงหวาดหวั่นเลย, ข้าพระองค์รู้พระเวท ๓[๑].

ราชา. เราได้อะไรเล่า ? จึงจะควร.

ปุโรหิต. ขอเดชะ พระองค์ทรงบูชายัญ มีสัตว์อย่างละ ๑๐๐ ทุกอย่างแล้ว จักได้ชีวิต.

ราชา. ได้อะไร ? จึงควร

๑. เวท ๓ คือ อิรุพเพท เป็นคัมภีร์มีคาถากล่าวถึงชื่อเทวดาและอ้อนวอนขอให้ช่วยกำจัดภัยต่าง ๆ ๑ ยชุพเพท เป็นคัมภีร์กล่าวถึงพิธีการบูชายัญ เช่น เช่นสรวงต่าง ๆ ๑ สามเพท เป็นคัมภีร์กล่าวถึงอุบายชนะศึก ๑.

ปุโรหิตนั้น เมื่อจะให้จับปาณชาติชนิดหนึ่ง ๆ ให้ได้ชนิดละ ๑๐๐ อย่างนี้ คือ ช้าง ๑๐๐ ม้า ๑๐๐ โคอุสภะ ๑๐๐ แม่โคนม ๑๐๐ แพะ ๑๐๐ แกะ ๑๐๐ ไก่ ๑๐๐ สุกร ๑๐๐ เด็กชาย ๑๐๐ เด็กหญิง ๑๐๐, จึงคิดว่า "ถ้าเราจักให้จับเอาแต่จำพวกเนื้อเท่านั้น, ชนทั้งหลายก็จะพูดว่า 'ปุโรหิต ให้จับเอาแต่สัตว์ที่เป็นของกินได้สำหรับตนเท่านั้น;" เพราะเหตุนั้น จึงให้จับทั้งพวก ช้าง ม้า และมนุษย์ (ด้วย). พระราชาทรงดำริว่า "ความเป็นอยู่ของเรานั่นแหละเป็นลาภของเรา" จึงตรัสว่า "ท่านจงจับสัตว์ทุกชนิดเร็ว." พวกมนุษย์ผู้ที่ได้รับสั่ง ก็จับเอามากเกินประมาณ.

[บาลีโกสลสังยุตต์]

จริงอยู่ พระธรรมสังคาหกาจารย์ กล่าวแม้คำนี้ไว้ในโกสลสังยุตต์ว่า "ก็โดยสมัยนั้นแล ยัญใหญ่เป็นอาการปรากฏเฉพาะแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลแล้ว, โคอุสภะ ๕๐๐ ลูกโคผู้ ๕๐๐ ลูกโคตัวเมีย ๕๐๐ แพะ ๕๐๐ แกะ๕๐๐ ถูกนำเข้าไปหาหลักแล้ว เพื่อประโยชน์แก่ยัญ, สัตว์เหล่านั้นแม้ใด คือทาสก็ดี, ทาสีก็ดี, คนใช้ก็ดี, กรรมกรก็ดี, ย่อมมีเพื่อยัญนั้น, สัตว์แม้เหล่านั้น ถูกเขาคุกคามด้วยอาชญา ถูกภัยคุกคามแล้ว มีหน้าชุ่มด้วยน้ำตา ร้องไห้ กระทำบริกรรม (คร่ำครวญ) อยู่."

[พระนางมัลลิกาทรงเปลื้องทุกข์ของสัตว์]

มหาชน คร่ำครวญอยู่เพื่อประโยชน์แก่หมู่ญาติของตน ๆ ได้

๑. สํ. ส. ๑๕/๑๐๙.

ร้องเสียงดังแล้ว; เสียงนั้น ได้เป็นราวกะว่าเสียงถล่มแห่งมหาปฐพี. ครั้งนั้น พระนางมัลลิกาเทวี ทรงสดับเสียงนั้นแล้ว เสด็จไปสู่ราชสำนัก ทูลถามว่า "ข้าแต่มหาราช เพราะเหตุไรหนอแล ? พระอินทรีย์ของพระองค์ไม่เป็นปกติ, พระองค์ย่อมทรงปรากฏดุจมีพระรูปอิดโรย."

ราชา. ประโยชน์อะไรของเธอเล่า ? มัลลิกา, เธอไม่รู้อสรพิษเลื้อยอยู่ในที่ใกล้หูของเราหรือ ?

มัลลิกา. นั่นเหตุอะไร ? พระเจ้าข้า.

ราชา. ในส่วนราตรี เราได้ยินเสียงชื่อเห็นปานนี้, เราจึงถามปุโรหิต ได้สดับว่า 'อันตรายแห่งชีวิตย่อมปรากฏแก่พระองค์, พระองค์ทรงบูชายัญ มีสัตว์ชนิดละ ๑๐๐ ทุกชนิดแล้ว จักได้ชีวิต' เราจึงคิดว่า 'ความเป็นอยู่ของเรานั่นแหละ เป็นลาภของเรา' จึงสั่งให้จับสัตว์เหล่านี้ไว้แล้ว.

พระนางมัลลิกาเทวี ทูลว่า "ข้าแต่มหาราช พระองค์เป็นคนอันธพาล; ทรงมีภักษามาก พระองค์ย่อมเสวยโภชนะอันหุงด้วยข้าวตั้งทะมาน มีสูปะและพยัญชนะหลาก ๆ หลายอย่าง, พระองค์ทรงราชย์ในแคว้นทั้ง ๒ ก็จริง, แต่พระปัญญาของพระองค์ยังเขลา."

ราชา. เพราะเหตุไร ? เธอจึงพูดอย่างนั้น.

มัลลิกา. การได้ชีวิตของคนอื่น เพราะการตามของคนอื่น พระองค์เคยเห็น ณ ที่ไหน ? เพราะเหตุไร พระองค์จึงทรงเชื่อถ้อยคำของพราหมณ์ผู้อันพาลแล้ว โยนทุกข์ไปในเบื้องบนขอมหาชนเล่า ? พระศาสดา ผู้เป็นอัครบุคคลของโลกทั้งเทวโลก มีพระญาณ

ไม่ขัดข้องในกาลทั้งหลายมีอดีตกาลเป็นต้น ประทับอยู่ในพระวิหารใกล้เคียง, พระองค์ทูลถามพระศาสดานั้นแล้ว จงทรงกระทำตามพระโอวาทของพระองค์เถิด.

ครั้งนั้นแล พระราชา เสด็จไปวิหารกับพระนางมัลลิกา ด้วยยานเบา ถูกมรณภัยคุกคามแล้ว ไม่อาจจะทูลอะไร ๆ ได้ ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ประทับนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. ลำดับนั้น พระ-ศาสดาทรงทักทายพระราชานั้นก่อนว่า "เชิญเถิด มหาบพิตร พระองค์เสด็จมาจากไหนแต่ยังวันนักเล่า ?" พระราชาแม้นั้น ก็ทรงนั่งนิ่งเงียบเสีย. ลำดับนั้น พระนางมัลลิกา กราบทูลแด่พระผู้มี-พระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้ทราบว่า พระราชาทรงสดับเสียง (ประหลาด) ในระหว่างแห่งมัชฌิมยาม, เมื่อเช่นนั้นท้าวเธอจึงทรงบอกเหตุนั้นแก่ปุโรหิต, ปุโรหิต กราบทูลว่า 'อันตรายแห่งชีวิตจักมีแก่พระองค์, เมื่อพระองค์จับสัตว์อย่างละ ๑๐๐ ทุกชนิด บูชายัญด้วยโลหิตในคอของสัตว์เหล่านั้น เพื่อประโยชน์แก่อันขจัดอันตรายนั้น, พระองค์จักได้ชีวิต,' พระราชาให้จับสัตว์ไว้เป็นอันมาก; เพราะเหตุนั้นหม่อนฉันจึงนำพระราชามา ณ ที่นี้."

พระศาสดา. ได้ยินว่า อย่างนั้นหรือ ? มหาบพิตร.

ราชา. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เสียง พระองค์ทรงสดับแล้ว อย่างไร ?

พระราชานั้น ทูลโดยทำนองที่พระองค์สดับแล้ว. แสงสว่างเป็นอันเดียวได้ปรากฏแด่พระตถาคต เพราะทรงสดับเนื้อความนั้น. ลำดับ

นั้น พระศาสดา ตรัสกะพระราชานั้นว่า "พระองค์อย่างทรงหวาดหวั่นเลย มหาบพิตร, อันตรายไม่มีแก่พระองค์, สัตว์ทั้งหลายผู้มีกรรมลามก เมื่อกระทำทุกข์ของตน ๆ ให้แจ้ง จึงกล่าวอย่างนี้." พระราชา ทูลว่า "ก็กรรมอะไร ? อันสัตว์เหล่านั้นกระทำไว้ พระเจ้าข้า."

[พระศาสดาทรงแสดงโทษปรทาริกกรรม]

พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดงกรรมของสัตว์นรกเหล่านั้น จึงตรัสว่า "ถ้ากระนั้น พระองค์จงทรงสดับ มหาบพิตร" แล้วทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัส) ว่า :-

"ในอดีตกาล เมื่อมนุษย์มีอายุ ๒ หมื่นปี, พระผู้มีพระภาคพระนามว่า กัสสป อุบัติขึ้นในโลก เสด็จเที่ยวจาริกไปกับด้วยพระขีณาสพ ๒ หมื่น ได้เสด็จถึงกรุงพาราณสี. ชาวกรุงพาราณสี ๒ คนบ้าง ๓ คนบ้าง มากกว่าบ้าง รวมเป็นพวกเดียวกัน ยังอาคันตุกทานให้เป็นไปแล้ว. ในกาลนั้น ในกรุงพาราณสีได้มีเศรษฐีบุตร ๔ คน มีสมบัติ ๔๐ โกฏิ เป็นสหายกัน เศรษฐีบุตรเหล่านั้น ปรึกษากันว่า "ในเรือนของพวกเรามีทรัพย์มาก, พวกเราจะกระทำอะไรด้วยทรัพย์นั้น."

เมื่อพระพุทธเจ้าเห็นปานนั้น เสด็จเที่ยวจาริกไปอยู่ บรรดาเศรษฐีบุตรเหล่านั้น มิได้กล่าวว่า "พวกเราจักถวายทาน, จักกระทำบุชา, จักรักษาศีล," คนหนึ่งกล่าวอย่างนี้ก่อนว่า "พวกเราดื่มสุราที่เข้ม เคี้ยวกินเนื้อที่มีรสอร่อย จักเที่ยวไป, ชีวิตนี้ของพวกเราจักมีผล."

อีกคนหนึ่ง กล่าวอย่างนี้ว่า "พวกเราจักบริโภคภัตแห่งข้าวสาร แห่งข้าวสาลีมีกลิ่นหอมที่เก็บค้างไว้ ๓ ปี ด้วยรสเลิศต่าง ๆ เที่ยวไป."

อีกคนหนึ่ง กล่าวอย่างนี้ว่า "พวกเราจักให้เขาทอดของควรเคี้ยวแปลก ๆ มีประการต่าง ๆ เคี้ยวกินเที่ยวไป."

อีกคนหนึ่ง กล่าวอย่างนี้ว่า "แน่ะเพื่อน พวกเราจักไม่กระทำกิจอะไร ๆ แม้อย่างอื่น, หญิงทั้งหลาย เมื่อเรากล่าวว่า 'จักให้ทรัพย์,' ชื่อว่าไม่ปรารถนา ย่อมไม่มี; เพราะเหตุนั้น พวกเรารวบรวมทรัพย์ไว้แล้ว จักประเล้าประโลม (หญิง) ทำปรทาริกกรรม (การประพฤติผิดในภรรยาของชายอื่น)."

เศรษฐีบุตรทั้งหมด รับคำว่า "ดีละ ๆ " ได้ตั้งอยู่ในถ้อยคำของคนที่ ๔ นั้น. จำเดิมแต่นั้นมา เศรษฐีบุตรเหล่านั้น ส่งทรัพย์ไปเพื่อ (บำเรอ) หญิงที่มีรูปงาม กระทำปรทาริกกรรมตลอด ๒ หมื่นปี กระทำกาละแล้ว บังเกิดในเวจีมหานรก.

เศรษฐีบุตรเหล่านั้น ไหม้แล้วในนรกสิ้นพุทธันดรหนึ่ง กระทำกาละในนรกนั้น ด้วยเศษผลกรรม ก็เกิดในโลหกุมภีนรก (อันลึก) ๖๐ โยชน์ (จมลง) ถึงพื้นภายใต้ ๓ หมื่นปี (ลอยขึ้นมา) ถึงปากหม้อโดย ๓ หมื่นปีอีก เป็นผู้ใคร่จะกล่าวคาถาตนละคาถา (แต่) ไม่อาจจะกล่าวได้ กล่าวตนละอักษรแล้ว ก็หมุนกลับเข้าไปสู่หม้ออย่างเดิมอีก, พระองค์จงบอก มหาบพิตร, พระองค์ได้สดับเสียงชื่ออย่างไร ? ทีแรก."

พระราชา. เสียงว่า ทุ. พระเจ้าข้า.

พระศาสดา เมื่อจะทรงแสดงคาถาที่สัตว์นรกนั้น กล่าวไม่เต็ม ทำให้เต็ม จึงตรัสอย่างนี้ว่า :-

"เราทั้งหลายเหล่าใด[๑] เมื่อโภคะทั้งหลาย
มีอยู่ ไม่ได้ถวายทาน, ไม่ได้ทำที่พึ่งแก่ตน,
พวกเราเหล่านั้น จัดว่ามีชีวิตอยู่ชั่วช้าแล้ว."

ลำดับนั้น พระศาสดา ครั้นทรงประกาศเนื้อความแห่งคาถานี้ แก่พระราชาแล้ว จึงตรัสถามว่า "มหาบพิตร เสียงที่ ๒, เสียงที่ ๓. เสียงที่ ๔, พระองค์ได้สดับอย่างไร ?" เมื่อพระราชาทูลว่า "ชื่ออย่างนี้ พระเจ้าข้า" เมื่อจะทรงยังอรรถที่เหลือให้บริบูรณ์ จึงตรัส (คาถา) ว่า :-

"เมื่อเราทั้งหลาย ถูกไฟไหม้อยู่ในนรก ครบ ๖
หมื่นปี โดยประการทั้งปวง, เมื่อไร ที่สุดจัก
ปรากฏ ? ผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย ที่สุดย่อมไม่มี,
ที่สุดจักมีแต่ที่ไหน ? ที่สุดจะไม่ปรากฏ. เพราะ
ว่า กรรมชั่ว อันเราและท่านได้กระทำไว้แล้ว
ในกาลนั้น. เรานั้นไปจากที่นี่แล้ว ได้กำเนิด
เป็นมนุษย์ จักเป็นผู้รู้ถ้อยคำที่ยาจกกล่าว ถึง
พร้อมด้วยศีล ทำกุศลให้มากแน่.[๒]"

พระศาสดา ครั้นตรัสคาถาเหล่านี้โดยลำดับ ประกาศเนื้อความ แล้ว จึงตรัสว่า "มหาบพิตร ชนทั้ง ๔ นั้น ปรารถนาจะกล่าวคาถา

๑. ปาฐะว่า เยสนฺโน ฯ เยสํโน เป็น ฉกฺขีปจฺจตฺตตฺถ ฯ ลางปาฐะว่า เย สนฺเต ก็มี ฯ
๒. ขุ. เปต. ๒๖/๒๕๗.

ตนละคาถา เมื่อไม่อาจจะกล่าวได้ กล่าวตนละอักษรเท่านั้น แล้วเข้าไปสู่โลกกุมภีนั้นนั่นแลอีก ด้วยประการฉะนี้แล."

ได้ยินว่า จำเดิมแต่กาลแห่งเสียงนั้น อันพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสดับแล้ว ชนเหล่านั้น พลัดลงไป ณ ภายใต้อย่างเดิม แม้จนวันนี้ก็ยังไม่ล่วงหนึ่งพันปี. ความสังเวชใหญ่ ได้เกิดขึ้นแก่พระราชา เพราะทรงสดับเทศนานั้น. ท้าวเธอทรงดำริว่า "ชื่อว่าปรทาริกรรมนี้หนักหนอ, ได้ยินว่า ชนทั้ง ๔ ไหม้แล้วในอเวจีนรก ตลอดพุทธันดรหนึ่ง จุติจากอเวจีนรกนั้นแล้ว เกิดในโลหกุมภี อันลึก ๖๐ โยชน์ไหม้แล้วในโลหกุมภีนั้น[๑] ถึง ๖ หมื่นปี, แม้อย่างนี้ กาลเป็นที่พ้นจากทุกข์ของชนเหล่านั้น ยังไม่ปรากฏ; แม้เราทำความเยื่อใยในภรรยาของชายอื่น ไม่ได้หลับตลอดคืนยังรุ่ง, บัดนี้ จำเดิมแต่นี้ไปเราจักไม่ผูกความพอในในภรรยาของชายอื่นละ" จึงกราบทูลพระ-ตถาคตว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทราบความที่แห่งราตรีนานในวันนี้."

ฝ่ายบุรุษนั้น นั่งอยู่ในที่นั้นนั่นแหละ ฟังถ้อยคำนั้นแล้ว คิดว่า "ปัจจัยมีกำลัง เราได้แล้ว" จึงกราบทูลพระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระราชา ทรงทราบความที่แห่งราตรีนาน ในวันนี้ก่อน, ส่วนข้าพระองค์เองได้ทราบความที่แห่งโยชน์ไกลในวันวาน."

พระศาสดา ทรงเทียบเคียงถ้อยคำของคนแม้ทั้ง ๒ แล้ว ตรัสว่า

๑. คำว่า อฏฺฐ----สี. ม. ยุ. เป็น ตตฺถ----

"ราตรีของคนบางคนย่อมเป็นเวลานาน, โยชน์ของคนบางคนเป็นของไกล, ส่วนสงสารของคนพาลย่อมเป็นสภาพยาว" เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ราตรีของคนผู้ตื่นอยู่ นาน, โยชน์ของคน
ล้าแล้ว ไกล, สงสารของคนพาลทั้งหลาย
ผู้ไม่รู้อยู่ซึ่งสัทธรรม ย่อมยาว."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทีฆา** เป็นต้น ความว่า ชื่อว่าราตรีนี้มีเพียง ๓ ยามเท่านั้น, แต่สำหรับผู้ตื่นอยู่ อยู่ข้างนาน คือว่า ย่อมปรากฏเป็นราวกะว่า ๒ เท่า ๓ เท่า; บุคคลผู้เกียจคร้านมาก ทำตนให้เป็นเหยื่อของหมู่เรือด นอนกลิ้งเกือกอยู่ตลอดจนพระอาทิตย์ขึ้นก็ดี ผู้เสพกาม บริโภคโภชนะที่ดีแล้ว นอนอยู่บนที่นอนอันเป็นสิริก็ดี ย่อมไม่รู้ความที่ราตรีนั้นนาน, ส่วนพระโยคาวจร ผู้เริ่มตั้งความเพียรตลอดคืนยังรุ่งก็ดี พระธรรมกถึก แสดงพระธรรมกถาตลอดคืนยังรุ่งก็ดี บุคคลผู้นั่งฟังธรรมอยู่ในที่ใกล้อาสนะตลอดคืนยังรุ่งก็ดี ผู้ที่ถูกโรคทั้งหลาย มีโรคในศีรษะเป็นต้นถูกต้องแล้ว หรือผู้ถึงทุกข์ มีการตัดมือและเท้าเป็นต้น ถูกเวทนาครอบงำก็ดี คนเดินทางไกล เดินทางตลอดคืนก็ดี ย่อมรู้ความที่ราตรีนั้นนาน.

บทว่า **โยชนํ** เป็นต้น ความว่า แม้โยชน์ก็มีเพียง ๔ คาวุตเท่านั้น, แต่สำหรับผู้ล้าแล้ว คือผู้บอบช้ำแล้ว อยู่ข้างไกล คือว่า ย่อมปรากฏเป็นราวกะว่า ๒ เท่า ๓ เท่า. จริงอยู่ คนเดิมทางตลอดทั้งวัน

ล้าแล้ว พบคนเดินสวนทางมา ถามว่า "บ้านข้างหน้าไกลเท่าไร ?" เมื่อเขาบอกว่า "โยชน์หนึ่ง," ไปได้หน่อยหนึ่ง ก็ถามคนแม้อื่นอีก, แม้เมื่อคนอื่นนั้นบอกว่า "โยชน์หนึ่ง," ไปได้หน่อยหนึ่งอีก ก็ถามแม้คนอื่นอีก, แม้เขาก็กล่าวว่า "โยชน์หนึ่ง," คนเหล่านั้น ถูกคนผู้เดินทางนั้นถามแล้ว ๆ ก็บอกว่า "โยชน์หนึ่ง," เขาคิดว่า "โยชน์นี้ ไกลจริงหนอ" ย่อมสำคัญโยชน์หนึ่งเป็นราวกับว่า ๒-๓ โยชน์.

บทว่า **พาลานํ** เป็นต้น ความว่า ส่วนสงสารของชนพาลทั้งหลายผู้ไม่รู้ประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า คือผู้ไม่อาจเพื่อกระทำที่สุดแห่งสังสารวัฏ, ผู้ไม่รู้แจ้งสัทธรรม อันต่างด้วยธรรม มีโพธิปักขิยธรรม ๓๗ เป็นต้น ที่พระอริยเจ้าทั้งหลายรู้แล้วกระทำที่สุดแห่งสงสารได้ ย่อมชื่อว่ายาว. แท้จริง สงสารนั้น ชื่อว่ายาว ตามธรรมดาของตนเอง. สมจริงดังพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า[๑] "ภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้มีที่สุดอันใคร ๆ ไปตามไม่รู้แล้ว, เบื้องต้นเบื้องปลาย (แห่งสงสารนั้น) ย่อมไม่ปรากฏ." แต่สำหรับชนพาลทั้งหลาย ผู้ไม่สามารถจะทำที่สุดได้ ย่อมยาวแท้ทีเดียว.

ในกาลจบเทศนา บุรุษนั้น บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว, ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก ก็บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น, เทศนามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

พระราชาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กำลังเสด็จไป รับสั่งให้

๑. สํ. นิทาน. ๑๖/๒๑๒.

ปล่อยสัตว์เหล่านั้น จากเครื่องจองจำแล้ว. บรรดามนุษย์และสัตว์เหล่านั้น หญิงและชายทั้งหลาย พ้นจากเครื่องผูก สนานศีรษะแล้วไปสู่เรือนของตน ๆ กล่าวสรรเสริญพระคุณแห่งพระนางมัลลิกาว่า "เราทั้งหลายได้ชีวิตเพราะอาศัยพระเทวีองค์ใด, ขอพระนางมัลลิกาเทวีพระองค์นั้น ผู้เป็นพระแม่เจ้าของเราทั้งหลาย จงทรงพระชนม์อยู่ตลอดกาลนานเทอญ."

ในเวลาเย็น ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า "น่าสรรเสริญ ! พระนางมัลลิกานี้ฉลาดหนอ ทรงอาศัยพระปัญญาของพระองค์ได้ให้ชีวิตทานแก่ชนมีประมาณเท่านี้แล้ว."

[พระนางมัลลิกาเคยช่วยทุกข์คนในชาติก่อน]

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เธอทั้งหลาย นั่งประชุมกันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ด้วยถ้อยคำชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พระนางมัลลิกา ทรงอาศัยพระปัญญาของตน ให้ชีวิตทานแก่มหาชนในบัดนี้เท่านั้นหามิได้, ถึงในกาลก่อน พระนางก็ได้ให้แล้วเหมือนกัน" เมื่อจะทรงประกาศความนั้น จึงทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัส) ว่า :-

"ในอดีตกาล โอรสของพระเจ้าพาราณสีเข้าไปสู่ต้นไทรต้นหนึ่งแล้ว ทรงอ้อนวอนเทวดาผู้เกิด ณ ต้นไทรนั้นว่า "ข้าแต่เทวราชผู้เป็นเจ้า ในชมพูทวีปนี้ มีพระราชา ๑๐๑ พระอัครมเหสี ๑๐๑, ถ้าข้าพเจ้าจักได้ราชสมบัติโดยกาลล่วงไปแห่งบิดาไซร้, ข้าพเจ้าจักทำพลีด้วยเลือดในลำคอของพระราชาและพระอัครมเหสีเหล่านั้น." พระ

กุมารนั้น เมื่อพระบิดาสวรรคตแล้ว ได้รับราชสมบัติ (สมพระประสงค์) ทรงคิดว่า "เราได้รับราชสมบัติด้วยอานุภาพของเทวดา เราจักทำพลีแก่เทวดานั้น" จึงเสด็จออไปด้วยเสนาหมู่ใหญ่ ยังพระราชาพระองค์หนึ่ง ให้เป็นไปในอำนาจของตนแล้ว ทำพระราชาพระองค์อื่นและอื่นอีก กับด้วยพระราชาพระองค์นั้น ให้อยู่ในอำนาจของตน ทำพระราชาทั้งหมดให้อยู่ในอำนาจของตน ด้วยประการฉะนี้แล้ว ทรงพาไปพร้อมกับพระอัครมเหสีทั้งหลาย, ทรงละพระเทวีพระนามว่าธัมมทินนา ผู้ทรงพระครรภ์แก่ ซึ่งเป็นพระอัครมเหสีของพระราชาพระนามว่าอุคคเสน ซึ่งเป็นพระราชาองค์เล็กกว่าพระราชาทั้งปวงไว้ เสด็จไป ทรงดำริว่า "เราจักให้ชนเหล่านี้ดื่มน้ำเจือยาพิษให้ตาย" จึงให้ชนทั้งหลายชำระโคนไม้ให้สะอาดแล้ว.

เทวดาคิดว่า "พระราชาองค์นี้ เมื่อจับพระราชาประมาณเท่านี้ ทรงอาศัยเราจึงจับ, ท้าวเธอทรงใคร่จะทำพลีกรรมแก่เราด้วยโลหิตในลำพระศอของพระราชาเหล่านั้น, ก็ถ้าพระราชานี้ จักทรงสำเร็จโทษพระราชาเหล่านั้นไซร้, พระราชวงศ์ในชมพูทวีปจักขาดสูญ, แม้โคนไม้ของเรา ก็จักไม่สะอาด, เราจักอาจห้ามพระราชานั้นได้ไหมหนอแล ?" เทวดานั้น ใคร่ครวญอยู่ก็รู้ว่า "เราจักไม่อาจ" จึงเข้าไปหาเทวดาองค์อื่น บอกเนื้อความนั้นแล้ว กล่าวว่า "ท่านจักอาจหรือ ?" เทวดานั้น แม้อันเทวดา (ที่ถูกถาม) นั้นห้ามแล้ว, จึงเข้าไปหาเทวดาในจักรวาลทั้งสิ้น อย่างนี้คือ 'เข้าไปหาเทวดาองค์อื่น

และองค์อื่น' แม้ถูกเทวดาเหล่านั้นห้ามแล้ว จึงไปสำนักของท้าว-มหาราชทั้ง ๔ ในเวลาที่แม้ท้าวมหาราชทั้ง ๔ นั้น ห้ามแล้วด้วยคำว่า "พวกเราไม่อาจ, แต่ว่าพระราชาของเราทั้งหลาย เป็นผู้วิเศษกว่าพวกเราด้วยบุญและปัญญา, ท่านจงทูลถามพระราชานั้นเถิด" ดังนี้แล้ว จึงเข้าไปเฝ้าท้าวสักกะ กราบทูลเนื้อความนั้นแล้ว ทูลว่า "ขอเดชะ เมื่อพระองค์ถึงความเป็นผู้ขวนขวายน้อยเสียแล้ว ขัตติยวงศ์จักขาดสูญ, ขอพระองค์จงทรงเป็นที่พำนักแห่งขัตติยวงศ์นั้นเถิด."

ท้าวสักกะตรัสว่า "แม้เราก็ไม่อาจเพื่อจะห้ามพระราชานั้น, แต่จักบอกอุบายแก่ท่าน" แล้วทรงบอกอุบายว่า "ไปเถิดท่าน, เมื่อพระราชาทรงเห็นอยู่นั้นแหล, ท่านจงนุ่งผ้าแดง แสดงอาการดุจออกไปจากต้นไม้ของตน, เมื่อเช่นนั้น พระราชาทรงดำริว่า "เทวดาของเราไปอยู่, เราจักให้เทวดานั้นกลับมา" แล้วจักอ้อนวอนท่านด้วยประการต่าง ๆ, เมื่อเช่นนั้น ท่านพึงกล่าวกะพระราชานั้นว่า 'ท่านบนต่อเราไว้ว่า จักนำพระราชา ๑๐๑ กับพระอัครมเหสีทั้งหลายมาทำพลีด้วยโลหิตในลำพระศอของพระราชาเหล่านั้น' (แต่) ทรงทิ้งพระเทวีของพระเจ้าอุคคเสนไว้แล้วเสด็จมา; เราจักไม่รับพลีของคนผู้มักพูดเท็จ เช่นกับพระองค์; นัยว่า เมื่อท่านกล่าวอย่างนี้ พระราชาจักให้นำพระเทวีนั้นมา, พระเทวีนั้น จักแสดงธรรมแก่พระราชา ให้ชีวิตทานแก่ชนมีประมาณเท่านี้." ท้าวสักกะ ตรัสบอกอุบายนี้แก่เทวดาด้วยเหตุนี้. เทวดาได้กระทำตามนั้นแล้ว แม้พระราชา รับสั่งให้นำพระเทวีนั้นมาแล้ว.

[เทวดาบูชาพระนางมัลลิกา]

พระเทวีนั้นมาถวายบังคมพระราชา (ผู้สามี) ของตนเท่านั้น แม้ประทับนั่ง ณ ที่สุดแห่งพระราชาเหล่านั้น, พระราชากริ้วต่อพระ-เทวีนั้นว่า "เมื่อเราดำรงอยู่ในตำแหน่งผู้ใหญ่กว่าพระราชาทั้งปวง นางยังไหว้สามีของตน ซึ่งเป็นผู้น้อยกว่าพระราชาทั้งปวงได้." ลำดับนั้น พระเทวีทูลกับพระราชานั้นว่า "เรื่องอะไรของหม่อมฉันต้องเกี่ยวข้องในพระองค์เล่า ? ก็พระราชาพระองค์นี้ เป็นสามีผู้ให้ความเป็นใหญ่แก่หม่อมฉัน, หม่อมฉันไม่ไหว้พระราชาพระองค์นี้แล้ว จักไหว้พระองค์ เพราะเหตุไร ?" เมื่อชนนั้นเห็นอยู่นั้นเทียว รุกขเทวดากล่าวว่า "อย่างนั้น พระเทวีผู้เจริญ, อย่างนั้น พระเทวีผู้เจริญ" แล้วบูชาพระเทวีนั้น ด้วยดอกไม้กำมือหนึ่ง.

พระราชา ตรัสอีกว่า "ถ้าเธอไม่ไหว้เราไซร้, เพราะเหตุไรจึงไม่ไหว้เทวดาของเราผู้มีอานุภาพมากอย่างนี้ ผู้ให้สิริแห่งความเป็นพระราชาเล่า ?" พระเทวีทูลว่า "ข้าแต่มหาราช พระราชาทั้งหลายอันพระองค์ทรงตั้งอยู่ในบุญของพระองค์ จึงจับได้, ไม่ใช่เทวดาจับถวาย." เทวดากล่าวกะพระเทวีอีกว่า "อย่างนั้น พระเทวีผู้เจริญ, อย่างนั้น พระเทวีผู้เจริญ" แล้วบูชาเหมือนอย่างนั้น.

พระเทวีนั้นทูลพระราชาอีกว่า "พระองค์ตรัสว่า 'พระราชาทั้งหลายมีประมาณเท่านี้ เทวดาจับให้แก่เรา.' บัดนี้ ต้นไม้ถูกไฟไหม้ ณ ข้างซ้ายในเบื้องบนแห่งเทวดาของพระองค์, เพราะเหตุไร เทวดานั้นจึงไม่อาจเพื่อจะยังไฟนั้นให้ดับได้ ? ถ้าเทวดาผู้มีอานุภาพมาก

อย่างนั้น." เทวดากล่าวกะพระเทวีแม้อีกว่า "อย่างนั้น พระเทวีผู้เจริญ, อย่างนั้น พระเทวีผู้เจริญ" แล้วบูชาเหมือนอย่างนั้น.

พระเทวียืนตรัสอยู่ ทั้งทรงพระกันแสง ทั้งทรงพระสรวล. ลำดับนั้น พระราชา ตรัสกะพระเทวีนั้นว่า "เธอเป็นบ้าหรือ ?"

พระเทวี. ขอเดชะ เพราะเหตุไร ? พระองค์จึงตรัสอย่างนั้น, หญิงทั้งหลายผู้เช่นกับหม่อมฉัน ไม่ใช่เป็นบ้า.

พระราชา. เมื่อเช่นนั้น เพราะเหตุไร เธอจึงร้องไห้และหัวเราะ ?

พระเทวี ทูลว่า "ขอพระองค์จงสดับเถิด มหาราช; ก็ในอดีตกาล หม่อมฉันเป็นกุลธิดา เมื่ออยู่ในตระกูลสามี เห็นแขกผู้เป็นสหายของสามีมาแล้ว ใคร่เพื่อหุงข้าวเพื่อแขกนั้น จึงให้กหาปณะแก่นางทาสี ด้วยสั่งว่า 'เจ้าจงซื้อเนื้อมา' เมื่อนางทาสีนั้นไม่ได้เนื้อมาแล้ว กล่าวว่า 'เนื้อไม่มี' จึงตัดศีรษะแม่แพะที่นอนอยู่เบื้องหลังเรือน จัดแจงภัตเสร็จ; หม่อมฉันนั้น ตัดศีรษะแม่แพะตัวเดียว ไหม้ในนรก ด้วยเศษผลแห่งกรรม จึงได้ถูกตัดศีรษะด้วยการนับขนแม่แพะนั้น; พระองค์สำเร็จโทษชนมีประมาณเท่านี้ เมื่อไรจักพ้นจากทุกข์, หม่อมฉันระลึกถึงทุกข์อันใหญ่ของพระองค์ดังนี้ อย่างนี้จึงร้องไห้" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"หม่อมฉันตัดคอแม่แพะตัวเดียว ไหม้อยู่แล้ว
(ในนรก) ด้วยการนับขน (แพะ), ข้าแต่พระ-
องค์ผู้กษัตริย์ พระองค์ตัดคอของมนุษย์เป็นอันมาก
จักกระทำอย่างไร ?"

พระราชา. เมื่อเช่นนั้น เธอหัวเราะเพราะเหตุไร ?

พระเทวี. ข้าแต่มหาราช หม่อมฉันยินดีว่า 'เราพ้นจากทุกข์นั้นแล้ว' จึงหัวเราะ.

เทวดากล่าวกะพระเทวีนั้นอีกว่า "อย่างนั้น พระเทวีผู้เจริญ, อย่างนั้น พระเทวีผู้เจริญ" แล้วบูชาด้วยดอกไม้กำมือหนึ่ง.

พระราชา ทรงดำริว่า "น่าสลด ! กรรมของเราหนัก ได้ยินว่า พระเทวีนี้ ฆ่าแม่แพะตัวเดียว ไหม้ในนรกแล้ว ด้วยเศษแห่งผลกรรม ถูกตัดศีรษะด้วยการนับขนแห่งแม่แพะนั้น, เราฆ่าชนมีประมาณเท่านี้ จักถึงความสวัสดีเมื่อไร ?" ดังนี้แล้ว จึงทรงปล่อยพระราชาทั้งหมด ถวายบังคมพระราชาผู้แก่กว่าตน ทรงประคองอัญชลีแก่พระราชาที่หนุ่มกว่า ยังพระราชาทั้งหมดให้ทรงอดโทษแล้ว ทรงส่งไปสู่ที่ของตน ๆ อย่างเดิม.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า "อย่างนั้นภิกษุทั้งหลาย พระนางมัลลิกาอาศัยปัญญาของตน ประทานชีวิตทานแก่มหาชนในบัดนี้เท่านั้นหามิได้, ถึงในกาลก่อน พระนางก็ได้ประทานแล้วเหมือนกัน" แล้วทรงประชุมเรื่องอดีตว่า "พระเจ้าพาราณสี ในกาลนั้น ได้เป็นพระเจ้าปเสนทิโกศล, พระนางธัมมทินนาเทวี เป็นพระนางมัลลิกา, รุกขเทวดาคือเราเอง." ครั้นทรงประชุมเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมอีก จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าปาณาติบาต เป็นโทษไม่สมควรที่บุคคลจะพึงกระทำ, เพราะว่า บุคคลผู้ฆ่าสัตว์เป็นปกติ ย่อมเศร้าโศกสิ้นกาลนาน" จึงตรัส

พระคาถานี้ว่า :-

"ถ้าสัตว์ทั้งหลายพึงรู้อย่างนี้ว่า 'ชาติสมภพนี้
เป็นทุกข์, สัตว์ไม่พึงฆ่าสัตว์ เพราะว่า ผู้ฆ่า
สัตว์เป็นปกติ ย่อมเศร้าโศก."

เรื่องบุรุษคนใดคนหนึ่ง จบ.

๒. เรื่องสัทธิวิหาริกของพระมหากัสสปเถระ* [๔๖]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภสัทธิวิหาริกของพระมหากัสสปเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"จรญฺเจ นาธิคจฺเฉยฺย"** เป็นต้น.

[ผู้เกียจคร้านมักอ้างความดีของคนอื่น]

เทศนาตั้งขึ้นในกรุงราชคฤห์. ได้ยินว่า สัทธิวิหาริก ๒ รูป อุปัฏฐากพระเถระผู้อาศัยกรุงราชคฤห์อยู่ในถ้ำปิปผลิ. บรรดาภิกษุ ๒ รูปนั้น รูปหนึ่งกระทำวัตรโดยเคารพ, รูปหนึ่งแสดงวัตรที่ภิกษุนั้นกระทำแล้วเป็นเหมือนตนกระทำ รู้ความที่น้ำล้างหน้าและไม้ชำระฟันอันภิกษุนั้นจัดแจงแล้ว จึงเรียน (พระเถระ) ว่า "น้ำล้างหน้าและไม้ชำระฟัน กระผมจัดแจงแล้ว ขอรับ, ขอท่านจงล้างหน้าเถิด." แม้ในกาลทำกิจมีการล้างเท้าและสรงน้ำเป็นต้น ก็ย่อมเรียนอย่างนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุนอกนี้ คิดว่า "ภิกษุนี้ย่อมแสดงวัตรที่เรากระทำแล้วเป็นเหมือนว่าตนกระทำแล้วตลอดกาลเป็นนิตย์, ช่างเถิดข้อนั้น, เราจักกระทำสิ่งที่ควรกระทำแก่เธอ;" เมื่อภิกษุนั้น ฉันแล้ว หลับอยู่นั่นแล, ต้มน้ำอาบแล้ว ตักใส่ในหม้อใบหนึ่ง ตั้งไว้หลังซุ้ม, แต่ให้เหลือน้ำไว้ในภาชนะต้มน้ำประมาณกระบวยหนึ่ง แล้วตั้งไว้ให้พ่นไออยู่.

* พระมหาเฉย ป.ธ. ๗ วัดสัมพันธวงศ์ แปล (ต่อมาเป็นพระเทพปัญญามุนี).

[กรรมตามทัน]

ในเวลาเย็น ภิกษุนอกนี้ตื่นขึ้น เห็นไอพลุ่งออกอยู่ จึงคิดว่า "น้ำจักเป็นน้ำอันภิกษุนั้นต้มแล้วตั้งไว้ในซุ้ม" รีบไปไหว้พระเถระแล้วเรียนว่า "น้ำกระผมตั้งไว้ในซุ้ม ขอรับ, นิมนต์ท่านสรงเถิด" แล้วก็เข้าไปสู่ซุ้มกับด้วยพระเถระเหมือนกัน. พระเถระ เมื่อไม่เห็นน้ำ จึงกล่าวว่า "น้ำอยู่ที่ไหน ? คุณ" ภิกษุหนุ่มไปยังโรงไฟ จ้วงกระบวยลงในภาชนะ รู้ความที่ภาชนะเปล่า จึงโพนทนาว่า "ขอท่านจงดูกรรมของภิกษุหัวดื้อ, เธอยกภาชนะเปล่าขึ้นตั้งไว้บนเตา แล้วไปไหนเสีย ? กระผมเรียนด้วยเข้าใจว่า "น้ำมีอยู่ในซุ้ม" ดังนี้แล้วก็ได้ถือเอาหม้อน้ำไปยังท่าน้ำ.

ฝ่ายภิกษุนอกนี้ นำเอาน้ำมาจากหลังซุ้มแล้วตั้งไว้ในซุ้ม. แม้พระเถระ คิดว่า "ภิกษุหนุ่มรูปนี้ กล่าวว่า 'น้ำกระผมต้มตั้งไว้ในซุ้มแล้ว, นิมนต์ท่านมา สรงเถิด ขอรับ' บัดนี้ โพนทนาอยู่ถือเอาหม้อไปสู่ท่าน้ำ, นี่เหตุอะไรหนอแล ?" ใคร่ครวญดู ก็รู้ว่า "ภิกษุหนุ่มรูปนั้น ประกาศกิจวัตรที่ภิกษุนี้กระทำแล้วเป็นดังว่าตนกระทำแล้วตลอดกาลเท่านี้" ได้ให้โอวาทแก่เธอผู้มานั่งในเวลาเย็นว่า "คุณ ชื่อว่าภิกษุ กล่าวกิจที่ตนกระทำแล้วนั่นแหละว่า 'ตนกระทำแล้ว' ย่อมควร, จะกล่าวกิจที่ตนมิได้กระทำว่า 'เป็นกิจที่ตนกระทำแล้ว' ย่อมไม่ควร; บัดนี้ เธอกล่าวว่า 'น้ำผมตั้งไว้ในซุ้ม, นิมนต์ท่านสรงเถิด ขอรับ' เมื่อเราเข้าไปยืนอยู่, ถือหม้อน้ำโพนทนาไป, ชื่อว่าบรรพชิตกระทำอย่างนั้น ย่อมไม่ควร."

ภิกษุนั้น กล่าวว่า "ท่านทั้งหลาย จงดูกรรมของพระเถระ, พระเถระ อาศัยเหตุสักว่าน้ำ จึงกล่าวกะเราอย่างนี้" โกรธแล้ว ในวันรุ่งขึ้น ไม่เข้าไปบิณฑบาตกับพระเถระ. พระเถระได้ไปสู่ประเทศแห่งหนึ่งกับภิกษุนอกนี้. เมื่อพระเถระไปแล้ว ภิกษุนั้น ไปสู่ตระกูลอุปัฏฐากของพระเถร ถูกอุปัฏฐากถามว่า "พระเถระไปไหน ? ขอรับ" จึงบอกว่า "ความไม่ผาสุกเกิดแก่พระเถระ, ท่านนั่งอยู่ในวิหารนั่นเอง."

อุปัฏฐาก. ก็ได้อะไรเล่า จึงจะควร ? ขอรับ.

ภิกษุ. ได้ยินว่า ท่านทั้งหลายจงถวายอาหารชื่อเห็นปานนี้.

อุปัฏฐากทั้งหลาย ได้จัดแจงตามทำนองที่ภิกษุนั้นกล่าวนั่นเอง ถวายแล้ว. ภิกษุนั้น ฉันอาหารนั้นในระหว่างหนทางแล ไปสู่วิหารแล้ว.

[พระเถระจับความเลวทรามของศิษย์ได้]

ฝ่ายพระเถระ ได้ผ้าเนื้อละเอียดผืนใหญ่ในที่ ๆ ไปแล้ว ก็ได้ให้แก่ภิกษุหนุ่มผู้ไปกับด้วยตน. ภิกษุหนุ่มนั้น ย้อมผ้านั้นแล้ว ได้กระทำให้เป็นผ้าสำหรับนุ่งห่มแห่งตน. ในวันรุ่งขึ้น พระเถระไปสู่ตระกูลอุปัฏฐากนั้น, เมื่อพวกอุปัฏฐาก กล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ พวกข้าพเจ้าทราบว่า 'ได้ยินว่า ความไม่ผาสุกเกิดแก่ท่าน' จึงจัดแจงอาหารส่งไป โดยทำนองที่ภิกษุหนุ่มกล่าวนั่นเอง ความผาสุกเกิดแก่ท่านเพราะฉันแล้วหรือ ?" ก็นิ่งเสีย. ก็พระเถระ ไปสู่วิหารแล้ว กล่าวกะภิกษุหนุ่มนั้นผู้ไหว้แล้ว นั่งอยู่ในเวลาเย็นอย่างนี้ว่า "คุณ

ได้ยินว่า วานนี้ เธอกระทำกรรมชื่อนี้, กรรมนี้ ไม่สมควรแก่บรรพชิตทั้งหลาย, บรรพชิตกระทำวิญญัติ (ขอ) แล้ว ย่อมไม่สมควร."

[ประทุษร้ายแก่ผู้มีคุณตายไปเกิดไปอเวจี]

ภิกษุนั้น โกรธแล้ว ผูกอาฆาตในพระเถระว่า "ในวันก่อนพระเถระอาศัยเหตุสักว่าน้ำ กระทำเราให้เป็นคนมักพูดเท็จ ในวันนี้เพราะเหตุที่เราบริโภคภัตกำมือหนึ่งในสกุลอุปัฏฐากของตน จึงกล่าวกะเราว่า 'บรรพชิตกระทำวิญญัติบริโภค ย่อมไม่ควร' แม้ผ้าท่านก็ให้แก่ภิกษุผู้บำรุงตนเท่านั้น; โอ ! กรรมของพระเถระหนัก, เราจักรู้สิ่งที่เราควรกระทำแก่พระเถระนั้น" ในวันรุ่งขึ้น เมื่อพระเถระเข้าไปสู่บ้าน, ส่วนตนพักอยู่ในวิหาร จับท่อนไม้ ทุกวัตถุทั้งหลายมีภาชนะสำหรับใช้สอยเป็นต้น แล้วจุดไฟที่บรรณศาลา ของพระเถระ, สิ่งใดไฟไม่ไหม้, เอาพลองทุบทำลายสิ่งนั้นแล้ว ออกหนีไปกระทำกาละแล้ว เกิดในอเวจีมหานรก. มหาชนตั้งเรื่องสนทนากันว่า "ได้ยินว่า สัทธิวิหาริกของพระเถระ ไม่อดทนเหตุสักว่าการกล่าวสอน โกรธเผาบรรณศาลาแล้วหนีไป."

ต่อมาภายหลัง ภิกษุรูปหนึ่ง ออกจากกรุงราชคฤห์ ใคร่ จะเฝ้าพระศาสดา ไปถึงพระเชตวัน ถวายบังคมพระศาสดา อันพระศาสดาทรงกระทำปฏิสันถารแล้ว ตรัสถามว่า "เธอมาจากไหน ? ทูลว่า "มาจากกรุงราชคฤห์ พระเจ้าข้า."

พระศาสดา. มหากัสสปบุตรเรา อยู่สบายหรือ ?

ภิกษุ. สบาย พระเจ้าข้า. แต่ว่า สัทธิวิหาริกของท่านรูปหนึ่ง โกรธด้วยเหตุสักว่าการกล่าวสอน เผาบรรณศาลาแล้วหนีไป.

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุนั้น ฟังโอวาทแล้วโกรธในบัดนี้เท่านั้นหามิได้, แม้ในกาลก่อน ก็โกรธแล้วเหมือนกัน ; และภิกษุนั้นประทุษร้ายกุฎีในบัดนี้เท่านั้นหามิได้, แม้ในกาลก่อน ก็ประทุษร้ายแล้วเหมือนกัน;" ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัส) ว่า :-

[เรื่องนกขมิ้นกับลิงวิวาทกัน]

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี นกขมิ้นตัวหนึ่ง ทำรังอยู่ในหิมวันตประเทศ. ต่อมาวันหนึ่ง เมื่อฝนกำลังตก, ลิงตัวหนึ่ง สะท้านอยู่เพราะความหนาวได้ไปยังประเทศนั้น. นกขมิ้นเห็นลิงนั้น จึงกล่าวคาถาว่า[๑] :-

"วานร ศีรษะและมือเท้าของท่านก็มีเหมือน
ของมนุษย์, เมื่อเช่นนั้น เพราะโทษอะไร
หนอ ? เรือนของท่านจึงไม่มี."

ลิง คิดว่า "มือและเท้าของเรามีอยู่ก็จริง, ถึงกระนั้น เราพิจารณาแล้ว พึงกระทำเรือนด้วยปัญญาใด, ปัญญานั้นของเราย่อมไม่มี." ใคร่จะประกาศเนื้อความนั้น จึงกล่าวคาถานี้ว่า :-

"นกขมิ้น ศีรษะและมือเท้าของเรา ย่อมมี
เหมือนของมนุษย์, บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า
ปัญญาใด ประเสริฐในมนุษย์ทั้งหลาย, ปัญญา

๑. ขุ. ชา. จตุกฺก. ๒๗/๑๒๔. ตทฏฺฐกถา. ๔/๓๑๕.

นั้น ย่อมไม่มีแม้แก่เรา.๑"

ลำดับนั้น เมื่อนกขมิ้นจะติเตียนลิงนั้นว่า "การอยู่ครองเรือนจักสำเร็จแก่ท่านผู้เห็นปานนี้ได้อย่างไร ?" จึงกล่าว ๒ คาถานี้ว่า :-

"สุขภาพ ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้มีจิตไม่มั่นคง
มีจิตเบา (กลับกลอก) มักประทุษร้ายมิตร
มีปกติไม่ยั่งยืนเป็นนิตย์. ท่านนั้นจงกระทำ
อานุภาพเถิด จงเป็นไปล่วงความเป็นปกติ
(ของตน) เสีย, จงกระทำกระท่อมเป็นที่
ป้องกันหนาวและลมเถิด กบี่."

ลิง คิดว่า "นกขมิ้นตัวนี้ ย่อมกระทำเราให้เป็นผู้มีจิตไม่มั่นคง มีจิตเบา มักประทุษร้ายมิตร มีปกติไม่ยั่งยืน, บัดนี้ เราจักแสดงความที่เรามักเป็นผู้ประทุษร้ายมิตรต่อมัน" จึงขยี้รังโปรยลงแล้ว. นก เมื่อลิงนั้น จับเอารังอยู่นั่นแหละ หนีออกไปโดยข้างหนึ่งแล้ว.

[ทรงประมวลชาดก]

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกว่า "ลิงในกาลนั้น ได้เป็นภิกษุผู้ประทุษร้ายกุฎีในบัดนี้, นกขมิ้น คือกัสสป." ครั้งประมวลชาดกมาแล้ว จึงตรัสว่า "อย่างนั้นภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้น ประทุษร้ายกุฎีในบัดนี้เท่านั้นหามิได้,

๑. ถ้าตัดบท ยาหุ เป็น ยา - อหุ ก็แปลว่า แต่ข้าพเจ้าไม่มีปัญญา ที่เป็นสิ่งประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์.

แม้ในกาลก่อน ภิกษุนั้นโกรธในเพราะโอวาทแล้ว ก็ประทุษร้ายกุฎีแล้ว (เหมือนกัน) ; การอยู่ของกัสสปบุตรเราคนเดียวเท่านั้นดีกว่าการอยู่ร่วมกับคนพาลผู้เห็นปานนั้น" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

ถ้าบุคคลเมื่อเที่ยวไป ไม่พึงประสบสหายผู้
ประเสริฐกว่า ผู้เช่นกับ (ด้วยคุณ) ของตน
ไซร้, พึงทำความเที่ยวไปคนเดียวให้มั่น, เพราะ
ว่า คุณเครื่องเป็นสหาย ย่อมไม่มีในเพราะคน
พาล."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น ในบทว่า **จรํ** บัณฑิตพึงทราบการเที่ยวไปด้วยใจ ไม่เกี่ยวการเที่ยวไปด้วยอิริยาบถ, อธิบายว่า เมื่อแสวงหากัลยาณมิตร.

บาทพระคาถาว่า **เสยฺยํ สทิสมตฺตโน** ความว่า ถ้าไม่พึงได้สหายผู้ยิ่งกว่า หรือผู้แม้นกัน ด้วยคุณคือศีล สมาธิ ปัญญาของตน.

บทว่า **เอกจริยํ** ความว่า ก็ในสหายเหล่านั้น บุคคลเมื่อได้สหายผู้ดีกว่า ย่อมเจริญด้วยคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น, เมื่อได้สหายผู้เช่นกัน ย่อมไม่เสื่อมจากคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น, แต่เมื่ออยู่โดยร่วมกันกับสหายที่เลว ทำการสมโภคและบริโภคโดยความเป็นพวกเดียวกัน ย่อมเสื่อมจากคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น.

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสคำนี้ว่า "บุคคลผู้เห็น

ปานนั้น อันบัณฑิตไม่พึงเสพ ไม่พึงคบ ไม่พึงเข้าไปนั่งใกล้, เว้นไว้แต่ความเอ็นดู เว้นไว้แต่ความอนุเคราะห์."

เพราะเหตุนั้น หากบุคคลอาศัยความการุญ คิดว่า "บุคคลนี้อาศัยเรา จักเจริญด้วยคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น" ไม่หวังตอบแทนอยู่ซึ่งวัตถุอะไร ๆ จากบุคคลนั้น ชื่อว่าย่อมอาจสงเคราะห์บุคคลนั้นได้, การอาศัยความการุญสงเคราะห์ดังนี้นั้นเป็นการดี; ถ้าไม่อาจจะสงเคราะห์ (อย่างนั้น) ได้, พึงทำความเที่ยวไปผู้เดียวให้มั่น คือว่า ทำความเป็นคนโดดเดี่ยวเท่านั้นให้มั่น อยู่แต่ผู้เดียวในอิริยาบถทั้งปวง.

ถามว่า "เพราะเหตุไร ?"

ตอบว่า "เพราะคุณเครื่องเป็นสหาย ย่อมไม่มีในเพาะชนพาล." อธิบายว่า จุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล กถาวัตถุ ๑๐ ธุดงคคุณ ๑๓ วิปัสสนาคุณ มรรค ๔ ผล ๔ วิชชา ๓ อภิญญา ๖ ชื่อว่าคุณเครื่องเป็นสหาย, คุณเครื่องเป็นสหายนี้ ย่อมไม่มีเพราะอาศัยคนพาล.

ในกาลจบเทศนา อาคันตุกภิกษุ บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว, ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก ก็บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น. เทศนาได้เป็นไปกับด้วยประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องสัทธิวิหาริกของพระมหากัสสปเถระ จบ.

๓. เรื่องอานนทเศรษฐี* [๔๗]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภอานนทเศรษฐี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ปุตฺตามตฺถิ ธนมตฺถิ"** เป็นต้น.

[อานนทเศรษฐีสั่งสอนบุตรให้ตระหนี่]

ได้ยินว่า ในกรุงสาวัตถี เศรษฐีชื่ออานนท์มีสมบัติประมาณ ๘๐ โกฏิ (แต่) เป็นคนตระหนี่มาก. อานนทเศรษฐีนั้น ให้พวกญาติประชุมกันทุกกึ่งเดือนแล้ว กล่าวสอนบุตร (ของตน) ผู้ชื่อว่ามูลสิริ ใน ๓ เวลาอย่างนี้ว่า "เจ้าอย่าได้ทำความสำคัญว่า 'ทรัพย์ ๔๐ โกฏิ นี้มาก,' เจ้าไม่ควรให้ทรัพย์ที่มีอยู่, ควรยังทรัพย์ใหม่ให้เกิดขึ้น, เพราะเมื่อบุคคลทำกหาปณะแม้หนึ่ง ๆ ให้เสื่อมไป ทรัพย์ย่อมสิ้นด้วยเหมือนกัน; เพราะเหตุนั้น

บุคคลผู้ฉลาด พึงเห็นความสิ้นแห่งยาสำหรับ
หยอด (ตา) ความก่อนขึ้นแห่งตัวปลวกทั้งหลาย
และการประมวลมาแห่งตัวผึ้งทั้งหลาย พึงอยู่
ครองเรือน.

[อานนทเศรษฐีตายไปเกิดในตระกูลคนจัณฑาล]

โดยสมัยอื่นอีก อานนทเศรษฐีนั้นไม่บอกขุมทรัพย์ใหญ่ ๕ แห่งของตนแก่บุตร อาศัยทรัพย์ มีความหม่นหมองเพราะมลทิน

* พระมหาเฉย ป. ธ. ๗ วัดสัมพันธวงศ์ แปล. (ต่อมาเป็นพระเทพปัญญามุนี)

คือความตระหนี่ ทำกาละแล้ว, ถือปฏิสนธิในท้องของหญิงจัณฑาลคนหนึ่ง ในจำพวกจัณฑาลพันตระกูล ที่อยู่อาศัยในบ้านใกล้ประตูแห่งหนึ่ง แห่งพระนครนั้นนั่นเอง. พระราชา ทรงทราบการทำกาละของอานนทเศรษฐีแล้ว รับสั่งให้เรียกมูลสิริผู้บุตรของเรามา ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งเศรษฐี.

ตระกูลแห่งคนจัณฑาลตั้งพันแม้นั้น ทำงานเพื่อค่าจ้าง โดยความเป็นพวกเดียวกันเทียว เป็นอยู่ จำเดิมแต่กาลถือปฏิสนธิของทารกนั้น ย่อมไม่ได้ค่าจ้างเลย ทั้งไม่ได้แม้ก้อนข้าวเกินไปกว่าอาหารพอยังอัตภาพให้เป็นไป. พวกเขากล่าวว่า "บัดนี้ เราทั้งหลายแม้ทำการงานอยู่ ย่อมไม่ได้อาหารสักว่าก้อนข้าว, หญิงกาลกัณณีพึงมีในระหว่างเราทั้งหลาย" ดังนี้แล้ว จึงแยกกันออกเป็น ๒ พวก จนมารดาบิดาของทารกนั้นอยู่แผนกหนึ่งต่างหาก, ไล่มารดาของทารกนั้นออก ด้วยคิดว่า "หญิงกาฬกัณณีเกิดในตระกูลนี้." ทารกนั้นยังอยู่ในท้องของหญิงนั้นตราบใด, หญิงนั้นได้อาหารแม้สักว่ายังอัตภาพให้เป็นไปโดยฝืดเคืองตราบนั้น คลอดบุตรแล้ว.

ทารกนั้น ได้มีมือและเท้า นัยน์ตา หู จมูก และปากไม่ตั้งอยู่ในที่ตามปกติ. ทารกนั้น ประกอบด้วยความวิกลแห่งอวัยวะเห็นปานนั้น ได้มีรูปน่าเกลียดเหลือเกิน ดุจปีศาลคลุกฝุ่น. แม้เมื่อเป็นเช่นนี้มารดาก็ไม่ละบุตรนั้น. จริงอยู่ มารดาย่อมมีความเยื่อใยเป็นกำลังในบุตรที่อยู่ในท้อง. นางเลี้ยงทารกนั้นอยู่โดยฝืดเคือง, ในวันที่พาเขาไป ไม่ได้อะไร ๆ เลย, ในวันที่ให้เขาอยู่บ้านแล้วไปเองนั่นแล

จึงได้ค่าจ้าง.

[มารดาปล่อยบุตรไปขอทานเลี้ยงชีพเอง]

ต่อมา ในกาลที่ทารกนั้นสามารถเที่ยวไป เพื่อก้อนข้าวเลี้ยงตัวได้ นางวางกระเบื้องไว้ในมือแล้ว กล่าวกะบุตรนั้นว่า "พ่อ แม่อาศัยเจ้าถึงความลำบากมาก, บัดนี้ แม่ไม่อาจเลี้ยงเจ้าได้, อาหารวัตถุทั้งหลายมีข้าวเป็นต้นที่เขาจัดไว้ เพื่อคนทั้งหลายมีคนกำพร้าและคนเดินทางเป็นต้นมีอยู่ในนครนี้, เจ้าจงเที่ยวไปเพื่อภิกษาในนครนั้นเลี้ยงชีพเถิด." ดังนี้แล้ว ปล่อยบุตรนั้นไป. ทารกนั้นเที่ยวไปตามลำดับเรือน ถึงที่แห่งตนเกิดในคราวเป็นอานนทเศรษฐีแล้ว เป็นผู้ระลึกชาติได้ เข้าไปสู่เรือนของตน. ใคร ๆ ไม่ได้สังเกตเขา ในซุ้มประตูทั้ง ๓. ในซุ้มประตูที่ ๔ พวกบุตรของมูลสิริเศรษฐีเห็น (เขา) แล้วมีใจหวาดเสียวร้องไห้แล้ว. ลำดับนั้น พวกบุรุษของเศรษฐีกล่าวกระทารกนั้นว่า "เองจงออกไป คนกาฬกัณณี" โบยพลางนำออกไปโยนไว้ที่กองหยากเยื่อ.

[พระศาสดาแสดงธรรมแก่มูลสิริเศรษฐี]

พระศาสดา มีพระอานนทเถระเป็นปัจฉาสมณะ เสด็จบิณฑบาตถึงที่นั้นแล้ว ทอดพระเนตรดูพระเถระ อันพระเถระนั้นทูลถามแล้ว ตรัสบอกพฤติการณ์นั้น, พระเถระให้เชิญมูลสิริเศรษฐีมาแล้ว. หมู่มหาชนประชุมกันแล้ว. พระศาสดา ตรัสเรียกมูลสิริเศรษฐีมาแล้ว ตรัสถามว่า "ท่านรู้จักทารกนั่นไหม ?" เมื่อมูลสิริเศรษฐีนั้นทูลว่า "ไม่รู้จัก" จึงตรัสว่า "ทารกนั้น คืออานนทเศรษฐีผู้บิดา

ของท่าน" แล้วยังทารกนั้นให้บอก (ขุมทรัพย์) ด้วยพระดำรัสว่า "อานนทเศรษฐี ท่านจงบอกขุมทรัพย์ใหญ่ ๕ แห่งแก่บุตรของท่าน" แล้วทรงยังมูลสิริเศรษฐีผู้ไม่เชื่ออยู่นั้นให้เชื่อแล้ว. มูลสิริเศรษฐีนั้นได้ถึงพระศาสดาเป็นสรณะแล้ว. พระศาสดาเมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่มูลสิริเศรษฐีนั้น จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"คนพาล ย่อมเดือดร้อนว่า 'บุตรทั้งหลายของเรา
มีอยู่, ทรัพย์ (ของเรา) มีอยู่,' ตนแล ย่อม
ไม่มีแต่ตน, บุตรทั้งหลายจักมีแต่ที่ไหน ? ทรัพย์
จักมีแต่ที่ไหน ?"

[แก้อรรถ]

พึงทราบเนื้อความแห่งถาคานั้นว่า :-

"คนพาลย่อมเดือนร้อนด้วยความอยากในบุตร และด้วยความอยากในทรัพย์ว่า 'บุตรทั้งหลายของเรามีอยู่, ทรัพย์ของเรามีอยู่,' คือย่อมลำบาก ย่อมถึงทุกข์; คือ ย่อมเดือดร้อน "บุตรทั้งหลายของเราฉิบหายแล้ว," ย่อมเดือนร้อนว่า "ฉิบหายอยู่," ย่อมเดือดร้อนว่า "จักฉิบหาย." แม้ในทรัพย์ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. คนพาลย่อมเดือดร้อนด้วยอาการ ๖ อย่าง ด้วยประการฉะนี้, คนพาลแม้พยายามอยู่ในที่ทั้งหลาย มีทางบกและทางน้ำเป็นต้น ทั้งกลางคืนและกลางวันโดยประการต่าง ๆ ด้วยคิดว่า "เราจักเลี้ยงบุตรทั้งหลาย" ชื่อว่าย่อมเดือดร้อน, แม้ทำกรรมทั้งหลายมีการทำนาและการค้าขายเป็นต้น ด้วยคิดว่า "เรา

จักยังทรัพย์ให้เกิดขึ้น" ชื่อว่าย่อมเดือดร้อนเหมือนกัน; ก็เมื่อเขาเดือดร้อนอยู่อย่างนี้ ตนแลชื่อว่าย่อมไม่มีแก่ตน, เมื่อเขาไม่อาจทำตนที่ถึงทุกข์ด้วยความคับแค้นนั้นให้ถึงสุขได้ แม้ในปัจจุบันกาล ตนของเขาแลชื่อว่าย่อมไม่มีแก่ตน, เมื่อเขานอนแล้วบนเตียงเป็นที่ตายถูกเวทนาทั้งหลายมีความตายเป็นที่สุด เผาอยู่ราวกะว่าถูกเปลวเพลิงเผาอยู่ เมื่อเครื่องต่อและเครื่องผูก (เส้นเอ็น) จะขาดไป เมื่อร่างกระดูกจะแตกไป แม้เมื่อเขาหลับตาเห็นปรโลก ลืมตาเห็นอิธโลกอยู่ ตนแลแม้อันเขาให้อาบน้ำวันละ ๒ ครั้งให้บริโภควันละ ๓ ครั้ง ประดับด้วยของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น เลี้ยงแล้วตลอดชีวิต ก็ชื่อว่าย่อมไม่มีแก่ตน เพราะความที่ตนเป็นผู้ไม่สามารถจะทำเครื่องต้นทานทุกข์โดยความเป็นสหายได้; บุตรจักมีแต่ที่ไหน ? ทรัพย์จักมีแต่ที่ไหน ? คือว่าในสมัยนั้น; บุตรหรือทรัพย์จักทำอะไรได้เล่า ? แม้เมื่ออานนทเศรษฐีไม่ให้อะไร ๆ แก่ใคร ๆ รวบรวมทรัพย์ไว้เพื่อประโยชน์แก่บุตร นอนบนเตียงเป็นที่ตายในกาลก่อนก็ดี ถึงทุกข์นี้ในบัดนี้ก็ดี, บุตรแต่ที่ไหน ? ทรัพย์แต่ที่ไหน ? คือว่าบุตรหรือทรัพย์นำทุกข์อะไรไปได้ ? หรือให้สุขอะไรเกิดขึ้นได้เล่า ?"

ในกาลจบเทศนา การตรัสรู้ธรรมได้มีแก่สัตว์ ๘๔,๐๐๐, เทศนาได้มีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องอานนทเศรษฐี จบ.

๔. เรื่องโจรผู้ทำลายปม* [๔๘]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกโจรผู้ทำลายปม ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"โย พาโล มญฺญตี พาลฺยํ"** เป็นต้น.

[โจรลักของที่ขอดไว้ที่พกผ้า]

ได้ยินว่า โจร ๒ คนนั้นเป็นสหายกัน ไปสู่พระเชตวันกับมหาชนผู้ไปอยู่เพื่อต้องการฟังธรรม, โจรคนหนึ่งได้ฟังธรรมกถาแล้ว, โจรคนหนึ่งมองดูของที่ตนควรถือเอา. บรรดาโจรทั้ง ๒ นั้น โจรผู้ฟังธรรมอยู่ บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว. โจรนอกนี้ได้ทรัพย์ประมาณ ๕ มาสกที่ขอดไว้ที่ชายผ้าของอุบาสกคนหนึ่ง. ทรัพย์นั้นเป็นค่าอาหารในเรือนของเขาแล้ว, ย่อมไม่สำเร็จผลในเรือนของโจรผู้โสดาบันนอกนี้.

ครั้งนั้น โจรผู้สหายกับภรรยาของตน เมื่อจะเย้ยหยันโจรผู้โสดาบันนั้น จึงกล่าวว่า "ท่านไม่ยังแม้ค่าอาหารให้สำเร็จในเรือนของตน เพราะความที่ตนฉลาดเกินไป." สหายผู้โสดาบันนอกนี้คิดว่า "เจ้าคนนี้ ย่อมสำคัญความที่ตนเป็นบัณฑิต ด้วยความเป็นพาลทีเดียวหนอ" เพื่อจะกราบทูลความเป็นไปนั้นแด่พระศาสดา จึงไปสู่พระเชตวันกับญาติทั้งหลาย กราบทูลแล้ว

* พระมหาเฉย ป. ธ. ๗ วัดสัมพันธวงศ์ แปล. (ต่อมาเป็นพระเทพปัญญามุนี).

[ผู้รู้สึกตัวว่าโง่ย่อมเป็นบัณฑิตได้]

พระศาสดา เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่เขา จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"บุคคลใดโง่ ย่อมสำคัญความที่แห่งตนเป็นคน
โง่, บุคคลนั้นจะเป็นบัณฑิตเพราะเหตุนั้นได้บ้าง;
ส่วนบุคคลใดเป็นคนโง่ มีความสำคัญว่าตนเป็น
บัณฑิต บุคคลนั้นแล เราเรียกว่า 'คนโง่"

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **โย พาโล** ความว่า บุคคลใดเป็นคนโง่ คือมิใช่เป็นบัณฑิต ย่อมสำคัญ คือย่อมรู้ความที่ตนเป็นคนโง่ คือความเป็นคนเขลานั้น ด้วยตนเองว่า "เราเป็นคนเขลา."

สองบทว่า **เตน โส** ความว่า ด้วยเหตุนั้น บุคคลนั้นจะเป็นบัณฑิตได้บ้าง หรือจะเป็นเช่นกับบัณฑิตได้บ้าง.

ก็เขารู้อยู่ว่า "เราเป็นคนโง่" เข้าไปหา เข้าไปนั่งใกล้คนอื่นซึ่งเป็นบัณฑิต อันบัณฑิตนั้นกล่าวสอนอยู่ พร่ำสอนอยู่ เพื่อประโยชน์แก่ความเป็นบัณฑิต เรียนเอาโอวาทนั้นแล้ว ย่อมเป็นบัณฑิต หรือเป็นบัณฑิตกว่าได้.

สองบทว่า **ส เว พาโล** ความว่า ส่วนบุคคลใดเป็นคนโง่อยู่ เป็นผู้มีความสำคัญว่าตนเป็นบัณฑิตถ่ายเดียวอย่างนี้ว่า "คนอื่นใครเล่า ? จะเป็นพหุสูต เป็นธรรมกถึก ทรงวินัย มีวาทะกล่าวคุณเครื่องขจัดกิเลส เช่นกับด้วยเรามีอยู่" บุคคลนั้นไม่เข้าไปหา ไม่เข้า

ไปนั่งใกล้บุคคลอื่นซึ่งเป็นบัณฑิต ย่อมไม่เรียนปริยัติเลย, ย่อมไม่บำเพ็ญข้อปฏิบัติ, ย่อมถึงความเป็นคนโง่โดยส่วนเดียวแท้, บุคคลนั้นย่อมเป็นเหมือนโจรทำลายปมฉะนั้น. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำนี้ว่า **"ส เว พาโลติ วุจฺจติ."**

ในกาลจบเทศนา มหาชนพร้อมด้วยญาติทั้งหลายของโจรผู้โสดาบันนอกนี้ บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องโจรผู้ทำลายปม จบ.

๕. เรื่องพระอุทายีเถระ* [๔๗]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอุทายีเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "ยาวชีวมฺปิ เจ พาโล" เป็นต้น.

[คนไม่รู้มักถือตัว]

ได้ยินว่า พระอุทายีเถระนั้น เมื่อพระเถระผู้ใหญ่หลีกไปแล้วไปสู่โรงธรรมแล้ว นั่งบนธรรมาสน์. ต่อมาวันหนึ่ง พวกภิกษุอาคันตุกะเห็นพระอุทายีเถระนั้นแล้วเข้าใจว่า "ภิกษุนี้จักเป็นพระมหาเถระผู้พหุสูต" จึงถามปัญหาปฏิสังยุตด้วยขันธ์เป็นต้นแล้ว ติเตียนท่านผู้ไม่รู้อยู่ซึ่งพระพุทธวจนะอะไร ๆ ว่า "นี่พระเถระอะไร ? อยู่ในพระวิหารเดียวกันกับพระพุทธเจ้า ยังไม่รู้ธรรมแม้สักว่าขันธ์ธาตุและอายตนะ" ดังนี้แล้วจึงกราบทูลความเป็นไปนั้นแด่พระตถาคต. ลำดับนั้น พระศาสดาเมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่พวกภิกษุอาคันตุกะนั้น จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ถ้าคนพาล เข้าไปนั่งใกล้บัณฑิตอยู่ แม้จน
ตลอดชีวิต, เขาย่อมไม่รู้ธรรม เหมือนทัพพี
ไม่รู้รสแกง ฉะนั้น."

* พระหมาเฉย ป. ธ. ๗ วัดสัมพันธวงศ์ แปล. (ต่อมาเป็นพระเทพปัญญามุนี).

[แก้อรรถ]

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า :-

"ชื่อว่าคนพาลนี่ เข้าไปหาอยู่ เข้าไปนั่งใกล้อยู่ ซึ่งบัณฑิต แม้จนตลอดชีวิต ย่อมไม่รู้ปริยัติธรรมอย่างนี้ว่า 'นี่เป็นพุทธพจน์ พระพุทธพจน์มีประมาณเท่านี้' หรือซึ่งปฏิปัตติธรรมและปฏิเวธธรรม อย่างนี้ว่า 'ธรรมนี้เป็นเครื่องอยู่, ธรรมนี้เป็นมารยาท, นี้เป็นโคจร กรรมนี้เป็นไปกับด้วยโทษ, กรรมนี้หาโทษมิได้, กรรมนี้ควรเสพ; กรรมนี้ไม่ควรเสพ; สิ่งนี้พึงแทงตลอด, สิ่งนี้ควรกระทำให้แจ้ง."

ถามว่า "เหมือนอะไร ?"

แก้ว่า "เหมือนทัพพีไม่รู้รสแกงฉะนั้น."

อธิบายว่า เหมือนอย่างว่าทัพพี แม้คนแกงต่างชนิด มีประการต่างๆ อยู่จนกร่อนไป ย่อมไม่รู้รสแกงว่า 'นี้รสเค็ม, นี้รสจืด, นี้รสขม, นี้รสขื่น, นี้รสเผ็ด, นี้รสเปรี้ยว, นี้รสไม่เปรี้ยว, นี้รสฝาด ฉันใด; คนพาลเข้าไปนั่งใกล้บัณฑิตตลอดชีวิต ย่อมไม่รู้ธรรมมีประการดังกล่าวแล้ว ฉันนั้นเหมือนกัน.

ในกาลจบเทศนา จิตของพวกภิกษุอาคันตุกะ หลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย ดังนี้แล.

เรื่องพระอุทายีเถระ จบ.

๖. เรื่องภิกษุชาวเมืองปาฐา* [๕๐]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุชาวเมืองปาฐา ประมาณ ๓๐ รูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"มุหุตฺตมปิ เจ วิญฺญู"** เป็นต้น.

[ภิกษุสมาทานธุดงค์]

ความพิสดารว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมคราวแรกในชัฏแห่งป่าไร่ฝ้ายแก่สหาย ๓๐ นั้น ผู้แสวงหญิงอยู่. ในกาลนั้นสหายทั้งหมดเทียว ถึงความเป็นเอหิภิกษุ เป็นผู้ทรงบาตรและจีวรอันสำเร็จแล้วด้วยฤทธิ์ สมาทานธุดงค์ ๑๓ ประพฤติอยู่ โดยล่วงไปแห่งกาลนาน เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแม้อีก ฟังอนมตัคค[๑]ธรรมเทศนาบรรลุพระอรหัตแล้ว ณ อาสนะนั้นนั่นเอง.

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในธรรมสภาว่า "น่าอัศจรรย์หนอ ! ภิกษุเหล่านี้ รู้แจ้งธรรมพลันทีเดียว." พระศาสดา ทรงสดับกถานั้นแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น, แม้ในกาลก่อน ภิกษุเหล่านี้ เป็นนักเลงเป็นสหายกันประมาณ ๓๐ คน ฟังธรรมเทศนาของสุกรชื่อมหาตุณฑิละ ในตุณฑิลชาดก[๒] รู้แจ้งธรรมได้ฉับพลันทีเดียว สมาทานศีล ๕ แล้ว, เพราะอุปนิสัยนั้นนั่นเอง เขาเหล่านั้น จึงบรรลุพระอรหัต ณ อาสนะที่ตนนั่งแล้วทีเดียวในกาลบัดนี้"

* พระมหาเฉย ป. ธ. ๗ วัดสัมพันธวงศ์ แปล. (ต่อมาเป็นพระเทพปัญญามุนี)

๑. สํ. นิทาน. ๑๖/๒๐๒. ๒. ขุ. ชา. ฉกฺก ๒๗/๒๐๐ ตทฏฺฐกถา. ๕/๗๘.

ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ถ้าวิญญูชน เข้าไปนั่งใกล้บัณฑิต แม้ครู่เดียว,
เขาย่อมรู้แจ้งธรรมได้ฉับพลัน, เหมือนลิ้นรู้รส
แกงฉะนั้น."

[แก้อรรถ]

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า :-

"ถ้าวิญญูชน คือว่า บุรุษผู้บัณฑิต เข้าไปนั่งใกล้บัณฑิตอื่น แม้ครู่เดียว, เขาเรียนอยู่ สอบสวนอยู่ ในสำนักบัณฑิตอื่นนั้น ชื่อว่า ย่อมรู้แจ้งปริยัติธรรมโดยพลันทีเดียว, แต่นั้น เขาให้บัณฑิตบอกกัมมัฏฐานแล้ว เพียรพยายามอยู่ในข้อปฏิบัติ, เป็นบัณฑิต ย่อมรู้แจ้งแม้โลกุตรธรรมพลันทีเดียว, เหมือนบุรุษผู้มีชิวหาประสาทอันโรคไม่กำจัดแล้ว พอวางอาหารลงที่ปลายลิ้นเพื่อจะรู้รสย่อมรู้รส อันต่างด้วยรสเค็มเป็นต้นฉะนั้น."

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเป็นอันมาก บรรลุพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุชาวเมืองปาฐา จบ.

๗. เรื่องสุปปพุทธกุฏฐิ* [๕๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภบุรุษโรคเรื้อน ชื่อว่าสุปปพุทธะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"จรนฺติ พาลา ทุมฺเมธา"** เป็นต้น.

[สุปปพุทธะกราบทูลคุณวิเศษแด่พระศาสดา]

เรื่องสุปปพุทธะนี้มาแล้วในอุทานนั่นแล. ก็ในกาลนั้น สุปปพุทธกุฏฐินั่งที่ท้ายบริษัท ฟังธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคแล้ว บรรลุโสดาปัตติผล ปรารถนาจะกราบทูลคุณที่ตนได้แล้ว แด่พระศาสดา (แต่) ไม่อาจเพื่อจะหยั่งลงในท่ามกลางบริษัท ได้ไปยังวิหารในเวลามหาชนถวายบังคมพระศาสดากลับไปแล้ว.

[คนมีอริยทรัพย์ ๗ เป็นผู้ไม่ขัดสน]

ขณะนั้น ท้าวสักกเทวราช ทรงทราบว่า "สุปปพุทธกุฏฐินี้ใคร่เพื่อกระทำคุณที่ตนได้ในศาสนาของพระศาสดาให้ปรากฏ" ทรงดำริว่า "เราจักทดลองนายสุปปพุทธกุฏฐินั้น" เสด็จไปยืนในอากาศแล้ว ได้ตรัสคำนี้ว่า "สุปปพุทธะ เธอเป็นมนุษย์ขัดสน เป็นมนุษย์ยากไร้, เราจักให้ทรัพย์หาที่สิ้นสุดมิได้แก่เธอ, เธอจงกล่าวว่า 'พระพุทธไม่ใช่พระพุทธ, พระธรรมไม่ใช่พระธรรม, พระสงฆ์ไม่ใช่พระสงฆ์, อย่าเลยด้วยพระพุทธของเรา, อย่าเลยด้วยพระธรรมของรา

* พระมหาเฉย ป. ธ. ๗. วัดสัมพันธวงศ์ แปล (ต่อมาเป็นพระเทพปัญญามุนี)
๑. ขุ. อุ. ๒๕/๑๔๖.

อย่าเลยด้วยพระสงฆ์ของเรา." ลำดับนั้น สุปปพุทธกุฏฐินั้น กล่าวกะท้าวสักกะนั้นว่า "ท่านเป็นใคร ?"

สักกะ. เราเป็นท้าวสักกะ.

สุปปพุทธะ. ท่านผู้อันธพาล ผู้ไม่มียางอาย, ท่านเป็นผู้ไม่สมควรจะพูดกับเรา, ท่านพูดกะเราว่า 'เป็นคนเข็ญใจ เป็นคนขัดสน เป็นคนกำพร้า,' เราไม่ใช่คนเข็ญใจ ไม่ใช่คนขัดสนเลย, เราเป็นผู้ถึงความสุข มีทรัพย์มาก,

"ทรัพย์เหล่านี้คือ ทรัพย์คือศรัทธา ๑, ทรัพย์
คือศีล ๑, ทรัพย์คือหิริ ๑, ทรัพย์คือโอตตัปปะ ๑,
ทรัพย์คือสุตะ ๑, ทรัพย์คือจาคะ ๑, ปัญญาแล
เป็นทรัพย์ที่ ๗, ย่อมมีแก่ผู้ใด จะเป็นหญิง
ก็ตาม เป็นชายก็ตาม, บัณฑิตทั้งหลายกล่าว
บุคคลนั้นว่า 'เป็นคนไม่ขัดสน,' ชีวิตของบุคคล
นั้นไม่ว่างเปล่า."

เพราะเหตุนั้น อริยทรัพย์มีอย่าง ๗ นี้ มีอยู่แก่ชนเหล่าใดแล, ชนเหล่านั้น อันพระพุทธเจ้าทั้งหลาย หรือพระปัจเจกพุทธะทั้งหลาย ย่อมไม่กล่าวว่า 'เป็นคนจน.'

ท้าวสักกะ ทรงสดับถ้อยคำของสุปปพุทธะนั้นแล้ว ทรงละเขาไว้ในระหว่างทาง เสด็จไปสู่สำนักของพระศาสดา กราบทูลการโต้ตอบถ้อยคำนั้นทั้งหมดแต่พระศาสดาแล้ว. ลำดับนั้น พระผู้มีพระ

๑. องฺ. สตฺตก. ๒๓/๔.

ภาค ตรัสกะท้าวสักกะนั้นว่า "ท้าวสักกะ ทั้งร้อยทั้งพันแห่งคน ทั้งหลายผู้เช่นกับพระองค์ ไม่อาจเพื่อจะให้สุปปพุทธกุฏฐิ กล่าวว่า 'พระพุทธไม่ใช่พระพุทธ พระธรรมไม่ใช่พระธรรม หรือพระสงฆ์ ไม่ใช่พระสงฆ์' ได้เลย."

ฝ่ายสุปปพุทธะแล ไปสู่สำนักของพระศาสดา มีความบันเทิง อันพระศาสดาทรงกระทำแล้ว กราบทูลคุณอันตนได้แล้วแด่พระศาสดา ลุกจากอาสนะหลีกไปแล้ว. ขณะนั้น แม่โคลูกอ่อน ปลงสุปปพุทธะ นั้น ผู้หลีกไปแล้วไม่นานจากชีวิตแล้ว.

[บุรพกรรมของสุปปพุทธะและแม่โค]

ได้ยินว่า โคแม่ลูกอ่อนนั้น เป็นยักษิณีตนหนึ่ง เป็นแม่โคปลง ชนทั้ง ๔ นี้ คือกุลบุตรชื่อปุกกุสาติ ๑ พาหิยทารุจีริยะ ๑ นายโจร-ฆาตกะชื่อตัมพาทาฐิกะ ๑ สุปปพุทธกุฏฐิ ๑ จากชีวิตคนละร้อยอัตภาพ. ได้ยินว่า ในอดีตกาล ชนเหล่านั้น เป็นบุตรเศรษฐีทั้ง ๔ คน นำ หญิงแพศยาผู้เป็นนครโสเภณีคนหนึ่งไปสู่สวนอุทยาน เสวยสมบัติ ตลอดวันแล้ว ในเวลาเย็น ปรึกษากันอย่างนี้ว่า "ในที่นี้ไม่มี 'คนอื่น, เราทั้งหลาย จักถือเอากหาปณะพันหนึ่ง และเครื่องประดับ ทั้งหมดที่พวกเราให้แก่หญิงนี้แล้ว ฆ่าหญิงนี้เสียไปกันเถิด." หญิงนั้นฟัง ถ้อยคำของเศรษฐีบุตรเหล่านั้นแล้ว คิดว่า "ชนพวกนี้ ไม่มียางอาย อภิรมย์กับเราแล้ว บัดนี้ ปรารถนาจะฆ่าเรา, เราจักรู้กิจที่ควร กระทำแก่ชนเหล่านั้น" เมื่อถูกชนเหล่านั้นฆ่าอยู่ ได้กระทำความ ปรารถนาว่า "ขอเราพึงเป็นยักษิณี ผู้สามารถเพื่อฆ่าชนเหล่านั้น

เหมือนอย่างพวกนี้ฆ่าเราฉะนั้นเหมือนกัน."

[คนโง่ทำกรรมลามก]

ภิกษุหลายรูป กราบทูลการกระทำกาละของสุปปพุทธะนั้นแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลถามว่า "คติของสุปปพุทธะนั้น เป็นอย่างไร ? เพราะเหตุไรเล่า ? เขาจึงถึงความเป็นคนมีโรคเรื้อน."

พระศาสดา ทรงพยากรณ์ความที่สุปปพุทธะนั้นบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว เกิดในดาวดึงสภพ และการเห็นพระตครสิขีปัจเจกพุทธะถ่ม (น้ำลาย) แล้ว หลีกไปทางซ้าย[๑] ไหม้แล้วในนรกตลอดกาลนานด้วยวิบากที่เหลือ ถึงความเป็นคนมีโรคเรื้อนในบัดนี้แล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย สัตว์เหล่านี้ เที่ยวกระทำกรรมมีผลเผ็ดร้อนแก่ตนเองแล" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรมให้ยิ่งขึ้น จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ชนพาลทั้งหลาย มีปัญญาทราม มีตนเป็นดัง
ข้าศึก เที่ยวทำกรรมลามกซึ่งมีผลเผ็ดร้อนอยู่."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **จรนฺติ** ความว่า เที่ยวกระทำอกุศลถ่ายเดียว ด้วยอิริยาบถ ๔ อยู่.

ชนทั้งหลาย ผู้ไม่รู้ประโยชน์ในโลกนี้ และประโยชน์ในโลกหน้า ชื่อว่าพาล ในบทว่า **พาลา** นี้.

๑. อปพฺยามํ กตฺวา ถือเอาความว่า หลีกซ้าย. ธรรมดาบัณฑิต เห็นพุทธบุคคลแล้วย่อมหลีกทางขวา. ดูใน ป. ที. อุทานวณฺณนา ๓๖๘.

บทว่า **ทุมฺเมธา** คือมีปัญญาเขลา. บทว่า **อมิตฺเตเนว** ความว่า เป็นราวกะว่าคนมีเวรผู้มิใช่มิตร. บทว่า **กฏุกปฺผลํ** ความว่า มีผลเข้มแข็ง คือมีทุกข์เป็นผล.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องสุปปพุทธกุฏฐิ จบ.

๘. เรื่องชาวนา* ๔๒

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภชาวนาคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"น ตํ กมฺมํ กตํ สาธุ"** เป็นต้น.

โจรเข้าลักทรัพย์ในตระกูลมั่งคั่ง

ได้ยินว่า ชาวนานั้น ไถนาแห่งหนึ่งอยู่ในที่ไม่ไกลจากกรุงสาวัตถี. พวกโจรเข้าไปสู่พระนครโดยท่อน้ำ ทำลายอุโมงค์ในตระกูลมั่งคั่งตระกูลหนึ่ง เข้าไปถือเอาเงินและทองเป็นอันมากแล้วก็ออกไปโดยทางท่อน้ำนั่นเอง. โจรคนหนึ่ง ลวงโจรเหล่านั้น แบ่งภัณฑะกับโจรทั้งหลายเหล่านั้นแล้ว ถือพาเดินไปอยู่ ไม่ได้กำหนดถึงถุงบรรจุทรัพย์พันหนึ่งที่ตกลงจากเกลียวผ้า.

[พระศาสดาทรงเล็งเห็นอุปนิสัยของชาวนา]

ในวันนั้น เวลาใกล้รุ่ง พระศาสดา ทรงตรวจดูสัตว์โลก ทรงเห็นชาวนานั้น ผู้เข้าไปในภายในข่ายคือพระญาณของพระองค์ แล้วทรงใคร่ครวญอยู่ว่า "เหตุอะไรหนอแล ? จักมี" ได้ทรงเห็นเหตุนี้ว่า "ชาวนาคนนี้ จักไปเพื่อไถนาแต่เช้าตรู่, แม้พวกเจ้าของภัณฑะ ไปตามรอยเท้าของโจรทั้งหลายแล้ว เห็นถุงที่บรรจุทรัพย์พันหนึ่งในนา

* พระมหาเฉย ป. ธ. ๗ วัดสัมพันธวงศ์ แปล (ต่อมาเป็นพระเทพปัญญามุนี).

ของชาวนานั้นแล้วก็จักจับชาวนานั่น, เว้นเราเสีย คนอื่นชื่อว่าผู้เป็นพยานของชาวนานั้นจักไม่มี; แม้อุปนิสัยแห่งโสดาปัตติมรรค ของชาวนานั้นก็มีอยู่, เราไปในที่นั้น ย่อมควร." ฝ่ายชาวนานั้น ไปเพื่อไถนาแต่เช้าตรู่. พระศาสดา มีพระอานนทเถระเป็นปัจฉาสมณะได้เสด็จไปในที่นั้นแล้ว. ชาวนาเห็นพระศาสดาแล้ว ไปถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วเริ่มไถนาอีก. พระศาสดา ไม่ตรัสอะไร ๆ กับเขาเสด็จไปยังที่ ๆ ถุงบรรจุทรัพย์พันหนึ่งตก ทอดพระเนตรเห็นถุงนั้นแล้ว จึงตรัสกะพระอานนทเถระว่า "อานนท์ เธอเห็นไหม อสรพิษ." พระอานนทเถระ ทูลว่า 'เห็น พระเจ้าข้า อสรพิษร้าย.' ชาวนาได้ยินถ้อยคำนั้น คิดว่า "ที่นี้เป็นที่เที่ยวไปในเวลาหรือมิใช่เวลาแห่งเรา, ได้ยินว่า อสรพิษมีอยู่ในที่นั่น" เมื่อพระศาสดาตรัสคำมีประมาณเท่านั้นหลีกไปแล้ว, จึงถือเอาด้ามปฏักเดินไปด้วยตั้งใจว่า "จักฆ่าอสรพิษนั้น" เห็นถุงบรรจุทรัพย์พันหนึ่ง แล้วคิดว่า "คำนั้น จักเป็นคำอันพระศาสดาตรัสหมายเอาถุงบรรจุทรัพย์พันหนึ่งนี้" จึงถือเอาถุงบรรจุทรัพย์พันหนึ่งนั้นกลับไป เพราะความที่ตนเป็นคนไม่ฉลาด จึงซ่อนมันไว้ในที่สมควรแห่งหนึ่ง กลบด้วยฝุ่นแล้วเริ่มจะไถนาอีก.

[ชาวนาถูกจับไปประหารชีวิต]

แม้พวกมนุษย์ เมื่อราตรีสว่างแล้ว เห็นกรรมอันพวกโจรกระทำในเรือน จึงเดินตามรอยเท้าไป ถึงนานั้นแล้ว เห็นที่ ๆ พวกโจรแบ่งภัณฑะกันในนานั้น ได้เห็นรอยเท้าของชาวนาแล้ว. มนุษย์

เหล่านั้น ไปตามแนวรอยเท้าของชาวนานั้น เห็นที่แห่งถุงทรัพย์ที่ชาวนาเก็บเอาไว้ คุ้ยฝุ่นออกแล้ว ถือเอาถุงทรัพย์ คุกคามว่า "แกปล้นเรือนแล้ว เที่ยวไปราวกับไถนาอยู่" โบยด้วยท่อนไม้ นำไปแสดงแก่พระราชาแล้ว. พระราชา ทรงสดับความเป็นไปนั้นแล้วจึงรับสั่งให้ประหารชีวิตชาวนานั้น. พวกราชบุรุษ มัดชาวนานั้นให้มีแขนไพล่หลัง เฆี่ยนด้วยหวาย นำไปสู่ตะแลงแกงแล้ว. ชาวนานั้นถูกราชบุรุษเฆี่ยนด้วยหวาย ไม่กล่าวคำอะไร ๆ อื่น กล่าวอยู่ว่า "เห็นไหม อานนท์ อสรพิษ, 'เห็น พระเจ้าข้า อสรพิษร้าย" เดินไปอยู่. ครั้งนั้น พวกราชบุรุษ ถามเขาว่า "แกกล่าวถ้อยคำของพระศาสดาและพระอานนทเถระเท่านั้น, นี่ชื่ออะไร ?" เมื่อชาวนาตอบว่า "เราเมื่อได้เฝ้าพระราชาจึงจักบอก," จึงนำไปสู่สำนักของพระราชา กราบทูลความเป็นไปนั้นแด่พระราชาแล้ว.

[ชาวนาพ้นโทษเพราะอ้างพระศาสดาเป็นพยาน]

ลำดับนั้น พระราชา ตรัสถามชาวนานั้นว่า "เพราะเหตุไรเจ้าจึงกล่าวดังนั้น ?" แม้ชาวนานั้น กราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพข้าพระองค์ไม่ใช่โจร" แล้วก็กราบทูลเรื่องนั้นทั้งหมด แด่พระราชาจำเดิมแต่กาลที่ตนออกไปเพื่อต้องการจะไถนา. พระราชา ทรงสดับถ้อยคำของชาวนานั่นแล้ว ตรัสว่า "พนาย ชาวนานี้อ้างเอาพระศาสดาผู้เป็นบุคคลเลิศในโลกเป็นพยาน, เราจะยกโทษแก่ชาวนานี่ยังไม่สมควร, เราจักรู้สิ่งที่ควรกระทำในเรื่องนี้" ดังนี้แล้ว ทรงพา

ชาวนานั้นไปยังสำนักของพระศาสดาในเวลาเย็น ทูลถามพระศาสดาว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาค พระองค์ได้เสด็จไปสู่ที่ไถนาของชาวนานั้นกับพระอานนทเถระแลหรือ ?"

พระศาสดา. ขอถวายพระพร มหาบพิตร.

พระราชา. พระองค์ทอดพระเนตรเห็นอะไรในนานั้น ?

พระศาสดา. ถุงทรัพย์พันหนึ่ง มหาบพิตร.

พระราชา. ทอดพระเนตรเห็นแล้ว ได้ตรัสคำอะไร ?

พระศาสดา. คำชื่อนี้ มหาบพิตร.

พระราชา. พระเจ้าข้า ถ้าบุรุษนี้จักได้กระทำการอ้างบุคคลผู้เช่นกับด้วยพระองค์แล้วไซร้, เขาจักไม่ได้ชีวิต, แต่เขากล่าวคำที่พระองค์ตรัสแล้ว จึงได้ชีวิต.

[ไม่ควรทำกรรมที่ให้ผลเดือดร้อนในภายหลัง]

พระศาสดา ทรงสดับพระราชดำรัสนั้นแล้ว ตรัสว่า "ขอถวายพระพร มหาบพิตร, แม้อาตมภาพกล่าวคำมีประมาณเท่านั้นนั่นเองแล้วก็ไป, ความตามเดือดร้อนในภายหลัง ย่อมมีเพราะกระทำกรรมใด กรรมนั้น ชื่อผู้เป็นบัณฑิตไม่พึงกระทำ" ดังนี้ เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"บุคคลกระทำกรรมใดแล้ว ย่อมเดือดร้อนใน
ภายหลัง เป็นผู้มีหน้าชุ่มด้วยน้ำตา ร้องไห้
เสวยผลของกรรมใดอยู่ กรรมนั้น อันบุคคล
กระทำแล้ว ไม่ดีเลย."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **ความว่า** บุคคลกระทำกรรมใด คืออันสามารถจะให้เกิดในอบายภูมิทั้งหลายมีนรกเป็นต้น ได้แก่ มีทุกข์เป็นกำไร เมื่อตามระลึกถึง ชื่อว่าย่อมเดือดร้อนในภายหลัง คือย่อมเศร้าโศกในภายหลัง ในขณะที่ระลึกถึงแล้ว ๆ, กรรมนั้น อันบุคคลกระทำแล้วไม่ดี คือไม่งาม ได้แก่ ไม่สละสลวย.

สองบทว่า **ยสฺส อสฺสุมุโข** ความว่า เป็นผู้มีหน้าชุ่มด้วยน้ำตา ร้องไห้ ย่อมเสวยผลกรรมใด.

ในเวลาจบเทศนา อุบาสกชาวนา บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว. แม้ภิกษุผู้ประชุมกันเป็นอันมาก ก็บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องชาวนา จบ.

๙. เรื่องนายสุมนมาลาการ* [๕๓]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภนายมาลาการชื่อสุมนะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ **"ตญฺจ กมฺมํ กตํ สาธุ"** เป็นต้น.

[พระศาสดาเสด็จบิณฑบาต]

ดังได้สดับมา นายมาลาการนั้น บำรุงพระเจ้าพิมพิสารด้วยดอกมะลิ ๘ ทะนานแต่เช้าตรู่ทุกวัน ย่อมได้กหาปณะวันละ ๘ กหาปณะ. ต่อมาวันหนึ่ง เมื่อนายมาลาการนั้นถือดอกไม้ พอเข้าไปสู่พระนคร. พระผู้มีพระภาค อันภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่แวดล้อม ทรงเปล่งพระรัศมีมีพรรณ ๖ เสด็จเข้าไปสู่พระนคร เพื่อบิณฑบาต ด้วยพระพุทธานุภาพอันใหญ่ ด้วยพระพุทธลีลาอันใหญ่. แท้จริง ในกาลบางคราว พระผู้มีพระภาคทรงปิดพระรัศมีมีพรรณ ๖ ด้วยจีวรแล้ว เสด็จไป เหมือนภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรรูปใดรูปหนึ่ง เหมือนเสด็จไปต้อนรับพระอังคุลิมาล สิ้นทางตั้ง ๓๐ โยชน์, ในกาลบางคราว ทรงเปล่งพระรัศมีมีพรรณ ๖ เหมือนทรงเปล่งในเวลาเสด็จเข้าไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์เป็นต้น. แม้ในวันนั้น พระผู้มีพระภาคทรงเปล่งพระรัศมีมีพรรณ ๖ จากพระสรีระ เสด็จเข้าไปสู่กรุงราชคฤห์ ด้วยพระพุทธานุภาพอันใหญ่ ด้วยพระพุทธลีลาอันใหญ่.

* พระมหาเฉย ป. ธ. ๗ วัดสัมพันธวงศ์ แปล (ต่อมาเป็นพระเทพปัญญามุนี).

[นายมาลาการบูชาพระศาสดาด้วยดอกไม้]

ครั้งนั้น นายมาลาการเห็นอัตภาพพระผู้มีพระภาค เช่นกับด้วยรัตนะอันมีค่าและทอง๑อันมีค่า แลดู พระสรีระซึ่งประดับแล้วด้วยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ มีส่วนแห่งความงามด้วยพระสิริคืออนุพยัญชนะ ๘๐ มีจิตเลื่อมใสแล้ว คิดว่า "เราจักทำการบูชาอันยิ่งแด่พระศาสดาอย่างไรหนอแล ?" เมื่อไม่เห็นสิ่งอื่น จึงคิดว่า "เราจักบูชาพระผู้มีพระภาคด้วยดอกไม้เหล่านี้" คิดอีกว่า "ดอกไม้เหล่านี้เป็นดอกไม้สำหรับบำรุงพระราชาประจำ, พระราชา เมื่อไม่ทรงได้ดอกไม้เหล่านี้ พึงให้จองจำเราบ้าง พึงให้ฆ่าเราบ้าง พึงขับไล่เสียจากแว่นแคว้นบ้าง, เราจะทำอย่างไรหนอแล ?. ครั้งนั้น ความคิดอย่างนี้ได้มีแก่นายมาลาการนั้นว่า "พระราชาจะทรงฆ่าเราเสียก็ตาม ขับไล่เสียจากแว่นแคว้นก็ตาม, ก็พระราชานั้น แม้เมื่อพระราชทานแก่เรา พึงพระราชทานทรัพย์สักว่าเลี้ยงชีพในอัตภาพนี้ ; ส่วนการบูชาพระศาสดา อาจเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข แก่เราในโกฏิกัปเป็นอเนกทีเดียว" สละชีวิตของตน แด่พระตถาคตแล้ว. นายมาลาการนั้น คิดว่า "จิตเลื่อมใสของเราไม่กลับกลายเพียงใด ; เราจักทำการบูชาเพียงนั้นทีเดียว" เป็นผู้ร่าเริงบันเทิงแล้ว มีจิตเบิกบานและแช่มชื่น บูชาพระศาสดาแล้ว.

๑. เช่นกับด้วยพวงแก้วและพวงทองก็ว่า โบราณว่า เช่นกับด้วยพนมแก้วและพนมทองก็มี.

[ความอัศจรรย์ของดอกไม้ที่เป็นพุทธบูชา]

นายมาลาการนั้นบูชาอย่างไร ? ทีแรก นายมาลาการซัดดอกไม้ ๒ กำ ขึ้นไปในเบื้องบนแห่งพระตถาคตก่อน. ดอกไม้ ๒ กำนั้น ได้ตั้งเป็นเพดานในเบื้องบนพระเศียร. เขาซัดดอกไม้ ๒ กำอื่นอีก. ดอกไม้ ๒ กำนั้นได้ย้อยลงมาตั้งอยู่ทางด้านพระหัตถ์ขวา โดยอาการอันมาลาบังไว้. เขาซัดดอกไม้ ๒ กำอื่นอีก. ดอกไม้ ๒ กำนั้น ได้ห้อยย้อยลงมาตั้งอยู่ทางด้านพระปฤษฎางค์ อย่างนั้นเหมือนกัน. เขาซัดดอกไม้ ๒ กำอื่นอีก. ดอกไม้ ๒ กำนั้นห้อยย้อยลงมาตั้งอยู่ทางด้านพระหัตถ์ซ้าย อย่างนั้นเหมือนกัน. ดอกไม้ ๘ ทะนานเป็น ๘ กำ แวดล้อมพระตถาคตในฐานะทั้ง ๔ ด้วยประการฉะนี้. ได้มีทางพอเป็นประตูเดินไปข้างหน้าเท่านั้น. ขั้วดอกไม้ทั้งหลายได้หันหน้าเข้าข้างใน, หันกลีบออกข้างนอก. พระผู้มีพระภาคเป็นราวกะว่าแวดล้อมแล้วด้วยแผ่นเงิน เสด็จไปแล้ว. ดอกไม้ทั้งหลาย แม้ไม่มีจิต อาศัยบุคคลผู้มีจิต ไม่แยกกัน ไม่ตกลง ย่อมไปกับพระศาสดานั่นเทียว ย่อมหยุดในที่ประทับยืน. รัศมีเป็นราวกะว่าสายฟ้าแลบตั้งแสนสาย ออกจากพระสรีระของพระศาสดา. พระรัศมีที่ออก (จากพระกายนั้น) ออกทั้งข้างหน้าทั้งข้างหลัง ทั้งข้างขวาทั้งข้างซ้าย ทั้งเบื้องบนพระเศียร. พระรัศมีแม้แต่สายหนึ่ง ไม่หายไปทางที่ตรงเบื้องพระพักตร์ ๆ แม้ทั้งหมดกระทำประทักษิณพระศาสดา ๓ รอบแล้วรวมเป็นพระรัศมีมีประมาณเท่าลำตาลหนุ่ม พุ่งตรงไปข้างหน้าทางเดียว.

[นายมาลาการบอกแก่ภรรยา]

นครทั้งสิ้นเลื่องลือแล้ว. บรรดาชน ๑๘ โกฏิ คือในภายใน นคร ๙ โกฏิ ภายนอกนคร ๙ โกฏิ ชายหรือหญิงแม้คนหนึ่ง ชื่อว่า จะไม่ถือเอาภิกษาออกไปย่อมไม่มี. มหาชนบันลือสีหนาท ทำการยก ท่อนผ้าขึ้นตั้งพันอยู่ข้างหน้าของพระศาสดาเทียว. แม้พระศาสดา เพื่อจะทรงทำคุณของนายมาลาการให้ปรากฏ ได้เสด็จเที่ยวไปใน พระนครประมาณ ๓ คาวุต โดยหนทางเป็นที่เที่ยวไปด้วยกลอง นั้นเอง. สรีระทั้งสิ้น ของนายมาลาการเต็มเปี่ยมด้วยปีติมีวรรณะ ๕. นายมาลาการนั้นเที่ยวไปกับพระตถาคตหน่อยหนึ่งเท่านั้น เข้าไปใน ภายในแห่งพระพุทธรัศมี เป็นราวกะว่าจมลงในรสแห่งมโนสิลา ชมเชย ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ได้ถือเอากระเช้าเปล่านั่นแลไปสู่เรือน.

ครั้งนั้น ภรรยาถามเขาว่า "ดอกไม้อยู่ที่ไหน ?"

มาลาการ. เราบูชาพระศาสดาแล้ว.

ภรรยา. บัดนี้ ท่านจักทำอะไรแด่พระราชาเล่า ?

มาลาการ. พระราชาจะทรงฆ่าเราก็ตาม ขับไล่จากแว่นแคว้น ก็ตาม, เราสละชีวิตบูชาพระศาสดาแล้ว, ดอกไม้ทั้งหมดมี ๘ กำ, บูชาชื่อเห็นปานนี้เกิดแล้ว, มหาชนทำการโห่ร้องตั้งพัน เที่ยวไปกับ พระศาสดา, นั่นเสียงโห่ร้องของมหาชนในที่นั้น.

[ภรรยาไม่เลื่อมใสฟ้องพระราชา]

ลำดับนั้น ภรรยาของเขาเป็นหญิงอันธพาล ไม่ยังความเลื่อมใส ในพระปาฏิหาริย์เห็นปานนั้นให้เกิด ด่าเขาแล้ว กล่าวว่า "ธรรมดา

พระราชาทั้งหลาย เป็นผู้ดุร้าย กริ้วคราวเดียวก็กระทำความพินาศแม้มาก ด้วยการตัดมือและเท้าเป็นต้น, ความพินาศพึงมีแม้แก่เรา เพราะกรรมที่เธอกระทำ" พาพวกบุตรไปสู่ราชตระกูล ผู้อันพระราชาตรัสเรียกมาถามว่า "อะไรกันนี่ ?" จึงกราบทูลว่า "สามีของหม่อมฉันเอาดอกไม้สำหรับบำรุงพระองค์บูชาพระศาสดาแล้ว มีมือเปล่ามาสู่เรือน ถูกหม่อมฉันถามว่า 'ดอกไม้อยู่ไหน ?' ก็กล่าวคำชื่อนี้, หม่อมฉันด่าเขาแล้ว กล่าวว่า 'ธรรมดาพระราชาทั้งหลายเป็นผู้ดุร้าย กริ้วคราวเดียวก็กระทำความพินาศแม้มาก ด้วยการตัดมือและเท้าเป็นต้น, ความพินาศพึงมีแม้แก่เรา เพราะกรรมที่เธอกระทำ' ดังนี้แล้ว ก็ทิ้งเขามาในที่นี้ ; กรรมที่เขากระทำ จงเป็นกรรมดีก็ตาม จงเป็นกรรมชั่วก็ตาม, กรรมนั้นจงเป็นของเขาผู้เดียว; ขอเดชะ พระองค์จงทรงทราบความที่เขาอันหม่อมฉันทิ้งแล้ว."

[พระราชาทรงทำเป็นกริ้ว]

พระราชาทรงบรรลุโสดาปัตติผล ถึงพร้อมด้วยศรัทธา เป็นอริยสาวก ด้วยการเห็นทีแรกนั่นแล ทรงดำริว่า "โอ! หญิงนี้เป็นอันธพาล ไม่ยังความเลื่อมใสในคุณเห็นปานนี้ให้เกิดขึ้น." ท้าวเธอทำเป็นดังว่ากริ้ว ตรัสว่า "เจ้าพูดอะไร แม่ ? นายมาลาการนั้นกระทำการบูชา ด้วยดอกไม้สำหรับบำรุงเราหรือ ?" หญิงนี้ ทูลว่า "ขอเดชะ พระเจ้าข้า." พระราชาตรัสว่า "ความดีอันเจ้าทิ้งเขากระทำแล้ว, เราจักรู้กิจที่ควรกระทำแก่นายมาลาการผู้กระทำการบูชา

ด้วยดอกไม้ทั้งหลายของเรา," ทรงส่งหญิงนั้นไปแล้ว รีบเสด็จไปในสำนักพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว เสด็จเที่ยวไปกับด้วยพระศาสดานั่นเทียว. พระศาสดา ทรงทราบความเลื่อมใสแห่งพระหฤทัยของพระราชานั้น เสด็จเที่ยวไปสู่พระนครตามถนนเป็นที่เที่ยวไปด้วยกลองแล้ว ได้เสด็จไปสู่พระทวารแห่งพระราชมนเทียรของพระราชา พระราชาทรงรับบาตร ได้ทรงมีพระประสงค์จะเชิญเสด็จพระศาสดาเข้าไปสู่พระราชมนเทียร. ส่วนพระศาสดา ได้ทรงแสดงพระอาการที่จะประทับนั่งในพระลานหลวงนั่นเอง. พระราชาทรงทราบพระอาการนั้นแล้ว รับสั่งให้กระทำปะรำในขณะนั้นนั่นเอง ด้วยพระดำรัสว่า "ท่านทั้งหลายจงกระทำปะรำโดยเร็ว." พระศาสดาประทับนั่งกับหมู่ภิกษุแล้ว.

ถามว่า "ก็เพราะเหตุไร พระศาสดาจึงไม่เสด็จเข้าสู่พระราชมนเทียร ?"

แก้ว่า "(เพราะ) ได้ยินว่า ความปริวิตกอย่างนี้ได้มีแก่พระองค์ว่า 'ถ้าว่าเราพึงเข้าไปนั่งในภายในไซร้, มหาชนไม่พึงได้เพื่อจะเห็นเรา, คุณของนายมาลาการจะไม่พึงปรากฏ, แต่ว่ามหาชนจักได้เพื่อเห็นเราผู้นั่งอยู่ ณ พระลานหลวง, คุณของนายมาลาการจับปรากฏ."

[พระราชาทรงพระราชทานสิ่งของอย่างละ ๘ อย่าง]

จริงอยู่ พระพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้น ย่อมอาจเพื่อกระทำคุณของบุคคลผู้มีคุณทั้งหลายให้ปรากฏ, ชนที่เหลือเมื่อจะกล่าวคุณ

ของบุคคลผู้มีคุณทั้งหลาย ย่อมประพฤติตระหนี่ (คือออมเสีย). แผ่นดอกไม้ ๔ แผ่นได้ตั้งอยู่ในทิศทั้ง ๔ แล้ว. มหาชนแวดล้อมพระศาสดาแล้ว. พระราชาทรงอังคาสภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยอาหารอันประณีต. ในเวลาเสด็จภัตกิจ พระศาสดาทรงกระทำอนุโมทนาแล้ว อันแผ่นดอกไม้ ๔ แผ่น แวดล้อมโดยนัยก่อนนั่นแล อันมหาชนผู้บันลือสีหนาทแวดล้อม ได้เสด็จไปสู่วิหารแล้ว. พระราชา ตามส่งเสด็จพระศาสดา กลับแล้ว รับสั่งให้หานายมาลาการมาแล้ว ตรัสถามว่า "เจ้าว่าอย่างไร จึงบุชาพระศาสดาด้วยดอกไม้อันตนพึงนำมาเพื่อรา ?" นายมาลาการกราบทูลว่า "ขอเดชะ ข้าพระองค์คิดว่า 'พระราชาจะฆ่าเราก็ตาม จะขับไล่เราเสียจากแว่นแคว้นก็ตาม' ดังนี้แล้ว จึงสละชีวิตบูชาพระศาสดา." พระราชาตรัสว่า "เจ้าชื่อว่าเป็นมหาบุรุษ" แล้วพระราชาทานของที่ควรให้ชื่อหมวด ๘ แห่งวัตถุทั้งปวงนี้ คือช้าง ๘ ม้า ๘ ทาส ๘ ทาสี ๘ เครื่องประดับใหญ่ ๘ กหาปณะ ๘ พัน นารี ๘ นาง ที่นำมาจากราชตระกูลประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง และบ้านส่วย ๘ ตำบล.

[พระศาสดาตรัสสรรเสริญนายมาลาการ]

พระอานนทเถระ คิดว่า "วันนี้ ตั้งแต่เช้าตรู่ เสียงสีหนาทตั้งพัน และการยกท่อนผ้าขึ้นตั้งพันย่อมเป็นไป, วิบากของนายมาลาการ เป็นอย่างไรหนอแล ?" พระเถระนั้น ทูลถามพระศาสดาแล้ว. ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะพระเถระนั้นว่า "อานนท์ เธออย่าได้กำหนดว่า 'กรรมมีประมาณเล็กน้อย อันนายมาลาการนี้กระทำ

แล้ว' ก็นายมาลาการนี้ได้สละชีวิตกระทำการบูชาเราแล้ว, เขายังจิต ให้เลื่อมใสในเราด้วยอาการอย่างนี้ จักไม่ไปสู่ทุคติ ตลอดแสนกัป" ดังนี้แล้ว ตรัสว่า :-

"นายมาลาการ จักดำรงอยู่ในเทวดาและมนุษย์
ทั้งหลาย จับไม่ไปสู่คติ ตลอดแสนกัป, นี่เป็น
ผลแห่งกรรมนั้น, ภายหลังเขาจักเป็นพระปัจเจก-
พุทธะ นามว่าสุมนะ."

ก็ในเวลาพระศาสดาเสด็จถึงวิหาร เข้าไปสู่พระคันธกุฎี ดอกไม้ เหล่านั้นตกลงที่ซุ้มพระทวารแล้ว.

[ไม่ควรทำกรรมที่เดือดร้อนภายหลัง]

ในเวลาเย็น ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า "แหม ! กรรมของนายมาลาการ น่าอัศจรรย์, เธอสละชีวิตเพื่อพระพุทธเจ้า ผู้ยังดำรงพระชนม์อยู่ กระทำการบูชาด้วยดอกไม้แล้ว ได้ของพระ-ราชทานชื่อว่าหมวด ๘ ล้วน ในขณะนั้นนั่นเอง." พระศาสดาเสด็จ ออกจากพระคันธกุฎีแล้ว ไปสู่โรงธรรมด้วยการเสด็จไป ๓ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง ประทับนั่งบนพระพุทธอาสน์แล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เธอทั้งหลายนั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอ ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ด้วยกถาชื่อนี้," จึงตรัสว่า "อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ความเดือดร้อนในภายหลังย่อมไม่มี โสมนัสเท่านั้น ย่อมเกิดขึ้นในขณะที่ระลึกแล้ว ๆ เพราะบุคคลกระทำกรรมใด, กรรม

เห็นปานนั้น อันบุคคลควรกระทำแท้" เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อมไม่เดือดร้อนใน
ภายหลัง เป็นผู้เอิบอิ่ม มีใจดี ย่อมเสวยผล
ของกรรมใด, กรรมนั้นแล อันบุคคลทำแล้ว
เป็นกรรมดี."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **ยํ กตฺวา** ความว่า บุคคลกระทำกรรมใด คือกรรมที่สามารถเพื่ออันยังสมบัติแห่งเทวดาและสมบัติแห่งมนุษย์ และนิพพานสมบัติให้เกิด คือมีสุขเป็นกำไร ย่อมไม่ตามเดือดร้อน, โดยที่แท้ บุคคลนั้น ชื่อว่าเป็นผู้เอิบอิ่มแล้วด้วยกำลังแห่งปีติ และชื่อว่ามีใจดี ด้วยกำลังแห่งโสมนัส ในขณะที่ระลึกถึง ๆ เป็นผู้เกิดปีติและโสมนัสในกาลต่อไป ย่อมเสวยผล ในทิฏฐธรรมนั่นเอง, กรรมนั้นอีกบุคคลกระทำแล้ว เป็นกรรมดี คือเป็นกรรมงาม ได้แก่สละสลวย.

ในเวลาจบเทศนา การตรัสรู้ธรรมได้มีแก่สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องนายสุมนมาลาการ จบ.

๑๐. เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี* [๕๔]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถรีนามว่าอุบลวรรณา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"มธุวา มญฺญตี พาโล"** เป็นต้น.

[พระเถรีตั้งความปรารถนา]

ดังได้สดับมา พระเถรีนั้น ตั้งความปรารถนาไว้แทบบาทมูลของพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตระ กระทำบุญทั้งหลาย สิ้นแสนกัป ท่องเที่ยวอยู่ ในเทวดาและมนุษย์ จุติจากเทวโลก ถือปฏิสนธิในสกุลเศรษฐี ในกรุงสาวัตถี ในพุทธุปบาทกาลนี้. ก็มารดาบิดาได้ตั้งชื่อนางว่า อุบลวรรณา เพราะนางมีผิวพรรณเหมือนกลีบอุบลเขียว. ต่อมา ในกาลที่แห่งนางเจริญวัยแล้ว พระราชาและเศรษฐีทั้งหลายในสกลชมพูทวีป ส่งบรรณการไปสู่สำนักของเศรษฐีว่า "ขอเศรษฐี จงให้ธิดาแก่เรา." ชื่อว่าคนผู้ไม่ส่งบรรณาการไป มิได้มี. ลำดับนั้น เศรษฐีคิดว่า "เราจักไม่สามารถเอาใจของคนทั้งหมดได้, แต่เราจักทำอุบายสักอย่างหนึ่ง." เศรษฐีนั้นเรียกธิดามาแล้วกล่าวว่า "แม่ เจ้าจักอาจเพื่อบวชไหม ?" คำของบิดาได้เป็นเหมือนน้ำมันที่หุงแล้วตั้ง ๑๐๐ ครั้ง อันเขารดลงบนศีรษะ เพราะความที่นางมีภพมีในที่สุด; เพราะฉะนั้น นางจึงกล่าวะบิดาว่า "พ่อ

* พระมหาวิน ป. ธ. ๘ วัดราชาธิวาส แปล. (ปัจจุบันเป็นสมเด็จพระมหาวีวงศ์ ป. ธ. ๙.)

ฉันจักบวช." เศรษฐีนั้น ทำสักการะเป็นอันมากแก่นางแล้ว นำนางไปสู่สำนักนางภิกษุณี ให้บวชแล้ว.

[พระอุบลวรรณาเถรีบรรลุพระอรหัต]

เมื่อนางบวชแล้วไม่นาน วาระรักษาลูกดาลในโรงอุโบสถถึงแล้ว. นางตามประทีป กวาดโรงอุโบสถ ยืนถือนิมิตแห่งเปลวประทีป แลดูแล้ว ๆ เล่า ๆ ยังฌานมีเตโชกสิณเป็นอารมณ์ให้เกิดแล้ว กระทำฌานนั้นแลให้เป็นบาท บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาและอภิญญาทั้งหลายแล้ว. โดยสมัยอื่น พระเถรีนั้นเที่ยวจาริกไปในชนบท กลับมาแล้ว เข้าไปสู่อันธวัน. ในกาลนั้นพระศาสดา ยังไม่ทรงห้ามการอยู่ป่าของพวกนางภิกษุณี. ครั้งนั้นพวกมนุษย์ ทำกระท่อมตั้งเตียงกั้นม่านไว้ในป่านั้น แก่พระเถรีนั้น. พระเถรีนั้น เข้าไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี ออกมาแล้ว.

[นันทมาณพข่มขืนพระเถรี]

ฝ่ายนันทมาณพ ผู้เป็นบุตรแห่งลุงของพระเถรีนั้น มีจิตปฏิพัทธ์ตั้งแต่กาลแห่งพระเถรียังเป็นคฤหัสถ์ สดับความที่พระเถรีมา จึงไปสู่อันธวันก่อนแต่พระเถรีมาทีเดียว เข้าไปสู่กระท่อมนั้น ซ่อนอยู่ภายใต้เตียง พอเมื่อพระเถรีมาแล้ว เข้าไปสู่กระท่อมปิดประตูนั่งลงบนเตียง เมื่อความมืดในครองจักษุยังไม่ทันหาย เพราะมาจาก (กลาง) แดดในภายนอก, จึงออกมาจากภายใต้เตียง ขึ้นเตียงแล้ว ถูกพระเถรีห้ามอยู่ว่า "คนพาล เธออย่างฉิบหายเลย, คนพาล เธออย่าฉิบหายเลย"

ข่มขืนกระทำกรรมอันตนปรารถนาแล้ว ก็หนีไป. ครั้งนั้น แผ่นดินใหญ่ประดุจว่าไม่อาจจะทรงโทษของเขาไว้ได้ แยกออกเป็น ๒ ส่วนแล้ว. เขาเข้าไปสู่แผ่นดิน ไปเกิดในอเวจีมหานรกแล้ว.

ฝ่ายพระเถรี บอกเนื้อความนั้นแก่ภิกษุณีทั้งหลายแล้ว. พวกภิกษุณี แจ้งเนื้อความนั้นแก่ภิกษุทั้งหลาย. พวกภิกษุ กราบทูลแด่พระผู้มีพระภาค.

[คนพาลประสบทุกข์เพราะบาปกรรม]

พระศาสดา ทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาผู้ใดผู้หนึ่งเป็นพาล เมื่อทำกรรมลามก เป็นผู้ยินดีร่าเริง เป็นประดุจฟูขึ้น ๆ ย่อมทำได้ ประดุจบุรุษเคี้ยวกินรสของหวาน มีจำพวกน้ำผึ้งและน้ำตาลกรวดเป็นต้น บางชนิด" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"คนพาล ย่อมสำคัญบาปประดุจน้ำผึ้งตราบเท่า
ที่บาปยังไม่ให้ผล; ก็เมื่อใด บาปให้ผล; เมื่อนั้น
คนพาล ย่อมประสบทุกข์."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มธุวา** เป็นต้น ความว่า ก็เมื่อคนพาลกระทำบาป คืออกุศลกรรมอยู่ กรรมนั้นย่อมปรากฏดุจน้ำผึ้ง คือดุจน้ำหวาน ได้แก่ประดุจน่าปรารถนาน่าใคร่น่าชอบใจ, คนพาลนั้น ย่อมสำคัญบาปนั้น เหมือนน้ำหวาน ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า **ยาว** คือ ตลอดกาลเพียงใด.

สองบทว่า **ปาปํ น ปจฺจติ** ความว่า คนพาล ย่อมสำคัญบาปนั้นอย่างนั้น ตราบเท่าที่บาปยังไม่ให้ผลในทิฏฐธรรม หรือในสัมปรายภพ.

บทว่า **ยทา จ** ความว่า ก็ในกาลใด เมื่อคนพาลนั้น ถูกทำกรรมกรณ์ต่างๆ ในทิฏฐธรรม หรือสวยทุกข์ใหญ่ในอบายมีนรกเป็นต้นในสัมปรายภพ บาปนั้นชื่อว่าย่อมให้ผล; ในกาลนั้น คนพาลนั้น ย่อมเข้าถึง คือประสบ ได้แก่กลับได้ทุกข์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

[พระขีณาสพไม่ยินดีกามสุข]

โดยสมัยอื่น มหาชนสนทนากันในธรรมสภาว่า "แม้พระขีณาสพทั้งหลาย ชะรอยจะยังยินดีกามสุข ยังเสพกาม, ทำไมจักไม่ส้องเสพ; เพราะพระขีณาสพเหล่านั้น ไม่ใช่ไม้ผุ, ไม่ใช่จอมปลวก, มีเนื้อและสรีระยังสดเหมือนกัน; เพราะฉะนั้น แม้พระขีณาสพเหล่านั้น ยังยินดีกามสุข, ยังเสพกาม."

พระศาสดา เสด็จมา ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งสนทนาด้วยเรื่องอะไรกัน ?" เมื่อพวกภิกษุ กราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พระขีณาสพทั้งหลายไม่ยินดีกามสุข ไม่เสพกาม, เหมือนอย่างว่า หยาดน้ำตกลงบนใบบัว ย่อมไม่ติด ไม่ตั้งอยู่, ย่อมกลิ้งตกไปทีเดียว; และเหมือน

เมล็ดพันธุ์ผักกาด ไม่ติด ไม่ตั้งอยู่ ที่ปลายเหล็กแหลม, ย่อมกลิ้งตกไปแน่แท้ ฉันใด; กามแม้ ๒ อย่าง ย่อมไม่ซึมซาบ ไม่ตั้งอยู่ในจิตของพระขีณาสพฉันนั้น" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ ในพราหมณวรรค[๑]ว่า :-

"เรากล่าวบุคคล ผู้ไม่ติดอยู่ในกามทั้งหลาย
เหมือนน้ำไม่ติดอยู่ในใบบัว เหมือนเมล็ดพันธุ์
ผักกาดไม่ติดอยู่ที่ปลายเหล็กแหลม; ว่าเป็น
พราหมณ์."

เนื้อความแห่งพระคาถานี้ จักแจ่มแจ้งในพราหมณวรรคนั่นแล.

[ภิกษุณีควรอยู่ในพระนคร]

ก็พระศาสดา รับสั่งให้เชิญพระเจ้าปเสนทิโกศลมาแล้ว ตรัสว่า "หมาบพิตร แม้กุลธิดาทั้งหลาย ในพระศาสดานี้ ละหมู่ญาติอันใหญ่ และกองแห่งโภคะมาก บวชแล้ว ย่อมอยู่ในป่า เหมือนอย่างกุลบุตรทั้งหลายเหมือนกัน, คนลามก ถูกราคะย้อมแล้ว ย่อมเบียดเบียนภิกษุณีเหล่านั้น ผู้อยู่ในป่า ด้วยสามารถแห่งการดูถูกดูหมิ่นบ้าง ให้ถึงอันตรายแห่งพรหมจรรย์บ้าง; เพราะฉะนั้น พระองค์ ควรทำที่อยู่ภายในพระนครแก่ภิกษุณีสงฆ์."

พระราชา ทรงรับว่า "ดีละ" ดังนี้แล้ว รับสั่งให้สร้างที่อยู่เพื่อภิกษุณีสงฆ์ ที่ข้างหนึ่งแห่งพระนคร. จำเดิมแต่นั้นมา พวกภิกษุณี ย่อมอยู่ภายในบ้านเท่านั้น

เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี จบ.

๑. ขุ. ธ. ๒๕/๖๙.

๑๑. เรื่องชัมพุกาชีวก* [๕๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภชัมพุกาชีวก ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"มาเส มาเส กุสคฺเคน"** เป็นต้น.

[กุฎุมพีบำรุงพระเถระ]

ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่ากัสสป ในอดีตกาล กุฎุมพีชาวบ้านคนหนึ่ง สร้างวิหาร (ถวาย) แก่พระเถระรูปหนึ่งแล้ว บำรุงพระเถระผู้อยู่ในวิหารนั้นด้วยปัจจัย ๔. พระเถระ ฉันในเรือนของกุฎุมพีนั้นเป็นนิตย์. ครั้งนั้น ภิกษุขีณาสพรูปหนึ่ง เที่ยวบิณฑบาตในกลางวัน ถึงประตูเรือนของกุฎุมพีนั้น. กุฎุมพีเห็นพระขีณาสพนั้นแล้ว เลื่อมใสในอิริยาบถของท่าน นิมนต์ให้เข้าไปสู่เรือน อังคาสด้วยโภชนะอันประณีตโดยเคารพ ถวายผ้าสาฎกผืนใหญ่ ด้วยเรียนว่า "ท่านผู้เจริญ ท่านพึงย้อมผ้าสาฎกนี้นุ่งเถิด" ดังนี้แล้ว เรียนว่า "ท่านผู้เจริญ ผมของท่านยาว; กระผมจักนำช่างกลับกมา เพื่อประโยชน์แก่อันปลงผมของท่าน, จักให้จัดเตียงมาเพื่อประโยชน์แก่การนอน." ภิกษุกุลุปกะ ผู้ฉันอยู่ในเรือนเป็นนิตย์ เห็นสักการะนั้น ของพระขีณาสพนั้น ไม่อาจยังจิตให้เลื่อมใสได้ คิดว่า "กุฎุมพีนี้ ทำสักการะนั้นเห็นปานนี้ แก่ภิกษุผู้ที่ตนเห็นแล้วครู่เดียว, แต่ไม่ทำแก่เราผู้ฉันอยู่ในเรือนเป็นนิตย์" ดังนี้แล้ว ได้ไปสู่วิหาร. แม้ภิกษุขีณาสพนอกนี้

* พระมหาวิน ป. ธ. ๘ วัดราชาธิวาส แปล. (ปัจจบันเป็นสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ป. ธ. ๙)

ไปกับด้วยภิกษุนั้นนั่นแล ย้อมผ้าสาฎกที่กุฎุมพีถวายนุ่งแล้ว. แม้กุฎุมพี พาช่างกลับไปให้ปลงผมของพระเถระ ให้คนลาดเตียงไว้แล้ว เรียนว่า "ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงนอนบนเตียงนี้แหละ" นิมนต์พระเถระทั้ง ๒ รูป เพื่อฉันในวันพรุ่งนี้แล้ว ก็หลีกไป. ภิกษุเจ้าถิ่น ไม่อาจอดกลั้นสักการะที่กุฎุมพีทำแก่พระขีณาสพนั้นได้.

[ด่าพระอรหันต์ด้วยอาการ ๔ มีโทษ]

ครั้งเวลาเย็น เธอไปสู่ที่ ๆ พระเถระนั้นนอนแล้ว ด่าด้วยอาการ ๔ อย่างว่า "อาคันตุกะผู้มีอายุ ท่านเคี้ยวกินคูถ ประเสริฐกล่าการบริโภคภัตในเรือนของกุฎุมพี, ท่านให้ถอนผมด้วยแปรงตาล ประเสริฐกว่าการปลงผมด้วยช่างกัลบกที่กุฎุมพีนำมา, ท่านเปลือยกายเที่ยวไป ประเสริฐกว่าการนุ่งผ้าสาฎก ที่กุฎุมพีถวาย, ท่านนอนเหนือแผ่นดิน ประเสริฐกว่าการนอนบนเตียง ที่กุฎุมพีนำมา." ฝ่ายพระเถระ คิดว่า "คนพาลนี้ อย่าฉิบหายเพราะอาศัยเราเลย" ดังนี้แล้ว ไม่เอื้อเฟื้อถึงการนิมนต์ ลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ได้ไปตามสบายแล้ว. ฝ่ายภิกษุเจ้าถิ่น ทำวัตรที่ควรทำในวิหารแต่เช้าตรู่แล้ว เคาะระฆังด้วยหลังเล็บเท่านั้น ด้วยความสำคัญว่า "เวลานี้ เป็นเวลาเที่ยวภิกษา, แม้บัดนี้ ภิกษุอาคันตุกะหลับอยู่, เธอพึงตื่นด้วยเสียงระฆัง" ดังนี้แล้ว เข้าไปสู่บ้านเพื่อบิณฑบาต. แม้กุฎุมพีนั้น กระทำสักการะแล้ว แลดูทางมาของพระเถระทั้ง ๒ เห็นภิกษุเจ้าถิ่นแล้ว ถามว่า "ท่านผู้เจริญ พระเถระไปไหน ?" ทีนั้น ภิกษุเจ้าถิ่น กล่าวกะกฎุมพีนั้นว่า

"ผู้มีอายุ อย่าได้พูดถึงเลย, ภิกษุกุลุปกะของท่าน เข้าสู่ห้องน้อย ในเวลาที่ท่านออกไปเมื่อวาน ก้าวลงสู่ความหลับ เมื่อข้าพเจ้า ทำเสียงกวาดวิหารก็ดี เสียงกรอกน้ำในหม้อน้ำฉันและหม้อน้ำใช้ก็ดี เสียงระฆังก็ดี ตั้งแต่เช้าตรู่ ก็ยังไม่รู้สึก." กุฎุมพีคิดว่า "ชื่อว่าการหลับจนถึงกาลนี้ ย่อมไม่มี แก่พระผู้เป็นเจ้าของเราผู้ประกอบด้วยอิริยาบถสมบัติเช่นนั้น, แต่ท่านผู้เจริญรูปนี้ จักกล่าวคำอะไร ๆ แน่นอน เพราะเห็นเราทำสักการะแก่ท่าน." เพราะความที่ตนเป็นบัณฑิต กุฎุมพีนั้น จึงนิมนต์ให้ภิกษุนั้นฉันโดยเคารพ ล้างบาตรของท่านให้ดีแล้ว ให้เต็มด้วยโภชนะมีรสเลิศต่าง ๆ แล้ว กล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ถ้าท่านพึงเห็นพระผู้เป็นเจ้าของกระผม, ท่านพึงถวายบิณฑบาตนี้ แก่พระผู้เป็นเจ้านั้น." ภิกษุนอกนี้พอรับบิณฑบาตนั้นแล้ว ก็คิดว่า "ถ้าภิกษุนั้น จักบริโภคบิณฑบาตเห็นปานนี้ไซร้, เธอก็จักข้องอยู่ในที่นี้เท่านั้น" ทิ้งบิณฑบาตนั้นในระหว่างทาง ไปสู่ที่อยู่ของพระเถระ แลดูพระเถระนั้นในที่นั้นมิได้เห็นแล้ว. ทีนั้น สมณธรรม แม้ที่เธอทำไว้สิ้นสองหมื่นปี ไม่อาจเพื่อรักษาเธอได้ เพราะเธอทำกรรมประมาณเท่านี้. ก็ในกาลสิ้นอายุ เธอเกิดแล้วในอเวจี เสวยทุกข์เป็นอันมาก สิ้นพุทธันดรหนึ่ง ในพุทธุปบาทกาลนี้ เกิดในเรือนแห่งตระกูล ซึ่งมีข้าวและน้ำมากแห่งหนึ่ง ในพระนครราชคฤห์.

[โทษของการด่าพระอรหันต์]

จำเดิมแต่กาลที่เดินได้ด้วยเท้า เขาไม่ปรารถนา เพื่อจะนอน

บนที่นอนทีเดียว ไม่ปรารถนาเพื่อจะบริโภคภัต, เคี้ยวกินแต่สรีร-วลัญชะ[๑]ของตนเท่านั้น. มารดาบิดา เลี้ยงทารกนั้นไว้ ด้วยสำคัญว่า "เด็กไม่รู้เพราะยังอ่อน จึงทำ." แม้ในเวลาเป็นผู้ใหญ่ เขาไม่ปรารถนาเพื่อจะนุ่งผ้า, เป็นผู้เปลือยกายเที่ยวไป, นอนบนแผ่นดิน, เคี้ยวกินแต่สรีรวลัญชะของตนเท่านั้น. ลำดับนั้น มารดาและบิดาของเขา คิดว่า "เด็กนี้ไม่สมควรแก่เรือนแห่งสกุล; เด็กนี้สมควรแก่พวกอาชีวก" ดังนี้แล้ว จึงนำไปสู่สำนักของอาชีวกเหล่านั้น ได้มอบให้ว่า "ขอท่านทั้งหลายจงยังเด็กนี้ให้บวชเถิด." ลำดับนั้น อาชีวกเหล่านั้น ยังเขาให้บวชแล้ว, ก็แลครั้นให้บวชแล้ว พวกอาชีวกนั้น ตั้งไว้ในหลุมประมาณเพียงคอ วางไม้เรียบไว้บนจะงอยบ่าทั้ง ๒ นั่งบนไม่เรียบเหล่านั้น ถอนผมด้วยท่อนแห่งแปรงตาล. ลำดับนั้น มารดาบิดาของเขา เชิญอาชีวกเหล่านั้น เพื่อฉันในวันพรุ่งนี้แล้ว หลีกไป. วันรุ่งขึ้น พวกอาชีวก กล่าวกะเขาว่า "ท่านจงมา, พวกเราจักเข้าไปสู่บ้าน." เขากล่าวว่า "ขอเชิญพวกท่านไปเถิด, ข้าพเจ้าจักอยู่ในที่นี้แล" ดังนี้แล้ว ก็ไม่ปรารถนา. ครั้งนั้น อาชีวกทั้งหลาย ได้ละเขาผู้กล่าวแล้ว ๆ เล่า ๆ ซึ่งไม่ปรารถนาอยู่ ไปแล้ว. ฝ่ายเขาทราบความที่อาชีวกเหล่านั้นไปแล้ว เปิดประตูวัจจกุฎี ลงไปกินคูถปั้นให้เป็นคำด้วยมือทั้ง ๒. พวกอาชีวกส่งอาหารไปจากภายในบ้านเพื่อเขา. เขาไม่ปรารถนาแม้อาหารนั้น, แม้ถูกพวกอาชีวกกล่าวอยู่บ่อย ๆ ก็กล่าวว่า "ข้าพเจ้าไม่ต้องการอาหารนี้, อาหารอันข้าพเจ้าได้แล้ว." พวกอาชีวกถามว่า "ท่านได้

๑. อุจจาระ.

อาหารที่ไหน ?" เขาตอบว่า "ได้ในที่นี้นั้นเอง."

แม้ในวันที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ เขาถูกพวกอาชีวกนั้น กล่าวอยู่แม้มากอย่างนั้น ก็ยังกล่าวว่า "ข้าพเจ้าจักอยู่ในที่นี้แหละ" ไม่ปรารถนาเพื่อจะไปบ้าน. พวกอาชีวก คิดว่า "อาชีวกนี้ ไม่ปรารถนาจะเข้าบ้านทุกวัน ๆ ทีเดียว, ไม่ปรารถนาจะกลืนกินอาหารที่พวกเรานำมาให้, กล่าวอยู่ว่า 'อาหารเราได้แล้วในที่นี้เทียว; เขาทำอะไรหนอแล? พวกเราจักจับผิดเขา' ดังนี้แล้ว เมื่อจะเข้าไปสู่บ้าน เว้นคนไว้คนหนึ่งสองคน เพื่อจับผิด แม้ซึ่งอาชีวกนั้น จึงไป. อาชีวกเหล่านั้น เป็นราวกะไปข้างหลัง ซ่อนอยู่แล้. แม้เขา รู้ความที่อาชีวกเหล่านั้นไปแล้ว ลงสู่วัจจกุฏี กินคูถโดยนัยก่อนนั้นแล. พวกอาชีวกนอกนี้ เห็นกิริยาของเขาแล้ว จึงบอกแก่อาชีวกทั้งหลาย. พวกอาชีวก ฟังคำนั้นแล้ว คิดว่า "โอ กรรมหนัก; ถ้าสาวกของพระสมณโคดม พึงรู้ไซร้, พึงประกาศความเสื่อมเกียรติของพวกเราว่า 'อาชีวกทั้งหลาย เที่ยวกินคูถ;' อาชีวกนี้ไม่สมควรแก่พวกเรา" จึงขับไล่เขาออกจากสำนักของตนแล้ว. เขาถูกพวกอาชีวกเหล่านั้นไล่ออกแล้ว. มีหินดาดก้อนหนึ่ง ที่เขาลาดไว้ในที่ถ่านอุจจาระของมหาชน, มีกระพังใหญ่บนแผ่นหินนั้น, มหาชนอาศัยหินดาดเป็นที่ถ่ายอุจจาระ. เขาไปในที่นั้น กิจคูถในกลางคืน ในกาลที่มหาชนมาเพื่อต้องการถ่ายอุจจาระ เหนี่ยวก้อนหินข้างหนึ่งด้วยมือข้างหนึ่ง ยกเท้าขึ้นข้างหนึ่งตั้งไว้บนเข่า ยืนเงยหน้าอ้าปากอยู่. มหาชนเห็นเขาแล้ว เข้าไปหา ไหว้แล้ว ถามว่า "ท่านผู้เจริญ

เพราะเหตุไร พระผู้เป็นเจ้า จึงยืนอ้าปาก ?"

อาชีวก. (เพราะ) เรามีลมเป็นภักษา อาหารอย่างอื่นของเรา ไม่มี.

มหาชน. เมื่อเช่นนั้น เพราะเหตุไร ท่านจึงยกเท้าข้างหนึ่งตั้ง ไว้บนเข่ายืนอยู่เล่า ขอรับ ?

อาชีวก. เรามีตบะสูง มีตบะกล้า, แผ่นดินถูกเราเหยียบด้วย เท้าทั้ง ๒ ย่อมหวั่นไหว ; เพราะฉะนั้น เราจึงยกเท้าขึ้นข้างหนึ่งไว้บน เข่ายืนอยู่, ก็เราแลยืนอย่างเดียว ยังกาลให้ล่วงไป ไม่นั่ง ไม่นอน.

ขึ้นชื่อว่าพวกมนุษย์โดยมาก มักเชื่อเพียงถ้อยคำเท่านั้น; เพราะฉะนั้น ชนชาวแคว้นอังคะและมคธโดยมาก จึงลือกระฉ่อน ว่า แหม ! น่าอัศจรรย์จริง, ท่านผู้มีตบะชื่อแม้เห็นปานนี้ มีอยู่, ผู้เช่นนี้ พวกเรายังไม่เคยเห็น" ดังนี้แล้ว ย่อมนำสักการะเป็นอัน มากไปทุก ๆ เดือน. อาชีวกนั้น กล่าวว่า "เรากินลมอย่างเดียว, ไม่กินอาหารอย่างอื่น, เพราะเมื่อเรากินอาหารอย่างอื่น ตบะย่อม เสื่อมไป" ดังนี้แล้ว ไม่ปรารถนาของอะไร ๆ ที่พวกมนุษย์เหล่านั้น นำมา. พวกมนุษย์ อ้อนวอนบ่อย ๆ ว่า "ท่านผู้เจริญ ท่านอย่า ให้พวกกระผมฉิบหายเลย, การบริโภค อันคนผู้มีตบะกล้าเช่นท่าน กระทำแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่พวก กระผม สิ้นกาลนาน." อาชีวก กล่าวว่า "เรานั้นไม่ชอบใจ อาหารอย่างอื่น" แต่ถูกมหาชนรบกวนด้วยการอ้อนวอน จึงวางเภสัช มีเนยใสและน้ำอ้อยเป็นต้น อันชนเหล่านั้นนำมา ที่ปลายลิ้น ด้วยปลาย

หญ้าคาแล้ว ส่งไป ด้วยคำว่า "พวกท่านจงไปเถิด, เท่านี้พอละ เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่ท่านทั้งหลาย." อาชีวกนั้น เป็นคน เปลือย เคี้ยวกินคูถ ถอนผม นอนบนแผ่นดิน ให้กาลล่วงไป ๕๕ ปี ด้วยประการฉะนี้.

[พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดชัมพุกาชีวก]

การตรวจดูสัตว์โลก ในเวลาใกล้รุ่ง[๑] เป็นพุทธกิจ แม้อันพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ไม่ทรงละโดยแท้; เพราะฉะนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาค ทางพิจารณาดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่งวันหนึ่ง, ชัมพุกาชีวกนี้ ปรากฏภายในข่ายคือพระญาณแล้ว. พระศาสดา ทรงใคร่ครวญว่า "อะไรหนอแล จักมี ?" ทรงเห็นอุปนิสัย แห่งพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาของเขาแล้ว ทรงทราบว่า "เราจักทำชัมพุกาชีวกนั้นให้เป็นต้นแล้ว กล่าวคาถา ๆ หนึ่ง, ในกาลจบคาถา สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พัน จักตรัสรู้ธรรม. อาศัยกุลบุตรนี้ มหาชนจักถึงความสวัสดี" ดังนี้แล้ว ในวันรุ่งขึ้น เสด็จเที่ยวไปในกรุงราชคฤห์เพื่อบิณฑบาต เสด็จกลับจากบิณฑบาตแล้ว ตรัสกะพระอานนทเถระว่า "อานนท์ เราจักไปสู่สำนักของชัมพุกชีวก."

อานนท์. พระองค์เท่านั้น จักเสด็จไปหรือ พระเจ้าข้า ?

พระศาสดา. อย่างนั้น เราผู้เดียวจักไป.

พระศาสดา ครั้นตรัสอย่างนั้นแล้ว ในเวลาบ่าย เสด็จไปสู่สำนักของชัมพุกาชีวกนั้น. เทวดาทั้งหลาย คิดว่า "พระศาสดาจะเสด็จไปสู่สำนักของชัมพุกาชีวกในเวลาเย็น, ก็ชัมพุกาชีวกนั้น อยู่

๑. ปจฺจูสกาเล ปฏิ--อุส--กาล กาลเป็นที่กำจัดตอบซึ่งมืด. ๒. อุป--นิ--สี.

บนหินดาด น่าเกลียด เป็นที่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ เศร้าหมองด้วยไม้ชำระฟัน, พวกเราควรให้ฝนตก" ดังนี้แล้ว จึงยังฝนให้ตก ครู่เดียวเท่านั้น ด้วยอานุภาพของตน. หินดาด ได้สะอาดปราศจากมลทินแล้ว. ลำดับนั้น เทวดาทั้งหลาย ยังฝนเป็นวิการแห่งดอกไม้ ๕ สี ให้ตกลงบนหินดาดนั้น. ในเวลาเย็น พระศาสดา เสด็จไปสู่สำนักของชัมพุกาชีวกแล้ว ได้ทรงเปล่งพระสุรเสียงว่า "ชัมพุกะ." ชัมพุกะ คิดว่า "นั่นใครหนอแล รู้ยาก เรียกเราด้วยวาทะว่าชัมพุกะ" จึงกล่าวว่า "นั่นใคร ?"

พระศาสดา. เรา ชัมพุกะ.

ชัมพุกะ. ทำไม มหาสมณะ ?

พระศาสดา. วันนี้ เธอจงให้ที่อยู่ในที่นี้แก่เรา สักคืนหนึ่ง.

ชัมพุกะ. มหาสมณะ ที่อยู่ในที่นี้ ไม่มี.

พระศาสดา. ชัมพุกะ เธออย่ากระทำอย่างนั้น, เธอจงให้ที่อยู่แก่เรา สักคืนหนึ่ง; ชื่อว่าพวกบรรพชิต ย่อมปรารถนาบรรพชิต, พวกมนุษย์ ย่อมปรารถนามนุษย์, พวกปศุสัตว์ ย่อมปรารถนาพวกปศุสัตว์.

ชัมพุกะ. ก็ท่านเป็นบรรพชิตหรือ ?

พระศาสดา. เออ เราเป็นบรรพชิต.

ชัมพุกะ. ถ้าท่านเป็นบรรพชิต, น้ำเต้าของท่านอยู่ที่ไหน ? ทัพพีสำหรับโบกควันของท่านอยู่ที่ไหน ? ด้วยสำหรับบูชายัญของท่านอยู่ที่ไหน ?

พระศาสดา. น้ำเต้าเป็นต้นนั่น ของเรามีอยู่, แต่การถือเอาเป็นแผนก ๆ เที่ยวไปลำบาก เพราะฉะนั้น เราจึงเก็บไว้ภายในเท่านั้นเที่ยวไป. อาชีวกนั้นโกรธว่า "ท่านจักไม่ถือน้ำเต้าเป็นต้นนั่นเที่ยวไปได้หรือ ?" ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะอาชีวกนั้นว่า "ช่างเถอะชัมพุกะ, เธออย่าโกรธเลย, เธอจงบอกที่อยู่แก่เราเถิด." เขากล่าวว่า "มหาสมณะ ที่อยู่ในที่นี้ ไม่มี."

พระศาสดา เมื่อจะทรงชี้เงื้อมแห่งหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ในที่ไม่ไกลจากที่อยู่ของเขา จึงตรัสว่า "ที่เงื้อมนั่น ใครอยู่ ?"

ชัมพุกะ. มหาสมณะ ที่เงื้อมนั้น ไม่มีใครอยู่.

พระศาสดา. ถ้าเช่นนั้น เธอจงให้เงื้อมนั่นแก่เรา.

ชัมพุกะ. มหาสมณะ ท่านจงรู้เองเถิด.

พระศาสดา ทรงปูผ้านั่ง ประทับนั่งที่เงื้อมแล้ว.

[ชัมพุกาชีวกได้บรรลุพระอรหัต]

ครั้งนั้น ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ทำทิศทั้ง ๔ ให้มีแสงสว่างเป็นอันเดียวกัน มาสู่ที่บำรุงในปฐมยาม. ชัมพุกะเห็นแสงสว่างแล้ว คิดว่า "นั่น ชื่อแสงสว่างอะไรกัน ?" ในมัชฌิมยาม ท้าวสักกเทวราชเสด็จมาแล้ว. ชัมพุกะเห็นแม้ท้าวสักกเทวราชนั้น คิดว่า "ชื่อว่าใครนั่น ?" ในปัจฉิมยาม ท้าวมหาพรหม ผู้สามารถยังจักรวาล ๑ ให้สว่างด้วยนิ้วมือนิ้ว ๑ ยังจักรวาล ๒ ให้สว่างด้วยนิ้วมือ ๒ นิ้ว ฯ ล ฯ ยังจักรวาล ๑๐ ให้สว่างด้วยนิ้วมือ ๑๐ นิ้ว ทำป่าทั้งสิ้นให้มีแสงสว่างเป็นอันเดียวมาแล้ว. ชัมพุกะเห็นท้าวมหาพรหมแม้นั้น คิดว่า "นั่น

ใครหนอแล ?" ดังนี้แล้ว จึงไปสู่สำนักพระศาสดาแต่เช้าตรู่ กระทำปฏิสันถารแล้ว ยืน ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ทูลถามพระศาสดาว่า "มหาสมณะ ใคร ยังทิศทั้ง ๔ ให้สว่าง มาสู่สำนักของท่านในปฐมยาม ?"

พระศาสดา. ท้าวมหาราชทั้ง ๔.

ชัมพุกะ. มาเพราะเหตุไร ?

พระศาสดา. มาเพื่อบำรุงเรา.

ชัมพุกะ. ก็ท่านเป็นผู้ยอดเยี่ยมกว่าท้าวมหาราชทั้ง ๔ หรือ ?

พระศาสดา. เออ ชัมพุกะ เราแลเป็นพระราชาเยี่ยมกว่าพระราชาทั้งหลาย.

ชัมพุกะ. ก็ในมัชฌิมยาม ใครมา ?

พระศาสดา. ท้าวสักกเทวราช.

ชัมพุกะ. เพราะเหตุไร ?

พระศาสดา. เพื่อบำรุงเราเหมือนกัน.

ชัมพุกะ. ก็ท่านเป็นผู้ยอดเยี่ยมกว่าท้าวสักกเทวราชหรือ ?

พระศาสดา. เออ ชัมพุกะ, เราเป็นผู้ยอดเยี่ยมแม้กว่าท้าวสักกะ, ก็ท้าวสักกะนั่น เป็นคิลานุปัฏฐากของเรา เช่นเดียวกับสามเณรผู้เป็นกัปปิยการก.

ชัมพุกะ. ก็ใคร ยังป่าทั้งสิ้นให้สว่าง มาแล้วในปัจฉิมยาม ?

พระศาสดา. ชนทั้งหลาย มีพราหมณ์เป็นต้น ในโลก จามแล้ว พลาดพลั้งแล้ว ย่อมกล่าวว่า 'ขอความนอบน้อม จงมี แด่

มหาพรหม' อาศัยผู้ใด ผู้นั้นแหละ เป็นท้าวมหาพรหม.

ชัมพุกะ. ก็ท่านเป็นผู้ยอดเยี่ยมแม้กว่าท้าวมหาพรหมหรือ ?

พระศาสดา. เออ ชัมพุกะ, เราแลเป็นพรหมยิ่ง แม้กว่าพรหม.

ชัมพุกะ. มหาสมณะ ท่านเป็นผู้อัศจรรย์, ก็เมื่อเราอยู่ในที่นี้ สิ้น ๕๕ ปี บรรดาเทดาเหล่านั่น แม้องค์หนึ่ง ก็ไม่เคยมาเพื่อบำรุงเรา ; ก็เราเป็นผู้มีลมเป็นภักษา ยืนอย่างเดียว ให้กาลนานประมาณเท่านี้ล่วงไปแล้ว, เทวดาเหล่านั้น ไม่เคยมาสู่ที่บำรุงของเราเลย.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะชัมพุกะนั้นว่า "ชัมพุกะ เธอลวงมหาชนผู้อันธพาลในโลก ยังปรารถนาจะลวงแม้ซึ่งเรา; เธอเคี้ยวกินคูถเท่านั้น, นอนบนแผ่นดินอย่างเดียว, เป็นผู้เปลือยเที่ยวไป, ถอนผมด้วยท่อนแปรงตาลสิ้น ๕๕ ปี มิใช่หรือ ? ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น เธอลวงโลก กล่าวว่า 'เราเป็นผู้มีลมเป็นภักษา, ยืนด้วยเท้าข้างเดียว, ไม่นั่งไม่นอน ;' ยังเป็นผู้ปรารถนาจะลวงแม้ซึ่งเรา ? แม้ในกาลก่อน เธออาศัยทิฏฐิอันชั่วช้าลามก เป็นผู้มีคูถเป็นภักษาสิ้นกาลประมาณเท่านี้ เป็นผู้นอนเหนือแผ่นดิน เปลือยกายเที่ยวไป ถึงการถอนผมด้วยท่อนแปรงตาล, แม้ในบัดนี้ เธอยังถือทิฏฐิอันชั่วช้าลามกเหมือนเดิม."

ชัมพุกะ. มหาสมณะ ก็เราทำกรรมอะไรไว้.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสบอกกรรมที่เขากระทำแล้วในก่อนแก่ชัมพุกะนั้น. เมื่อพระศาสดา ตรัสอยู่นั่นแหละ ความสังเวชเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว, หิริโอตตัปปะปรากฏแล้ว. เขานั่งกระโหย่งแล้ว.

ลำดับนั้น พระศาสดา ได้ทรงโยนผ้าสาฎกสำหรับอาบน้ำไปให้เขา. เขานุ่งผ้านั้นแล้ว ถวายบังคมพระศาสดา นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง. ฝ่ายพระศาสดา ตรัสอนุบุพพีกถาแสดงธรรมแก่เขา. ในกาลจบเทศนา เขาบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ถวายบังคมพระศาสดาแล้วลุกขึ้นจากที่นั่ง ทูลขอบรรพชาและอุปสมบท. ด้วยอาการเพียงเท่านี้ กรรมในก่อนของชัมพุกะนั้นสิ้นแล้ว. ก็ชัมพุกะนี้ ด่าพระมหาเถระผู้ขีณาสพ ด้วยอักโกสวัตถุ ๔ อย่าง, ไหม้แล้วในอเวจี ตราบเท่ามหาปฐพีนี้หนาขึ้น ๑ โยชน์ ยิ่งด้วย ๓ คาวุต ถึงอาการอันน่าเกลียดนี้สิ้น ๕๕ ปี ด้วยเศษแห่งผลกรรม ในเพราะการด่านั้น, กรรมนั้นของเธอสิ้นแล้ว เพราะบรรลุพระอรหัตนั้น, กรรมที่เธอทำแล้วนั้น ไม่อาจยังผลแห่งสมณธรรม ที่ชัมพุกาชีวกนี้ทำแล้วสิ้น ๒ หมื่นปีให้ฉิบหายได้; เพราะฉะนั้น พระศาสดาจึงทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวาออก ตรัสกะชัมพุกะนั้นว่า "เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด, จงประพฤติพรหมจรรย์เถิด." ขณะนั้นเอง เพศคฤหัสถ์ของเธอ หายไปแล้ว, เธอเป็นผู้ทรงบริขาร ๘ ได้เป็นประดุจพระเถระมีพรรษา ๖๐ แล้ว.

[ชัมพุกะบอกความจริงแก่มหาชน]

ได้ยินว่า วันนั้น เป็นวันแห่งชาวอังคะและมคธ ถือสักการะมาเพื่อชัมพุกะนั้น; เพราะฉะนั้น ชาวแว่นแคว้นทั้ง ๒ ถือสักการะมาแล้ว เห็นพระตถาคตแล้ว จึงคิดว่า "ชัมพุกะผู้เป็นเจ้า ของพวกเราเป็นใหญ่หรือหนอแล ? หรือว่าพระสมณโคดมเป็นใหญ่" คิดว่า

"ถ้าพระสมณโคดม พึงเป็นใหญ่, ชัมพุกะนี้ พึงไปสู่สำนักของพระสมณโคดม, แต่เพราะความที่ชัมพุกาชีวกเป็นใหญ่ พระสมณโคดมจึงเสด็จมาสู่สำนักชัมพุกาชีวกนี้."

พระศาสดา ทรงทราบความปริวิตกของมหาชน จึงตรัสว่า "ชัมพุกะ เธอจงตัดความสงสัยของพวกอุปัฏฐากของเธอเสีย." เธอกราบทูลว่า "แม้ข้าพระองค์ ก็หวังพระพุทธดำรัสมีประมาณเท่านี้เหมือนกัน พระเจ้าข้า" ดังนี้แล้ว เข้าฌานที่ ๔ ลุกขึ้น เหาะขึ้นสู่เวหาสประมาณชั่วลำตาล กราบทูลว่า "พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของข้าพระองค์, ข้าพระองค์เป็นสาวก" แล้วลงมาถวายบังคม เหาะขึ้นสู่เวหาสประมาณ ๗ ชั่วลำตาล ด้วยอาการอย่างนี้ คือ ประมาณ ๒ ชั่วลำตาล ประมาณ ๓ ชั่วลำตาล แล้วลงมา ยังมหาชนให้ทราบความที่ตนเป็นสาวก. มหาชนเห็นเหตุนั้นแล้ว คิดว่า "โอ ! ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นผู้น่าอัศจรรย์ มีพระคุณไม่ทรามเลย."

พระศาสดาเมื่อตรัสกับมหาชน ตรัสอย่างนี้ว่า "ชัมพุกะนี้วางสักการะที่พวกท่านนำมาแล้ว ที่ปลายลิ้นด้วยปลายหญ้าคา ตลอดกาลประมาณเท่านี้ อยู่ในที่นี้ ด้วยหวังว่า 'เราบำเพ็ญการประพฤติตบะ; ถ้าเธอพึงบำเพ็ญการประพฤติตบะสิ้น ๑๐๐ ปีด้วยอุบายนี้ไซร้, ก็การบำเพ็ญตบะนั้น ยังไม่ถึงเสี้ยวแม้ที่ ๑๖ แห่งกุศลเจตนาเป็นเครื่องตัดภัตของเธอผู้รับเกียจสกุลหรือภัต แล้วไม่บริโภคในบัดนี้" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"คนพาล พึงบริโภคโภชนะด้วยปลายหญ้าคา
ทุก ๆ เดือน, เขาย่อมไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งท่าน
ผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว."

[แก้อรรถ]

พึงทราบเนื้อความแห่งคาถานั้นว่า :-

"ถ้าคนพาล คือ ผู้มีธรรมยังไม่กำหนดรู้ เหินห่างจากคุณมีศีลเป็นต้น บวชในลัทธิเดียรถีย์ บริโภคโภชนะด้วยปลายหญ้าคาทุก ๆ เดือนที่ถึงแล้ว ด้วยหวังว่า "เราจัดบำเพ็ญการประพฤติตบะ" ชื่อว่าพึงบริโภคโภชนะตลอด ๑๐๐ ปี.

ในกึ่งพระคาถาว่า **น โส สงฺขาตธมฺมานํ กลํ อคฺฆติ โสฬสึ** แสดงเป็นบุคคลาธิษฐานว่า "ท่านผู้มีธรรมอันรู้แล้ว คือ ผู้มีธรรมอันชั่งได้แล้ว เรียกว่าผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว, บรรดาท่านเหล่านั้น โดยที่สุดมี ณ เบื้องต่ำ พระโสดาบัน ชื่อว่าผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว, โดยที่สุดมี ณ เบื้องสูง พระขีณาสพ ชื่อว่าผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว; ชนพาลนั้น ย่อมไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ ของท่านผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว เหล่านี้.

ส่วนเนื้อความในกึ่งพระคาถานี้ พึงทราบดังนี้ :-

ก็เจตนาของคนพาลนั้น ผู้บำเพ็ญการประพฤติตบะอย่างนั้นตลอด ๑๐๐ ปี เป็นไปสิ้นราตรีนานเพียงนั้น ย่อมไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งกุศลเจตนาเครื่องตัดภัตดวงหนึ่ง ของท่านผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว รังเกียจสกุลหรือภัตแล้วไม่บริโภค.

พระศาสดา ตรัสอธิบายไว้ดังนี้ว่า "ผลแห่งส่วนหนึ่ง ๆ จาก ส่วนที่ ๑๖ ซึ่งทำผลแห่งเจตนาของท่านผู้มีธรรมอันนับได้แล้วนั้นให้ เป็น ๑๖ ส่วนแล้ว ทำส่วนหนึ่ง ๆ จาก ๑๖ ส่วนนั้น ให้เป็น ๑๖ ส่วน อีกนั้นแล ยังมากกว่าการประพฤติตบะของชนพาลนั้น."

ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัย ได้มีแก่สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พัน แล้วดังนี้แล.

เรื่องชัมพุกาชีวก จบ.

๑๒. เรื่องอหิเปรต* [๖๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภอหิเปรตตนใดตนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"น หิ ปาปํ กตํ กมฺมํ"** เป็นต้น

[พระมหาโมคคัลลานเถระทำการยิ้ม]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง ท่านพระลักขณเถระ ภายในชฎิลพันหนึ่ง และท่านพระมหาโมคคัลลานเถระ ลงจากภูเขาคิชฌกูฏ ด้วยคิดว่า "เราจักเที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์." บรรดาพระเถระ ๒ รูปนั้น ท่านพระมหาโมคคัลลานะ เห็นอหิเปรตตนหนึ่ง จึงได้กระทำการยิ้มแย้มให้ปรากฏ. ลำดับนั้น พระลักขณเถระ ถามเหตุกะพระเถระนั้นว่า "ผู้มีอายุ เพราะเหตุไร ท่านจึงทำการยิ้มแย้มให้ปรากฏ ?" พระเถระ ตอบว่า "ผู้มีอายุ นี้ไม่ใช่กาลแล เพื่อวิสัชนาปัญหานี้, ท่านพึงถามผมในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด." เมื่อพระเถระทั้ง ๒ นั้น เที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ไปสู่สำนักพระผู้มีพระภาค นั่งแล้ว, พระลักขณเถระถามว่า "ท่านโมคคัลลานะผู้มีอายุ ท่านลงจากภูเขาคิชฌกูฏ ทำการยิ้มแย้มให้ปรากฏ ผมถามถึงเหตุแห่งการยิ้มแย้ม ได้กล่าวว่า 'ท่านพึงถามผมในสำนักพระผู้มีพระภาค.' บัดนี้ ท่านจงบอกเหตุนั้นเถิด."

* พระมหาวิน ป. ธ. ๘ วัดราชาธิวาส แปล (ปัจจุบันเป็นสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ป. ธ. ๙)

[พระมหาโมคคัลลานะบอกเหตุแห่งการยิ้ม]

พระเถระ กล่าวว่า "ผู้มีอายุ ผมเห็นอหิเปรตตนหนึ่ง จึงได้ทำการยิ้มแย้มให้ปรากฏ, อัตภาพของเปรตนั้นเห็นปานนี้, ศีรษะของมันเหมือนศีรษะมนุษย์, อัตภาพที่เหลือของมัน เหมือนของงู, นั่นชื่ออหิเปรต โดยประมาณ ๒๕ โยชน์, เปลวไฟตั้งขึ้นจากศีรษะของมันลามไปจนถึงหาง, ตั้งขึ้นจากหางถึงศีรษะ, ตั้งขึ้นในท่ามกลาง ลามไปถึงข้างทั้ง ๒, ตั้งขึ้นแต่ข้างทั้ง ๒ รวมลงในท่ามกลาง." ได้ยินว่า อัตภาพของเปรตทั้ง ๒ นั่นแล ประมาณ ๒๕ โยชน์, ของเปรตที่เหลือ ประมาณ ๓ คาวุต, ของอหิเปรตนี้นั่นแล และของกากเปรต ประมาณ ๒๕ โยชน์, บรรดาเปรตทั้ง ๒ นั้น อหิเปรต เป็นดังนี้ก่อน.

[บุรพกรรมของกากเปรต]

พระมหาโมคคัลลานะ เห็นแม้กากเปรต อันไฟไหม้อยู่ที่ยอดเขาคิชฌกูฏ เมื่อจะถามบุรพกรรมของเปรตนั้น จึงกล่าวคาถานี้ว่า :-

"ลิ้นของเจ้าประมาณ ๕ โยชน์, ศีรษะของเจ้า
ประมาณ ๙ โยชน์, กายของเจ้าสูงประมาณ ๒๕
โยชน์, เจ้าทำกรรมอะไรไว้จึงถึงทุกข์เช่นนี้."

ครั้งนั้น เปรตเมื่อจะบอกแก่พระเถระนั้น จึงกล่าวคาถานี้ว่า :-

"พระโมคคัลลานะผู้เจริญ ข้าพเจ้ากลืนกินภัต
ที่เขานำมาเพื่อสงฆ์ ของพระพุทธเจ้าพระนามว่า
กัสสป ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ ตามปรารถนา"

ดั่งนี้แล้ว จึงกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสป พวกภิกษุมากรูป เข้าไปสู่บ้านเพื่อบิณฑบาต. พวกมนุษย์ เห็นพระเถระทั้งหลายแล้ว รักใคร่ นิมนต์ให้นั่งที่โรงฉัน ล้างเท้า ทาด้วยน้ำมัน ให้ดื่มข้าวยาคู ถวายของควรเคี้ยว รอคอยบิณฑบาตกาล นั่งฟังธรรมอยู่. ในกาลจบธรรมกถา พวกมนุษย์รับบาตรของพระเถระทั้งหลายแล้ว ให้เต็มด้วยโภชนะมีรสเลิศต่างๆ ในเรือนของตน ๆ แล้วนำมา. ในครั้งนั้น ข้าพเจ้าเป็นกา จับอยู่ที่หลังคาแห่งโรงฉัน เห็นโภชนะนั้นแล้ว ได้คาบเอาคำข้าว ๓ คำ เต็มปาก ๓ ครั้ง จากบาตรอันมนุษย์ผู้หนึ่งถือไว้, แต่ภัตนั้น ยังหาเป็นของสงฆ์ไม่, มิใช่เป็นภัตที่เขากำหนดถวายแก่สงฆ์, เป็นภัตอันเหลือจากที่ภิกษุทั้งหลายฉัน อันพวกมนุษย์พึงนำไปสู่เรือนของตนบริโภคก็ไม่ใช่, เป็นเพียงภัตที่เขานำมาเฉพาะสงฆ์อย่างเดียวเท่านั้น' ข้าพเจ้าคาบเอาคำข้าว ๓ คำจากบาตรนั้น, กรรมเพียงเท่านี้ เป็นบุรพ-กรรมของข้าพเจ้า, ข้าพเจ้านั้น ทำกาละแล้วไหม้ในอเวจี เพราะวิบากแห่งกรรมนั้น ในบัดนี้ เกิดเป็นกากเปรต เสวยทุกข์นี้ ที่ภูเขาคิชฌกูฏด้วยผลกรรมที่เหลือในเพราะกรรมนั้น. เรื่องกากเปรต มีเท่านี้.

แต่ในเรื่องนี้ พระเถระกล่าวว่า "ผมเห็นอหิเปรต จึงได้ทำการยิ้มแย้มให้ปรากฏ." ลำดับนั้น พระศาสดาทรงเป็นพยานของพระเถระนั้น ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย โมคคัลลานะพูดจริง, ก็เราเห็นเปรตนั่น ในวันบรรลุสัมโพธิญาณเหมือนกัน, แต่เราไม่กล่าว เพราะเอ็นดูคนอื่นว่า 'ชนเหล่าใด ไม่เชื่อคำของเรา, ความไม่เชื่อนั้น พึงเป็น

ไปเพื่อสิ่งมิใช่ประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเหล่านั้น." ก็ในกาลที่พระมหาโมคคัลลานะเห็นแล้วนั่นแล พระศาสดาทรงเป็นพยานของท่าน ตรัสเรื่อง ๒๐ เรื่อง แม้ในลักขณสังยุต[๑]แล้ว. แม้เรื่องนี้ พระเถระนั้นก็กล่าวไว้อย่างนั้นเหมือนกัน. ภิกษุทั้งหลายฟังเรื่องนั้นแล้ว จึงทูลถามบุรพกรรมของเปรตนั้น. แม้พระศาสดา ก็ตรัสแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า :-

[บุรพกรรมของอหิเปรต]

"ได้ยินว่า ในอดีตกาล พวกชนอาศัยกรุงพาราณสี สร้างบรรณศาลาไว้เพื่อพระปัจเจกพุทธเจ้า ใกล้ฝั่งแม่น้ำ. พระปัจเจกพุทธเจ้านั้น อยู่ในบรรณศาลานั้น ย่อมเที่ยวไปบิณฑบาตในเมืองเนืองนิตย์. แม้พวกชาวเมือง มีมือถือสักการะมีของหอมและดอกไม้เป็นต้น ไปสู่ที่บำรุงของพระปัจเจกพุทธเจ้า ทั้งเย็นทั้งเช้า. บุรุษชาวกรุงพาราณสีคนหนึ่ง อาศัยหนทางนั้นไถนา. มหาชน เมื่อไปสู่ที่บำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้า ย่อมเหยียบย่ำนานั้นไป ทั้งเย็นทั้งเช้า. ชาวนา แม้ห้ามอยู่ว่า "ขอพวกท่านอย่าเหยียบนาของข้าพเจ้า" ก็ไม่สามารถจะห้ามได้. ครั้งนั้น ชาวนานั้น ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า "ถ้าบรรณศาลาของพระปัจเจกพุทธเจ้า ไม่พึงมีในที่นี้ไซร้. ชนทั้งหลายก็ไม่พึงเหยียบย่ำนาของเรา." ในกาลที่พระปัจเจกพุทธเจ้าเข้าไปบิณฑบาต ชาวนานั้น ทุบภาชนะเครื่องใช้แล้วเผาบรรณศาลาเสีย. พระปัจเจกพุทธเจ้า เห็นบรรณศาลานั้นถูกไฟไหม้ จึงหลีกไปตามสบาย. มหาชน ถือของหอมและระเบียบดอกไม้มา เห็นบรรณศาลา

๑. สํ. นิ. ๑๖/๒๙๘.

ถูกไฟไหม้ จึงกล่าวว่า "พระผู้เป็นเจ้าของพวกเรา ไป ณ ที่ไหน หนอแล ?" แม้ชาวนานั้น ก็มากับด้วยมหาชนเหมือนกัน ยืนอยู่ในท่ามกลางแห่งมหาชน พูดอย่างนี้ว่า "ข้าพเจ้าเอง เผาบรรณศาลาของพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น." ครั้งนั้น ชนทั้งหลายพูดว่า "พวกท่านจงจับ, พวกเราอาศัยบุรุษชั่วนี้ จึงไม่ได้เพื่อจะเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า" ดังนี้แล้ว ก็โบยชาวนานั้น ด้วยเครื่องประหาร มีท่อนไม้เป็นต้น ให้ถึงความสิ้นชีวิตแล้ว. ชาวนานั้นเกิดในอเวจี, ไหม้ในนรกตราบเท่าแผ่นดินนี้ หนาขึ้นประมาณโยชน์หนึ่งแล้ว จึงเกิดเป็นอหิเปรตที่เขาคิชฌกูฏ ด้วยผลกรรมอันเหลือ."

[พระศาสดาทรงเปรียบเทียบผลกรรม]

พระศาสดา ครั้งตรัสบุรพกรรมนี้ ของอหิเปรตนั้นแล้ว จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าบาปกรรมนั่น เป็นเช่นกับน้ำนม, น้ำนมอันบุคคลกำลังรีดแล ย่อมไม่แปรไปฉันใด; กรรมอันบุคคลกำลังกระทำเทียว ก็ยังไม่ทันให้ผลฉันนั้น, แต่ในกาลใด กรรมให้ผล; ในกาลนั้น ผู้กระทำ ย่อมประกอบด้วยทุกข์เห็นปานนั้น" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ก็กรรมชั่วอันบุคคลทำแล้ว ยังไม่ให้ผล เหมือน
น้ำนมที่รีดในขณะนั้น ยังไม่แปรไป ฉะนั้น,
บาปกรรม ย่อมตามเผาคนพาล เหมือนไฟอันเถ้า
กลบไว้ ฉะนั้น."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สชฺชุขีรํ** ความว่า น้ำนมซึ่งไหลออกจากนมของแม่โคนมในขณะนั้นนั่นแล ยังอุ่น ย่อมไม่เปลี่ยน คือย่อมไม่แปรไป. พระศาสดา ตรัสคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า "น้ำนมที่เขารีดในขณะนั้น ย่อมไม่เปลี่ยน คือไม่แปร ได้แก่ไม่ละปกติในขณะนั้นนั่นแล, แต่ที่เขารีดใส่ไว้ในภาชนะใด, ก็ย่อมไม่ละปกติตราบเท่าที่ยังไม่ได้ใส่ของเปรี้ยวมีเปรียงเป็นต้น ลงในภาชนะนั้น คือตราบเท่าที่ยังไม่ถึงภาชนะของเปรี้ยว มีภาชนะนมส้มเป็นต้น ย่อมละในภายหลังฉันใด; แม้บาปกรรมที่บุคคลกำลังทำ ก็ย่อมไม่ให้ผลฉันนั้นเหมือนกัน, ถ้าบาปกรรมพึงให้ผล (ในขณะทำ), ใคร ๆ ไม่พึงอาจเพื่อทำบาปกรรมได้; ก็ขันธ์ทั้งหลายที่บังเกิดด้วยกุศล ยังทรงอยู่เพียงใด ; ขันธ์เหล่านั้น ย่อมรักษาบุคคลนั้นไว้ได้เพียงนั้น, เมื่อขันธ์ทั้งหลายเกิดในอบาย เพราะความแตกแห่งขันธ์เหล่านั้น บาปกรรมย่อมให้ผล, ก็เมื่อให้ผล ชื่อว่าย่อมตามเผาผลาญคนพาล."

ถามว่า "เหมือนอะไร ?"

แก้ว่า "เหมือนไฟอันเถ้ากลบไว้."

อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า ถ่านไฟปราศจากเปลวไฟ อันเถ้ากลบไว้ แม้คนเหยียบแล้วก็ยังไม่ไหม้ก่อน เพราะเถ้ายังปิดไว้, แต่ยังเถ้าให้ร้อนแล้ว ย่อมไหม้ไปจนถึงมันสมอง ด้วยสามารถไหม้อวัยวะมีหนังเป็นต้นฉันใด ; แม้บาปกรรมก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นบาปกรรมอันผู้ใดกระทำไว้, ย่อมตามเผาผู้นั้น ซึ่งเป็นพาล เกิดแล้วในอบาย

มีนรกเป็นต้น ในอัตภาพที่ ๒ หรือที่ ๓.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอหิเปรต จบ.

๑๓. เรื่องสัฏฐิกูฏเปรต* [๕๗]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภสัฏฐิกูฏเปรต[๑] ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ยาวเทว อนตฺถาย"** เป็นต้น.

[พระมหาโมคคัลลานเถระเห็นสัฏฐิกูฏเปรต]

ความพิสดารว่า พระมหาโมคคัลลานเถระ ลงจากภูเขาคิชฌกูฏพร้อมกับพระลักขณเถระ กระทำการยิ้มแย้มในประเทศแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยนัยมีในก่อนนั่นแล ถูกพระเถระถามถึงเหตุแห่งการยิ้มแย้มจึงกล่าวว่า "ท่านพึงถามผมในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า" ในกาลแห่งพระมหาโมคคัลลานเถระเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคม นั่งแล้ว ถูกพระเถระถามอีก จึงกล่าวว่า "ผู้มีอายุ ผมได้เห็นเปรตตนหนึ่ง มีอัตภาพประมาณ ๓ คาวุต, ค้อนเหล็ก ๖ หมื่นอันไฟติดลุกโพลงแล้ว ตกไปเบื้องบนแห่งกระหม่อมขอเปรตนั้นแล้ว ตั้งขึ้น ทำลายศีรษะ, ศีรษะที่แตกแล้ว ๆ ย่อมตั้งขึ้นอีก, โดยอัตภาพนี้ อัตภาพเห็นปานนี้ ผมยังไม่เคยเห็น, ผมเห็นอัตภาพนั้น จึงได้กระทำการยิ้มแย้มให้ปรากฏ." จริงอยู่ ในเรื่องเปรต พระมหาโมคคัลลานเถระหมายเอาซึ่งเปรตนี้นั่นแหละ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า :-

* พระครูธรรมธร (จุนฺโท พื้น ป. ธ. ๕) วัดราชาธิวาส แปล.

๑. เปรตผู้มีศีรษะอันไม้ค้อน ๖ หมื่น ต่อยแล้ว. ๒. ขุ. เปต. ๒๖/๒๕๘.

"ค้อนเหล็ก ๖ หมื่น บริบูรณ์แล้วโดยประการ
ทั้งปวง ย่อมตกไปบนศีรษะของเจ้า ต่อยกระหม่อม
อยู่เสมอ."

[พระศาสดาทรงรับรองว่าเปรตมี]

พระศาสดา ทรงสดับถอยคำของพระเถระแล้ว จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย สัตว์นี้ แม้เรานั่งอยู่ที่โพธิมัณฑประเทศ ก็เห็นแล้วเหมือนกัน, เราไม่บอก ก็เพื่ออนุเคราะห์แก่คนเหล่าอื่นว่า 'ก็แลคนเหล่าใด ไม่พึงเชื่อคำของเรา; ความไม่เชื่อนั้น พึงมีเพื่อกรรมไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่คนเหล่านั้น,' แต่ว่า บัดนี้ เราเป็นพยานของโมคคัลลานะ จึงบอกได้." ภิกษุทั้งหลาย ฟังพระดำรัสนั้นแล้วจึงทูลถามถึงบุรพกรรมของเปรตนั้น. แม้พระศาสดา ก็ตรัสแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า :-

[บุรพกรรมของสัฏฐิกูฏเปรต]

"ดังได้ยินมา ในอดีตกาล ในกรุงพาณสี ได้มีบุรุษเปลี้ยคนหนึ่ง ถึงซึ่งความสำเร็จในศิลปะของบุคคลผู้ดีดก้อนกรวด. บุรุษนั้น นั่ง ณ ภายใต้ต้นไทรย้อยต้นหนึ่ง ใกล้ประตูพระนคร อันพวกเด็กชาวบ้านกล่าวอยู่ว่า "ท่านจงดีดก้อนกรวดไปเจาะใบไทรนั้นแสดงรูปช้างแก่พวกเรา ; แสดงรูปม้าแก่พวกเรา" ก็แสดงรูปทั้งหลายอันพวกเด็กปรารถนาแล้ว ๆ ได้วัตถุมีของเคี้ยวเป็นต้น จากสำนักพวกเด็กเหล่านั้น. ภายหลังวันหนึ่ง พระราชาเสด็จไปสู่พระราชอุทยาน เสด็จถึงประเทศนั้น. พวกเด็กซ่อนบุรุษเปลี้ยไว้ใน

ระหว่างย่านไทรแล้ว ก็หนีไป. เมื่อพระราชาเสด็จเข้าไปสู่โคนต้นไม้ในเวลาเที่ยงตรง เงาของช่องสองต้องพระสรีระ. ท้าวเธอทรงดำริว่า "นี้อะไรหนอแล ?" ทรงตรวจดูในเบื้องบน ทอดพระเนตรเห็นรูปมีรูปช้างเป็นต้นที่ใบไม้ทั้งหลาย จึงตรัสถามว่า "นี่กรรมของใคร ?" ทรงสดับว่า "ของบุรุษเปลี้ย" จึงรับสั่งให้หาบุรุษเปลี้ยนั้นมาแล้ว ตรัสว่า "ปุโรหิตของเรา ปากกล้านัก เมื่อเราพูดแม้นิดหน่อย ก็พูดเสียมากมาย ย่อมเบียดเบียนเรา, ท่านอาจ เพื่อดีดมูลแพะประมาณทะนานหนึ่ง เข้าในปากของปุโรหิตนั้นได้หรือ ? บุรุษเปลี้ยทูลว่า "อาจ พระเจ้าข้า, ขอพระองค์จงให้คนนำมูลแพะมาแล้วประทับนั่งภายในม่านกับปุโรหิต, ข้าพระองค์ จักรู้กรรมที่ควรแระทำในเรื่องนี้." พระราชา ได้ทรงกระทำเหมือนอย่างนั้น. บุรุษเปลี้ยนอกนี้ ให้กระทำช่องไว้ที่ม่านด้วยปลายแห่งกรรไกร เมื่อปุโรหิตพูดกับด้วยพระราชา พออ้าปาก ก็ดีดมูลแพะไปทีละก้อน ๆ. ปุโรหิตกลืนมูลแพะที่เข้าปากแล้ว ๆ . เมื่อมูลแพะหมด บุรุษเปลี้ยจึงสั่นม่าน. พระราชา ทรงทราบความที่มูลแพะหมดด้วยสัญญานั้นแล้ว จึงตรัสว่า "ท่านอาจารย์ เราพูดกับท่าน จักไม่อาจจำคำไว้ได้, ท่านแม้กลืนกินมูลแพะประมาณทะนานหนึ่งแล้ว ยังไม่ถึงความเป็นผู้นิ่ง เพราะความที่ท่านมีปากกล้านัก." พราหมณ์ถึงความเป็นผู้เก้อจำเดิมแต่นั้น ไม่อาจเพื่ออ้าปากเจรจากับพระราชาได้. พระราชารับสั่งให้เรียกบุรุษเปลี้ยมาแล้ว ตรัสว่า "เราได้ความสุขเพราะอาศัยท่าน" ทรงพอพระทัย จึงพระราชทานชื่อหมวด ๘ แห่งวัตถุทั้งสิ้น แก่เขา

ได้พระราชทานบ้านส่วย ๔ ตำบล ในทิศทั้ง ๔ แห่งเมือง. อมาตย์ผู้พร่ำสอนอรรถและธรรมของพระราชาทราบความนั้นแล้ว จึงกล่าวคาถานี้ว่า :-

"ชื่อว่าศิลปะ แม้เช่นใดเช่นหนึ่ง ก็ยังประโยชน์
ให้สำเร็จได้. ท่านจงดูเถิด, ด้วยการดีดตาม
ประสาคนเปลี้ย บุรุษเปลี้ยได้บ้านส่วย อันตั้งอยู่
ในทิศทั้ง ๔."

(ก็อมาตย์นั้น โดยสมัยนั้น ได้เป็นพระผู้มีพระภาค คือเรานี่เอง). ครั้งนั้น บุรุษคนหนึ่ง เห็นสมบัติอันบุรุษเปลี้ยได้แล้ว จึงคิดว่า "บุรุษชื่อนี้ เป็นคนเปลี้ย อาศัยศิลปะนี้ จึงถึงแล้วซึ่งสมบัติใหญ่, แม้เราศึกษาศิลปะนี้ไว้ก็ควร." เขาข้าไปหาบุรุษเปลี้ย ไหว้แล้ว กล่าวว่า "ท่านอาจารย์ ขอท่านจงให้ศิลปะนี้แก่ข้าพเจ้าเถิด." บุรุษเปลี้ย กล่าวว่า "พ่อ เราไม่อาจให้ได้." เขาถูกบุรุษเปลี้ยนั้นห้ามแล้ว คิดว่า "ช่างเถอะ, เราจักยังบุรุษเปลี้ยนั้นให้ยินดี" จึงกระทำกิจมีการนวดมือและเท้าเป็นต้น แก่บุรุษเปลี้ยนั้นอยู่ ให้บุรุษเปลี้ยนั้นยินดีแล้ว สิ้นกาลนาน วิงวอนบ่อย ๆ แล้ว. บุรุษเปลี้ยคิดว่า 'คนนี้มีอุปการะแก่เราเหลือเกิน" จึงมิอาจเพื่อห้ามเขาได้ ให้เขาศึกษาศิลปะแล้ว กล่าวว่า "พ่อ ศิลปะของท่านสำเร็จแล้ว, บัดนี้ท่านจักกระทำอะไรเล่า ?"

บุรุษ. ข้าพเจ้าจักไปทดลองศิลปะในภายนอก.

บุรุษเปลี้ย. ท่านจักทำอย่างไร ?

บุรุษ. ข้าพเจ้าจักดีดแม่โคหรือมนุษย์ให้ตาย.

บุรุษเปลี้ย กล่าวว่า "พ่อ เมื่อคนฆ่าแม่โค สินไหมมีอยู่ ๑๐๐, เมื่อฆ่ามนุษย์ สินไหมมีอยู่ ๑ พัน, ท่านแม้ทั้งบุตรและภรรยา จักไม่อาจเพื่อจะปลดเปลื้องสิ้นไหมนั้นได้, ท่านจงอย่าฉิบหายเสียเลย; เมื่อท่านประหารบุคคลใด ไม่ต้องเสียสินไหม, ท่านจงตรวจดูใคร ๆ ผู้หามารดาบิดามิได้เช่นนั้น." บุรุษนั้น รับว่า "ดีละ" แล้วเอากรวดใส่พกเที่ยวเลือกดูบุคคลเช่นนั้นอยู่ เห็นแม่โคแล้ว ไม่อาจดีดได้ ด้วยคิดว่า "แม่โคนี้มีเจ้าของ," เห็นมนุษย์แล้วไม่อาจดีดได้ ด้วยคิดว่า "คนนี้มีมารดาบิดา."

ก็โดยสมัยนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้า ชื่อว่าสุเนตตะ อาศัยพระนคร อยู่ในบรรณศาลา. บุรุษนั้น เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ผู้เข้าไปเพื่อบิณฑบาต ยืนอยู่ที่ระหว่างประตูพระนคร จึงคิดว่า "พระปัจเจกพุทธเจ้านี้ เป็นผู้ไม่มีมารดาบิดา, เมื่อเราดีดผู้นี้ ไม่ต้องมีสินไหม, เราจักดีดพระปัจเจกพุทธเจ้านี้ ทดลองศิลปะ" ดังนี้แล้ว จึงดีดก้อนกรวดไป หมายช่องหูเบื้องขวาของพระปัจเจกพุทธเจ้า. ก้อนกรวดเข้าไปโดยช่องหูเบื้องขวา ทะลุออกโดยช่องหูเบื้องซ้าย. ทุกขเวทนาเกิดขึ้นแล้ว. พระปัจเจกพุทธเจ้า ไม่อาจจะเที่ยวไปเพื่อภิกษาได้, จึงไปสู่บรรณศาลาโดยอากาศปรินิพพานแล้ว. พวกมนุษย์เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าไม่มา คิดว่า "ความไม่ผาสุกอะไร ๆ จักมี" จึงไปที่บรรณศาลานั้นเห็นท่านปรินิพพานแล้วร้องไห้คร่ำครวญแล้ว. แม้บุรุษนั้น เห็นมหาชนไปอยู่ ไปที่บรรณศาลานั้นแล้ว จำ

พระปัจเจกพุทธเจ้าได้ จึงกล่าวว่า "พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์นี้ เมื่อเข้าไปเพื่อบิณฑบาต พบเราที่ระหว่างประตู, เราเมื่อจะทดลองศิลปะของตน จึงประหารพระปัจเจกพุทธเจ้านี้." พวกมนุษย์ กล่าวว่า "ได้ยินว่า คนชั่วนี้ ปะหารพระปัจเจกพุทธเจ้า, พวกท่านจงจับๆ " โบยให้บุรุษนั้นถึงความสิ้นชีวิตในที่นั้นเอง. บุรุษนั้น เกิดในอเวจีไหม้แล้ว จนแผ่นดินใหญ่นี้หนาขึ้นโยชน์หนึ่ง บังเกิดเป็นสัฏฐิกูฏ-เปรต ที่ยอดภูเขาคิชฌกูฏ ด้วยผลกรรมอันเหลือ.

[พระศาสดาตรัสสอนพวกภิกษุ]

พระศาสดา ครั้นตรัสบุรพกรรมนี้ของเปรตนั้นแล้ว จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ศิลปะหรือความเป็นอิสระ เมื่อเกิดขึ้นแก่ผู้ชื่อว่าคนพาล ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความฉิบหาย, ด้วยว่า คนพาลได้ศิลปะหรือความเป็นอิสระแล้ว ย่อมทำความฉิบหายแก่ตนถ่ายเดียว" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ความรู้ย่อมเกิดแก่คนพาล เพียงเพื่อความฉิบหาย
เท่านั้น, ความรู้นั้น ยังหัวคิดของเขาให้ตกไป
ย่อมฆ่าส่วนสุกกธรรมของคนพาลเสีย."

[แก้อรรถ]

ศัพท์ว่า **อาวเทว** ในคาถานั้นเป็นนิบาต ในอรรถคือความกำหนดซึ่งแดน. ภาวะคือความรู้ ชื่อว่า **ญตฺตํ**. บุคคลย่อมรู้ศิลปะแม้ใด, หรือบุคคลดำรงอยู่ในความเป็นใหญ่ใด หรือด้วยความถึงพร้อมด้วยยศใด อันชนย่อมรู้จัก คือปรากฏ ได้แก่เป็นผู้โด่งดัง,

คำว่า **ญตฺตํ** นี้ เป็นชื่อ แห่งศิลปะความเป็นใหญ่และความถึงพร้อมด้วยยศนั้น. แท้จริง ศิลปะหรือความเป็นใหญ่เป็นต้น ย่อมเกิดแก่คนพาล เพื่อความฉิบหายถ่ายเดียว คือคนพาลนั้น อาศัยศิลปะเป็นต้นนั้น ย่อมทำความฉิบหายแก่ตนอย่างเดียว. บทว่า **หนฺติ** ได้แก่ ให้พินาศ. บทว่า **สุกฺกํสํ** คือส่วนแห่งกุศล. อธิบายว่า ก็ศิลปะหรือความเป็นใหญ่ เมื่อเกิดขึ้นแก่คนพาล ย่อมเกิดขึ้นฆ่าส่วนอันเป็นกุศลอย่างเดียว. บทว่า **มุทฺธํ** นี้ เป็นชื่อของปัญญา. บทว่า **วิปาตยํ** คือกำจัดอยู่. อธิบายว่า ก็ความรู้นั้น ฆ่าส่วนกุศลของคนพาลนั้น ยังมุทธา กล่าวคือปัญญา ให้ตกไป คือขจัดอยู่นั้นแหละ ชื่อว่าฆ่า.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องสัฏฐิกูฏเปรต จบ.

๑๔. เรื่องพระสุธรรมเถระ* [๕๘]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสุธรรมเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อสนฺตํ ภาวมิจฺเฉยฺย"** เป็นต้น.

[จิตตคฤหบดีถวายสวนเป็นสังฆาราม]

ก็เทศนาตั้งขึ้นแล้ว ในมัจฉิกาสัณฑนคร จบแล้วในกรุงสาวัตถี.

ความพิสดารว่า จิตตคฤหบดี ในมัจฉิกาสัณฑนคร เห็นพระมหานามเถระ ภายในพวกภิกษุปัญจวัคคีย์ เที่ยวบิณฑบาตอยู่ เลื่อมใสในอริยาบถของพระเถระแล้ว จึงรับบาตร นิมนต์ให้เข้าไปสู่เรือนให้ฉันแล้ว ในกาลเสร็จภัตกิจ สดับธรรมกถา บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว เป็นผู้มีศรัทธาไม่หวั่นไหว ใคร่เพื่อจะทำอุทยานของตนอันชื่อว่าอัมพาฏกวันให้เป็นสังฆาราม จึงหลั่งน้ำลงไปในมือของพระเถระ มอบถวายแล้ว. ในขณะนั้น มหาปฐพี ทำน้ำที่สุด ก็หวั่นไหวด้วยบอกเหตุว่า "พระพุทธศาสนาตั้งมั่นแล้ว."

มหาเศรษฐี ให้สร้างวิหารใหญ่ในอุทยาน ได้เป็นผู้มีประตูเปิดไว้เพื่อพวกภิกษุผู้มาจากทิศทั้งปวงแล้ว. พระสุธรรมเถระ ได้เป็นเจ้าอาวาสอยู่ในมัจฉิกาสัณฑ์.

* พระมหาวิน ป. ธ. ๘ วัดราชาธิวาส แปล. (ปัจจุบันเป็นสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ป. ธ. ๙)

[คฤหบดีบรรลุอนาคามิผล]

โดยสมัยอื่น พระอัครสาวกทั้ง ๒ สดับกถาพรรณนาคุณของจิตตคฤหบดีแล้ว ใคร่จะทำความสงเคราะห์แก่คฤหบดีนั้น จึงได้ไปสู่มัจฉิกาสัณฑนคร. จิตตคฤหบดี ทราบการมาของพระอัครสาวกทั้ง ๒ นั้น จึงไปต้อนรับสิ้นทางประมาณกึ่งโยชน์ พาพระอัครสาวกทั้ง ๒ นั้นมาแล้ว นิมนต์ให้เข้าไปสู่วิหารของตน ทำอาคันตุกวัตรแล้ว อ้อนวอนพระธรรมเสนาบดีว่า "ท่านผู้เจริญ กระผมปรารถนาฟังธรรมกถาสักหน่อย." ครั้งนั้น พระเถระกล่าวกะเขาว่า "อุบาสก อาตมะทั้งหลายเหน็ดเหนื่อยแล้วโดยทางไกล, อนึ่ง ท่านจงฟังเพียงนิดหน่อยเถิด" ดังนี้แล้ว ก็กล่าวธรรมกถาแก่เขา. คฤหบดีนั้นฟังธรรมกถาของพระเถระอยู่แล บรรลุอนาคามิผลแล้ว. เขาไหว้พระอัครสาวกทั้ง ๒ แล้วนิมนต์ว่า "ท่านผู้เจริญ พรุ่งนี้ของท่าน (ทั้ง ๒) กับภิกษุพันรูปรับภิกษาที่เรือนกระผม" แล้วนิมนต์พระสุธรรมเถระเจ้าอาวาสภายหลังว่า "ท่านขอรับ พรุ่งนี้แม้ท่านก็พึงมากับพระเถระทั้งหลาย."

[พระสุธรรมเถระด่าคฤหบดี]

พระสุธรรมเถระนั้น โกรธว่า "อุบสกนี้ นิมนต์เราภายหลัง" จึงห้ามเสีย แม้อันคฤหบดีอ้อนวอนอยู่บ่อย ๆ ก็ห้ามแล้วนั่นแล. อุบาสก กล่าวว่า "ท่านจักปรากฏ ขอรับ" แล้วหลีกไป ในวันรุ่งขึ้นจัดแจงทานใหญ่ไว้ในที่อยู่ของตน. ในเวลาใกล้รุ่งแล แม้พระสุธรรมเถระ คิดว่า "คฤหบดี จัดแจงสักการะเช่นไรหนอแล ? เพื่อพระอัครสาวกทั้ง ๒, พรุ่งนี้เราจักไปดู" แล้วได้ถือบาตรและ

จีวรไปสู่เรือนของคฤหบดีนั้นแต่เช้าตรู่. พระสุธรรมเถระนั้น แม้อันคฤหบดี กล่าวว่า "นิมนต์นั่งเถิด ขอรับ" ก็กล่าวว่า "เราไม่นั่ง, จักเที่ยวบิณฑบาต" แล้วตรวจดู สักการะอันคฤหบดีเตรียมไว้เพื่อ ๒ พระอัครสาวก ใคร่จะเสียดสีคฤหบดีโดยชาติ จึงกล่าวว่า "คฤหบดี สักการะของท่านล้นเหลือ, ก็แต่ในสักการะนี้ ไม่มีอยู่อย่างเดียวเท่านั้น."

คฤหบดี. อะไร ขอรับ ?

พระเถระ ตอบว่า "ขนมแดกงา คฤหบดี" ถูกคฤหบดีรุกรานด้วยวาจาอุปมาด้วยกา โกรธแล้ว กล่าวว่า "คฤหบดี นั่นอาวาสของท่าน, เราจักหลีกไป." แม้อันคฤหบดีห้ามถึง ๓ ครั้ง ก็หลีกไปสู่สำนักพระศาสดา กราบทูลคำที่จิตตคฤหบดี และตนกล่าวแล้ว.

[พระสุธรรมเถระถูกสงฆ์ลงปฏิสารณียกรรม]

พระศาสดา ตรัสว่า "อุบาสก เป็นคนมีศรัทธาเลื่อมใสอัน เธอด่าด้วยคำเลว" ดังนี้แล้ว ทรงปรับโทษแก่พระสุธรรมเถระนั้นนั่นแล แล้วรับสั่งให้สงฆ์ลงปฏิสารณียกรรม[๑] แล้วส่งไปว่า "เธอจงไป, ให้จิตตคฤหบดีอดโทษเสีย." พระเถระไปในที่นั้นแล้ว แม้กล่าวว่า "คฤหบดี นั่นโทษของอาตมะเท่านั้น, ท่านจงอดโทษแก่อาตมะเถิด" อันคฤหบดีนั้น ห้ามว่า "ผมไม่อดโทษ" เป็นผู้เก้อ ไม่อาจให้คฤหบดีนั้นอดโทษได้, จึงกลับมาสู่สำนักพระศาสดาอีกเที่ยว. พระ

๑. กรรมอันให้ระลึกถึงความผิด.

ศาสดา แม้ทรงทราบว่า "อุบาสก จักไม่อดโทษแก่พระสุธรรมนั้น" ทรงดำริว่า "ภิกษุนี้ กระด้างเพราะมานะ จงไปสู่ทาง ๓๐ โยชน์แล้วกลับมา" จึงไม่ทรงบอกอุบายให้อดโทษเลย ทรงส่งไปแล้ว.

[สมณะไม่ควรทำมานะและริษยา]

ครั้นในกาลที่พระสุธรรมเถระนั้นกลับมา พระศาสดา ประทานภิกษุผู้อนุทูตแก่เธอผู้นำมานะออกแล้ว ตรัสว่า "เธอจงไปเถิด, ไปกับภิกษุนี้ จงให้อุบาสกอดโทษ" ดังนี้แล้ว ตรัสว่า "ธรรมดาสมณะไม่ควรทำมานะหรือริษยาว่า 'วิหารของเรา, ที่อยู่ของเรา, อุบาสกของเรา, อุบาสิกาของเรา, เพราะเมื่อสมณะทำอย่างนั้น เหล่ากิเลส มีริษยาและมานะเป็นต้น ย่อมเจริญ" เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

"ภิกษุผู้พาล พึงปรารถนาความยกย่อง อันไม่มีอยู่ ความแวดล้อมในภิกษุทั้งหลาย ความเป็นใหญ่ในอาวาส และการบูชาในตระกูลแห่งชนอื่น ความดำริ ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้พาลว่า 'คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้ง ๒ จงสำคัญกรรม อันเขาทำเสร็จแล้วเพราะอาศัยเราผู้เดียว จงเป็นไปในอำนาจของเราเท่านั้น ในกิจน้อยใหญ่ กิจไร ๆ, ริษยาและมานะย่อมเจริญ (แก่เธอ)."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อสนฺตํ** ความว่า ภิกษุผู้พาล พึงปรารถนาความสรรเสริญอันไม่มีอยู่ คือภิกษุผู้พาล ไม่มีศรัทธา เป็นผู้ทุศีล สดับน้อย ไม่สงัด เกียจคร้าน มีสติไม่ตั้งมั่น มีจิตไม่มั่นคง มีปัญญาทราม ไม่ใช่ขีณาสพ ย่อมปรารถนาความยกย่องอันไม่มีอยู่นี้ว่า "ไฉนหนอ ชนพึงรู้จักเราว่า 'ภิกษุนี้ มีศรัทธา มีศีล เป็นพหุสูต เป็นผู้สงัด ปรารภความเพียร มีสติตั้งมั่น มีจิตมั่งคง มีปัญญา เป็นพระขีณาสพ" โดยนัยที่ท่านกล่าวไว้ในปาปิจฉตานิทเทศ[๑]ว่า "ภิกษุเป็นผู้ไม่มีศรัทธาเลย ย่อมปรารถนาว่า 'ชนจงรู้จักเราว่า 'ผู้มีศรัทธา" เป็นต้น.

บทว่า **ปุเรกฺขารํ** คือ ซึ่งบริวาร. อธิบายว่า ภิกษุผู้พาล ตั้งอยู่ในความประพฤติด้วยอำนาจความอยากอย่างนี้ว่า "ไฉนหนอ ภิกษุในวิหารทั้งสิ้น พึงแวดล้อมเราถามปัญหาอยู่" ชื่อว่า ย่อมปรารถนาความแวดล้อมในภิกษุทั้งหลาย.

บทว่า **อาวาเสสุ** ได้แก่ ในอาวาสอันเป็นของสงฆ์. อธิบายว่า ภิกษุผู้พาล จัดเสนาสนะประณีตในท่ามกลางวิหารเพื่อภิกษุทั้งหลาย มีภิกษุที่เป็นเพื่อนเห็นและเพื่อนคบเป็นต้นของตัว ด้วยบอกว่า "พวกท่าน จงอยู่ในเสนาสนะนี้" ส่วนตนเกียดกันเสนาะสนะที่ดี จักเสนาสนะอันทรามและเสาสนะอันอมนุษย์หวงแหนแล้ว ซึ่งตั้งอยู่สุดท้ายเพื่ออาคันตุกภิกษุที่เหลือทั้งหลาย ด้วยบอกว่า "พวกท่าน จงอยู่

๑. อภิ. วิ. ๓๕/๔๗๓.

ในเสนาสนะนี้" ชื่อว่า ย่อมปรารถนาความเป็นใหญ่ในอาวาส.

บาทพระคาถาว่า **ปูชา ปรกุเลสุ จ** ความว่า ภิกษุผู้พาลย่อมไม่ปรารถนาการบูชาด้วยปัจจัย ๔ ในสกุลของมารดาและบิดาเลย และของพวกญาติก็ไม่ปรารถนา. (แต่) ย่อมปรารถนาในสกุลของชนเหล่าอื่นเท่านั้น อย่างนี้ว่า "ไฉนหนอ ชนเหล่านี้ พึงถวายแก่เราคนเดียว ไม่พึงถวายแก่ภิกษุเหล่าอื่น."

บาทพระคาถาว่า **มเมว กตมญฺญนฺตุ** ความว่า ก็ความดำริย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้พาลใดว่า "พวกคฤหัสถ์และบรรพชิต แม้ทั้ง ๒ จงสำคัญกิจอันตนทำแล้ว คือที่สำเร็จแล้วเพราะอาศัยเราเท่านั้น" ด้วยความประสงค์ อย่างนี้ว่า "นวกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่เขาทำแล้วในวิหาร ด้วยสามารถการกระทำนวกรรมมีโรงอุโบสถเป็นต้น, นวกรรมนั้นทั้งหมด อันพระเถระของพวกเราทำแล้ว."

บาทพระคาถาว่า **มเมว อติวสา อสฺสุ** ความว่า ความดำริย่อมเกิดขึ้น (แก่ภิกษุผู้พาลนั้น) ว่า "คฤหัสถ์และบรรพชิตแม้ทั้งหมดจงเป็นไปในอำนาจของเราแต่ผู้เดียว คือ พาหนะและเครื่องอุปกรณ์ทั้งหลาย เป็นต้นว่า เกวียน โค พร้า ขวาน หรือโดยที่สุดกิจทั้งหลายเป็นต้นว่า อุ่นแม้เพียงข้าวยาคูแล้วดื่ม อันคฤหัสถ์และบรรพชิตจะพึงได้ก็ตามเถิด, แต่บรรดากิจน้อยและกิจใหญ่ คือบรรดากรณียกิจทั้งน้อยทั้งใหญ่ เห็นปานนี้ คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลาย จงเป็นไปในอำนาจของเราเท่านั้น ในกิจไร ๆ คือ แม้ในกิจอย่างหนึ่ง. อธิบายว่า จงถามเราเท่านั้นแล้วจึงกระทำ."

สองบทว่า **อิติ พาลสฺส** ความว่า ความอยากนั้น และความ

ดำริเห็นปานนี้ ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้พาลใด, วิปัสสนามรรคและผล ย่อมไม่เจริญทีเดียวแก่ภิกษุผู้พาลนั้น, แต่ตัณหาซึ่งบังเกิดขึ้นในทวาร ๖ และมานะ ๙ อย่าง[๑] ย่อมเจริญแก่ภิกษุผู้พาลนั้นอย่างเดียว เหมือนน้ำเจริญแก่ทะเลในเวลาพระจันทร์ขึ้นฉะนั้น[๒].

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

[พระสุธรรมเถระบรรลุพระอรหัต]

แม้พระสุธรรมเถระ ฟังพระโอวาทนี้แล้ว ถวายบังคมพระศาสดา ลุกขึ้นจากอาสนะ กระทำประทักษิณแล้ว ไปกับภิกษุผู้เป็นอนุทูตนั้น กระทำคืนอาบัติในคลองจักษุของอุบาสก ยังอุบาสกให้อดโทษแล้ว. พระสุธรรมเถระนั้น อันอุบาสกให้อดโทษด้วยคำว่า "กระผมอดโทษขอรับ, ถ้าโทษของกระผมมี, ขอท่านจงอดโทษแก่กระผม" ตั้งอยู่ในพระโอวาท ที่พระศาสดาประทานแล้ว โดย ๒-๓ วันเท่านั้น ก็บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแล้ว.

[จิตตคฤหบดีไปเฝ้าพระศาสดา]

ฝ่ายอุบาสก คิดว่า "เรายังไม่ได้เฝ้าพระศาสดาเลย บรรลุโสดาปัตตีผลแล้ว, ไม่ได้เฝ้าพระศาสดาเหมือนกัน ดำรงอยู่ในอนาคามิผล,

๑. มานะ ๙ อย่าง ดูพิสดารในธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒.

๒. นี้แปลตามฉบับสีหลและยุโรป แต่ตามฉบับของเราที่ใช้อยู่ เวลาแปลเติม นิสฺสาย เข้ามา. แปลว่า ตัณหาอันจะอาศัยฉันทะเป็นต้น เกิดขึ้นในทวาร ๖ และมานะ ๙ อย่างย่อมเจริญแก่ . . ., สี. ยุ. ฉนฺทาทโย เป็น จนฺโททเย.

เราควรเฝ้าพระศาสดาโดยแท้." คฤหบดีนั้น ให้เทียมเกวียน ๕๐๐ เล่ม เต็มด้วยวัตถุมีงา ข้าวสาร เนยใส น้ำอ้อยและผ้านุ่งห่มเป็นต้นแล้ว ให้บอกแก่หมู่ภิกษุว่า "พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายใด ประสงค์จะเฝ้าพระศาสดา, พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายนั้นจงไป, จักไม่ลำบากด้วยบิณฑบาตเป็นต้น" ดังนี้แล้ว ก็ให้แจ้งทั้งแก่หมู่ภิกษุณี ทั้งแก่พวกอุบาสก ทั้งแก่พวกอุบาสิกา. ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ภิกษุณีประมาณ ๕๐๐ รูป อุบาสกประมาณ ๕๐๐ อุบาสิกาประมาณ ๕๐๐ ออกไปกับคฤหบดีนั้น. เขาตระเตรียมแล้วโดยประการที่จะไม่มีความบกพร่องน้อยหนึ่ง ด้วยข้าวยาคูและภัตเป็นต้น ในหนทาน ๓๐ โยชน์ เพื่อชน ๓ พันคน คือเพื่อภิกษุเป็นต้นเหล่านั้นนั่นแล และเพื่อบริษัทของตน. ฝ่ายพวกเทวดาทราบความที่อุบาสกนั้นออกไปแล้ว ปลูกค่ายที่พักไว้ทุก ๆ โยชน์ บำรุงมหาชนนั้นด้วยอาหารวัตถุ มีข้าวยาคุ ของควรเคี้ยว ภัตและน้ำดื่มเป็นต้น อันเป็นทิพย์. ความบกพร่องด้วยวัตถุอะไร ๆ มิได้มีแล้วแก่ใคร ๆ. มหาชนอันเทวดาทั้งหลาย บำรุงอยู่อย่างนั้น เดินทางได้วันละโยชน์ ๆ โดยเดือนหนึ่งก็ถึงกรุงสาวัตถี. เกวียนทั้ง ๕๐๐ เล่ม ยังเต็มบริบูรณ์เช่นเดิมนั้นแหละ. คฤหบดี ได้สละบรรณาการ อันพวกเทวดานั่นแลและมนุษย์ทั้งหลายนำมา ไปแล้ว.

[พระศาสดาทรงแสดงปาฏิหาริย์]

พระศาสดา ตรัสกะพระอานนทเถระว่า "อานนท์ ในเวลาบ่ายวันนี้ จิตตคฤหบดี อันอุบาสก ๕๐๐ ห้องล้อมแล้ว จักมาไหว้เรา."

พระอานนท์. พระเจ้าข้า ก็ในกาลที่จิตตคฤหบดีนั้น ถวายบังคมพระองค์ ปาฏิหาริย์ไร ๆ จักมีหรือ ?

พระศาสดา. จักมี อานนท์.

อานนท์. ปาฏิหาริย์อะไร ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ในกาลที่จิตตคฤหบดีนั้น มาไหว้เรา ฝนลูกเห็บแห่งดอกไม้ทิพย์ มีสี ๕ สี จักตกโดยถ่องแถวประมาณเพียงเข่าในประเทศประมาณ ๘ กรีส โดยวิธีนับอย่างของหลวง.

ชาวเมือง ฟังข่าวนั้นแล้ว คิดว่า "ได้ยินว่า จิตตคฤหบดีผู้มีบุญมากอย่างนั้น จักมาถวายบังคมพระศาสดาวันนี้, เขาว่าปาฏิหาริย์เห็นปานนี้ จักมี, แม้พวกเรา จักได้เห็นผู้มีบุญมากนั้น" ดังนี้แล้ว ได้ถือเอาเครื่องบรรณาการไปยืนอยู่ ๒ ข้างทาง. ในกาลที่จิตตคฤหบดีมาใกล้วิหาร ภิกษุ ๕๐๐ รูปมาถึงก่อน. จิตตคฤหบดี กล่าวกะพวกอุบาสิกาว่า "แม่ทั้งหลาย พวกท่านจงมาข้างหลัง" แล้ว ส่วนตนอันอุบาสก ๕๐๐ แวดล้อมแล้ว ได้ไปสู่สำนักของพระศาสดา. ก็ชนทั้งหลายผู้ยืนก็ดี นั่งก็ดี ในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายมิได้มีข้างนี้หรือข้างโน้น. ย่อมยืนอยู่แน่นขนัดเทียวใน ๒ ข้างแห่งพุทธวิถี. จิตตคฤหบดี ก้าวลงสู่พุทธวิถีใหญ่แล้ว. ที่อันพระอริยสาวกผู้บรรลุผล ๓ แลดู ๆ หวั่นไหวแล้ว. มหาชนแลดูแล้ว ด้วยคิดว่า "เขาว่า คนนั่นคือจิตตคฤหบดี." คฤหบดีนั้น เข้าเฝ้าพระศาสดาเข้าไปภายในพระพุทธรัศมี มีพรรณ ๖ จับพระบาทพระศาสดาที่ข้องพระบาททั้ง ๒ ถวายบังคมแล้ว. ในขณะนั้นเอง ฝนดอกไม้

มีประการดังกล่าวมา ตกแล้ว. สาธุการพันหนึ่งเป็นไปแล้ว.

[จิตตคฤหบดีถวายทาน]

คฤหบดีนั้น อยู่ในสำนักพระศาสดาสิ้นเดือนหนึ่งแล ได้นิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานทั้งสิ้น ให้นั่งในวิหารนั่นแหละถวายทานใหญ่แล้ว. ทำภิกษุแม้ผู้มากับตนไว้ภายในวิหารนั่นแหละบำรุงแล้ว. ไม่ต้องหยิบอะไร ๆ ในเกวียนของตน แม้สักวันหนึ่ง. ได้ทำกิจทุกอย่าง ด้วยบรรณาการ อันเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายนำมาเท่านั้น. จิตตคฤหบดีนั้น ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า "พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ มาด้วยตั้งใจว่า 'จักถวายทานแด่พระองค์ ได้พักอยู่ในระหว่างทางเดือนหนึ่ง, เดือนหนึ่งของข้าพระองค์ล่วงไปแล้ว ในที่นี้, ข้าพระองค์ ไม่ได้เพื่อจะถือเอาของอะไร ๆ ที่ข้าพระ-องค์นำมาเลย, ได้ถวายทาน สิ้นกาลเท่านี้ ด้วยบรรณาการที่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายนำมาเท่านั้น, แม้ถ้าข้าพระองค์นั้น จักอยู่ในที่นี้สิ้นปีหนึ่ง, ก็จักไม่ได้เพื่อจะถวายไทยธรรมของข้าพระองค์แน่แท้, ข้าพระองค์ ปรารถนาจักถ่ายเกวียนแล้วไป, ขอพระองค์ จงโปรดให้บอกที่สำหรับเก็บแก่ข้าพระองค์เถิด."

พระศาสดา ตรัสกะพระอานนทเถระว่า "อานนท์ เธอจงให้จัดที่แห่งหนึ่งให้ว่าง ให้แก่อุบาสก." พระเถระ ได้กระทำอย่างนั้นแล้ว. ได้ยินว่า พระศาสดา ทรงอนุญาตกัปปิยภูมิแก่จิตตคฤหบดีแล้ว.

[จิตตคฤหบดีเดินทางกลับ]

ฝ่ายอุบาสกกับชน ๓ พัน ซึ่งมาพร้อมกับตน เดินทางกลับด้วยเกวียนเปล่าแล้ว. พวกเทวดาและมนุษย์ ลุกขึ้นแล้ว กล่าวว่า "พระผู้เป็นเจ้า ท่านทำกรรมคือการเดินไปด้วยเกวียนเปล่า" ดังนี้แล้ว ก็บรรจุเกวียนให้เต็มด้วยรัตนะ ๗ ประการ. คฤหบดีนั้น ได้บำรุงมหาชนด้วยบรรณาการอันเขานำมาเพื่อตน ไปแล้ว.

พระอานนทเถระ ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า "พระเจ้าข้า จิตตคฤหบดี แม้เมื่อมาสู่สำนักของพระองค์ มาแล้วโดยเดือนหนึ่ง; อยู่ในที่นี้เดือนหนึ่งเหมือนกัน, ได้ถวายทานด้วยบรรณาการที่เทวดาและมนุษย์นำมาเท่านั้น สิ้นกาลเท่านี้; ได้ยินว่า บัดนี้คฤหบดีนั้น ทำเกวียน ๕๐๐ เล่ม ให้เปล่า จักไปโดยเดือนหนึ่งเหมือนกัน, ก็เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ลุกขึ้นแล้ว กล่าวแก่คหฤบดีนั้นว่า 'พระผู้เป็นเจ้า ท่านทำกรรมคือการเดินไปด้วยเกวียนเปล่า' ดังนี้แล้ว ก็บรรจุเกวียนให้เต็มด้วยรัตนะ ๗ ประการ, ได้ยินว่า คฤหบดี บำรุงมหาชน ด้วยเครื่องบรรณาการอันเทวดาและมนุษย์นำมาเพื่อตนนั่นแหละจักกลับไป; พระเจ้าข้า ก็สักการะนี้เกิดขึ้นแก่คฤหบดีนั่นผู้มาสู่สำนักของพระองค์เท่านั้นหรือ, หรือแม้ไปในที่อื่นก็เกิดขึ้นเหมือนกัน."

พระศาสดา ตรัสว่า "อานนท์ จิตตคฤหบดีนั้นมาสู่สำนักของเราก็ดี ไป ณ ที่อื่นก็ดี สักการะย่อมเกิดขึ้นทั้งนั้น, เพราะอุบาสกนี้เป็นผู้มีศรัทธา เลื่อมใส มีศีลสมบูรณ์, อุบาสกผู้เห็นปานนี้ ย่อม

คบ (ไป) ประเทศใด ๆ; ลาภสักการะ ย่อมเกิดแก่เขาในประเทศนั้น ๆ ทีเดียว" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถาในปกิณณกวรรคนี้ว่า :-

"ผู้มีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีล เพียบพร้อมด้วยยศ
และโภคะ ย่อมคบประเทศใด ๆ ย่อมเป็นผู้อัน
เขาบูชาแล้ว ในประเทศนั้น ๆ; ทีเดียว."

ก็เนื้อความแห่งพระคาถานั้น จักแจ่มแจ้งในปกิณณกวรรคนั้นแล.

[บุรพกรรมของจิตตคฤหบดี]

เมื่อพระศาสดา ตรัสอย่างนั้นแล้ว, พระอานนทเถระ จึงทูลถามบุรพกรรมของจิตตคฤหบดี. ลำดับนั้น พระศาสดา เมื่อจะตรัสแก่พระอานนทเถระนั้น จึงตรัสว่า :-

"อานนท์ จิตตคฤหบดีนี้ มีอภินิหารอันทำไว้ แทบบาทมูลของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า ปทุมุตตระ ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์สิ้นแสนกัป ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป เกิดในสกุลของพรานเนื้อ ถึงความเจริญแล้ว วันหนึ่ง เมื่อฝนตกอยู่ ถือหอกไปสู่ป่า เพื่อต้องการจะล่าเนื้อ ตรวจดูหมู่เนื้ออยู่ เห็นภิกษุรูปหนึ่ง นั่งคลุมศีรษะ ที่เงื้อมเป็นเอง๑แห่งหนึ่ง จึงคิดว่า "พระผู้เป็นเจ้ารูปเดียว จักนั่งทำสมณธรรม, เราจักนำอาหารมา เพื่อพระผู้เป็นเจ้านั้น" ดังนี้แล้ว รีบไปสู่เรือน ให้คนปิ้งเนื้อที่ตนนำมาเมื่อวานที่เตาแห่งหนึ่ง ให้หุงข้าวที่เตาแห่งหนึ่ง เห็นภิกษุเที่ยวบิณฑบาตพวกอื่น รับบาตรของภิกษุแม้เหล่านั้น นิมนต์ให้นั่งเหนืออาสนะที่จัด

๑. อกตปพฺภาร เงื้อมที่บุคคลไม่ได้ทำ หมายความว่า เกิดเป็นเองตามธรรมชาติ.

แจงไว้ ตระเตรียมภิกษาแล้ว สั่งคนอื่นว่า "พวกท่านจงอังคาสพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย" แล้ว ใส่ภัตนั้นลงในตระกร้าถือเดินไป เลือกเก็บดอกไม้ต่างๆ ในระหว่างทาง ห่อด้วยใบไม้ ไปสู่ที่พระเถระนั่งแล้วกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงทำความสงเคราะห์แก่กระผมเถิด" ดังนี้แล้ว รับบาตร ให้เต็มด้วยภัตแล้ววางไว้ในมือของพระเถระ กระทำการบูชาด้วยดอกไม้เหล่านั้น ตั้งความปรารถนาว่า "บิณฑบาตอันมีรสนี้ พร้อมด้วยดอกไม้เครื่องบูชา ยังจิตของข้าพเจ้าให้ยินดีฉันใด; ขอบรรณาการพันหนึ่ง จงมายังจิตของข้าพเจ้าให้ยินดี ในที่ ๆ ข้าพเจ้าเกิดแล้ว ๆ ฉันนั้น, และขอฝนมีดอกไม้มีสี ๕ สีจงตก." เขาบำเพ็ญกุศลจนตลอดชีพแล้ว เกิดในเทวโลก. ฝนดอกไม้ทิพย์ ตกแล้ว โดยถ่องแถว ประมาณเพียงเข่า ในที่ ๆ เขาเกิดแล้ว. แม้ในกาลนี้ ฝนดอกไม้ (ทิพย์) ก็ตกในวันที่เขาเกิดแล้ว และเมื่อเขามาในที่นี้ การนำบรรณาการมา และการที่เกวียนเต็มด้วยรัตนะ ๗ ประการ เป็นผลแห่งกรรมนั้นแล."

เรื่องพระสุธรรมเถระ จบ.

๑๕. เรื่องพระวนวาสีติสสเถระ* [๕๙]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระติสสเถระ ผู้มีปกติอยู่ในป่า ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "อญฺญา หิ ลาภูปนิสา" เป็นต้น.

[พระสารีบุตรอนุเคราะห์พราหมณ์ผู้ยากจน]

เทศนาตั้งขึ้นแล้วในกรุงราชคฤห์. ได้ยินว่า สหายของวังคันตพราหมณ์ ผู้บิดาของพระสารีบุตรเถระ ชื่อ มหาเสนพราหมณ์ อยู่ในกรุงราชคฤห์. วันหนึ่ง พระสารีบุตรเถระ เที่ยวบิณฑบาต ได้ไปยังประตูเรือนของพราหมณ์นั้น เพื่ออนุเคราะห์ในเขา. แต่พราหมณ์นั้น มีสมบัติหมดเสียแล้ว กลับเป็นคนยากจน. เขาคิดว่า "บุตรของเราจักมาเพื่อเที่ยวบิณฑบาตที่ประตูเรือนของเรา, แต่เราเป็นคนยากจน, บุตรของเราเห็นจะไม่ทราบความที่เราเป็นคนยากจน, ไทยธรรมอะไร ๆ ของเราก็ไม่มี," เมื่อไม่อาจจะเผชิญหน้าพระเถระนั้นได้ จึงหลบเสีย. ถึงในวันอื่น แม้พระเถระได้ไป (อีก). พราหมณ์ก็ได้หลบเสียอย่างนั้นเหมือนกัน. เขาคิดอยู่ว่า "เราได้อะไร ๆ แล้วนั่นแหละจักถวาย" ก็ไม่ได้ (อะไร ๆ). ภายหลังวันหนึ่งเขาได้ถาดเต็มด้วยข้าวปายาสพร้อมกับผ้าสาฎกเนื้อหยาบ ในที่บอกลัทธิของพราหมณ์แห่งหนึ่ง ถือไปพอถึงเรือน นึกถึงพระเถระขึ้นได้ว่า "การที่เราถวายบิณฑบาตนี้แก่พระเถระ ควร."

* พระมหาบุญสงค์ ป. ธ. ๖ (ปัจจุบันเป็นประราชญาณเวที ป. ธ. ๗ วัดท่าโพธิ์ นครศรีธรรมราช) แปล.

ในขณะนั้นนั่นเอง แม้พระเถระ เข้าฌาน ออกจากสมาบัติแล้ว เห็นพราหมณ์นั้น คิดว่า "พราหมณ์ได้ไทยธรรมแล้ว หวังอยู่ซึ่งการมาของเรา, การที่เราไปในที่นั้น ควร" ดังนี้แล้ว จึงห่มผ้าสังฆาฏิ ถือบาตร แสดงตนยืนอยู่แล้วที่ประตูเรือนของพราหมณ์นั้นนั่นเอง. เพราะเห็นพระเถระเท่านั้น จิตของพราหมณ์เลื่อมใสแล้ว. ลำดับนั้น เขาเขาไปหาพระเถระนั้น ไหว้แล้ว กระทำปฏิสันถารนิมนต์ให้นั่งภายในเรือน ถือถาดอันเต็มด้วยข้าวปายาส เกลี่ยลงในบาตรของพระเถระ. พระเถระรับกึ่งหนึ่งแล้วจึงเอามือปิดบาตร. ทีนั้นพราหมณ์กล่าวกะพระเถระนั้นว่า "ท่านผู้เจริญ ข้าวปายาสนี้สักว่าเป็นส่วนของคน ๆ เดียวเท่านั้น, ขอท่านจงทำความสงเคราะห์ในปรโลกแก่กระผมเถิด, อย่าทำความสงเคราะห์ในโลกนี้เลย; กระผมปรารถนาถวายไม่ให้เหลือทีเดียว" ดังนี้แล้ว จึงเกลี่ยลงทั้งหมด. พระเถระฉันในที่นั้นนั่นแล. ครั้นในเวลาเสร็จภัตกิจ เขาถวายผ้าสาฎกแม้นั้น แก่พระเถระนั้น ไหว้แล้ว กล่าวอย่างนี้ว่า "ท่านผู้เจริญ แม้กระผมพึงบรรลุธรรมที่ท่านเห็นแล้วเหมือนกัน." พระเถระทำอนุโมทนาแก่พราหมณ์นั้นว่า "จงสำเร็จอย่างนั้น พราหมณ์" ลุกขึ้นจากอาสนะหลีกไป เที่ยวจาริกโดยลำดับ ได้ถึงพระเชตวันแล้ว.

[พราหมณ์ยาจนตายไปเกิดในกรุงสาวัตถี]

ก็ทานที่บุคคลถวายแล้วในคราวที่ตนตกยาก ย่อมยังผู้ถวายให้ร่างเริงอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น แม้พราหมณ์ถวายทานนั้นแล้ว มี

จิตเลื่อมใส เกิดโสมนัสแล้ว ได้ทำความสิเนหามีประมาณยิ่งในพระเถระ. ด้วยความสิเนหาในพระเถระนั่นแล พราหมณ์นั้น ทำกาละแล้ว ถือปฏิสนธิในสกุลอุปัฏฐากของพระเถระในกรุงสาวัตถี. ก็ในขณะนั้นแล มารดาของเขา บอกแก่สามีว่า "สัตว์เกิดในครรภ์ตั้งในท้องของฉัน." สามีนั้นได้ให้เครื่องบริหารครรภ์แก่มารดาของทารกนั้นแล้ว. เมื่อนางเว้นการบริโภคอาหารวัตถุมีของร้อนจัด เย็นนักและเปรี้ยวนักเป็นต้น รักษาครรภ์อยู่โดยสบาย ความแพ้ท้องเห็นปานนี้เกิดขึ้นว่า "ไฉนหนอ เราพึงนิมนต์ภิกษุ ๕๐๐ รูปมีพระสารีบุตรเถระเป็นประธานให้นั่งในเรือน ถวายข้าวปายาสเจือด้วยน้ำนมล้วน แม้ตนเองนุ่งห่มผ้ากาสาวะ ถือขันทองนั่งในที่สุดแห่งอาสนะ แล้วบริโภคข้าวปายาสอันเป็นเดนของภิกษุประมาณเท่านี้." ได้ยินว่า ความแพ้ท้องในเพราะการนุ่งห่มผ้ากาสาวะนั้นของนาง ได้เป็นบุรพนิมิตแห่งการบรรพชาในพระพุทธศาสนาของบุตรในท้อง. ลำดับนั้น พวกญาติของนาง คิดว่า "ความแพ้ท้องของธิดาพวกเราประกอบด้วยธรรม" ดังนี้แล้ว จึงถวายข้าวปายาสเจือด้วยน้ำนมล้วน แก่ภิกษุ ๕๐๐ รูปทำพระสารีบุตรเถระให้เป็นพระสังฆเถระ. แม้นางก็นุ่งผ้ากาสาวะผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่ง ถือขันทองนั่งในที่สุดแห่งอาสนะบริโภคข้าวปายาสอันเป็นเดน (ของภิกษุ). ความแพ้ท้องสงบแล้ว. ในมงคลอันเขากระทำแล้วในระหว่าง ๆ แก่นางนั้น ตลอดเวลาสัตว์เกิดในครรภ์คลอดก็ดี ในมงคลอันเขากระทำแล้วแก่นางผู้คลอดบุตร

๑. ข้าวชนิดหนึ่ง ที่หุงเจือด้วยน้ำนม น้ำผึ้ง น้ำตาล เป็นต้น หรือข้าวเปียกเจือนม.

แล้ว โดยล่วงไป ๑๐ เดือนก็ดี พวกญาติก็ได้ถวายข้าวมธุปายาส มีน้ำน้อย แก่ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป มีพระสารีบุตรเถระเป็นประธาน เหมือนกัน. ได้ยินว่า นี่เป็นผลแห่งข้าวปายาสที่ทารกถวายแล้ว ในเวลาที่ตนเป็นพราหมณ์ในกาลก่อน. ก็ในวันมงคลที่พวกญาติกระทำในวันที่ทารกเกิด พวกญาติให้ทารกนั้นอาบน้ำแต่เช้าตรู่ ประดับแล้ว ให้นอนเบื้องบนผ้ากัมพลมีค่าแสนหนึ่งบนที่นอนอันมีสิริ.

[ทารกบริจาคทาน]

ทารกนั้น นอนอยู่บนผ้ากัมพลนั้นเอง แลดูพระเถระแล้ว คิด 'ว่า "พระเถระนี้ เป็นบุรพาจารย์ของเรา, เราได้สมบัตินี้ เพราะอาศัยพระเถระนี้, การที่เราทำการบริจาคอย่างหนึ่งแก่ท่านผู้นี้ ควร" อันญาตินำไปเพื่อประโยชน์แก่การรับสิกขาบท ได้เอานิ้วก้อยเกี่ยวผ้ากัมพลนั้นยึดไว้. ครั้งนั้น ญาติทั้งหลายของทารกนั้น คิดว่า "ผ้ากัมพลคล้องที่นิ้วมือแล้ว" จึงปรารภจะนำออก. ทารกนั้น ร้องไห้แล้ว. พวกญาติ กล่าวว่า "ขอพวกท่านจงหลีกไปเถิด, ท่านทั้งหลายอย่างยังทารกให้ร้องไห้เลย" ดังนี้แล้ว จึงนำไปพร้อมกับผ้ากัมพลนั่นแล. ในเวลาไหว้พระเถระ ทารกนั้น ชักนิ้วมือออกจากผ้ากัมพล ให้ผ้ากัมพลตกลง ณ ที่ใกล้เท้าของพระเถระ. ลำดับนั้น พวกญาติไม่กล่าวว่า "เด็กเล็กไม่รู้กระทำแล้ว" กล่าวว่า "ท่านเจ้าข้า ผ้าอันบุตรของพวกข้าพเจ้าถวายแล้ว จงเป็นอันบริจาคแล้วทีเดียว" ดังนี้แล้ว กล่าวว่า "ท่านเจ้าข้า ขอพระผู้เป็นเจ้า จงให้สิกขาบท

แก่ทาสของท่าน ผู้ทำการบูชาด้วยผ้ากัมพลนั่นแหละ อันมีราคาแสนหนึ่ง."

พระเถระ. เด็กนี้ชื่ออะไร ?

พวกญาติ. ชื่อเหมือนกับพระผู้เป็นเจ้า ขอรับ.

พระเถระ. นี่จักชื่อ ติสสะ.

ได้ยินว่า พระเถระ ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ ได้มีชื่อว่า อุปติสสมาณพ. แม้มารดาของเด็กนั้น ก็คิดว่า "เราไม่ควรทำลายอัธยาศัยของบุตร." พวกญาติ ครั้นกระทำมงคลคือการขนานนามแห่งเด็กอย่างนั้นแล้ว ในมงคลคือบริโภคอาหารของเด็กนั้นก็ดี ในมงคลคือการเจาะหูของเด็กนั้นก็ดี ในมงคลคือการนุ่งผ้าของเด็กนั้นก็ดี ในมงคลคือการโกนจุกของเด็กนั้นก็ดี ได้ถวายข้าวมธุปายาสมีน้ำน้อย แก่ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป มีพระสารีบุตรเถระเป็นประธาน. เด็กเจริญวัยแล้ว กล่าวกะมารดา ในเวลามีอายุ ๗ ขวบว่า "แม่ ฉันจักบวชในสำนักของพระเถระ." มารดานั้น รับว่า "ดีละ ลูก, เมื่อก่อนแม่ก็ได้หมายใจไว้ว่า 'เราไม่ควรทำลายอัธยาศัยของลูก,' เจ้าจงบวชเถิด ลูก" ดังนี้แล้ว ให้คนนิมนต์พระเถระมา ถวายภิกษาแก่พระเถระนั้นผู้มาแล้ว กล่าวว่า "ท่านเจ้าข้า ทาสของท่านกล่าวว่า 'จักบวช,' พวกดิฉันจักพาทาสของท่านนี้ไปสู่วิหารในเวลาเย็น" ส่งพระเถระไปแล้ว ในเวลาเย็นพาบุตรไปสู่วิหารด้วยสักการะ และสัมมานะเป็นอันมาก แล้วก็มอบถวายพระเถระ.

[การบวชทำได้ยาก]

พระเถระกล่าวกับเด็กนั้นว่า "ติสสะ ชื่อว่าการบวชเป็นของที่ทำได้ยาก, เมื่อความต้องการด้วยของร้อนมีอยู่ ย่อมได้ของเย็น, เมื่อความต้องการด้วยของเย็นมีอยู่ ย่อมได้ของร้อน, ชื่อว่า นักบวชทั้งหลาย ย่อมเป็นอยู่โดยลำบาก, ก็เธอเสวยความสุขมาแล้ว."

ติสสะ. ท่านขอรับ กระผมจักสามารถทำได้ทุกอย่าง ตามทำนองที่ท่านบอกแล้ว.

[กัมมัฏฐานพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ไม่เคยทรงละ]

พระเถระ กล่าวว่า "ดีละ" แล้วบอกตจปัญจกกัมมัฏฐานด้วยสามารถแห่งการกระทำไว้ในใจโดยความเป็นของปฏิกูล แก่เด็กนั้นให้เด็กบวชแล้ว. จริงอยู่ การที่ภิกษุบอกอาการ ๓๒ แม้ทั้งสิ้นควรแท้, เมื่อไม่อาจบอกได้ทั้งหมด พึงบอกตจปัญจกกัมมัฏฐานก็ได้, ด้วยว่า กัมมัฏฐานนี้ พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ไม่ทรงละแล้วโดยแท้. การกำหนดภิกษุก็ดี ภิกษุณีก็ดี อุบาสกก็ดีอุบาสิกาก็ดี ผู้บรรลุพระอรหัต ในเพราะบรรดาอาการทั้งหลายมีผมเป็นต้น ส่วนหนึ่ง ๆ ย่อมไม่มี. ก็ภิกษุทั้งหลายผู้ไม่ฉลาด เมื่อยังกุลบุตรให้บวช ย่อมยังอุปนิสัยแห่งพระอรหัตให้ฉิบหายเสีย เพราะเหตุนั้น พระเถระ พอบอกกัมมัฏฐานแล้ว จึงให้บวช ให้ตั้งอยู่ในศีล ๑๐. มารดาบิดา ทำสักการะแก่บุตรผู้บวชแล้ว ได้ถวายข้าวมธุปายาสมีน้ำน้อยเท่านั้น แก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานในวิหารนั่นเองสิ้น ๗ วัน. ฝ่ายภิกษุทั้งหลาย โพนทนาว่า "เรา

ทั้งหลายไม่สามารถจะฉันข้าวมธุปายาสมีน้ำน้อยเป็นนิตย์ได้." มารดาบิดา แม้ของสามเณรนั้น ได้ไปสู่เรือนในเวลาเย็นในวันที่ ๗. ในวันที่ ๘ สามเณรเข้าไปบิณฑบาตกับภิกษุทั้งหลาย.

[สามเณรมีลาภมากเพราะผลทานในกาลก่อน]

ชาวเมืองสาวัตถี กล่าวว่า "ได้ยินว่า สามเณรจักเข้าไปบิณฑบาตในวันนี้, พวกเราจักทำสักการะแก่สามเณรนั้น" ดังนี้แล้ว จึงทำเทริดด้วยผ้าสาฎกประมาณ ๕๐๐ ผืน จัดแจงบิณฑบาตประมาณ ๕๐๐ ที่ ได้ถือไปยืนดักทางถวายแล้ว. ในวันรุ่งขึ้น ได้มาสู่ป่าใกล้วิหาร ถวายแล้ว. สามเณรได้บิณฑบาตพันหนึ่ง กับผ้าสาฎกพันหนึ่ง โดย ๒ วันเท่านั้น ด้วยอาการอย่างนี้ ให้คนถวายแก่ภิกษุสงฆ์แล้ว. ได้ยินว่า นั่นเป็นผลแห่งผ้าสาฎกเนื้อหยาบที่สามเณรถวายแล้วในคราวเป็นพราหมณ์. ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายขนานนามสามเณรนั้นว่า "ปิณฑปาตทายกติสสะ" รุ่งขึ้นวันหนึ่งในฤดูหนาว สามเณรเที่ยวจาริกไปในวิหาร เห็นภิกษุทั้งหลาย ผิงไฟอยู่ในเรือนไฟเป็นต้นในที่นั้น ๆ จึงเรียนว่า "ท่านขอรับ เหตุไรท่านทั้งหลายจึงนั่งผิงไฟ ?"

พวกภิกษุ. ความหนาวเบียดเบียนพวกเรา สามเณร.

สามเณร. ท่านขอรับ ธรรมดาในฤดูหนาว ท่านทั้งหลายควรห่มผ้ากัมพล, เพราะผ้ากัมพลนั้น สามารถกันหนาวได้.

พวกภิกษุ. สามเณร เธอมีบุญมาก พึงได้ผ้ากัมพล, พวกเราจักได้ผ้ากัมพลแต่ที่ไหน ?

สามเณร กล่าวว่า "ท่านขอรับ ถ้ากระนั้น พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ผู้มีความต้องการผ้ากัมพล จงมากับกระผมเถิด" แล้วให้บอกภิกษุในวิหารทั้งสิ้น. ภิกษุทั้งหลาย คิดว่า "พวกเราจักไปกับสามเณรแล้ว นำผ้ากัมพลมา" อาศัยสามเณรผู้มีอายุ ๗ ปี ออกไปแล้วประมาณพันรูป. สามเณรนั้น มิให้แม้จิตเกิดขึ้นว่า "เราจักได้ผ้ากัมพล แต่ที่ไหน เพื่อภิกษุประมาณเท่านี้" พาภิกษุเหล่านั้นบ่ายหน้าสู่พระนครไปแล้ว. จริงอยู่ ทานที่บุคคลถวายดีแล้ว ย่อมมีอานุภาพเช่นนี้. สามเณรนั้น เที่ยวไปตามลำดับเรือนภายนอกพระ-นครเท่านั้น ได้ผ้ากัมพลประมาณ ๕๐๐ ผืนแล้ว จึงเข้าไปภายในพระนคร. พวกมนุษย์นำผ้ากัมพลมาแต่ที่โน้นที่นี้. ส่วนบุรุษคนหนึ่งเดินไปโดยทางประตูร้านตลาด เห็นชาวร้านตลาดคนหนึ่ง ผู้นั่งคลี่ผ้ากัมพล ๕๐๐ ผืน จึงพูดว่า "ผู้เจริญ สามเณรรูปหนึ่งรวบรวมผ้ากัมพลมาอยู่, ท่านจงซ่อนผ้ากัมพลของท่านเสียเถิด.

ชาวร้านตลาด. ก็สามเณรนั้น ถือเอาสิ่งที่เขาให้แล้วหรือที่เข้ายังไม่ให้.

บุรุษ. ถือเอาสิ่งที่เขาให้แล้ว.

ชาวร้านตลาดพูดว่า "เมื่อเป็นเช่นนั้น, ถ้าเราปรารถนา, เราจักให้; หากเราไม่ปรารถนา, จักไม่ให้; ท่านจงไปเสียเถิด" ดังนี้แล้วก็ส่งเขาไป.

[ลักษณะคนตระหนี่]

จริงอยู่ พวกคนตระหนี่ผู้เป็นอันธพาล, เมื่อชนเหล่าอื่นให้ทานอย่างนี้ ก็ตระหนี่แล้ว จึงเกิดในนรก เหมือนกาฬอำมาตย์เห็นอสทิสทานแล้ว ตระหนี่อยู่ฉะนั้น. ชาวร้านตลาด คิดว่า "บุรุษนี้มาโดยธรรมดาของตน กล่าวกะเราว่า 'ท่านจงซ่อนผ้ากัมพลของท่านเสีย,' แม้เราก็ได้กล่าวว่า 'ถ้าสามเณรนั้น ถือเอาสิ่งที่เขาให้, ถ้าเราปรารถนา เราจักให้ของ ๆ เรา; หากไม่ปรารถนา, เราก็จักไม่ให้; ก็เมื่อเราไม่ให้ของที่สามเณรเห็นแล้ว ความละอายย่อมเกิดขึ้น, เมื่อเราซ่อนของ ๆ ตนไว้ ย่อมไม่มีโทษ; บรรดาผ้ากัมพล ๕๐๐ นี้ ผ้ากัมพล ๒ ผืนมีราคาตั้งแสน ; การซ่อนผ้า ๒ ผืนนี้ไว้ ควร" ดังนี้แล้ว จึงผู้ผ้ากัมพลทั้ง ๒ ผืน ทำให้เป็นชายด้วยชาย[๑] วางซ่อนไว้ในระหว่างแห่งผ้าเหล่านั้น. ฝ่ายสามเณรถึงประเทศนั้นพร้อมด้วยภิกษุพันหนึ่ง. เพราะเห็นสามเณรเท่านั้น ความรับเพียงดังบุตรก็เกิดขึ้นแก่ชาวร้านตลาด. สรีระทั้งสิ้นได้เต็มเปี่ยมแล้วด้วยความรัก. เขาคิดว่า "ผ้ากัมพลทั้งหลายจงยกไว้, เราเห็นสามเณรนี้แล้วจะให้แม้เนื้อคือหทัย ก็ควร." ชาวร้านตลาดนั้นนำผ้ากัมพลทั้ง ๒ ผืนนั้นออกมาวางไว้แทบเท้าของสามเณร ไหว้แล้วได้กล่าวว่า "ท่านเจ้าข้า ผมพึงมีส่วนแห่งธรรมที่ท่านเห็นแล้ว." สามเณรแม้นั้นได้ทำอนุโมทนาแก่เขาว่า "จงสำเร็จอย่างนั้นเถิด" สามเณรได้ผ้ากัมพล ๕๐๐ ผืนแม้ในภายในพระนคร. ในวันเดียวเท่านั้น ได้ผ้ากัมพล

๑. เอาชายผ้า ๒ ผืนผูกติดกัน.

พันหนึ่ง ได้ถวายแก่ภิกษุพันหนึ่ง ด้วยประการฉะนี้. ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายขนานนามของสามเณรนั้นว่า "กัมพลทายกติสสะ." ผ้ากัมพลที่สามเณรให้ในวันตั้งชื่อ ถึงความเป็นผ้ากัมพลพันหนึ่ง ในเวลาตนมีอายุ ๗ ปี ด้วยประการฉะนี้.

[ให้ของน้อยแต่ได้ผลมาก]

ของน้อยอันบุคคลให้แล้วในฐานะใด ย่อมมีผลมาก, ของมากที่บุคคลให้แล้วในฐานะใด ย่อมมีผลมากกว่า, ฐานะอื่นนั้น ยกพระพุทธศาสนาเสียมิได้มี. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ของน้อยที่บุคคลให้แล้วในหมู่ภิกษุเช่นใดมีผลมาก; ของมากที่บุคคลให้แล้วในหมู่ภิกษุเช่นใดมีผลมากกว่า, หมู่ภิกษุนี้ก็เป็นเช่นนั้น." แม้สามเณรมีอายุ ๗ ปี ได้ผ้ากัมพลพันหนึ่ง ด้วยผลแห่งผ้ากัมพลหนึ่ง ด้วยประการฉะนี้.

เมื่อสามเณรนั้นอยู่ในเชตวัน พวกเด็กที่เป็นญาติมาสู่สำนักพูดจาปราศรัยเนือง ๆ. สามเณรนั้น คิดว่า "อันเราเมื่ออยู่ในที่นี้ เมื่อเด็กที่เป็นญาติมาพูดอยู่, ไม่อาจที่จะไม่พูดได้, ด้วยการเนิ่นช้าคือการสนทนากับเด็กเหล่านี้ เราไม่อาจทำที่พึ่งแก่ตนได้, ไฉนหนอ เราเรียนกัมมัฏฐานในสำนักของพระศาสดาแล้ว พึงเข้าไปสู่ป่า."

[ติสสสามเณรออกป่าทำสมณธรรม]

ติสสสามเณรนั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วทูลให้พระศาสดาตรัสบอกกัมมัฏฐานจนถึงพระอรหัต ไหว้พระอุปัชฌายะ

แล้ว ถือบาตรและจีวรออกไปจากวิหารแล้ว คิดว่า "ถ้าเรา จักอยู่ในที่ใกล้ไซร้, พวกญาติจะร้องเรียกเราไป" จึงได้ไปสิ้นทาง ประมาณ ๑๒๐ โยชน์. ครั้งนั้น สามเณรเดินไปทางประตูบ้านแห่งหนึ่ง เห็นชายแก่คนหนึ่งจึงถามว่า "อุบาสก วิหารในป่าของภิกษุทั้งหลาย ผู้อยู่ในประเทศนี้มีไหม ?"

อุบาสก. มีขอรับ.

สามเณร. ถ้าอย่างนั้น ขอท่านช่วยบอกทางแก่ฉัน.

ก็ความรักเพียงดังบุตรเกิดขึ้นแล้วแก่อุบาสกแก่ เพราะเห็น สามเณรนั้น. ลำดับนั้น อุบาสกยืนอยู่ในที่นั้นนั่นแล ไม่บอกแก่ สามเณรนั้น กล่าวว่า "มาเถิด ขอรับ, ผมจักบอกแก่ท่าน" ได้พาสามเณรนั้นไปแล้ว. สามเณร เมื่อไปกับอุบาสกแก่นั้น เห็น ประเทศ ๖ แห่ง ๕ แห่ง อันประดับแล้วด้วยดอกไม้และผลไม้ต่าง ๆ ในระหว่างทาง จึงถามว่า "ประเทศนี้ชื่ออะไร ? อุบาสก" ฝ่าย อุบาสกนั้น บอกชื่อประเทศเหล่านั้น แก่สามเณรนั้น ถึงวิหาร อันตั้งอยู่ในป่าแล้ว กล่าวว่า "ท่านของรับ ที่นี่เป็นที่สบาย, ขอ ท่านจงอยู่ในที่นี้เถิด" แล้วถามชื่อว่า " ท่านชื่ออะไร ? ขอรับ" เมื่อสามเณรบอกว่า "ฉันชื่อวนวาสีติสสะ อุบาสก." จึงกล่าวว่า "พรุ่งนี้ ท่านควรไปเที่ยวบิณฑบาตในบ้านของพวกกระผม" แล้ว หลับไปสู่บ้านของตนนั่นแหละ บอกแก่พวกมนุษย์ว่า "สามเณร ชื่อวนวาสีติสสะมาสู่วิหารแล้ว, ขอท่านจงจัดแจงอาหารวัตถุมียาคู

๑. คำว่าประเทศในที่นี้ หมายความเพียงบ้านหนึ่งหรือตำบลหนึ่งเท่านั้น.

และภัตเป็นต้น เพื่อสามเณรนั้น." ครั้งแรกทีเทียว สามเณรเป็นผู้ชื่อว่า "ติสสะ" แต่นั้นได้ชื่อ ๓ ชื่อเหล่านี้คือ ปิณฑปาตทายกติสสะ กัมพลทายกติสสะ วนวาสีติสสะ ได้ชื่อ ๔ ชื่อภายในอายุ ๗ ปี. รุ่งขึ้น สามเณรนั้นเข้าไปบิณฑบาตยังบ้านนั้นแต่เช้าตรู่. พวกมนุษย์ถวายภิกษาไหว้แล้ว. สามเณร กล่าวว่า "ขอท่านทั้งหลายจงถึงซึ่งความสุข, จงพ้นจากทุกข์เถิด." แม้มนุษย์คนหนึ่ง ถวายภิกษาแก่สามเณรนั้นแล้วก็ไม่สามารถจะ (กลับ) ไปยังเรือนได้อีก, ทุกคนได้ยืนแลดูอยู่ทั้งนั้น. แม้สามเณรนั้นก็รับภัตพอยังอัตภาพให้เป็นไปเพื่อตน. ชาวบ้านทั้งสิ้น หมอบลงด้วยอกแทบเท้าของสามเณรนั้นแล้วกล่าวว่า "ท่านเจ้าข้า เมื่อท่านอยู่ในที่นี้ตลอดไตรมาสนี้ พวกกระผมจักรับสรณะ ๓ ตั้งอยู่ในศีล ๕ จักทำอุโบสถกรรม ๘ ครั้งต่อเดือน, ขอท่านจงให้ปฏิญญาแก่กระผมทั้งหลาย เพื่อประโยชน์แห่งการอยู่ในที่นี้." สามเณรนั้นกำหนดอุปการะ จึงให้ปฏิญญาแก่มนุษย์เหล่านั้น เที่ยวบิณฑบาตในบ้านนั้นนั่นแลเป็นประจำ. ก็ในขณะที่เขาไหว้แล้ว ๆ กล่าวเฉพาะ ๒ บทว่า "ขอท่านทั้งหลายจึงถึงซึ่งความสุข, จงพ้นจากทุกข์" ดังนี้แล้ว หลีกไป. สามเณรนั้นให้เดือนที่ ๑ และเดือนที่ ๒ ล่วงไปแล้ว ณ ที่นั้น เมื่อเดือนที่ ๓ ล่วงไป, ก็บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา.

[อุปัชฌายะไปเยี่ยมสามเณร]

ครั้นเวลาปวารณาออกพรรษาแล้ว พระอุปัชฌายะของสามเณรนั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว กราบทูลว่า

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จะไปยังสำนักติสสสามเณร."

พระศาสดา. ไปเถิด สารีบุตร.

พระสารีบุตรเถระนั้น เมื่อพาภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ซึ่งเป็นบริวารของตน หลีกไป กล่าวว่า "โมคคัลลานะผู้มีอายุ กระผมจะไปยังสำนักติสสสามเณร." พระโมคคัลลานเถระ กล่าวว่า "ท่านผู้มีอายุ แม้กระผมก็จักไปด้วย" ดังนี้แล้ว ก็ออกไปพร้อมกับภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป. พระมหาสาวกทั้งปวง คือ พระมหากัสสปเถระ พระอนุรุทธเถระ พระอุบาลีเถระ พระปุณณเถระเป็นต้น ออกไปพร้อมกับภิกษุประมาณองค์ละ ๕๐๐ รูป โดยอุบายนั้นแล. บริวารของพระมหาสาวกแม้ทั้งหมด ได้เป็นภิกษุประมาณ ๔ หมื่น. อุบาสกผู้บำรุงสามเณรเป็นประจำ เห็นภิกษุเหล่านั่น ผู้เดินทางประมาณ ๑๒๐ โยชน์ ถึงโคจรคามแล้ว ณ ประตูบ้านนั่นเอง ต้อนรับไหว้แล้ว. ลำดับนั้น พระสารีบุตรเถระ ถามอุบาสกนั้นว่า "อุบาสก วิหารอันตั้งอยู่ในป่าในประเทศนี้มีอยู่หรือ ?"

อุบาสก. มีขอรับ.

พระเถระ. มีภิกษุไหม ?

อุบาสก. มีขอรับ.

พระเถระ. ใคร อยู่ในที่นั้น ?

อุบาสก. วนวาสีติสสสามเณร ขอรับ.

พระเถระ. ถ้ากระนั้น ท่านจงบอกทางแก่พวกฉัน.

อุบาสก. ท่านเป็นภิกษุพวกไหน ? ขอรับ.

พระเถระ. พวกเรามาสู่สำนักของสามเณร.

อุบาสกแลดูภิกษุเหล่านั้น จำพระมหาสาวกแม้ทั้งหมดได้ นับตั้งแต่พระธรรมเสนาบดีเป็นต้น. เขามีสรีระอันปีติถูกต้องแล้วหาระหว่างมิได้ กล่าวว่า "ท่านขอรับ ขอท่านจงหยุดก่อนเถิด" แล้วเข้าไปสู่บ้านโดยเร็ว ป่าวร้องว่า "พระอสีติมหาสาวกผู้เป็นเจ้าทั้งหลายเหล่านี้นับแต่พระสารีบุตรเถระเป็นต้น มาสู่สำนักของสามเณรกับด้วยบริวารของตน ๆ, ท่านทั้งหลายจงถือเอาเครื่องใช้ มี เตียงตั่ง เครื่องปูลาด ประทีปและน้ำมันเป็นต้น ออกไปโดยเร็วเถิด." ทันใดนั่นเอง พวกมนุษย์ขนเตียงเป็นต้นเดินติดตามรอยพระเถระไปเข้าไปสู่วิหารพร้อมกับพระเถระนั่นแหละ. สามเณรจำหมู่ภิกษุได้ รับบาตรและจีวรพระมหาเถระ ๒-๓ องค์แล้ว ได้ทำวัตร. เมื่อสามเณรนั้นจัดแจงที่อยู่เพื่อพระเถระทั้งหลายเก็บบาตรและจีวรอยู่นั่นแล, ก็มืดพอดี. พระสารีบุตรเถระ กล่าวกะพวกอุบาสกว่า "อุบาสกทั้งหลายพวกท่านไปเถิด, ความมืดเกิดแก่พวกท่าน."

พวกอุบาสก. ท่านผู้เจริญ วันนี้เป็นวันฟังธรรม, พวกกระผมจักยังไม่ไป, จักฟังธรรม, ในกาลก่อนแต่นี้ แม้การฟังธรรมมิได้มีแก่กระผมทั้งหลาย

พระเถระ. สามเณร ถ้ากระนั้น เธอจงตามประทีปประกาศเวลาฟังธรรมเถิด.

สามเณรนั้น ได้ทำแล้วอย่างนั้น.

ลำดับนั้น พระเถระกล่าวกะสามเณรนั้นว่า "ติสสะ พวก

อุปัฏฐากของเธอ กล่าวอยู่ว่า 'พวกเราใคร่จะฟังธรรม, เธอจง กล่าวธรรมแก่อุปัฏฐากเหล่านั้น." พวกอุบาสก ลุกขึ้นพร้อมกันทันที กล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้า ของพวกกระผม ยกแต่ บท ๒ บทเหล่านี้คือ 'ขอท่านทั้งหลายจงมีความสุข, จงพ้นจากทุกข์, หารู้ธรรมกถาอย่างอื่นไม่, ขอท่านทั้งหลาย จงให้พระธรรมกถึก รูปอื่นแก่พวกกระผมเถิด." ก็สามเณรถึงบรรลุพระอรหัตแล้วก็มิได้ กล่าวธรรมกถาแก่อุปัฏฐากเหล่านั้นเลย.

[เหตุให้ถึงสุขและพ้นจากทุกข์]

ก็ในกาลนั้น พระอุปัชฌายะ กล่าวกะสามเณรนั้นว่า "สามเณร คนทั้งหลายจะมีความสุขได้อย่างไร ? และ จะพ้นจากทุกข์ได้ อย่างไร ? เธอจงกล่าวเนื้อความแห่งบททั้ง ๒ นี้แก่เราทั้งหลาย." สามเณรนั้นรับว่า "ดีละ ขอรับ" แล้วถือพัดอันวิจิตร ขึ้นสู่ ธรรมมาสน์ ชักผลและเหตุจากนิกายทั้ง ๕ จำแนกขันธ์ ธาตุ อายตนะ และโพธิปักขิยธรรม ดุจมหาเมฆตั้งขึ้นใน ๔ ทวีป ยังฝน ลูกเห็บให้ตกอยู่ กล่าวธรรมกถาด้วยยอดคือพระอรหัต แล้วกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ความสุขย่อมมีแก่บุคคลผู้บรรลุพระอรหัตอย่างนี้, ผู้บรรลุพระอรหัตแล้วนั่นแล ย่อมพ้นจากทุกข์, คนที่เหลือไม่พ้น จากชาติทุกข์เป็นต้น และจากทุกข์ในนรกเป็นต้นใด." พระเถระ กล่าวว่า "ดีละ สามเณร การกล่าวโดยบทอันเธอกล่าวดีแล้ว, บัดนี้ จงกล่าวสรภัญญะเถิด." สามเณรนั้น กล่าวแม้สรภัญญะแล้ว. เมื่ออรุณขึ้น พวกมนุษย์ที่บำรุงสามเณร ได้เป็น ๒ พวก. บางพวก

โกรธว่า "ในกาลก่อนแต่นี้ พวกเราไม่เคยเห็นคนหยาบช้าเช่นนี้, ทำไม สามเณรรู้ธรรมกถาเห็นปานนี้ จึงไม่กล่าวบทแห่งธรรมแม้สักบทหนึ่ง แก่พวกมนุษย์ผู้ตั้งอยู่ในฐานะเพียงดังมารดาบิดา อุปัฏฐากอยู่สิ้นกาลประมาณเท่านี้. บางพวกยินดีว่า "เป็นลาภของพวกเราหนอ ผู้แม้ไม่รู้คุณหรือโทษ บำรุงท่านผู้เจริญเห็นปานนี้, แต่บัดนี้ พวกเราได้เพื่อฟังธรรมในสำนักของท่านผู้เจริญนั้น" ในเวลาใกล้รุ่งวันนั้น แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงตรวจดูสัตว์โลก ทรงเห็นพวกอุปัฏฐากของวนวาติสสสามเณร ผู้เข้าไปภายในข่ายคือพระญาณของพระองค์ ทรงใคร่ครวญอยู่ว่า "เหตุอะไรหนอแล จักมี" ทรงใคร่ครวญเนื้อความนี้ว่า พวกอุปัฏฐากของวนวาสีติสสสามเณร บางพวกโกรธ, บางพวกยินดี, ก็พวกที่โกรธสามเณรผู้เป็นบุตรของเราจักไปสู่นรก, เราควรไปที่นั้นเถิด, เมื่อเราไป, คนเหล่านั้นแม้ทั้งหมด จักทำเมตตาจิตในสามเณรแล้วพ้นจากทุกข์." มนุษย์แม้เหล่านั้น นิมนต์ภิกษุสงฆ์แล้วก็ไปบ้านให้คนทำมณฑป จัดอาหารวัตถุมียาคูและภัตเป็นต้น ปูอาสนะไว้แล้วนั่งดูการมาของพระสงฆ์. แม้ภิกษุทั้งหลายทำการชำระเสรีระแล้ว เมื่อจะเข้าไปสู่บ้านในเวลาเที่ยวภิกษา จึงภามสามเณรว่า "ติสสะ เธอจักไปพร้อมกับพวกเราหรือ ๆ จักไปภายหลัง ?"

สามเณร. กระผมจักไปในเวลาเป็นที่ไปของกระผมตามเคย, นิมนต์ท่านทั้งหลายไปเถิด ขอรับ.

[พวกมนุษย์เลื่อมใสติสสสามเณร]

ภิกษุทั้งหลาย ถือบาตรและจีวรเข้าไปแล้ว.

พระศาสดา ทรงห่มจีวรในพระเชตวันนั่นแล แล้วทรงถือบาตร เสด็จไปโดยขณะจิตเดียวเท่านั้น ทรงแสดงพระองค์ประทับยืนข้างหน้าภิกษุทั้งหลายทีเดียว. ชาวบ้านทั้งสิ้นได้ตื่นเต้นเอิกเกริกเป็นอย่างเดียวกันว่า "พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จมา." พวกมนุษย์มีจิตร่าเริง นิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ให้นั่งแล้ว ถวายยาคูแล้ว ได้ถวายของควรเคี้ยว. เมื่อภัตยังไม่ทันเสร็จนั่นแล สามเณรเข้าไปสู่ภายในบ้านแล้ว. ชาวบ้าน ได้นำออกไป ถวายภิกษาแก่สามเณรโดยเคารพ. สามเณรนั้น รับภิกษาเพียงยังอัตภาพให้เป็นไปแล้วไปสู่สำนักพระศาสดา น้อมบาตรเข้าไปแล้ว. พระศาสดาตรัสว่า "นำมาเถิด ติสสะ" แล้วทรงเหยียดพระหัตถ์รับบาตร ทรงแสดงแก่พระเถระว่า "สารีบุตร จงดูบาตรของสามเณรของเธอ." พระเถระรับบาตรจากพระหัตถ์ของพระศาสดา ให้แก่สามเณรแล้วกล่าวว่า "เธอจงไปสั่งทำภัตกิจในที่ ๆ ถึงแก่ตน." ชาวบ้านอังคาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานแล้วทูลขออนุโมทนากะพระศาสดา. พระศาสดาเมื่อจะทรงทำอนุโมทนา จึงตรัสอย่างนี้ว่า "อุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลาย ลาภของท่านทั้งหลาย ซึ่งได้เห็นอสีติมหาสาวก คือสารีบุตร โมคคัลลานะ กัสสป เป็นต้น เพราะอาศัยสามเณรผู้เข้าถึงสกุลของตน ๆ, แม้เราก็มาแล้ว เพราะอาศัยสามเณรผู้เข้าถึงสกุลท่านทั้งหลายเหมือนกัน, แม้การเห็นพระพุทธเจ้า อันท่านทั้งหลายได้แล้วเพราะอาศัยสามเณรนี้นั่นเอง, เป็นลาภของท่านทั้งหลาย, ท่านทั้งหลายได้ดีแล้ว." มนุษย์ทั้งหลายคิดว่า "น่ายินดี ! เป็นลาภของพวกเรา,

พวกเราได้เห็นพระผู้เป็นเจ้าของพวกเรา ผู้สามารถในอันยังพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ให้โปรดปราน, และย่อมได้ถวายไทยธรรมแก่พระผู้เป็นเจ้านั้น." พวกมนุษย์ที่โกรธสามเณรกลับยินดีแล้ว. พวกที่ยินดีแล้วเลื่อมใสโดยประมาณยิ่ง. ก็ในเวลาจบอนุโมทนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว. พระศาสดาเสด็จลุกจากอาสนะหลีกไปแล้ว. มนุษย์ทั้งหลายตามเสด็จพระศาสดาถวายบังคมแล้วกลับ.

พระศาสดา เสด็จไปด้วยพระธุระอันเสมอกับสามเณร ตรัสถามประเทศที่อุบาสกแสดงแล้วแก่สามเณรนั้น ในกาลก่อนว่า "สามเณรประเทศนี้ชื่ออะไร ? ประเทศนี้ชื่ออะไร ?" ดังนี้แล้ว ได้เสด็จไป. แม้สามเณรก็กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ประเทศนี้ชื่อนี้, ประเทศนี้ชื่อนี้" ได้ไปแล้ว.

[น้ำตาของมนุษย์มากกว่าน้ำในมหาสมุทร]

พระศาสดา เสด็จถึงที่อยู่ของสามเณรนั้นแล้ว เสด็จขึ้นสู่ยอดภูเขา. ก็มหาสมุทรย่อมปรากฏแก่ผู้ที่ยืนอยู่บนยอดภูเขานั้น. พระศาสดาตรัสถามสามเณรว่า "ติสสะ เธอยืนอยู่บนยอดภูเขา แลดูข้างโน้นและข้างนี้ เห็นอะไร ?"

สามเณร. เห็นมหาสมุทร พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เห็นมหาสมุทรแล้วคิดอย่างไร ?

สามเณร. ข้าพระองค์คิดอย่างนี้ว่า 'เมื่อเราร้องไห้ในคราวที่ถึงทุกข์ น้ำตาพึงมากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔' พระเจ้าข้า.

พระศาสดา ตรัสว่า "ดีละ ดีละ ติสสะ, ข้อนี้เป็นอย่างนั้น, เพราะน้ำตาอันไหลออก ในเวลาที่สัตว์ผู้หนึ่งๆ ถึงซึ่งทุกข์ พึงเป็นของมากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ โดยแท้." ก็แล ครั้นตรัสคำนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"น้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ นิดหน่อย, น้ำคือน้ำตา
ของนระผู้อันทุกข์ถูกต้องแล้ว เศร้าโศกอยู่ มี
ประมาณไม่น้อย มากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔
นั้น, สหาย เพราะเหตุไร ท่านจึงยังประมาท
อยู่ ?"

[สถานที่สัตว์เคยตายและไม่เคยตาย]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสถามสามเณรนั้นอีกว่า "ติสสะ เธออยู่ที่ไหน ?

สามเณร. อยู่ที่เงื้อมนี้ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ก็เมื่ออยู่ในที่นั้น คิดอย่างไร ?

สามเณร. ข้าพระองค์คิดว่า 'การกำหนดที่ทิ้งสรีระ อันเราผู้ตายอยู่ ทำแล้วในที่นี้ ไม่มี' พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ตรัสว่า "ดีละ ดีละ ติสสะ, ข้อนี้ อย่างนั้น, เพราะชื่อว่าสถานที่แห่งสัตว์เหล่านี้ ผู้ที่ไม่นอนตายบนแผ่นดิน ไม่มี" ดังนี้แล้ว จึงตรัสอุปสาฬหกชาดก[๑] ในทุกนิบาตนี้ว่า :-

"พราหมณ์ นามว่าอุปสาฬหก หมื่นสี่พัน

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๕๗. ตทฏฺฐกถา. ๓/๗๐.

ถูกไฟไหม้แล้วในประเทศนี้, สถานที่อันสัตว์
ไม่เคยตายไม่มีในโลก. ความสัตย์ ๑ ธรรม ๑
ความไม่เบียดเบียน ๑ ความสำรวม ๑ ความ
ฝึกฝน (ทรมาน) ๑ มีอยู่ที่ใด, พระอริยเจ้า
ทั้งหลายย่อมเสพที่เช่นนั้น, สถานที่นั่นชื่อว่า
อันสัตว์ไม่เคยตายในโลก."

เมื่อสัตว์ทั้งหลาย ทำการทอดทิ้งสรีระไว้เหนือแผ่นดิน ตายอยู่, สัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่าตายในประเทศที่ไม่เคยตาย ย่อมไม่มี ด้วยประการฉะนี้.

ส่วนพระเถระทั้งหลาย เช่นพระอานนทเถระ ย่อมปรินิพพานในประเทศที่สัตว์ไม่เคยตาย.

[การปรินิพพานของพระอานนท์]

ดังได้สดับมา พระอานนทเถระ พิจารณาดูอายุสังขารในกาลที่มีอายุได้ ๑๒๐ ปี ทราบความที่อายุนั้นสิ้นไปรอบ จึงบอกว่า "เราจับปรินิพพานในวันที่ ๗ แต่วันนี้." บรรดามนุษย์ผู้อยู่ที่ฝั่งทั้ง ๒ แห่งแม่น้ำโรหิณี ทราบข่าวนั้นแล้ว ผู้ที่อยู่ฝั่งนี้ กล่าวว่า "พวกเรา มีอุปการะมากแก่พรเถระ, พระเถระจักปรินิพพานในสำนักของพวกเรา." ผู้ที่อยู่ฝั่งโน้นก็กล่าวว่า "พวกเรามีอุปการะมากแก่พระเถระ, พระเถระจักปรินิพพานในสำนักของพวกเรา." พระเถระฟังคำของชนเหล่านั้นแล้ว คิดว่า "แม้พวกชนผู้ที่อยู่ฝั่งทั้ง ๒ ก็มีอุปการะแก่เราทั้งนั้น, เราไม่อาจกล่าวว่า 'ชนเหล่านี้ไม่มีอุปการะ' ได้, ถ้าเรา

จักปรินิพพานที่ฝั่งนี้, ผู้อยู่ฝั่งโน้นจากทำการทะเลาะกับพวกฝั่งนี้ เพื่อจะถือเอา (อัฏฐิ) ธาตุ; ถ้าเราจักปรินิพพานที่ฝั่งโน้น, พวกที่อยู่ฝั่งนี้ก็จักทำเหมือนอย่างนั้น ; ความทะเลาะแม้เมื่อจะเกิด ก็จักเกิดขึ้นอาศัยเราแน่แท้, แม้เมื่อจะสงบ ก็จะสงบอาศัยเราเหมือนกัน" ดังนี้แล้วกล่าวว่า "ทั้งพวกที่อยู่ฝั่งนี้ย่อมมีอุปการะแก่เรา, ทั้งพวกที่อยู่ฝั่งโน้นก็มีอุปการะแก่เรา, ใคร ๆ ชื่อว่าไม่มีอุปการะไม่มี; พวกที่อยู่ฝั่งนี้จงประชุมกันที่ฝั่งนี้แหละ, พวกที่อยู่ฝั่งโน้นก็จะประชุมกันที่ฝั่งโน้นแหละ." ในวันที่ ๗ แต่วันนั้น พระเถระนั่งโดยบัลลังก์ในอากาศประมาณ ๗ ชั่วลำตาล ในท่ามกลางแห่งแม่น้ำ กล่าวธรรมแก่มหาชนแล้วอธิษฐานว่า "ขอสรีระของเราแตกในท่ามกลาง, ส่วนหนึ่งจงตกฝั่งนี้, ส่วนหนึ่งจงตกฝั่งโน้น" นั่งอยู่ตามปกตินั่นแหละเข้าสมาบัติมีเตโชธาตุเป็นอารมณ์. เปลวไฟตั้งขึ้นแล้ว. สรีระแตกแล้วในท่ามกลาง, ส่วนหนึ่งตกฝั่งนี้; ส่วนหนึ่งตกที่ฝั่งโน้น. มหาชนร้องไห้แล้ว. เสียงร้องไห้ ได้เป็นราวกะว่าเสียงแผ่นดินทรุด น่าสงสารแม้กว่าเสียงร้องไห้ในวันปรินิพพานแห่งพระศาสดา. พวกมนุษย์ร้องไห้ร่ำไรอยู่ตลอด ๔ เดือน เที่ยวบ่นเพ้ออยู่ว่า "เมื่อพระเถระผู้รับบาตรจีวรของพระศาสดายังดำรงอยู่, ได้ปรากฏแก่พวกเรา เหมือนการที่พระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่, บัดนี้ พระศาสดาของพวกเราปรินิพพานแล้ว."

[พระศาสดาสนทนากับติสสสามเณร]

พระศาสดา ตรัสถามสามเณรอีกว่า "ติสสะ เธอไม่กลัวในเพราะ

เสียงแห่งสัตว์ทั้งหลายมีเสือเหลืองเป็นต้น ในชัฏป่านี้หรือ ?"

สามเณรกราบทูลว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ย่อมไม่กลัว, ก็แลอีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าความยินดีในป่า ย่อมเกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์ เพราะฟังเสียงแห่งสัตว์เหล่านั้น" แล้วกล่าวพรรณนาป่าด้วยคาถาประมาณ ๖๐.

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสเรียกสามเณรนั้นว่า "ติสสะ."

สามเณร. อะไร ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. พวกเราจะไป, เธอจักไปหรือจักกลับ ?

สามเณร. เมื่ออุปัชฌายะของข้าพระองค์ พาข้าพระองค์ไป, ข้าพระองค์จักไป, เมื่อให้ข้าพระองค์กลับ, ข้าพระองค์ก็จักกลับพระเจ้าข้า.

พระศาสดา เสด็จหลีกไปกับภิกษุสงฆ์. แต่อัธยาศัยของสามเณรใคร่จะกลับอย่างเดียว. พระเถระทราบอัธยาศัยนั้น จึงกล่าวว่า "ติสสะ ถ้าเธอใคร่จะกลับ, ก็จงกลับเถิด." สามเณรถวายบังคมพระศาสดาและไหว้ภิกษุสงฆ์แล้วกลับ. พระศาสดา ได้เสด็จไปยังเชตวันแล้วเทียว.

[พวกภิกษุสรรเสริญสามเณร]

การสนทนาของภิกษุทั้งหลาย เกิดขึ้นในโรงธรรมว่า "น่าอัศจรรย์หนอ ติสสสามเณร ทำกรรมที่บุคคลทำได้ยาก; จำเดิมแต่ถือปฏิสนธิ พวกญาติของเธอ ได้ถวายข้าวปายาสมีน้ำน้อยแก่ภิกษุประมาณ ๕๐๐ ในมงคล ๗ ครั้ง, ในเวลาบวชแล้ว ก็ได้ถวาย

ข้าวมธุปายาสมีน้ำน้อยเหมือนกัน แก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ภายในวิหารสิ้น ๗ วัน, ครั้งบวชแล้ว ในวันที่ ๘ เข้าไปสู่บ้าน ได้บิณฑบาตพันหนึ่งกับผ้าสาฎกพันหนึ่ง โดย ๒ วันเท่านั้น, วันรุ่งขึ้น ได้ผ้ากัมพลพันหนึ่ง, ในเวลาเธออยู่ในที่นี้ ลาภและสักการะมากก็เกิดขึ้นแล้ว ด้วยประการฉะนี้, บัดนี้ เธอทิ้งลาภและสักการะเห็นปานนี้เสีย แล้วเข้าไปสู่ป่า ยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยอาหารที่เจือกัน; สมเณรทำกรรมที่ทำได้โดยยากหนอ."

[ข้อปฏิบัติ ๒ อย่าง]

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอันใดหนอ ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้" จึงตรัสว่า "อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าข้อปฏิบัติอันเข้าไปอาศัยลาภนั้นเป็นอย่างอื่น, ข้อปฏิบัติอันยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพาน เป็นอย่างอื่น; ก็อบาย[๑] ๔ มีประตูอันเปิดแล้วนั่นแล ตั้งอยู่ เพื่อภิกษุผู้รักษาข้อปฏิบัติอันเข้าไปอาศัยลาภด้วยสามารถแห่งการสมาทานธุดงค์ มีการอยู่ป่าเป็นต้น ด้วยหวังว่า 'เราจักได้ลาภด้วยการปฏิบัติอย่างนี้' ส่วนภิกษุผู้ละลาภและสักการะอันเกิดขึ้น ด้วยข้อปฏิบัติอันยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพานแล้วเข้าไปสู่ป่าเพียรพยายามอยู่ ย่อมมีเอาพระอรหัตไว้ได้" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

๑. นรก ดิรัจฉาน เปรต อสุรกาย.

"ก็ข้อปฏิบัติอันเข้าไปอาศัยลาภเป็นอย่างอื่น, ข้อ
ปฏิบัติอันยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพาน เป็นอย่างอื่น
(คนละอย่าง), ภิกษุผู้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า
ทราบเนื้อความนั้นอย่างนี้แล้ว ไม่พึงเพลิดเพลิน
สักการะ พึงตามเจริญวิเวก."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **อญฺญา หิ ลาภูปนิสา** ความว่า ชื่อว่าข้อปฏิบัติอันเข้าไปอาศัยลาภนี้เป็นอย่างอื่นแล; ข้อปฏิบัติอันยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพาน เป็นอย่างอื่น (เป็นคนละอย่าง). จริงอยู่ อันภิกษุผู้จะให้ลาภเกิดขึ้น ควรทำอกุศลกรรมหน่อยหนึ่ง. การคดกายเป็นต้น น่าที่เธอจะพึงทำ. ด้วยว่า ในกาลใดภิกษุทำการคดบางอย่างบรรดาคดกายเป็นต้น, ในกาลนั้นลาภย่อมเกิดขึ้น. ก็เมื่อภิกษุหย่อนมือลงตรง ๆ ในถาดเข้าปายาสไม่ทำให้งอแล้วยกขึ้น, มือเป็นแต่เพียงเปื้อนเท่านั้น, แต่เมื่อหย่อนลง ทำให้งอแล้วยกขึ้น, มือย่อมช้อนก้อนข้าวปายาสออกมาได้แท้; ลาภและสักการะย่อมเกิดขึ้นในคราวทำการคดกายเป็นต้นอย่างนี้. นี้จัดเป็นข้อปฏิบัติอันเข้าไปอาศัยลาภที่ไม่ชอบธรรม. แต่ลาภที่เกิดขึ้นด้วยเหตุเห็นปานนี้ คือ "การถึงพร้อมด้วยอุปธิ[๑] การทรงไว้ซึ่งจีวร (การครองจีวร) ความเป็นพหุสูต ความมีบริวาร การอยู่ป่า" ชื่อว่าประกอบด้วยธรรม. ก็ภิกษุผู้บำเพ็ญ

๑. อุปธิสมฺปทา ฉบับยุโรปเป็น อุปสมฺปทา. คำว่าอุปธิ เป็นชื่อของกิเลสก็มี ของร่างกายก็มี ในที่นี้เป็นชื่อของร่างกาย อุปธิสมฺปทา จึงหมายถึงรูปสมบัติ.

ข้อปฏิบัติอันยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพาน พึงละการคดกายเป็นต้นเสีย, อันภิกษุผู้บำเพ็ญข้อปฏิบัติอันยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพาน ไม่ใช่คนบอดเป็นเหมือนคนบอด ไม่ใช่คนใบ้เป็นเหมือนคนใบ้ ไม่ใช่คนหนวกเป็นเหมือนคนหนวก จึงควร, การเป็นคนไม่โอ้อวด ไม่มีมายา จึงควร.

บทว่า **เอวเมตํ** เป็นต้น ความว่า ภิกษุชื่อว่าเป็นสาวก เพราะอรรถว่าเกิด ในที่สุดแห่งการฟัง หรือเพราะอรรถว่าฟัง โอวาทและอนุสาสนี ของท่านผู้ชื่อว่า พุทธะ เพราะอรรถว่าตรัสรู้สังขตธรรมแลอสังขตธรรมทั้งหมด ทราบข้อปฏิบัติเป็นเครื่องยังลาภให้เกิดขึ้น และข้อปฏิบัติยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพานนั้น อย่างนี้แล้ว ไม่พึงเพลิดเพลินสักการะคือปัจจัย[๑] ๔ อันไม่ชอบธรรม คือไม่พึงห้ามสักการะอันชอบธรรมนั้นนั่นแล พึงเจริญวิเวก มีกายวิเวกเป็นต้น.

บรรดาวิเวกเหล่านั้น ความเป็นผู้มีกายโดยเดี่ยว ชื่อว่ากายวิเวก, สมาบัติ[๒] ๘ ชื่อว่าจิตตวิเวก. พระนิพพาน ชื่อว่าอุปธิวิเวก[๓].

บรรดาวิเวกเหล่านั้น กายวิเวก ย่อมบรรเทาความคลุกคลีด้วยหมู่, จิตตวิเวก ย่อมบรรเทาความหมักหมมด้วยกิเลส, อุปธิวิเวก ย่อมบรรเทาซึ่งความเกี่ยวข้องด้วยสังขาร; กายวิเวก ย่อมเป็นปัจจัยแห่งจิตตวิเวก, จิตตวิเวก ย่อมเป็นปัจจัยแห่งอุปธิวิเวก, สมจริงดังคำที่พระสารีบุตรเถระแม้กล่าวไว้ว่า "กายวิเวกของผู้มีกายสงบแล้ว

๑. จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานเภสัช. ๒. รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ ความพิสดารดูในธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒. ๓. อุปธิมี ๔ คือ ขันธูปธิ, กิเลสูปธิ, อภิสังขารูปธิ, กามคุณูปธิ.

ยินดียิ่งแล้วในการออกบวช, จิตตวิเวกของผู้มีจิตบริสุทธิ์แล้ว ถึงความผ่องแผ้วอย่างยิ่ง, และอุปธิวิเวกของบุคคลผู้ไม่มีอุปธิ ถึงพระนิพพาน[๑]" พึงเจริญ คือ พึงพอกพูน อธิบายว่า พึงเข้าไปสำเร็จวิเวก ๓ นี้อยู่.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระวนวาสีติสสเถระ จบ.

พาลวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๕ จบ.

๑. ขุ. มหา. ๒๙/๑๗๒.